

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

KIRSAL DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNE
ETNOGRAFİK BİR DEĞERLENDİRME
Beğendik / Bêdar (Siirt - Pervari) Örneği

Doktora Tezi

Ahmet Kerim GÜLTEKİN

Ankara - 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

KIRSAL DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNE
ETNOGRAFİK BİR DEĞERLENDİRME
Beğendik / Bêdar (Siirt - Pervari) Örneği

Doktora Tezi

Ahmet Kerim GÜLTEKİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. A. Tayfun Atay

Ankara – 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

KIRSAL DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNE
ETNOGRAFİK BİR DEĞERLENDİRME
Beğendik / Bêdar (Siirt - Pervari) Örneği

Tez Danışmanı: Prof. Dr. A. Tayfun Atay

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. A. Tayfun ATAY

.....

Prof. Dr. M. Muhtar KUTLU

.....

Prof. Dr. Suavi AYDIN

.....

Doç. Dr. Mustafa ŞEN

.....

Yrd. Doç. Dr. Melike KAPLAN

.....

Tez Sınavı Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belgeyle, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

Önsöz

Bu çalışmada, suyun ve toprağın metalaştırılmasının en çarpıcı örnekleri olarak HES projelerinin, Türkiye’de özellikle son on yıl içerisinde uygulamalarına hız verilen neo-liberal kırsal ekonomi politikaları içerisinde güncel ve dikkat çekici bir rol oynadığı iddiası tartışılmaktadır. Siirt İli Pervari İlçesi Beğedik (Bêdar) Beldesi’nde gerçekleştirilen antropolojik bir alan çalışmasına dayandırılan çalışmamızda; tarihsel ve güncel bağlamlarında yerelin etno-kültürel ve sosyo-politik dokusu içerisinde; HES projeleri açısından kırsal dönüşüme neden olan yeni sermaye süreçlerinin eleştirel bir değerlendirilmesi yapılmak hedeflenmektedir.

Her şeyden evvel bu çalışmayı mümkün kılan; evlerini büyük bir misafirperverlikle açan, hoşgörüyü sofralarına ortak eden, samimiyetle tarlalarına ve bahçelerine alan, içtenlikle ticaret serüvenlerine davet eden tüm Bêdarlılara en içten şükranlarımı sunmak isterim. Bu çalışma, Pervari dağlarının Bêdarlı sakinlerinin gündelik yaşamı ve düşün dünyası üzerine kurulmuştur.

Saygıdeğer ve sevgili danışman hocam Prof. Dr. A. Tayfun Atay, uzmanlık tezimden itibaren, öğrenim hayatımda olduğu gibi, bu çalışmamda da derin bilgisi, deneyimi ve esirgemediği dostluğuyla birlikte, yönlendirici, belirleyici katkılarıyla yer aldı. Kendisine kalbi muhabbetle teşekkür ediyorum.

Tez izleme komitesinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu ve Prof. Dr. Suavi Aydın da görüşleriyle çalışmayı zenginleştirdiler ve çalışma süresi boyunca da güvenlerini koruyarak kolaylık sağladılar. Hocalarıma teşekkür ediyorum.

Değerli arkadaşım Pervin Tunç da gerek alan verilerini çalışmamda gösterdiği ilgi ve değerlendirmelerle gerekse alana dair değerli bilgilerini paylaşarak önemli katkılar sundu. Kendisine teşekkür ediyorum.

Maddi ve manevi olarak her daim yanımda olan, birçok zorluğu aşmamda bana yardımcı olan kıymetli annemi ve babamı da burada anmayı bir borç biliyorum. Bu çalışmayı, benim için gösterdikleri tüm çabaların mütevazı bir hediyesi olarak, ilerleyen yaşlarına rağmen nasırlı elleriyle hala umutla üreten ve zindanlarda coşkuyla direnen bu güzide ve bilge insanlara ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
İçindekiler.....	iii
GİRİŞ.....	1
Konu ve Kapsam.....	1
Sorun.....	8
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	21
Yöntem.....	24
İçerik.....	32
I. BÖLÜM	
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	34
1.1 Köy ve Köylülük	34
1.2 Küreselleşme ve Köylülük.....	55
1.3 Kırsal Dönüşümün Antropolojisi.....	66
II. BÖLÜM	
DOĞAL ÇEVRE VE BEĞENDİK	77
2.1 Doğal Çevre ve Beğendik - Bêdar.....	77
2.2 Ekonomi	93

2.2.1 Tarım.....	94
2.2.2 Kervan Ticareti.....	98
2.2.3 Bakkal Ticareti (Çerçicilik)	103
2.2.4 Taşımacılık.....	105
2.2.5 Hayvancılık.....	113
2.2.6 Arıcılık.....	120
2.2.7 Zanaat.....	126
2.2.8 Koruculuk.....	128
2.3 Nüfus	130

III. BÖLÜM

SÖZLÜ TARİH VE SOSYAL YAPI.....	138
3.1 Sözlü Tarih ve Beğendik.....	138
3.1.1 Ezidiler.....	139
3.1.2 Ermeniler.....	148
3.2 Beğendik'in Müslüman (Şafii) Toplulukların	
Sosyal Yapısı (Aşiret) ve Tarihi.....	157
3.2.1 Aşağı Mahalle.....	171
3.2.2 Orta Mahalle.....	183

3.2.3 Yukarı Mahalle.....	190
3.3 Dini Hayat.....	199
3.3.1 Şafilik ve Tarikatın Rehberleri: Seydalar, Pirler, Şeyhler, Sofiler ve Melleler.....	200
3.3.2 Ziyaretler.....	212
IV. BÖLÜM	
BEĞENDİK'TE SOSYAL DEĞİŞME VE PERVARİ HES.....	233
4.1 Beğendik'te Güncel Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme.....	233
4.1.1 Geleneksel Ekonomik Faaliyetler ve İktisadi İlişkiler.....	234
4.1.2 Yeni Ekonomik Süreçler ve Yeni Kuşaklar.....	241
4.1.3 Modernleşmenin Araçları	244
4.2 Pervari HES ve Beğendik'teki Sosyal Değişime Etkileri.....	249
4.2.1 Yeni Küresel Etkiler ve Yeni Siyasal Aktörler.....	256
4.2.2 Güncel Sosyal Değişmede Genel Durum.....	261
4.3 Öngörüler.....	263
Sonuç.....	271
Ekler.....	282
Özet.....	300

Abstract.....	301
Kaynakça.....	302

GİRİŞ

Konu ve Kapsam

Bu çalışmanın konusu, 2000’li yıllarla birlikte uygulamasına hız verilen uluslararası neo-liberal tarımsal ekonomi-politikalarıyla birlikte Türkiye kırlarında hızlanmakta olduğu görülen çözülme, mülksüzleşme ve göç süreçlerinin, Siirt ili Pervari ilçesi Beğendik Beldesi özelinde antropolojik perspektifle incelenmesidir. Çalışma, ülkemizde kırsal alana dönük hayata geçirilen yeni ekonomi politikalarıyla doğrudan ilişkisi bakımından, sayıları hızla artan hidroelektrik santrallerinin (HES) söz konusu edilen çözülme ve mülksüzleşme süreçleri içerisinde son derece önemli bir rol oynadığı iddiasına sahiptir.

Beğendik Beldesi’ni de kapsayan ve henüz yapım aşamasının başlangıcında olan Pervari HES projesinin insan ve doğa varlığına olan kültürel ve maddi etkileri ile toplamında ortaya çıkardığı kültürel süreçler, bu çalışmanın üzerinde tartışma yürüteceği önemli alt konu başlıkları olarak ifade edilebilir.

Buradan hareketle, çalışmamızın kapsamı,“üzerinde baraj olmayan akarsu bırakmama” hedefiyle uygulanmakta olan güncel devlet politikalarının, Türkiye’nin kırsal alanlarında neden olduğu yeni kültürel süreçlerin, Beğendik Beldesi örneğinde, eleştirel bir incelemesi olarak da nitelendirilebilir.

Çalışma konusu ve kapsamı hakkında, bu çerçeveden olarak, şu genel bilgiler de ifade edilmelidir:

21. yüzyılın ilk on yılını geride bırakan ve gerek ekonomik planda gerekse sosyal, siyasal ve kültürel planda, son derece hızlı ve önemli bir dönüşüm eğilimi içerisinde olan Türkiye'nin, günümüzde, "son köylü kalesi" (Hobsbawn,1996: 289) olma özelliğinden de hızla uzaklaştığı ifade edilebilir.

Son dönemde, tarımsal yapılar ve köylülük üzerine gerçekleştirilen çeşitli akademik çalışmalardan da anlaşılabilirceği üzere,¹ ülkemizde, siyasal iktidarlar tarafından büyük bir gayretle hayata geçirilen neo-liberal küresel ekonomi politikalarının, özellikle de son 10 yıllık zaman dilimi içerisinde kırsal nüfus ve tarımsal üretim üzerinde kayda değer bir olumsuz etki ortaya çıkarmış olduğu görülmektedir. Örneğin, Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanagelen tarımsal ekonomi politikalarını değerlendirdiği güncel çalışmasında Önal (2010: 177 - 189), mevcut neo-liberal tarım politikalarının, bilhassa son 10 yıl içerisinde kırsal nüfusu ve tarımsal üretimi, ülke geneline oranla %50 düzeyinde azaltmış olduğunu somut verilerle ortaya koymaktadır.

Bu hızlı değişim süreci içerisinde HES'ler, günümüzde, kırsal alanı ve kırsal toplumsal yapıları köklü biçimde dönüştürme özellikleriyle birlikte, söz konusu neo-liberal tarımsal ekonomi politikaları içerisinde, son derece önemli bir aktör olarak ortaya çıkmış görünmektedir. Geçmişteki ve günümüzdeki birçok tartışmalı uygulamasında, HES'lerin, bir yanıyla doğal çevreyi geri dönüşü mümkün olamayacak ölçülerde dönüştürmekte olduğu; tarım alanlarından, diğer maddi kültür ürünlerine dek insan varlığının ihtiyacı ve ürünü olan mekânları ortadan kaldırdığı;

¹Dünya'da ve Türkiye'de "köylülük" kavramı üzerine geliştirilen çeşitli kuramsal yaklaşımların ışığında; özellikle kapitalizmin gelişimiyle birlikte köy ve köylülük olgularında gözlemlenen değişimlere; Türkiye özgülünde yaşanan ve tartışılan süreçleri betimleyici, özetleyici ve yönlendirici tartışmalar için bkz. Akşit, 2006; Köymen, 2008; Günaydın, 2010 ve Önal, 2010.

diğer bir yanıyla da ürettiğı toplumsal sonuçlar itibariyle, yine insan toplumsallığı üzerinde yeni ve önemli kültürel süreçler de ortaya çıkarmakta olduğı gerçeğı çok boyutlu siyasal ve sosyal tartışmalarla sürdürüleilmektedir.²

Doğal çevre açısından ele alacak olursak, HES inşaatları, bulunduğı çevreyi ciddi ölçülerde tahrip etmektedir: doğal akarsulara, sulama yahut enerji üretme maksadıyla yapılan bu gibi müdahaleler, genellikle barajlarla göllendirme, boru yahut sulama kanalı vasıtasıyla akarsuyun doğal mecrasını değıştirme ve yer altı sularını benzer yöntemlerle depolama gibi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Bu müdahaleler ise akarsuya bağılı olarak şekillenen ve karşılıklı bir ilişki içerisinde olan doğal ve sosyal çevrede, geri dönüşümü olmayan bazı fiziksel değıişimlere yol açmaktadır. Aynı doğrultuda, akarsular yok oldukça yahut azaldıkça, buralarda yaşayan mikroorganizmalar, suyla beslenen hayvanlar ve akarsuya bağılı bitki örtüsü ortadan kalkmakta, özcesi, biyo-çeşitlilik azalmakta ve zamanla yok olmaktadır. Öte yandan, HES'lerin yapım aşamasında ise gerek yol ve iletim hattı çalışmalarında gerekse HES'ler için gerekli binaların yapımında doğal çevre, yine ciddi zararlar görmekte, değıişime uğramaktadır: ormanlar kesilmekte, inşaat için açılan taş ve kum ocakları doğal çevreyi hızla değıistirmektedir. Yanı sıra inşaatlar sırasında kullanılan dinamitleme yöntemi, beraberinde yeraltı sularının zamanla kesilmesine yol açarken; baraj göllerinin varlığı, akarsuların baraj altındaki havzalarında da akarsudan beslenen yeraltı sularının kesilmesine ve zamanla yok olmasına neden olmaktadır

² Bu konu bağlamında son dönemde yayımlanmış olan ve ülke genelindeki hemen tüm tartışmaları HES projeleri sahalarında gerçekleştirilen alan çalışmalarıyla ve tartışmaların taraflarıyla birlikte gerçekleştirilen görüşmelerle tamamlanmış önemli bir kaynak için bkz. Hamsici, 2010.

(Berkin ve diğerkleri, 2008).³ Bu kapsamda, HES'ler, bir bütün olarak, dünya üzerindeki canlı yaşamının temel ihtiyaçlarından birisi olan ve inşa gerekçeleri arasında ilk sıralarda zikredilen “su” için, ironik biçimde, ciddi bir susuzluk tehlikesi üretmektedirler.⁴

HES'lerin neden olduğu tüm bu doğal dönüşümün yanı sıra, doğal çevrenin bir parçası olan insan toplumsallığı da bu dönüşümden dolaysızca etkilenmektedir. HES projeleri, tarihsel maddi kültür eserlerini olduğu kadar, yaşayan insanlığın da geçmişten süzölüp gelen sosyal ve kültürel varlığını değışime zorlamaktadır. Örneğın HES'ler, çoğunlukla, zorunlu kitlesel göçlere neden olmakta ve bu zorunlu göçler de beraberinde yeni toplumsal süreçler ve yine çoğunlukla da sorunlar üretmektedir. Ek olarak HES'ler, kimi yerleşim alanlarında baraj göllerinin neden olduğu iklim değışikliği, doğal çevre değışikliği vb. sebeplerle de geçim biçimlerinde değışikliklere neden olmakta ve bu da yine dolaysızca toplumsal yapıları etkilemektedir. Özcesi, bugün esas olarak kırsal alanda inşa edilen HES'ler, buralarda yaşamını sürdüren köylü nüfus üzerinde doğrudan dönüştürücü bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır (Hamsici, 2010).

HES dolayımıyla yerleşim alanlarından göç etmek durumunda kalan ve böylelikle üretimden koparılan köylölüğün, büyük kent merkezlerinde yahut yine benzer bir

³ HES karşıtı mücadelelerin bir ürünü olan ve birçok yerel örnekten hareketle hazırlanan önemli bir belge için ayrıca bkz. “Halkevleri Doğu Karadeniz Su Hakkı Forumu Sonuç Deklarasyonu”, <http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/bilgi-belge/28-cevre/1926--halkevleri-dogu-karadeniz-su-hakki-forumu-sonuc-deklarasyonu.html>.

⁴ Suyun, uluslararası kapitalist pazar ekonomisi içerisinde “fiyatlandırılabilir bir meta” haline dönüşümünü; iktisat bilimi içerisinde ve insanlığın meta üretim süreçlerinin tarihsel arka planına yaslanarak açıklayan; bu sürecin Türkiye özgölündeki işleyişine güncel ve çarpıcı bir eleştiri geliştiren önemli bir çalışma için bkz. Yılmaz, 2009. Konunun uluslararası boyuttaki yansımaları ve çeşitli ölkelerdeki uygulamaları üzerine tartışmalar için ayrıca bkz. Vandana, 2007.

başka kırsal yerleşimde yaşamak zorunda bırakılması ve bu yeni alanlarda da toplumsal üretime yeniden katılma faaliyetleri gibi sonuçlar, beraberinde bir dizi kültürel süreç de ortaya çıkarmaktadır. Göç ve yeniden yerleşmeyle ilintili olarak gözlemlenen kültür şoku,⁵ kültürlenme⁶ gibi üzerine akademik çalışmaların da yapılageldiği bu gibi kültürel süreçler, HES'lerin insan toplumsallığı üzerine olan etkilerine ilk elden zikredilebilecek örneklerdir. Bu bağlamda HES'lerin göçe neden oldukları toplulukların, taşıyageldikleri geleneksel kültürel hayatlarında yaşadıkları kültürel dönüşüm de son derece önemli bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmakta ve üzerinde akademik bir ilgi de toplanmaktadır.⁷

Bu çalışma da Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Siirt ili Pervari ilçesi sınırları dâhilinde, yapımına başlanan ancak henüz tam kapasite inşaat aşamasına geçmemiş durumda olan Pervari HES'in etki alanı içerisinde, tarım arazilerinin tamamına yakını kaybedecek olan Beğendik Beldesi'nde yaşanmakta olan kültürel dönüşümü, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla irdelemeyi amaçlamaktadır.

⁵ Kültür şoku, antropolojik literatürde, belirli bir topluluğun kendisinden farklı bir başka kültürel ortam içerisine girmesi sürecinde geliştirdiği uyum stratejilerinde ve davranışlarında yaşanan zorlanma, gerilim ve anomi durumunu tanımlamak için kullanılmaktadır (Aydın ve Emiroğlu, 2003: 537). Örneğin, HES barajlarının neden olduğu zorunlu göçler neticesinde özellikle büyük kentlere göç etmiş köylü toplulukların, buralarda oluşturdukları veya eklemlendikleri hemşeri mahalleleri, yaşanan kültür şokunun itimiyle ortaya çıkan bir uyarlanma davranışı olarak örnek verilebilir.

⁶ Kültürlenme, bir bakıma, kültür şokuna uğrayan toplulukların ya da bireylerin geliştirdikleri çeşitli uyum mekanizmalarının, davranışlarının bir sonucudur denebilir. Kendilerine ait olmayan ve içerisine girdikleri yeni kültürel çevrede de bulunmayan ancak bu yeni ortamlarına uyumlarını kolaylaştıran yeni ve farklı kültürel tutum, değer ve davranışlar yaratımı olarak kültürlenme (Aydın ve Emiroğlu, 2003: 537), farklı sebeplerden kaynaklanan köylerden göçler şeklinde ortaya çıkan büyük kentlerdeki gecekondulaşma olgularında görülebilir.

⁷ Baraj ve HES inşaatları nedeniyle, devlet eliyle göç ettirilen köylülerin yeniden yerleşim sorunları ve bu minvalde yaşadıkları kültürel süreçler hakkında yapılmış akademik çalışmalara örnek olması amacıyla bkz. Güngör, 1990; Altınbilek ve diğerleri, 1999; Konak, 1995; Yasinok, 2000; Parlak, 2005; Akyürek, 2005 ve Yalçın, 2010.

İncelememize temel oluşturan araştırmamızın kapsamını ve sınırlarını daha net ifade edecek olursak şunları ifade edebiliriz:

Botan Çayı üzerinde yapımı öngörülen Pervari HES'in, akarsuyun havzasındaki yamaçlarda kurulu olan üç yerleşim alanını farklı düzeylerde etkilediği anlaşılmaktadır. Bunlar, baraja yakınlık sıralamasıyla, Çobanören ve Sarıdam köyleri ile Beğendik Beldesi'dir (Pervari Barajı ve Hidroelektrik Santrali Nihai ÇED Raporu, 2008).

Pervari HES'in tamamlanmasıyla birlikte meydana gelecek olan baraj gölünün etki sahasında kalan alanların hemen tamamının Pervari HES'in baraj inşaatından itibaren Botan Çayı'nın üst kısımlarında kalan Beğendik Beldesi'nin çaya bakan kuzey yamaçlarına kurulu tarım arazilerinin olduğu ve bunların haricinde, su altında kalacak herhangi bir yerleşim biriminin olmadığı alan çalışmasından elde edilen verilerle anlaşılmıştır.

Çobanören ve Sarıdam köyleri ile Beğendik Beldesi, söz konusu etkilerin gözlemlendiği yerleşim birimleridir. Ancak Pervari HES'in yapımından, ekonomik ve sosyal etkileri itibariyle en fazla etkilenecek olan yerleşim yeri ise, yukarıda ifade ettiğimiz somut veri itibariyle, doğrudan Beğendik Beldesi'dir.

Bu çalışma, Beğendik Beldesi'nde gerçekleştirilen uzun süreli bir etnografik alan çalışmasına dayanmaktadır. Beğendik Beldesi, Siirt şehir merkezinin doğusunda ve il sınırının Bitlis ve Van il sınırlarıyla kesiştiği kuzey doğu uç noktasına doğru yer alan, yaklaşık 3 bin nüfuslu bir yerleşim yeridir. Beğendik Beldesi'nde yaşayan ve hemen tamamı ağırlıklı olarak tarımsal ekonomik faaliyetlerle geçinen toplam köylü

nüfus, Pervari HES sebebiyle, sahip olduğu tarım arazilerinin yaklaşık üçte ikisini kaybetme olasılığıyla yüz yüzedir.

Bu bağlamda çalışmamız, Pervari HES'in yöre halkının gündemine girmesiyle birlikte; Beğendik Beldesi'nde oluşturduğu yeni toplumsal dinamiklerle ve bunlarla ilintili yeni süreçlerle beraber; hâlihazırda süren kültürel dönüşüme olan yeni etkilerini toplumsal hayatın maddi ve manevi kültürel varlıklarına, ekonomik, sosyal ve siyasal başlıklarda bakarak irdelemektedir.

Ek olarak, çalışmamızın bazı önemli alt konu başlıklarını da şöyle özetlemek mümkündür:

Günümüzde gündeme gelen birçok HES projesi için çeşitli kitle örgütleri vasıtasıyla öne sürülen itirazların önemli bir argümanını da barajların, yaşayan kültür varlıkları için göç vb. süreçlerle neden oldukları tehdit oluşturmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, barajlar, zorunlu iskânlara ve göçlere neden olarak, bilhassa kır yerleşimlerinde hâkim olan geleneksel toplumsal kurum ve ilişkilerin gerçekleştiği maddi zemini ortadan kaldırmaktadır.

Bu bakımdan, Beğendik Beldesi'ni oluşturan toplumsallığın, geçmişten günümüze taşıdığı zengin sözlü kültürel mirasın, olası bir kitlesel göç süreci öncesinde, çeşitli boyutlarıyla derlenmesi ve değerlendirilmesi de çalışmanın önemli alt konu başlıklarından birisi olarak öne çıkmıştır. Beğendik'in toplumsal yaşamının; ekonomik, ekolojik, folklorik, kozmolojik, mimari, teknolojik, sosyolojik, politik, tarihsel, soy kütüksel ve toplumsal cinsiyete ilişkin boyutlarıyla; maddi ve manevi kültür varlıklarının derlenmesi ve değerlendirilmesi, toplumsal kültürel mirasımızın kayda geçirilmesi ve değerlendirilmesi bakımından da ciddi bir önem taşımaktadır.

Çalışmamız, bu antropolojik hassasiyet içerisinde Beğendik Beldesi etnografyasını da tez konusuyla olan ilişkisi içerisinde değerlendirmeye gayret etmiştir.

Ek olarak, yine çalışma konusuyla ilişkisi çerçevesinde, (bölgenin sahip olduğu farklı etno-kültürel aidiyetler içerisinde) yerel kültürel yapıların, HES’ler gibi çoğunlukla uluslararası sermaye çevreleriyle ilişkili mali ve yeni teknolojik süreçlerin taşıdığı dönüştürücü etmenlerle ne şekilde ilişkilendikleri, uyum ve çatışma süreçlerini hangi dinamiklerle ve söylemle sağladıklarının değerlendirilmesi de çalışmanın alt konu başlıkları içerisinde zikredilebilir.

Sorun

Türkiye’nin, ABD eksenli küresel dünya sistemiyle, daha hızlı etkileşime girdiği 1950’li yıllardan itibaren, köylülükte yaşanan çözülme, mülksüzleşme ve tasfiye süreci, günümüzde; Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi kuruluşların doğrudan Türkiye’nin tarımsal ekonomi politikalarını yönlendirmeleriyle birlikte; “toprak” ve “su” gibi temel üretim araçları üzerinde yoğunlaşan “özelleştirme” uygulamalarıyla, bu uygulamaların bir ürünü olan HES projeleriyle ve yine bu plan dâhilinde, sermayeye neredeyse sınırsız yetki veren yeni yasal ve idari düzenlemelerle devam etmektedir. Türkiye’de köy ve köylülük sorunsalı, 1950’li yıllardan itibaren artış gösteren yapısal dönüşüm süreçleri sürekliliği içerisinde, bugün, yeni bir (neo-liberalizm) ekonomik ve politik küresel dönüştürücü etmenle yüzleşmektedir. Köylülüğün, kapitalizmin bu yeni taktiklerine karşı gösterdiği uyum ve çatışma dinamikleri, çok yönlü tartışmalara da kapı aralamaktadır (Önal, 2007: 115 – 119).

Kapitalizmin tarih sahnesine çıkışı ve pre-kapitalist üretim ilişkileri ve sosyal yapıları üzerinde uyguladığı dönüştürücü baskı ve hegemonya; odağında pre-kapitalist bir toplumsal organizasyon olan köylülük olmakla birlikte en az bu tarihsel süreç kadar eski bir toplumsal sorunsalı işaret etmekte ve uluslararası sosyal bilim camiasını meşgul etmektedir.

Ülkemiz sosyal bilimler yazını içerisinde “kırsal dönüşüm”, “toprak sorunu”, “kırsal kalkınma”, “köy”, “köylülük” ve “köylü sorunu” gibi anahtar kavramlarla görünürlük kazanan ve uluslararası sosyal bilimler camiasının da farklı kuramsal yaklaşımların bakış açıları altında sürdürmekte olduğu bu tartışmalar, öz itibarıyla, kent odaklı kapitalist iktisadın pre-kapitalist üretim ilişkileri ve sosyal yapılarıyla kurduğu gerilimli ilişkinin ekonomik, sosyal ve siyasal bağlamlarında ortaya çıkardığı toplumsal pratiği anlama, yorumlama ve planlama çalışmalarının ürünüdür diyebiliriz. Bugün Türkiye kırlarında toprak ve su gibi üretim araçlarının özelleştirilmesi yoluyla devam eden kapitalist girişimlerin neden olduğu gerilim ve dönüşümler de işte bu tarihsel ilişkinin bir devamı olarak görülmelidir.

Çalışmamıza sorun teşkil eden bu hususu irdelemeden evvel, Türkiye köylülüğünün küçük toprak mülkiyetini kaybetmesi ve mülksüzleşme yoluyla, yine tarım sektörü içerisinde veyahut çoğunlukla yurt içinde olmak üzere, yurt dışındaki şehirlerde de işçileşmesini bir yönüyle işaret eden ve çalışmamız içerisinde de önemli bir sorunsalı tanımlayan “kırsal dönüşüm” kavramına ve bu kavramla ilintili yukarıda verdiğimiz diğer tanımlara da kısaca eğilmek gerekecektir.

Denebilir ki kırsal dönüşüm, tarımda artık ürünün ortaya çıkışı ve bu birikime el koyma biçimlerine göre şekillenmiş karmaşık iktisadi ve sosyal yapılar oluşturan

insanoğlunun kırsaldaki değişim serüveni kadar tarihsel; tüm bir insanlık tarihini “uygarlık tarihi öncesi ve sonrası” olarak ayırabilecek ölçüde de kapsamlı bir kavramlaştırmadır.

Günümüzde kırsal dönüşüm kavramı, daha ziyade 20. yüzyıl içerisinde dünyaya hâkim olan kapitalist iktisadi ilişkiler içerisinde varlığını koruyan kapitalizm öncesi tarımsal üretim ilişkilerinin ve sosyal yapıların hâkim üretim ilişkileriyle olan etkileşimini tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Buna göre kırsal dönüşüm, tarımsal üretim ve yapılar içerisindeki kapitalist olan ve olmayan faktörlerin tespitini ve bunun için de hâkim kapitalist sistem içerisindeki farklı tarımsal üretim ilişkilerinin kıyaslanmasını gerektirmektedir. Böylelikle de kırsal dönüşümün kendisini insan toplumsallığında var eden “süreklilik ve kopuş diyalektiği” incelenebilecektir (Önal, 2007: 4).

Bilinir ki kapitalist iktisat, sanayi devriminin ortaya çıkardığı endüstriyel üretimin merkezleri olan kentleri, kentli toplumları, bu yeni ekonomiye uyarlı olarak dönüşen kapitalist tarımsal üretimi ve de nihayetinde, tüm bu hâkim sistemin ihtiyaçlarına uyarlanmış, hala kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini ve sosyal yapılarını belirli ölçülerde korumakta olan tarımsal üretimi kapsamaktadır. Bununla birlikte, kapitalizm içerisindeki pre-kapitalist tarımsal üretim ilişkileri ve toplumsal yapılar ise hâkim sistemin bu alanlara ne düzeyde ve ne şekilde girdiğine bağlı olarak değişkenlik göstermekle birlikte, varlıklarını sürdürmeye devam ederler. Zira endüstriyel üretimin gereksinim duyduğu hammadde üretimi ve kent ekonomisinin ihtiyaç duyduğu temel gıda ürünleri gibi tarımsal üretimle ilgili konularda, bir bütün olarak hâkim kapitalist ekonominin değişim ilişkilerine tabi olduğu sürece, kırsal

alanlardaki feodal üretim ilişkileri varlıklarını sürdürebilmektedirler (Boratav, 2004: 107 – 123).

“Kapitalist pazara üretim yapmayan (yani kapitalist tarımsal ilişkilere müdahil olmayan küçük meta üreticisi) köylülüğün”, hâkim kapitalist ekonomi ve sosyal yapı içerisine, Boratav’dan aktardığımız üzere eklenerek yaşayabileceği yönünde görüşler olduğu kadar; hiç kuşkusuz, kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte var olagelen “tarım sorunu” tartışmaları içerisinde; Boratav’la 1970’li yıllarda sürdürdüğü tartışmaları içerisinde, Erdost’da (1988) örneklenebileceği üzere, köylülüğün, kapitalizmin gelişimiyle birlikte zamanla ortadan kalkacağı yönünde görüşler de vardır.⁸ Akşit (2006: 123 – 163), bu temel tartışma konusu içerisinde açığa çıkan verileri, 1990’lar itibariyle Türkiye kırlarına hâkim durumda olduğu anlaşılan küçük toprak mülkiyetinin ve bununla ilişkili olan küçük meta üreticiliğinin varlığını idame ettirme stratejilerinin neler olduğu ve olabileceği sorusu üzerine analiz ederek, iki sonuca ulaşmaktadır. İlki, köylülüğün (küçük meta üreticilerinin), toplumsal kalkınma ve gelişmenin bir parçası olarak dönüşmesi iken ikincisi ise köylülüğün uğradığı mülksüzleşme, yoksullaşma ve göç süreçleridir. Küçük meta üreticiliğini, günlük, yıllık ve kuşaklar arası yeniden üretimi, parçalanmayı, çözülmeyi, birikimi ve yapısal dönüşümleri de içeren bir süreç olarak tanımlayan Akşit, 1990’larla birlikte süratle hayata geçirilen ve 2000’li yıllarla birlikte uygulamasına hız verilen neo-liberal küresel ekonomi politikalarının,⁹ Türkiye

⁸ Köylülük ve kırsal dönüşüm tartışmaları bağlamında, Türkiye sosyal bilimler literatürü içerisindeki farklı yaklaşımları özetleyen, yönlendirici makaleler için bkz. Aydın, 2001 ve Sirman, 2001.

⁹ 1990’ların sonunda ve 2000’li yıllarda, Türkiye kırlarında yaşanan dönüşümün gerek istatistiki veriler içermesi bakımından gerekse de merkezi devlet politikalarını tartışması bakımından önemli veriler içeren kaynaklar için bkz. Köymen ve Öztürkcan, 1999 ile Önal, 2010.

kırlarında dönüşerek varlığını sürdüren köylülük gerçeğine ne gibi etkilerde bulunduğunu sormakta ve yanıtını da devletin geliştireceği merkezi tarımsal ekonomi politikalara bağlı olduğunu işaret etmektedir.¹⁰

Kırsal dönüşüm kavramıyla çok yakından ilişkili olan ve kapitalizmin erken dönemlerinden itibaren sosyal bilimcileri, gerek dünyada ve gerekse ülkemizde ekonomik, sosyal ve siyasal bağlamlarıyla çok yönlü olarak meşgul eden bir fenomene dönüşmüş durumda olan “köylü sorunu”, “toprak sorunu” ve “kırsal kalkınma” gibi kavramlarla tanımlanagelen bu temel bağıntının; küresel ölçekte hâkim kapitalist üretim ilişkilerinin bağrında yaşayagelen pre-kapitalist üretim ilişkilerinin ve sosyal yapıların ortaya çıkardığı kır ve kent çelişkisinin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir çıktısı olduğunu ifade edebiliriz. Zira kapitalist üretimle birlikte kent merkezleri gerek iktisadi gerekse sosyal, siyasal ve yönetsel açıdan toplumsal yaşamın tüm parçalarında hızla gelişirken ve değişirken, kırsal üretim ve yaşam, “endüstriyel üretime” adapte olmadığı koşullarda hemen hemen aynı yapısını korumakta ve ciddi bir eşitsizlik, yapısal uyumsuzluk ortaya çıkarmaktadır. Kırsal dönüşüm tartışmaları da dünden bugüne esas olarak, söz konusu bu eşitsizlik üzerine inşa edilmekte ve çeşitli kuramsal yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde değerlendirilse de özünde kır ve kent arasındaki çelişkinin, “kırsal

¹⁰ Kırsal dönüşümün temel hedefinin, gerek kır ile kent gerekse de kırsal üretim birimleri (kapitalist işletme ve küçük meta üretimi) arasında, kapitalist iktisadi ve sosyal, siyasal ilişkiler lehine bir düzenleme olması; merkezi bir plan ve denetimi zorunlu kılarak, devleti, tüm zor aygıtlarıyla birlikte devreye sokmaktır. Böylelikle, küçük meta üretimi ve bu bağlamda köylülük “dönüştürülen” bir nesne; devlet ve devlet eliyle bu alanlara giren yatırımcı sermaye de “dönüştüren” bir özne niteliği kazanmış olmaktadır. Ek olarak, köylülüğün, şehirlerdeki yahut sanayi havzalarındaki işçiler kadar belirli bir mekânda yoğunlaşmış nüfuz gücüne; işçilerinki kadar tarihsel bir mücadele deneyim ve birikimine, örgütlenmelerine ve örgütlülük bilincine sahip olmayışı, onun edilgen niteliğini de pekiştirmektedir. Dolayısıyla rahatlıkla denebilir ki dünden bugüne ve bugünden yarına, köylülüğün akıbeti ve genel toplumsal gelişme içerisinde nasıl bir pozisyon alacağı, devletin ve bu siyasal-yönetsel aygıtın dümeninde bulunan toplumsal sınıfların politikalarına bağlıdır.

Üretim ve yapıların” belirli merkezi politikalarla kapitalizm lehine makul biçimlere çekilmesi ve bu gibi pratiklerin sonuçları üzerine tartışmalar geliştirilmesi şeklinde tezahür etmektedir diyebiliriz.¹¹

Günümüzde, Türkiye kırları açısından bu konu baēlamında, HES projeleri örnekleri içerisinde yoēun şekilde yaşamakta olduēumuz yenilik ise küreselleşme süreci ve Türkiye’nin bu sürece ekonomik ve siyasi olarak gittikçe hızlanan bir tempoda baēımlılařmasıyla birlikte, tarımda dünden bugüne bir şekilde merkezi varlıēını koruyan devlet denetimini açarak doērudan kırsal alanla ve yapılara etkileşime giren uluslararası sermaye gerekliēidir. Bu baēlamda, günümüz küresel neo-liberal piyasa sistemine son 30 yıl içerisinde giderek hızlanan bir tempoda dâhil olan Türkiye’nin; geçmişten günümüze uygulayageldiēi tarımsal politikalar açısından; bu küresel kapitalist sisteme eklemleme süreci içerisindeki önemli tarihsel duraklarına kısaca göz atarsak şunları söyleyebiliriz:

II. Dünya Savaşı’nın ardından, ABD’nin, Batı Avrupa’nın hızlı bir biçimde yeniden inşası için hayata geirdiēi Marshall Planı erevesinde, Türkiye’nin tarım sektöründe alacaēı mali ve teknik dış destekle birlikte, “tahıl ambarı” bir ülke sıfatıyla kendisine yer bulabilmiş olmasını, Türkiye’de kyllēn bu tarihlere kadar aēır ilerleyen toplumsal dönüşüm sürecinin hızlanmaya bařladıēı ilk tarih olarak da vermek mümkün görünmektedir (Köymen, 2008: 135 – 140). Bu dönem aynı zamanda, şimdiki isimleri Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) olan ve küresel tekellerin kontrolünde, dünya ekonomisini büyük ölçüde elinde tutan

¹¹ Kırsal dönüşüm üzerine geliştirilen son dönem tartışmalarını “köylülük”, “küçük meta üretimi” ve “küreselleşme” gibi anahtar kavramlar ekseninde başarılı bir şekilde serimleyen, yönlendirici bir çalışma için bkz. Yüzüak, 2005; 12 - 32.

mali sermayenin, uluslararası ekonomik oluşumlarının da ortaya çıktığı ve Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerin de “tanımlı görevlerle” bu sisteme daha sıkı şekilde “bağlandığı” bir tarihsel durak niteliğı de taşımaktadır (Önal, 2010: 93 – 110).

Nitekim II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de köylülüğün dönüşümünün temel dinamikleri ve sonuçları, özetle, tarımda makineleşmenin hızlanması, dönemin hükümetlerinin önemli miktarda yeni tarım arazisini kullanıma açması (köylüyü topraklandırması) ancak bu toprakların hâlihazırda işler durumda olan ortakçılık, yarıcılık, tefecilik vb. yollarla büyük toprak sahiplerinin eline geçmesi ve eşitsizliklerin büyümesi olarak ifade edilebilir (Çetin, 1997: 146 – 197). Bir bakıma da bu durum için, Cumhuriyet’e geçişle birlikte Osmanlı’dan tevarüs eden toprak mülkiyeti ilişkilerine, devletin günümüze değin “köylüyü topraklandırma” hedefiyle gerçekleştirdiğı müdahalelerin ve bunların neticesinde, toprağın sürekli olarak büyük toprak sahiplerinin ve günümüzde ise uluslararası tekellerin elinde toplanmasıyla sonuçlanan bir gerçeğın, dönemsel resmidir demek yanlış bir ifade olmayacaktır. Bu konu açısından Türkiye tarımında, son noktası günümüz olan esas yapısal dönüşümün başlangıcı ise neo-liberal dünya ekonomisine giriş hazırlıkları sayılabilecek “24 Ocak Kararları”nın, 12 Eylül 1980 marifetiyle hayata geçirilmesi olmuştur. Bu dönemden itibaren, 30 yıllık süreç boyunca kimi küçük duraklamalar haricinde, adım adım hızlanan bir seyirde, Türkiye’de devlete ait iktisadi faaliyetler tasfiye edilmiş ve böylelikle piyasalar, devlet müdahalelerinden “kurtarılmış”tır (Yörür, 2008: 17 – 60).

Tarım sektöründe ise bu sürecin doğrudan sonuçları, üretimde devlet desteklerinin daraltılması ve artık tarımsal üretimin kontrolünün büyük ölçüde küresel şirketlere

devredilmesi olarak zuhur etmiştir (Günaydın, 2009: 175 - 222). Bu dönem içerisinde “24 Ocak Kararları”yla tarihlediğimiz başlangıçla eşdeğer bir nitelik taşıyan ve bir anlamda “24 Ocak Kararları”nın 2000’li yıllar Türkiye’si için yeni nitel bir evresini temsil eden bir aşama da özellikle zikredilmeye değerdir.

Türkiye’nin 1999 yılında IMF ile imzaladığı ve yürürlüğe koyduğu “istikrar programı”, geride bıraktığımız 12 yıllık zaman diliminde, ülke tarihinin toplamında gerçekleştirilen özelleştirmelerden kat be kat fazla özelleştirmenin yaşandığı, yabancı sermaye hareketlerinin tam anlamıyla serbestleştirildiği ve böylelikle uluslararası mali sermayenin adım adım ülke ekonomisini (ve bağlantılı olarak sosyo-politik süreçlerini) artık doğrudan belirleyen noktaya geldiği bir sürecin başlangıcı olduğu da rahatlıkla ifade edilebilir. Zira Türkiye’nin bu zaman dilimine dek ağır aksak da olsa uyguladığı ve üretici köylülüğü belirli ölçülerde koruduğu tarımsal desteklerin tamamen kaldırılması veyahut da uluslararası tarım tekellerinin belirlediği ve ulusal yahut uluslararası pazarda ciddi bir mali getirisi olmayan ürünlere doğru hâlihazırda azaltılan mali desteğin kaydırılması; özelleştirmeler yoluyla ülke tarımının başat sektörleri olan şeker ve tütün gibi ürünlerin üretimlerinin tasfiyesi vb. uygulamalar, geline aşamada, köylülüğü ciddi bir çözülme sürecine sürüklemiş görünmektedir (Önal, 2010: 145 – 191).

Eğer Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşunu, Osmanlı’nın var olan sosyo-ekonomik yapısı üzerinde, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde siyasal-yönetmel ve sosyo-politik bir yeniden organizasyonla gerçekleşen bir modernleşme projesi olarak ele alırsak; bir toplumsal sınıf olarak köylülüğü de pekâlâ bu projenin geride kalan 89

yılını belirlemiş önemli tarihsel ve siyasal duraklarda öne çıkan başat bir toplumsal aktör olarak da pekâlâ niteleyebiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ve hiç kuşkusuz bu tarihsel aşamanın doğrudan işaret ettiği Kemalist Devrim gibi tarihsel, toplumsal ve siyasal olarak çok boyutlu, hacimli bir konuda burada ifade edilen görüşü tartışmak kuşkusuz ki yeterli olmayacaktır. Burada vurgulamak istediğimiz husus, Kemalist Devrim'in, Kıta Avrupa'sında gözlemlenen, sermaye birikim süreçleri neticesinde şekillenmiş yeni üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı yeni toplumsal yapılarla ve bu yapıların ait oldukları iç pazarların sosyo-kültürel dinamikleriyle/özgünlükleriyle birlikte ortaya çıkan uluslaşma/ulus devletleşme süreçlerinden farklı olarak, Batı dışı bir uluslaşma pratiği oluşu ve nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülüğün, Devrimin sonraki yıllarda geleceğini belirlemiş/belirleyen rolü vurgulanmasıdır. Kemalist Devrim, toplumsal yaşam içerisinde, saltanatın ve hilafetin kaldırılması gibi siyasal-yönetmel alanlarda; eğitimin ulusallaştırılması, birleştirilmesi ve toplumsal hayatın Batı tipi modern normlara uyarlanması gibi konularda radikal devrimci adımlar atmış ve zor yoluyla da bunları sahiplenmiş ve savunmuştur. Ancak Osmanlı'dan devralınan sosyo-ekonomik yapı için öngörülen “sanayileşme davası”nda aynı başarının sergilenemediği açıktır (Boratav, 2003: 39 - 59). Nüfusun %80'inden fazlasının köylerde ve feodal üretim ilişkileri içerisinde yaşadığı Türkiye'de, geride kalan 89 yılda bir yılan hikâyesine dönen “toprak reformu” gibi, üst yapıda gerçekleştirilen devrimlerin ve reformların bir bakıma ön koşulu sayılabilecek adımların atıl(a)maması ve atılan adımların da sürekli olarak büyük toprak mülkiyetine sahip feodalleri beslemesi durumu, Devrim'in yarım kalan aşamaları olarak okunabilir. Bu da beraberinde, Türkiye'nin 1990'lı yıllara kadar bir “köylü kalesi” olarak anıldığı,

ülke nüfusunun ve sosyo-ekonomik yapının belirlediği toplumsal kültürün bir yanıyla iç pazarla dahi bütünleşmemiş köylülükle bir yanıyla 1950’lerden itibaren hızlanan kırsal çözülmeyle kentlere akın eden göçmenlerle bir yanıyla da Batı tipi modern toplumsal normlara göre şekillenmiş karmaşık bir toplumsal tabakalaşma ortaya çıkarmıştır. Köylülük, bu tabakalaşma içerisinde sahip olduğu demografik ve sosyolojik özellikleri itibariyle, 2000’li yıllara kadar Türkiye’nin iç siyasal dengelerini önemle belirleyen bir toplumsal kesim olarak varlığını sürdürmüştür/sürdürmektedir (Köymen, 2008: 153 - 167).

Sonuç olarak 90 yıla yaklaşan tarihinin büyük çoğunluğunda bir “köylü kalesi” olarak kalan ve böyle anılan Türkiye’de köylü nüfusunun kitlesel dönüşümü ve çözülmesi süreçleri, orta ve uzun vadede, önemli toplumsal dönüşümlerin de temel dinamiğini oluşturmuştur. Burada köylü nüfusunun çözülmesi ve dönüşümünden kastımız ise toprağa dayalı geçim ekonomisine sahip ve bir kır yerleşiminde ikamet eden köylülerin, gerek hükümet politikalarıyla gerekse Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne tevarüs eden feodal tarımsal üretim ilişkileri sonucunda mülksüzleşme yoluyla kırlardan kopması ve büyük şehirlere, yeni toplumsal üretim ilişkilerine çeşitli şekillerde eklemelenmesidir.¹²

Günümüzde, genel nüfus içerisindeki istatistikî oranı % 30’a dek gerilemiş olan köylülük,¹³ hızlı bir şekilde topraktan kopmakta ve tarım arazileri, yerli ve yabancı büyük tarım işletmelerinin elinde toplanmaktadır. Uluslararası büyük sermaye

¹² Türkiye kırlarının, özellikle, 1950’li yıllardan itibaren kapitalist iktisadi ilişkilerin giderek hızlanan bir tempoda neden olduğu değişim süreçlerini daha geniş ele alan çalışmalardan bazıları için bkz. Kepenek ve Yentürk, 2003 ile İlkin ve Tekeli, 1988. Ayrıca, konuya dair daha genel bir perspektif sunması bakımından bkz. Köymen, 2008: 135 - 153 ile Yıldırım, 2009: 66 - 128.

¹³ Türkiye İstatistik Yıllığı 2009, <http://www.tuik.gov.tr/yillik/yillik.pdf>.

grupları ve yerli ortaklı girişimciler, söz konusu tarım alanlarında uzun vadeli, yeni kâr amaçlı yatırımları gündeme getirmektedir (Gökhan 2003: 43 – 121).

Söz konusu yabancı ve yerli ortaklı uluslararası yatırımların önemli bir ayağını da akarsular üzerine inşa edilen barajlar ve HES tesisleri oluşturmaktadır. Akarsuyu toplama, kanallarla sulama ve elektrik üretme amacıyla yapılan barajlar ve HES tesisleri; doğal kaynakların hızla tükendiği, kirlendiği ve verimli tarımsal arazilerin insan faaliyetleri yahut değişen iklim koşulları nedeniyle hızla tahrip edildiği günümüz çevresel ve ekonomik koşulları içerisinde; uluslararası piyasalardaki tarım ve enerji sektöründe, son derece önemli ve değeri gittikçe artan üretim araçları konumuna gelmişlerdir. Bu açıdan ülkemizde, yukarıda kısaca aktarmaya çalıştığımız tarihsel süreç içerisinde, yerli ve yabancı sermayeye açılan kırsal alan, gelinen noktada son derece kârlı bir sektör olarak HES projelerini ortaya çıkarmış görünmektedir (Hamsici, 2010: 32 – 36). Bugün HES’ler, gerek akarsuların, yani tatlı suların ve su kaynaklarının kontrolünde ve metalaştırılmasında, gerekse enerjinin metalaştırılmasında son derece önemli birer üretim aracı konumundadır. Devletin, bu alanlardan özelleştirmeler ve yeni yasal düzenlemeler yoluyla tamamen çekilmesi ve sermayeye neredeyse sınırsız yetki devretmesi, beraberinde, Türkiye kırsalında yeni ve önemli bir dönüşüm dinamiği de ortaya çıkarmış olmaktadır. Gün itibariyle, Türkiye akarsuları üzerinde hâlihazırda 2 bini geçkin baraj ve HES projesinin gündemde olduğu, konuyla ilgili hemen tüm internet sitelerinde, yazılı kaynaklarda, bazen da ulusal basında sıklıkla karşılaşılan bir bilgidir. Bu durum, hızla boşalma eğilimi gösteren Türkiye kırsalında, sermaye için yeni ve önemli bir

kar alanı açıldığı ve bu fırsatın da derhal değerlendirildiğini açıkça göstermektedir (Hamsici, 2010: 67 - 71).¹⁴

Türkiye köylüsü, IMF ve DB'nin tarım politikaları nedeniyle üretimden kopmakta ve topraklarını satarak, kiralarak vb. yollarla kırları boşaltmaktadır. Öte yandan, boşalan tarım arazileri ise ya çok büyük ölçekli kapitalist tarım çiftliklerinde ya da HES projeleri vasıtasıyla, yine kapitalist sermayenin elinde toplanmaktadır (Günaydın, 2009: 175 - 222). Bu bağlamda gündemdeki birçok HES projesi, hâlihazırdaki tarım politikalarıyla pazar için üretimden koparılmış köylülük için, onları yaşam alanlarından zorla göç etmelerine neden olacak sonuçlar da üretmektedir. Ötesinde, göç etmeyen ancak HES çeperinde yaşayan topluluklar için ise, yerel iklim değişiklikleri gibi ciddi çevresel sorunları ve bunlara bağlı olarak da yeni ekonomik ve sosyal problemler üretmektedir.

Bir başka açıdan da bakıldığında neo-liberal tarım politikalarına karşı oluşan ancak günümüze değin de söz konusu politikalara karşı ciddi bir engelleyici durum yaratamamış olan politik toplumsal hareketlilik ve bu hareket içerisindeki köylü dinamiği de geline aşamada önemli bir toplumsal duyarlılık ve hareketlilik noktası ortaya çıkarmış görünmektedir. Bu yönüyle de HES'lerin, köylülüğün kültürel dönüşümünde farklı bir ideolojik ve politik girdi de yaratmakta oldukları iddia edilebilir (Hamsici, 2010: 269 - 270).

Bu gibi sosyal – politik hareketlerin neticesinde bugüne değin birçok HES projesi, “kamu yararına aykırı olduğu” gerekçesiyle çeşitli eylemlere, gösterilere konu olmuş,

¹⁴ Ayrıca Türkiye’de hidroelektrik santrallerinin (HES) güncel durumu, ilgili yasal değişiklikler ve istatistikî bilgileri içermesi bakımından, konuya giriş mahiyetinde, yakın dönemde tamamlanmış iki akademik çalışma için bkz. Nas, 2011: 10 – 22 ve Yılmaz, 2009: 335 – 347.

mahkemeye götürülmüş ve bu davaların yarısından fazlasında da “yürütmeyi durdurma” kararları alınabilmiştir. Ancak Eylül 2010’da oylanan ve çoğunlukça kabul edilen yeni Anayasa değişiklikleriyle birlikte, idari mahkemelerin elinden “yerindelik denetimi” yetkisinin alınması, HES’lerle ilgili kazanılan davaların sayısını hızla azaltmaktadır. Yanı sıra yenilenebilir enerji yasasındaki değişiklikle birlikte artık milli parklar, SİT alanları gibi yerlerde de HES’lerin yapımı kolaylaşmaktadır. Bunlar da HES projeleriyle birlikte ülke genelinde gündeme gelen birçok tartışmalı konunun ve toplumsal hareketliliğe neden olan baraj inşaatlarının, çoğunlukla uluslararası sermaye eliyle ve “devlet zoruyla” hayata geçirileceğini işaret etmektedir. Görünen odur ki HES projeleri, Türkiye kırsalında, önümüzdeki dönemde önemli toplumsal çatışmalar ve hareketlilikler ile geniş ölçekli doğal ve toplumsal dönüşümlere neden olacaktır.¹⁵

Böyle bir genel değerlendirme çerçevesine dayanan araştırmanın da temel problemi, doğrudan küresel sermayenin parçası ve yeni bir kâr alanı olarak HES projelerinin, bu şartlar altında önemli birer aktörü durumunda oldukları kırsal dönüşüm süreçleri içerisinde toplum zararına neden oldukları süreçler ve sonuçlarıdır. Önemli akarsu havzalarında yaşamaya devam eden üretici ve yoksul, topraksız köylülüğün, mevcut tarım politikalarının yanı sıra bu yeni dönüştürücü etmene karşı gösterdiği kültürel tutum ile bu yerel kültürel yapıların, uyum yahut çatışma stratejilerinin hangi dinamiklerle, nasıl işlerlik kazandığı da araştırmanın önemli yan problemleri arasında zikredilmelidir.

¹⁵ “Kırsaldaki Değişimin Adı HES, Bahanesi Enerji!”, Abdullah Aysu, <http://www.karasaban.net/kirsaldaki-degisimin-adi-hes-bahanesi-enerji-abdullah-aysu/>, ulaşım Haziran 2011.

Bu bağlamda, alan çalışmasının gerçekleştirildiği Beğendik Beldesi'nde, kültürel yaşamın ekonomik, sosyal ve siyasal planda oluşturduğu geleneksel kurumlar ile Pervari HES projesi gibi modernleştirici dinamikler arasında yaşanan çatışma ve uyum süreçlerinin ön plana çıkmakta olduğu da ifade edilmelidir. Beğendik'te, bilhassa uluslararası ortaklı girişimci sermaye ve yerel devlet otoriteleri ile ağalık, şeyhlik, aşiret ve soy grupları gibi kültürel güçlü siyasal aktörler arasında ortaya çıkan çeşitli ilişkilene biçimleri de söz konusudur. Bu ilişkilenemenin ve yarattığı sonuçların nasıl gerçekleştiği ve bunların, araştırma konusu bağlamında, yereldeki köylülüğü sosyo-politik açıdan nasıl şekillendirdiği ve bu şekillenmenin de köylülüğün dönüştürücü etmenlere karşı geliştirdiği tutum ve davranışı ne şekilde etkilediği, yine araştırmanın üzerine eğileceği önemli diğer sorunsallar olarak sıralanabilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İstatistikî verilere ve bilimsel tespitlerine göre, ülkemiz kırlarında çözülme ve mülksüzleşme süreçleri açısından, önemli bir viraj olan 24 Ocak Kararları'nın ardından hız kazanan neo-liberal küresel ekonomi düzenine eklemene sürecinin ikinci tarihsel adımı 1999 IMF istikrar programı anlaşmasıdır. Zira bu tespiti, kırsal kesimdeki iş gücü istatistiklerinde yaşanan çarpıcı dönüşüm tüm açıklığıyla işaret etmektedir. 1999 istikrar paketi anlaşmasından hemen önce elde edilen verilere göre, tarımda yaklaşık 9.8 milyon kişinin istihdam edilmekte iken, 2008 yılına gelindiğinde bu rakam, 5.7 milyona düşmüş durumdadır (Önal, 2010: 13).

Cumhuriyet tarihi boyunca, 1980’ler ve 2000’ler gibi, üretici ve yoksul köylü nüfusunun hızla üretimden ve topraktan koparak mevsimlik tarım işçilerine dönüşümü, kentlere yönelik kitlesel göç hareketleri ve hatta yurtdışına yönelik göç süreçleri gibi, beraberinde getirdiği bir dizi ekonomik ve sosyal yeni toplumsal süreç, bilinmektedir ki Türkiye akademi camiasının ve farklı toplumsal sınıflardan çeşitli politik aktörlerin dünden bugüne en fazla meşgul oldukları konular arasında olagelmıştır. Türkiye’de çeşitli tarihsel dönemlerde yaşanan söz konusu hızlı çözülme süreçlerinin nedenleri ve etkileri üzerine akademik bir ilgiyle gerçekleştirilen alan çalışmalarının; karşılaşılan toplumsal sorunların çözümünde, sorunların kaynaklarını, gelişme dinamiklerini doğru tespitlerle tartışarak ve bu bilimsel bilgiden hareketle de üretilecek toplumcu çözümlerle, yine toplumsal faydayı gözetecek yeni bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmesine aracı olması gerektiği kanaatindeyiz.

Bu görüşten hareketle, bu çalışmadaki esas amacımızı, Beğendik Beldesi örnek olayı çerçevesinde, küresel kapitalist sermayenin ve onun emperyalist ekonomi-politikalarının, yerli ortaklarıyla birlikte Türkiye kırlarında yeni ve önemli bir kâr yatırım aracı olarak ortaya çıkan HES projelerinin, ulusal ve yerel toplumsal dinamiklerle olan etkileşimi içerisinde köylülüğü nasıl bir toplumsal dönüşüme zorladığının irdelenmesi olarak ifade edebiliriz.

Bu vesileyle ifade edilmelidir ki bu çalışmanın esas özelliği, durum saptayıcı ve betimleyici oluşudur. Dolayısıyla araştırmanın konusuyla alakalı hedefi, toprak ve su gibi temel üretim araçları üzerinde tasarruf edilen ekonomi-politikalarının, dünden bugüne uluslararası yahut yerli sermaye lehine işletilmesinde ortaya çıkan ekonomik

ve sosyal kültürel sonuçların, antropolojik perspektifle irdelenmesi ve bu bağlamda, geleceğe ilişkin birtakım önermelerde bulunabilmektir.

Bu çerçeveden olarak, araştırma konusuyla ilgisi açısından, şu sorular ifade edilebilir:

1) Kapitalist üretim ilişkileri, emperyalizm eliyle, kapitalizm öncesi mülkiyet ve üretim ilişkilerinin hâkim durumda olduğu ve küçük mülkiyete, aile içi emeğe ve piyasa içi üretime dayalı yerel ekonomik ve sosyal yapılarla, HES vb. projelerle nasıl ilişki kurmakta ve bunları nasıl, hangi stratejilerle dönüşüme uğratmaya çalışmaktadır?

2) Bu bağlamda, uluslararası tarım piyasalarının belirlediği neo-liberal küresel tarımsal iktisat, Türkiye gibi ekonomik ve siyasal planda dışa bağımlı ülkelerde, tarımı nasıl bir dönüşüme uğratmaktadır ve Türkiye kırsalını, nasıl, hangi araçlarla bu küresel iktisadın bir parçası haline getirmektedir?

3) Bunlara karşılık olarak da küresel sermaye tekelleriyle, iktisadi ve siyasi planda bağımlılık ilişkileri geliştirmiş bulunan merkezi devlet yönetimi ile yerel kültürel yapılar, nasıl bir iktisadi bağ kurmakta ve bunu hangi sosyo-politik söylem içerisinde gerçekleştirmektedir?

4) Tüm bu yoğun etkileşim alanı içerisinde kalan köylülük, nasıl bir dönüşümü gerçekleştirmekte, varlığını idame ettirmeye dönük ne gibi uyum stratejileri üretmektedir?

Bu başlıklara ek olarak, yerel kültürel doku içerisindeki ekonomik, sosyal ve siyasal kültürel kurumlar hakkında, çalışmada derlemeleri sunulacak ve değerlendirmeleri

yapılacak alt başlıklar için de Pervari HES'in ve yanı sıra yerel aktörlerin neden olduğu ve olacağı kültürel dönüşümün neticesinde, dönüşerek değişen yahut kaybolan ve kaybolacak olan maddi ve manevi kültürel ürünlerin tasnifinin de hedeflendiği ifade edilmelidir.

Bu gibi esas hedeflerle ilişkili olmakla birlikte, alan çalışmasının gerçekleştirildiği Siirt ili Pervari ilçesi kırsalındaki bir yerleşim alanı olan Beğendik Beldesi'nin etno-kültürel ve sosyo-politik dokusu da araştırmaya ayrı bir önem kazandırmakta ve bununla ilgili yan amaçları da beraberinde getirmektedir.

Bu kapsamda Osmanlı'dan Cumhuriyete tevarüs eden toprak mülkiyeti ilişkileri ile bu ekonomik yapıyla iç içe şekillenmiş feodal toplumsal ilişkilerin, bölgenin güncel ekonomik, sosyal ve siyasal hareketliliği bağlamında, söz konusu edilen kırsal dönüşüm tartışmaları içerisinde ülke gündemini meşgul eden sosyo-politik gelişmelerle olan ilişkisi hakkında da bazı değerlendirmeler ve çıkarsamalar yapılması hedeflenmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, sosyal antropolojinin başat araştırma yöntemi olan etnografi kullanılmış ve akabinde, elde edilen bulgular, yine antropolojik bir perspektif dâhilinde, tarihsel ve diyalektik materyalist bir düşünce yöntemiyle yorumlanarak metne aktarılmıştır.

“Etnografya”, Yunanca ethnos (halk) ve graphie (çizim) kelimelerinden oluşan; esas olarak, araştırma nesnesi haline getirilen insan topluluğuna veyahut herhangi bir

kültürel kuruma, sürece dair eksiksiz bir betimlemeyi hedefleyen ve kendine özgü kuramlardan, bunlarla ilintili çeşitli araştırma tekniklerinden oluşan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanabilir (Aydın ve Emiroğlu, 2003: 283). 20. yüzyılın ortalarına değin, çoğunlukla Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın, gerek kendi "ulus tarihi" çalışmalarında gerekse Batı dışı, "modernizm öncesi toplumsal gelişme aşamasında" olduğu kabul edilen "ilkel" toplulukların araştırmalarında bir araştırma yöntemi ortaya çıkan etnografinin, güncel sosyal bilim araştırmalarına miras bıraktığı çok çeşitli araştırma teknikleri de geliştirmiş olduğu bilinmektedir.¹⁶

Genel çerçevesi itibariyle bakıldığında, alan araştırması ve onun asli çalışma tekniği katılarak gözlem, araştırma öznesi haline getirilen insan ediminin ya da edimlerinin içerisinde vücut buldukları kültürde; öznenin bu evrenden koparılmadan, araştırmacının söz konusu kültürün var olduğu gerçeklikle (toplum ve doğal çevre) birebir, yüz yüze etkileşerek ve bu gerçeklikler bütününe müdahil olarak (bütünlüğe zarar verecek deneysel uygulamalara girişmeden); açığa çıkardığı "niteliksel bilgi"ye ulaşma pratikleri olarak değerlendirilebilir.

¹⁶ Sosyal antropolojinin doğa bilimleri ve diğer sosyal bilimlerle ayrıştığı temel alanın yaşayan insan toplumsallığının tarihsel süreklilik ve değişkenlik içerisinde ürettiği toplumsal bilginin derlenmesi ve analizi olması, onu, alan araştırması yöntemi içerisinde farklı yeni teknikler geliştirmesine ve sosyal araştırmalarda bilinen bazı teknikleri de kendi kuramsal amaçları içerisinde uyarlaması sonucunu ortaya çıkarmıştır (Güvenç, 1996: 131 – 145 ve Kottak, 2001: 27 – 45). İnsanın gündelik toplumsal davranışlarının ilk elden gözlemlene prensibine dayanan *katılarak gözlem*; araştırma konusu çerçevesinde hazırlanmış ve kaynak kişilerle konuşmalarda, sohbetlerde bilgi almak maksadıyla kullanılan ve esas olarak görüşmeleri yönlendirme niteliğine göre yapılandırılmamış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmış olarak ayrıştırılabilecek olan görüşme cetvelleriyle gerçekleştirilen *görüşme*; özellikle küçük yahut yerel topluluklar içerisindeki araştırmalarda soy, akrabalık, sosyal yapı araştırmalarında kullanılan *soy ağacı*; araştırma konusuyla olan ilişkisi ve sahip olduğu bilginin niteliği bağlamında kaynak kişilerle gerçekleştirilen *derinlemesine görüşme*; belirli bir konuyla ilişkisi içerisinde kaynak kişilerin *yaşam öykülerinin derlenmesi*; araştırma konusuyla alakalı insan edimlerinin *görüntü ve sesle belgelenmesi*; araştırma nesnesi haline getirilen toplumsallığın betimlenmesinde ve analizinde, topluluğun inançları ve algıları gibi öznel yargılarına odaklanan *emik* ve esas olarak antropologun gözlem, algı ve analizlerine öncelik veren *etik* yaklaşımlar, ilk elden antropolojinin geliştirmiş olduğu araştırma teknikleri için örneklenebilir (Kottak, 2001: 27 – 45).

Alan araştırması, antropoloji açısından, kendi pratiği içerisinde daha da özel bir anlam kazanan “uzun süreli katılımcı gözlem” tekniğiyle birlikte, topluluk içerisinde gerçekleşen yoğun ve uzun bir çalışma pratiği ile kültürün yaratıcılarının maddi ve özellikle de manevi evrenleriyle buluşmaya, bunları anlamaya giden “en önemli yol” anlamına da kavuşmuştur. Günümüzde, alan araştırması ve katılımcı gözlem, farklı kuramsal yaklaşımlarla hayata geçirilmekte ise de öz itibarıyla “farklı olanın bilgisini edinme” anlamında tanımlanabilecek olan antropolojik bilimsel etkinlik, insanoğlunun bilinçli bir çabayla, kendi dışında kalan maddi ve sosyal evrene dair yöntemli öğrenme çabası olarak kabul edilmekte ve sosyoloji, psikoloji ve arkeoloji gibi birçok sosyal disiplin tarafından kullanılmaktadır.¹⁷

Bu çalışma süresince de alan araştırması yöntemi ve bu kapsamda da katılarak gözlem, görüşme, görüntü ve sesle belgeleme gibi araştırma teknikleri başat olarak kullanılmış ve Beğendiklilerin maddi ve manevi kültürel yaşamları, bütünlük içerisinde değerlendirilmeye gayret edilmiştir.¹⁸ Bu kapsamda, Siirt İli Pervari İlçesi Beğendik Beldesi’nde kış sonundan yaz başına kadar 3.5 aylık bir zaman dilimi içerisinde, beldede bir eve yerleşmek suretiyle ikamet edilmiş ve bu zaman zarfında da alandan sadece 1 hafta kadar uzak kalınmıştır. Alan çalışmasının büyük

¹⁷ Alan araştırması yöntemi ve katılarak gözlem tekniğinin, diğer sosyal disiplinler alanındaki çalışmalarda kullanılan yöntem ve tekniklerle olan ilişkileri ve bu konu hakkındaki karşılaştırmalı, yönlendirici bilgi ve tartışmaları için bkz. Güvenç, 1996; Kottak, 1999; Auge ve Colleyn, 2004; Punch, 2005; Haviland, 2002 ve Kümbetoğlu, 2005 ile Gedik ve Kümbetoğlu, 2005.

¹⁸ Alan çalışmasından elde edilen veriler, Beğendik’in anlam dünyası içerinden süzülen kimi anahtar kavramlarla anlamlandırılmaya ve araştırma konusuyla olan bağı da diyalektik ve tarihsel, materyalist bir düşünce yöntemiyle analiz edilmeye gayret edilmiştir. Bu anlamda, çalışmamızın, Beğendik’in tarihsel süreklilik ve güncel toplumsal pratik içerisindeki maddi ve sosyal evrenini, esas olarak, yine Beğendikliler’in anlam kodlarıyla tanımlamaya çalıştığını ve bununla birlikte, elde edilen verilerin analizinde ve daha genel çıkarsamalara ulaşmada ise bilimsel düşünce metotlarıyla inşa edildiği söylenebilir.

çoğunluğu Beğendik Beldesi'nde gerçekleşmiş olmakla birlikte, Pervari HES'in etki alanında olan Sarıdam ve Çobanören köylerine de kısa zaman aralıklarında ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Beğendik'te uygulanan kimi araştırma teknikleri, bu köylerde de hayata geçirilmiş ve kısa süreli alan çalışmaları yapılmıştır.

Alan çalışmasının odaklandığı Beğendik Beldesi'nin yanı sıra beldeye bağlı bazı yakın mezralara ve Beğendikliler'in gerek dinsel pratikleri içerisinde önemli bir yer tutan kutsal mekân ziyaretlerine ve gerekse de ekonomik faaliyetlerine iştirak edilerek, Van ve Siirt gibi çevre il ve ilçelere çeşitli seyahatler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma süresince, doğrudan Beğendik Beldesi'ne ilişkin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına ilişkin bilgi verebilecek yazılı bir kaynak bulunamamıştır. Ancak Beğendik'in doğal ve sosyal çevre itibarıyla birçok konuda benzerlik gösterdiği Pervari İlçesi hakkında derlenen sınırlı sayıda ve birbirini tekrar ettiği görülen bazı yazılı eserlerden, çeşitli raporlardan belirli ölçülerde faydalanıldığı belirtilmelidir. Bu anlamıyla, Beğendik'in tarihsel – soy kütüksel boyutu olarak tanımlayabileceğimiz ve bir yönüyle Beğendik'in yazılı olmayan tarihsel geçmişine uzanan, bir yönüyle de bu tarihten günümüze, Beğendik'te yaşamış ve yaşamakta olan toplulukların kökenlerine, sosyal yaşamlarını tanımlayan bilgiler, “sözlü tarih”¹⁹ yöntemiyle ilk

¹⁹Antropolojide, bilgi derleme tekniği olarak sözlü tarih çalışmaları, belirli bir tarihsel olay, durum veya süreci, yaşayan kişilerin anlatımlarına başvurarak yeniden incelemeyi amaç edinir. Bu vesileyle sözlü tarih çalışmaları, tarihsel olay ve süreçler hakkında resmi, kabul edilen bilgilerin dışında; her bireyin tekil olarak nesneleştirildiği, her bakış açısının ve tarihsel olaylarla ilgili olarak anlama, yorumlama biçiminin değerlendirildiği özgün bir araştırma tekniğidir. Antropolog veya da bu tekniği kullanan sosyal bilimci, kaynak kişiyle gerçekleştirdiği görüşmeyi genellikle ses kayıt cihazıyla belgeler. Araştırmacının, derleme yaptığı konu hakkında temel bilgilere sahip olmasının gerekli kabul edildiği bu teknikte, kaynak kişinin anlatımları, araştırma amacı çerçevesinde (ve onun konuya olan duyarlılıkları göz önünde tutularak) yönlendirilir (Atay, 2005: 15).

kez olarak derlenmiştir. Bu derlemelerden ve günceldeki toplumsal pratiklerden hareketle, Beğendik'in etno-kültürel tarihi oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Beğendik'te ve diğer yerleşim alanlarında gerçekleştirilen alan çalışmalarından elde edilen veriler, büyük oranda, katılımcı gözlem ve görüşme teknikleriyle yazıya geçirilen antropolojik alan notlarından oluşmaktadır. Beğendiklilerin ekonomik, sosyal, siyasal ve dinsel yaşantısına müdahil olunarak gerçekleştirilen katılımcı gözlem ve görüşmeler neticesinde, alan araştırması günlüğüne düşülen notlar halindeki değerlendirmeler, derlemeler ve yarı-yapılandırılmış görüşme çizelgesiyle birlikte gerçekleştirilen görüşme notlarıyla birleştirilmiş; tartışmalarla birlikte, bu çalışmaya aktarılmıştır. Gündelik yaşam içerisindeki ekonomik yahut sosyal herhangi bir pratik içerisinde kendiliğinden gelişen sohbetler ile yarı-yapılandırılmış görüşme cetveliyle birebir gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve yine aynı görüşme cetveliyle gerçekleştirilen grup görüşmeleri, başlıca görüşme biçimleri olarak ifade edilebilir.²⁰

²⁰ Antropolojik alan araştırmalarında sıklıkla kullanılan görüşme tekniği, araştırmanın amaç ve hedeflerine göre oldukça çeşitlenebilir. Görüşme türleri, çoğunlukla görüşmenin yapılış biçimi ve araştırmacının görüşme içerisindeki aktif veya edilgen pozisyonuna göre değişmektedir. Bu açıdan sohbet türü görüşme, genel görüşme kılavuzu kullanılan yaklaşım ve açık uçlu yapılandırılmamış görüşme, ilk elden örnekler olarak verilebilir. Yapılandırılmış görüşmede, görüşme soruları önceden belirlenmiştir ve yanıtlar, önceden belirlenmiş kategoriler içerisine alınır. Yapılandırılmamış görüşme soruları ise önceden belirlenmemiş ve standartlaştırılmamıştır; bunun yerine görüşmeye başlamak ve görüşmeyi sürdürmek için genel sorular kullanılır. Görüşme ilerledikçe özgül sorular ortaya çıkar ve bu soruların dile getirilmesi görüşmenin gidişatına bağlıdır (Punch, 2005). Çalışmamızda ise çoğunlukla Beğendiklilerin gündelik yaşamı içerisindeki ekonomik, sosyal ve siyasal pratikleri bağlamında sohbet türü görüşmeler ile araştırma konusu kapsamında belirlenen başlıklar ve araştırma süresince olgunlaşan alt konu başlıkları neticesinde şekillenen konularda ortaya çıkan açık uçlu sorulardan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme metotları kullanılmıştır.

Bu çalışma, ağırlıklı olarak, söz konusu edilen görüşmelerden elde edilen alan notlarının, çalışmanın sorun ve amaçlarıyla olan ilgisi içerisinde gerçekleştirilmeye gayret edilen değerlendirmelerinden oluşmaktadır.

Çalışmamız içerisinde, Beğendiklilerin kendi anadilleriyle kurdukları maddi ve manevi toplumsal evren ile bunun önemli bir ögesi olan kendi doğal çevrelerini anlamlandırma ve tanımlama biçimlerinin korunmasına da özellikle gayret edilmiştir. “Beğendik” ile Beğendiklilerin kolektif toplumsal bilincindeki “Bêdar”ın,²¹ işaret ettikleri anlam kodlarının, toplumsal bilincin örtüştüğü, ayrıştığı veyahut çatıştığı bir sosyal gerçekliği, çalışma içerisindeki tartışmalara sunduğu maddi zemini, “içeriden” irdeleyebilmek için bu yaklaşımı tercih ettiğimiz ifade edilmelidir. Bu doğrultuda, çalışma içerisinde önemli görülen kimi yer isimleri ve kavramlar, Beğendiklilerin konuştuğu Kürtçe’nin Kurmanci lehçesindeki halleriyle ifade edilmişlerdir.

Alan araştırması süresince, etnografik görüntü ve sesle belgeleme tekniğinin de yoğunlukla kullanıldığı ifade edilmelidir. Beğendik’in gerek ekonomik gerekse sosyal yaşama dair birçok pratik ve ritüel, görüntüyle ve sesle belgelenmiştir. Tarım ve havancılık uygulamaları; çeşitli dinsel pratikler; kına, gelin getirme, gelin verme, düğün vb. evlilikle ilgili uygulamalar; çocuk ve yetişkin oyunları; halk hekimliği uygulamaları; bilmece, türkü, hikâye gibi sözlü kültüre ait derlemeler... İlk elden sıralanabilecek önemli derlemeler arasındadır. Alanda kalınan süreç içerisinde, bu yönüyle, bine yakın fotoğraf ve yüze yakın video kayda alınmıştır. Bu yönüyle,

²¹Bêdar, Beğendik’in eski ismidir. Ancak gerek Beğendik’te gerekse Beğendik’in sosyal evreni içerisinde, 1980’li yıllarda resmi olarak değiştirilmesine karşın, hala büyük çoğunlukça yaşatılmakta olup, Beğendik’le özdeşleşen bir yaşam kültürünü işaret etmektedir. Bu konu, ilerleyen bölümlerde irdelenmektedir.

Çalışma, Beğendik’e dair önemli bir görsel etnografik arşiv de ortaya çıkarmış durumdadır.

Fakat yukarıda ifadelendirdiğimiz görüşme biçimleri içerisinde zikrettiğimiz birebir sohbetlerde ya da ekonomik, sosyal bir pratik içerisinde gelişen sohbetlerde ise görüntüyle ve sesle belgeleme tekniğinin çoğunlukla kullanılmadığı da belirtilmelidir. Bunda iki önemli nedenin öne çıkmakta olduğu ifade edilmelidir. İlki, kaynak kişilerin, bu gibi sesle belgeleme cihazlarına karşı geliştirmiş oldukları çekince ve hassasiyettir. Bölgenin son 20 yıldır yaşamakta olduğu siyasal ve askeri gelişmeler ile yerel yahut resmi toplumsal aktörler haricinde geri kalan bölge insanının, yani köylülüğün, devletle yahut devletle ilişkili olduğunu düşündüğü kurumlarla gerçekleştirdiği ilişkilerin mağdur ve çekingen dokusu, bu gibi sesle yahut görüntüyle belgeleme cihazlarına karşı da bir hassasiyet üretmiş görünmektedir. Tersinden ise çoğu görüşmecinin, bu gibi birebir sohbetlerde değil, daha ziyade toplu sohbetlerde ses kaydına itiraz etmemesini ise, toplulukla birlikte olmanın ve “sorumluluğu paylaşmanın” ortaya çıkardığı bir güven duygusundan kaynakladığı da iddia edilebilir.

Görüntü ve sesle belgeleme tekniklerinin kullanılmamasına ilişkin olarak ifade edebileceğimiz ikinci önemli gerekçe ise, alan çalışmasının antropologa yüklediğini düşündüğümüz kimi sorumluluklardır. İnsanı ve onun toplumsallığını, “içeriden” anlamaya dönük bir araştırma yöntemiyle diğer sosyal bilimlerden ayrıştığı iddiası içerisinde olan antropolojinin, alandaki antropologa, “içerideki bilginin”, “ieridekine zarar vermeyecek” bir hassasiyetle değerlendirilmesi gibi bir sorumluluk yüklediğini düşünmekteyiz. Siyasal ve askeri gelişmelerin, bölge halkı içerisinde de aktif taraftarları ve muhatapları olduğunu göz önüne aldığımızda, söz

konusu sorumlulukların, belki de kaynak kişilerin can güvenliği ölçüsünde önem taşıdığı da görülebilecektir. Bu bakımdan, kimi görüşmelerde görüntüyle ve sesle belgeleme cihazları kullanılmamış, ilgili görüşmelerin değerlendirmeleri, görüşme ertesinde alan notlarına geçirilmiştir. Kimi zaman da bilinçli bir şekilde, görüşmeler esnasında not dahi tutulmamıştır. Kanaatimizce, alan çalışması süresince, herhangi bir konu hakkında veri toplanırken amaç özellikli veyahut da kaynak kişinin paylaşmakta çekince duymadığı bir bilgi hakkında, konunun doğrudan muhatabıyla bir görüşme gerçekleştirmek değilse; sesle yahut görüntüyle belgeleme tekniklerinin kullanılmamasının yanı sıra not defterinin dahi çıkarılmaması ve bunun yerine, sosyal yaşantının kendi doğal seyri içerisinde, gözlem ve yorumlama yeteneklerini geliştiren antropologun, kaynak kişilerini koruyarak, derleme ve değerlendirmelerini metne aktarması tercih edilmelidir. Bu bakımdan, alan çalışmasında değerlendirilen alan notlarımızın önemli bir kısmı, işte bu gibi ekonomik ve sosyal pratikler esnasında ve fakat çoğunlukla da bu pratiklerin hemen akabinde, tutulan alan notlarından oluşmaktadır. Alanda gerçekleştirilen sesle belgeleme tekniği, bu bakımdan çoğunlukla bazı grup sohbetlerinde ve çok az da birebir görüşmelerde kullanılmış ve çözümlemeleri yapılarak, gerekli durumlarda metin içerisinde de kullanılmıştır.

Gerçekleştirilen görüşmelerde, Beğendik'te yaşayan tüm toplumsal kesimlerle görüşmeler yapılması hedeflenmiş ve bunda da büyük oranda hedeflenen noktaya ulaşılmıştır. Yaşlılar, gençler, dinsel yahut aşiret statüleriyle öne çıkan toplumsal aktörler, beldedeki öğretmenler, rütbeli askerler, doktor ve sağlık görevlisi gibi kamu görevlileri ile erkekler, kadınlar, çocuklar, çalışanlar ve işsizler gibi farklı

kategorilere dâhil edilebilecek bireylerle, yukarıda izah edilen görüşme biçimleriyle temas edilmiştir.

İçerik

Çalışmamız, dört bölüm halinde yapılandırılmıştır.

İlk bölümde; çalışmanın giriş kısmında ifade edilen araştırma amaç ve hedefleri bağlamında; Beğendik örneği üzerinde tartışmaya açılan ve aynı zamanda bu tartışmanın da omurgasını oluşturan temel kuramlar ve kavramlar tartışılarak, bütünlüklü bir teorik çerçeve oluşturulmaya gayret edilmiştir.

İkinci bölümde, günümüzde Beğendik'in doğal ve sosyal çevresiyle sürdürmekte olduğu ekonomik ve sosyal ilişkiler ortaya konmak hedeflenmiştir. Doğal çevrenin yapısı, iklim, doğal kaynaklar ve bunlara ekonomik, sosyal ve siyasal amaçlarla gerçekleşen insan müdahalesiyle oluşan bütünlük içerisinde, bugünün Beğendik'inin genel yaşam döngüsü, ekonomik temel esas alınarak değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde ise sözlü tarih anlatıları esas alınarak oluşturulan ve Beğendik'in bugünkü sakinlerinin tarihsel-soy kütüksel verilerini değerlendiren alt bölümlere yer verilmiştir. Bu tarihsel anlatılar içerisinde, Beğendiklilerin, kendilerinden önce Beğendik'te yaşamış farklı etno-kültürel kimlik aidiyetlerine sahip topluluklar ile kendileri arasında kurdukları bağ ve bu ilişkilerin yine kendi toplumsal örgütlenme biçimleri ve sosyal yapılarıyla olan ilişkilerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu minvalde, Beğendik'in ilk sakinleri oldukları anlaşılan Ezidiler ile yörede yaygın ve yoğun şekilde son yüzyıla kadar yaşamakta olan Ermeniler ile Müslüman (Şafii)

Kürtlerin yaratmış oldukları kültürel süreçler çeşitli alt başlıklarda irdelenmiştir. Yanı sıra Beğendiklilerin hâkim örgütlenme biçimleri olan aşiretler ve aşiret içi alt soy grupları ile bunlar arasında karmaşık ilişkiler boyutuyla gerçekleşen iktisadi, sosyal ve siyasal çatışmalar, ittifaklar vb. süreçler çeşitli örnek olay ve tarihsel anlatılar çerçevesinde değerlendirilerek metne aktarılmıştır.

Bundan ayrı olarak, güncel gelişmeler içerisinde söz konusu yapıların geliştirdiği karmaşık uyum yahut çatışma dinamiklerinin daha yetkin anlaşılabilmesi maksadıyla oluşturulan bölüm içerisinde, yine söz konusu yapılarla olan temel ilişkileri bakımından Beğendik'in ve yörenin dinsel inançları da bir alt başlık içerisinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Burada da hâkim aşiret tipi örgütlenmenin ve bu temelde cereyan eden sosyal ilişkilerin ayrılmaz parçaları olan tarikatlar ve dinsel hayatın insan eliyle yaşayan bu parçasından ayrı olarak daha ziyade topluluğun kolektif ve tarihsel bilinç evreninde ve buralardaki kimi pratiklerde yaşayan; kitabi dinselliğin dışında kalan kutsal mekân inançları (ziyaretler) ve uygulamaları irdelenmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise, ikinci ve üçüncü bölümlerde verilmesi hedeflenen, güncel sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bütünlük içerisindeki Beğendiklilerin, kırsal alanın dönüşümünde günümüzde yeni ve farklı bir olgu olan HES projeleri kapsamında değerlendirdiğimiz Pervari HES Projesi'ne karşı geliştirdikleri uyum ve çatışma pratikleri değerlendirilmektedir. Bu bölümde, giriş bölümünde işaret edilen soru ve hedefler çerçevesinde analizler yapılarak, sonuç kısmında özetlenebilecek belirli bir değerlendirme çerçevesi oluşturulmaya gayret edilmiştir.

I. BÖLÜM

1.1 Köy ve Köylülük

Doğadaki bir canlı türü olarak insanın, biyolojik ve kültürel evrimi neticesinde, toprakla kurduğu ilişkinin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve kültürel kavramlar olarak köy ve köylülük, binlerce yıla yaslanan tarihsel ve sosyolojik varlığıyla, günümüzde de insanın toplumsal varoluşu içerisinde canlılıkla yaşamaktadır.

Avcı ve toplayıcı geçim biçimiyle ayırt edilen ilkel sürü hayatından, bazı bitki ve hayvan türlerinin evcilleştirilmesine dayanan besin üreticiliğine geçiş ve buna bağlı olarak toprağa bağlı yerleşik yaşam tarzının ortaya çıkışı, köyün ve köy yaşamının karakterize ettiği köylülüğün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Gordon Childe’ın (1978: 73 – 109), bazı insan topluluklarının, son buzul çağının bitiminin akabinde kendilerini çevreleyen doğal yaşamla süregetirdikleri geçim ilişkilerinde gerçekleştirdikleri kimi yeniliklerin “devrimsel” sonuçlar doğurduğu tespiti; insan toplumsallığının, bir daha geri dönüşü olmayacak şekilde yeni ekonomik, sosyal ve maddi kültürel süreçlere doğru adım atışını da işaret etmektedir (Teber, 1985: 55 – 159).

Antropoloji biliminin de insanlık tarihinin sosyo-kültürel evriminde esas aldığı iki önemli dönüşüm noktasından birisi olan Neolitik Devrimi tanımlayan bu süreç, günümüz insan toplumlarının sahip olduğu maddi ve sosyal kültürel evrenin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Aydın ve Emiroğlu, 2003: 627 – 630).²²

²² Neolitik Devrim, günümüzden yaklaşık olarak 10 bin yıl önce gerçekleşmesine karşın, bu dönemde dünya üzerinde farklı kıtalarda yaşayan insan topluluklarında aynı zamanda ve benzer süreçler sonucunda değil, farklı aşamalar neticesinde ortaya çıkmıştır. “Bahçecilik” ya da “dönüşümlü tarım”, “tarla-orman rotasyonu” gibi farklı kavramlarla tanımlanan, ara aşamalar da söz konusudur. Buna

İnsanlık ve kültür tarihi açısından yaşanan dönüşüme bakıldığında ise, birbirlerinden üretimin biçimi ve üretim ilişkilerinin hâkim niteliğiyle ayrırmakta olan tarihsel farklılıklar tespit edilebilmektedir. Söz konusu tarihsel dönemler arasında belirli geçiş süreçlerinin yaşanması ve buna bağlı olarak, eski ve yeni üretim biçimleri ile üretim ilişkilerinin iç içe geçtiği, geçiş toplumlarını da tespit etmek gerekecektir. Yani her hâkim tarihsel dönem içerisinde, eski üretim biçimlerini ve üretim ilişkilerini esas olarak muhafaza eden küçük topluluklar da söz konusudur. Tıpkı günümüz dünyasının hâkim kapitalist üretim ilişkileri içerisinde tarım toplumlarının varolması ve bunlardan bazılarının da kapitalist iktisada eklenilerek dönüşüme uğraması ve ara formları oluşturması gibi (Diakov ve Kovalev, 1987: 27 – 52).

Şenel (1985), üretim biçimleri ile üretim ilişkilerinin dönüşümleri ve farklılaşan toplumsal organizasyonları, avcı toplayıcılar ve ilk yerleşik tarımcılar arasındaki geçiş evrelerine bakarak şöyle yorumlamaktadır: doğadaki diğer bazı hayvan türlerini ilk olarak evcilleştiren ve halen daha avcı, toplayıcı geçim ekonomisini sürdürmekte olan bazı insan toplulukları, bir dönem boyunca hem kendilerinin hem de sürülerinin besin ihtiyaçlarını karşılamak için göçebelğe devam etmek durumunda kalmışlardır. Bu yeni geçim faaliyetlerinin zorunlu kıldığı besin depolama ihtiyacı, yeni maddi kültür öğelerinin ortaya çıkışıyla beraber ortadan kalkmış ve bazı bitki türlerinin evcilleştirilmesiyle birlikte, ilk yerleşik yaşam biçimleri ortaya çıkmıştır. Göçebelik ise bir geçim biçimi ve yaşama kültürü olarak varlığını uzun süre koruyarak, yerleşik

göre, bazı insan toplulukları, avcılık ve toplayıcılığın yanı sıra 20. yüzyıla değin arazi, işgücü, sermaye ve makine gibi üretim faktörlerinin yoğun olarak kullanılmadığı bir üretim şekline de sahip olmuşlardır. Her yıl, orman içerisinde farklı alanlarda gerçekleştirilen küçük çaplı tarımsal üretim faaliyetini tanımlayan “bahçecilik” kavramı hakkında bilgilendirici ve yönlendirici tartışmalar için bkz. Kottak, 2001: 247 – 261. Benzer şekilde, Neolitik öncesi dönemdeki ilk yerleşik yaşam biçimleriyle ilgili kavramlar olan Epipaleolitik ve Mezolitik gibi tarihsel dönemlere giriş mahiyetinde faydalı ve yönlendirici tartışmalar için bkz. Diakov ve Kovalev, 1987: 1 – 52.

tarımcı toplumlarla olan ilişki içerisinde, zamanla insan ve toplum yaşamında tali bir pozisyona sürüklenmiştir. Ancak göçebeler ve yerleşik tarımcılar arasında her zaman hâkim durumda olan yerleşik tarımcılık olmakla beraber, sürü hayvancılığını göçebelik, yarı göçebelik şeklinde sürdüren topluluklar olagelmıştır. Yani bugünün hâkim üretim biçimi kapitalizmin içerisinde köylülük, eski hâkim geçim ekonomisi ve yaşam biçimi olarak varlığını sürdürmekte ise bu dönemlerde de göçebelik, yerleşik tarımcılık içerisinde gerileyerek varlığını sürdürmüştür (Şenel, 1985: 186 - 200).

İnsan toplumları, doğaya karşı geliştirdikleri her yeni nitel maddi ve sosyal evren içerisinde (buna hâkim üretim biçimi ve üretim ilişkilerine dayalı yeni sosyal organizasyonlar da diyebiliriz), bir önceki süreci hem yapısal olarak değişime uğratmış hem de onun belirli parçaları yeni hâkim sürece uyarlanarak varolmaya devam etmiştir. Günümüz köyleri ve köylülüğü de ilk yerleşik tarımcı toplumlardan farklı olmakla birlikte, pre-kapitalist üretim ilişkilerinin ve sosyal yapılarının bu büyük toplumsal dönüşümünün günümüzdeki uzantıları konumundadır. Neticede, sosyal değişim ve değişim içerisindeki direnme eğilimi, doğanın ve dolayısıyla insan toplumlarının diyalektik yasası olarak işlemekte ve köy, köylülük gerçekliği de bu toplumsal, maddi koşullar içerisinde yaşamaktadır.

Neolitik dönemden itibaren yerleşik tarımcı insan toplulukları görülmeye başlanmış ve besin üretimindeki artışı tetikleyen yeni üretim araçları teknolojileri geliştirilmiştir. Bu teknik ilerlemeye bağlı olarak ise nüfus artarak, yayılmaya başlamış ve insanın toplumsal varlığına yeni bir olgu olarak dâhil olan artık ürünün ortaya çıkışı ve ilk ticaret ilişkileri görülmüştür. Kısa zaman içerisinde, insan toplumlarının yöneticiler, askerler, dini kesimler ve üreticiler gibi kategorilerde, yeni

sosyal ve siyasal ilişkiler içerisinde örgütlenmeleri oluşturmaya başladıkları görülmüştür. Bu bağlamda, köylerde üretilen tarımsal artığın birikmesi; bu birikimin varlığına yaslanan ve giderek üretimden kopan yeni toplumsal sınıf ve tabakaların oluşması, kurumsallaşması; köy tipi yerleşimlerin haricinde, kasaba ve kent gibi yeni yerleşim mekânlarında, bu yeni yönetici sınıfın yanında yine köylere dönük çeşitli hizmetleri üreten toplumsal kesimlerin ortaya çıkışı; söz konusu devrimin, ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçların birbirini tetikleyen etkileriyle birlikte, köy ve köylülüğün de günümüze dek gelen genel ekonomik ve sosyal karakteristik özelliklerini yaratan sonuçları olmuştur diyebiliriz (Childe, 1995: 47 – 65 ve Maisels, 1999: 131 - 217).

Tarım, hayvancılık, besin toplayıcılığı, avcılık ve ormancılık gibi geçim etkinliklerinin sürdürüldüğü köyler; uzunca bir süreç boyunca, insanlığın büyük bölümünü, avcı ve toplayıcı toplumlardan, peyderpey tarım toplumlarına dönüştürmüş ve Sanayi Devrimi'nin gerçekleşebileceği maddi ve sosyal koşulları olgunlaştırmıştır. İnsanlık tarihinin, etkileri, kendisinden sonraki tüm süreçleri belirleyen ikinci büyük ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümü olan Sanayi Devrimi, üretim ve tüketim ilişkilerini köklü bir biçimde dönüşüme uğrattığı gibi, köylülüğün önemli bir kısmını da emeğini satan işçilere dönüştürmüş ve insan toplumlarında yeni sosyal örgütlenme modelleri ortaya çıkarmıştır. Üretim mekânlarının esas unsurlarının köylerden ve kırlardan sıyrılarak, kentlere ve fabrikalara doğru kaydığı ve üretimin hem kitlesel hem de artık ürün bazında kitlesel bir nitelik kazandığı; tarım imparatorluklarının yıkılarak modern ulus-devletlerin

tarikh sahnesine çıktığı; tarım toplumları döneminin kapanarak, dünya geneline hâkim olacak sanayi toplumları döneminin başladığı görülmüştür.²³

Bir bütün olarak tarımsal artık ürünün üretim ve bölüşüm ilişkileriyle karakterize olan ve insan toplumlarının bu temelde gerçekleştirdikleri ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkileri işaret eden feodal dönem boyunca hâkim yerleşim tipi olan köy ve buna bağlı ortaya çıkan köylülük; coğrafi ve kültürel niteliklerle birbirinden farklılıklar içerse de kentlerin ve kent toplumlarının hâkim olmaya başladığı bir dünyada, birincil üretim birimlerini ve insanlar arasındaki birincil ilişkileri işaret eden kültürel kategoriler olarak en yalın haliyle “kentli olmayan” bir yaşamsal mekânı ve hayat tarzını tanımlayan bir içeriğe kavuştuğunu söyleyebiliriz.²⁴

Kuşkusuz, kapitalizmin egemen hale geldiği 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarından itibaren, kentleri kuşatan kırlarda yoğun şekilde yaşayan kırsal nüfus ve köylülük üzerine yoğun tartışmalar, araştırmalar yapılmaya başlanmış ve bu araştırmalar bağlamında çeşitli metodolojik yaklaşımlar ile kuramlar da geliştirilmiştir. Kapitalizmin hâkimiyeti içerisinde pre-kapitalist üretim ilişkileri ve sosyal yapıları temsil eden köylülüğün sorunsallaştırılmasının altında yatan ana itki

²³ Sanayi Devrimini koşullayan meta birikim süreçleri ve ilk kapitalist iktisadi ilişkilerin ortaya çıkışını, toplumsal yapıların dönüşümünü diyalektik ve tarihsel, materyalist bağlamda ele alan önemli ve yönlendirici çalışmalar için bkz. Thomson, 1978; Kerov ve diğerleri, 1995 ile Politik Ekonomi Ders Kitabı Cilt I – II, 1996.

²⁴ Tarımın kapitalistleşmesinin en belirgin özelliklerinden birisi, toprakların tekellerde toplanmasıdır. Dolayısıyla büyük toprak mülkiyetine sahip işletmelerin dışında kalan topraklar, nüfusa ve burada üretimde kullanılan teknolojinin kısırlığına bağlı olarak gittikçe küçülür. Sonuç olarak küçük üreticilik ve köylülük hâkim hale gelir. Kapitalizmin, küçük meta üretimini, tersi bir sonuç olarak üretmesi böyle açıklanabilir. Kapitalizm bir yandan üretim teknolojilerinden son derece hızlı bir bilimsel ve teknolojik gelişim seyri izlerken, beri yandan da köylülük hem kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini sürdürmeye çalışmakta hem de kendisini çevreleyen kapitalist ilişkiler ağı içerisinde var olmaya çabalamaktadır (Boratav, 2004: 107 – 117). Bu durum, dünya genelinde, yerel kültürel özgüllüklerle birlikte evrensel bir çelişkiyi de ifade etmektedir diyebiliriz.

ise hâkim kapitalist üretim ilişkileri içerisinde varlığını sürdüren eski üretim ilişkileri ve sosyal yapıların ortaya çıkardığı çelişki olmuştur. Bu bağlamda köylülük, 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılın önemli tarihsel duraklarında ekonomik, sosyal ve kültürel yönleri öne çıkarılarak farklı şekillerde tanımlanmış ve kapitalizmle olan karşılıklı ilişkisi, çelişkisi ve dönüşüm süreçleri içerisinde tartışılmıştır.²⁵

Türkiye tarımının yaşamakta olduğu yapısal dönüşümü, hem bu yapının en köklü ve yaygın olgusu olarak kabul edilen küçük köylülüğe (küçük meta üreticiliği) alan araştırmalarıyla odaklanarak hem de bu konu üzerine Türkiye’de gerçekleştirilen hemen tüm akademi çalışmalarını kuramsal açıdan değerlendirerek ortaya çıkardığı önemli çalışmasında Özuğurlu (2011), köylülüğü kuramsal ve olgusal olarak ele alma biçimlerine göre üç önemli kategori oluşturmuştur. Kendilerinden sonra gelecek kuramsal yaklaşımları derin şekilde etkileyen bu üç kategorinin tarihsel kurucuları kabul edilen Lenin, Kautsky ve Chayanov’un temel görüşlerini ise Shanin’in (1990) çağdaş köylülüğün tasnifiyle ilgili olarak geliştirdiği bir yöntemle sentezlemiştir. Böylelikle Özuğurlu, köylülük tartışmalarını hakkında, tarihsel bütünlüğü içerisinde bir analiz çevresi geliştirmek istemiştir.²⁶

²⁵ Uluslararası sosyal bilimler literatürü içerisinde köylülük sorunsalı üzerine geliştirilen ve en önemli temsilcilerine burada kısaca değineceğimiz oldukça geniş bir külliyattan bahsedilebilir. Köylülükle ilgili olarak ortaya çıkmış bulunan tarihsel ve güncel kuramsal yaklaşımları önemli referanslarla birlikte özetleyen, karşılaştıran yönlendirici nitelikte güncel faydalı çalışmalar için bkz. Özuğurlu, 2011: 58 – 75; Yıldırım, 2009: 19 – 66; Öztürk, 2009: 173 – 188 ve Yüzüak, 2005: 26 – 38.

²⁶ Shanin, çağdaş köylülüğün tasnifi sorunsalında öne sürdü ölçütünü, iki temel soru ekseninde geliştirmiştir: İlki, köylülerin, toplumsal gerçekliğin anlamlı ve ayırt edici bir olgusu olarak görülüp, görülmediğidir. İkincisi ise toplumsal gerçekliğin açıklanması bakımından köylülüğün anlamlı ve ayırt edici bir analitik kategori olarak görülüp, görülmediğidir. Özuğurlu’ya göre, buradan hareketle Lenin’le karakterize olan ilk kategoride köylülük, kapitalist gelişmenin ortaya çıkardığı dönüşümün sonuçlarına bağlı olarak farklılaşmalara uğrasa da neticede kapitalizmle birlikte toplumun tümünde genelleyen meta üretimine bağlı olarak açıklanabilecek bir olgudur. Bu bakımdan, köylülük, toplumsal sınıflar gibi analitik (kuramsal) bir kategori değildir. Kautsky’le karakterize olan ikinci kategoride ise köylülük, yine Lenin’de olduğu gibi kuramsal önceliği kapitalizme vererek, köylülük olgusunu bu

Bu üç ana görüşün temel önermelerine bakacak olursak şunları ifade edebiliriz: köylülük, kapitalist üretim ilişkilerinin önceli bir ekonomik birim olarak gören ve Lenin'in fikir babası olan Marx (1992), kapitalizmin egemen hale geldiği koşullarda, köylü tarımsal üretiminin egemen sosyo-ekonomik yapı içerisinde tali bir unsur haline geleceğini ve ona çeşitli süreçler neticesinde eklemlenmek durumunda kalacağına işaret eder:

“Ücretli emeğin ön koşullarından ve sermayenin tarihsel koşullarından biri özgür emeğin varlığı ve özgür emeğin para ile değiştirilebilir olmasıdır. Bu değişim, parayı yeniden üretmek ve onu parayla tüketilecek değerlere (zevkin kullanım değeri için değil paranın kullanım değeri için) dönüştürmek için yapılır. Diğer bir önkoşul, özgür emeğin kendini gerçekleştirmesi için gereken nesnel koşullardan kopmasıdır- emeğin geçim araçlarından ve yollarından ayrılması. Tüm bunlar, işçinin kendi doğal laboratuvarı olarak kullandığı toprağından kopartılması zorunluluğu anlamına gelir ki bu da hem özgür, küçük toprak sahipliğinin hem de Şarka özgü ortak toprak mülkiyetinin çözülmesi anlamına gelir.” (Marx, 1992: 61)

“...kendi üretim araçlarıyla üreten zanaatçı ya da köylü ya adım adım başkalarının emeğini sömüren küçük bir kapitaliste dönüşecek ya da üretim araçlarını yitirecek ve ücretli işçiye dönüşecektir.” (Marks, 1998: 381 – 383)

temel bağıntı içerisinde açıklama eğilimindedir. Ancak Lenin'den olan farkı ise köylülüğün kendine özgü toplumsal yapısına olan vurgudur. Chayanov ile karakterize olan son kategoride ise köylülük, gerek sosyal yapısı itibariyle gerekse de farklı üretim tarzlarına eklemlenme kapasitesiyle birlikte kuramsal olarak da ayrı bir olgudur (Özügürlü, 2011: 17).

Görüldüğü üzere köylülük olgusunu hâkim kapitalist ekonomi-politik içerisinde, onunla olan ilişkisi bağlamında ele alan 19. yüzyıl klasik Marksist yaklaşımında, köylülüğün, kapitalizm içerisinde çözüleceği ve kırsal alan içerisindeki üretim biçimlerinin de kapitalistleşeceği görüşü hâkimdir. Boratav (2004: 113), bu vurguyu şöyle tarif eder:

“Bu tez hareket noktası olarak, kapitalizmin yayılma dinamiğini ve buna bağlı olarak tüm eski üretim ilişkilerini tasfiye edici gücünü vurgular. Köylülük, ilkel sermaye birikimi süreci içinde mülksüzleşerek, kapitalizmin ilk özgür emek depolarını oluşturur ve kapitalist sanayileşmenin önkoşulları böylece meydana gelmiş olur. Bu sürecin en olgunlaşmış biçimi İngiliz-tipi bir kapitalist tarımdır.”

Fakat gerek kapitalizmin 20. yüzyıl içerisinde kazandığı emperyalist karakter gerekse hâlihazırda kapitalizm içerisinde çeşitli biçimlerde geliştirdiği uyum ve çatışma süreçleriyle birlikte sürekliliğini koruyan köylülük olgusu, Marksist kuramın köylülük üzerine geliştirilen yeni görüşlerinin maddi zeminini teşkil eder. Lenin ve Kautsky arasındaki polemikte hayat bulan köylülük çözümlemeleri, Marksizmin 20. yüzyıl içerisinde köylülükle ilgili geliştirdiği yaklaşımların özünü oluşturur.

Lenin (1994), köylülüğün kapitalist üretim ilişkileriyle geliştirdiği ilişki biçimlerine ve bu ekonomik, sosyal politik hâkim düzene eklemlenme düzey ve biçimlerine göre köylülük içerisinde ana kategoriler oluşturmuştur: “Zengin köylülük”, “orta köylülük” ve “yoksul köylülük”... Köylülüğün, hâkim kapitalist ilişkiler içerisindeki dönüşüm ve çözülme biçimlerini kategorize eden bu ayrıştırmada zengin köylülük, kapitalist tarım ilişkilerinin tamamlanmasını işaret ederken, yoksul köylülük ise

mülksüzleşen ve gerek tarımda gerekse şehirlerde proleterleşen bir kitleyi tanımlamaktadır. Orta köylülük ise, Marx'ın genel olarak köylülük için işaret ettiği şekilde (azınlıkta olan) bir kısmı zenginleşip kapitalistleşirken, geri kalan çoğunluğunun ise yoksullaştığı bir ara kategoridir. Kuşkusuz Lenin için bu ayrıştırmanın bir diğer işlevi de köylülüğün toplumsal devrime katılımının sağlanması yolunda belirlenecek politikalar için bir analiz gerekliliğidir. Bu çabasıyla Lenin, 20. yüzyılın başında Rusya'daki toplumsal gerçeklik üzerine sosyo-ekonomik planda son derece ayrıntılı çalışmalar gerçekleştirecek ve Kıta Avrupası'ndaki ileri kapitalist ülkelerden farklı olarak, kapitalist gelişmenin feodal kalıntılarıyla iç içe olduğu ülkelerdeki sosyalist devrimin stratejisi ve taktikleri üzerine, köylülük çalışmalarıyla birlikte, (emperyalizm teorisi gibi) Marksizme özgün katkılarından birisini daha sunacaktır (Lenin, 1994: 9 - 72).

Bu dönemlerde, Marx ve Engels'in görüşlerinin temel doğrultuyu oluşturduğu Marksist köylülük kuramından ilk farklılaşmayı ise Kautsky temsil etmektedir. Kautsky "Tarım Sorunu" adlı yapıtıyla, köylülüğün, hâkim kapitalist üretim ilişkileri içerisinde temel olarak Marksist kuramın işaret ettiği üzere, hâkim kapitalist ilişkiler içerisinde kendi yapısında farklılaşma ve çözülme süreçleri yaşayacağını ve fakat buna ek olarak, söz konusu çözülme sürecinin küçük meta üretiminin varlığını sürdürme stratejilerine bağlı olarak daha uzun bir zaman alacağını ve hatta kapitalizme uyarlı olarak varlıklarını koruyacaklarını işaret etmiştir. Kautsky, kapitalist tarımsal üretim ilişkilerinin sürekliliğinin, bu köylü üretim tipiyle ilişkili olduğunu da işaret etmektedir (Aydın, 1986: 126 - 157).

Ancak Özuğurlu (2011: 63), Kautsky'nin köylülüğün olgusal analizinde öne sürdüğü vurgular itibarıyla Marksist kuramdan ayrıştığı tespitine katılmaz. Tarihsel maddeci

yaklaşım içerisinde, diyalektik bir şekilde ekonomik ve sosyal yapıların etkileşimine vurgu yaparak Kautsky’i aynı platformda değerlendirir:

“Köylülük olgu olarak ayırt edici özelliklere sahip, fakat toplumsal gerçekliğin bilgisini kavramak bakımından analitik öncelik atfedilemez denilerek Kautsky’i Lenin’den ayrı bir yere konumlandırmak anlamlı değildir. Zira her ikisi için de maddi üretim ilişkilerinin hâkim karakterine analitik öncelik vermek ve ‘köylü ekonomisini’ ancak bu tarihsel bütünlük içerisindeki yeri itibarıyla kavramak önemlidir. Hâkim üretim ilişkisi ile ‘köylü ekonomisi’ arasında iki ayrı ve bağımsız varlığın dışsal ilişkisinden söz edilemez. Üstelik kapitalist üretim ilişkisinin hâkimiyeti söz konusu ise köylülük ancak kapitalist belirleme ilişkisi içerisinde kavranabilir. Belirleme ilişkisinin izleyeceği seyri belirleyen tabi ki belirlenene (köylülere) ait özellikler olacaktır.”

Bu dönem içerisinde ise çalışmalarıyla köylülük kuramlarına Marksist gelenek içerisinde gelen ancak ondan köylülüğün gerek kuramsal gerekse de olgusal olarak analizinde ayrılarak özgün bir katkıda bulunan isim ise Alexander Vasilevich Chayanov’dur.

Chayanov’a göre, (1966: xi – xxv.) köylülük, başlı başına ayrı bir toplumsal ve iktisadi yapı olarak ele alınmalıdır. Köylülük olgusunu ortaya çıkaran üretim ilişkilerinin niteliği, Chayanov için, köylülüğün nüfus hareketlerinin ve kırsal yaşam tarzının döngüsel dinamiklerinin karşılıklı etkileşimi neticesinde, köylülük içerisinde sınıfsal farklılaşmaların olmadığı bir düzen ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Chayanov, köylülüğün, kapitalizmin engellenmesinde önemli bir rol oynayabileceği

iddiasını ortaya atmıştır. Kapitalizmin yaygın pazar ve sermaye süreçlerinin köylüğü etkileyerek dönüştürebildiğini ancak bu özgün yapıyı, merkezi siyasi ve ekonomik müdahaleler olmadan tamamen ortadan kaldıramayacağını da önemle ifade etmiştir.

Özügurlu (2011: 62), Chayanov'un köylülükle ilgili temel yaklaşımlarını şöyle özetlemektedir:

“Kural olarak ‘negatif hazla’ çalışan (öz-sömürü, kendi emeğini sömürme) aile tarımının işlemsel mantığı; aile tarımı, tüketimi, emek kompozisyonu ve demografik düzenlilikler ile birlikte tüketim-gereksinim ve ağır çalışma/iş arasındaki orantıyı dengede tutabilmektir. Küçük köylülüğün temel stratejisi, varlığını idame stratejisidir; dayanağı da aile emeğinin özellikleri ile emeğin göreceli özerk kullanım olanaklarıdır. İdame stratejisi, köylülük için ne özel bir tercih konusudur, ne de içinden çıkmak için debelendiği bir zayıflık göstergesi; tersine, bu strateji, içsel parçasını oluşturduğu farklı bir iktisadi ‘sistemin’ varlık nedenidir. Köylülük, kapitalist çiftlikten tam da bu nedenle farklıdır; kapitalist olmadığı için de kapitalizm öncesine (feodal, yarı-feodal) ait olduğu da ileri sürülemez. Bu yaklaşım tarzı için köylü ekonomisi tarihsel iktisadi sistemlerle yan yana olabilen adeta paralel bir iktisadi sistemdir; kah iktisadi sistemlerle çatışır ve onlara direnir, kah uyum sağlar ve eklemlenir; her iki durumda da farklı bir iktisadi sistem olarak çözülmeden varlığını sürdürür.”

Chayanov, kendisinden sonra gelen ve özellikle Marksist analiz çevresinin dışında kalan ve Marksist kuramı revize etmek isteyen oldukça geniş bir sosyal bilim çevresi için son derece önemli bir hareket noktası haline gelmiştir. Günümüzde, küresel

tarımsal iktisadi ilişkilerin özellikle besin ekonomisi ile su gibi yeni “metalaştırma” süreçleri bağlamında, yeniden canlanma eğilimi gösterdiği düşünülen tarımsal araştırmalarda da işlevselleştirildiği anlaşılmaktadır (Önal, 2007: 27 – 39).

Köylülük sorunsalının, II. Dünya Savaşı sonrasında dünya üzerinde yeniden şekillenen ekonomik, siyasi güç dengelerine ve krizlerine dek, gerek toplumsal devrimlerde gerekse de sosyalist kalkınma süreçlerinde öne çıkan toplumsal bir olgu olarak daha ziyade Marksist kuram çerçevesinde tartışıldığı söylenebilir. Bu cephede ise 1917 Ekim Devrimi ve ardından gelen 1949 Çin Demokratik Halk Devrimi gibi küresel ekonomi-politik dengeleri değiştiren büyük ölçekli toplumsal devrimlerin, hâlihazırda büyük ölçüde Marksist entelektüel evren içerisinde gerçekleşen tüm köylülük tartışmalarının Marx’ın görüşlerinin esas alınarak özgün deneyimlerle güncellenmesi şeklinde bir seyir izlediği söylenebilir.

Beri yanda ise İkinci Dünya Savaşı’nın akabinde yeniden şekillenen dünya siyasi dengeleriyle birlikte, ABD ve bugünkü AB eksenli olmak üzere, köylülükle ilgilenen ve yeni kuramlar geliştiren akımların ortaya çıktığı görülür. ABD’yi ve Avrupalı ileri kapitalist ülkeleri geleneksel sömürge ve yarı sömürge alanlarında ciddi bir ekonomik, siyasi ve askeri nüfuz bunalımına sürükleyen yeni küresel aktörlerle birlikte, köylülük tartışmaları da ABD ve Avrupa’nın tüm ekonomik ve siyasi nüfuz alanlarındaki az gelişmiş ülkeler için, dönemsel ekonomi-politikaları uyarınca “kalkınma”, “gelişme”, “modernleşme”, “ilerleme” odaklı bir kuramsal çerçeve geliştirilmesine neden olur (Marshall, 1999: 261 – 262).

Büyük oranda Chayanov’un görüşlerinin izinde şekillenen ve ABD, Avrupa eksenli sosyal bilim akımların ürünü olan, bugünle olan ilişkileri bakımından da

bahsedilebilecek bu döneme ait önemli eserlerden birisi Daniel Lerner'e (1964) aittir. Savaş sonrasındaki 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca köylülük; iki temel eğilim açısından; kapitalist hâkim piyasa ekonomisi içerisinde, bu ekonomik modelin çıkarlarına göre çözülmesi ve dönüştürülmesi ile kapitalizmin hızla köylülüğün ekonomik olduğu kadar sosyo-kültürel dünyasında da neden olduğu değişimler vesilesiyle ekonomik ve sosyal özgül yapısal karakterini anlama çabalarıyla bilim camiasının gündeminde olmuştur. Lerner, 1960'lı yıllara değin köylülükle ilgili olarak ortaya konan hemen tüm tartışmaları ve alan çalışmalarını bir araya getirerek, özgün bir kuramsal yaklaşımla birlikte yeni bir önerme oluşturmıştır. Çalışmasında, iletişim, ulaşım vd. döneminin teknolojik gelişmelerini temel alarak, köylülüğün zihinsel yapısında değişimlerin ortaya çıktığını ve bunun da zamanla üretim ilişkilerini etkileyeceğini, yani modernleşme yönünde dönüşeceğini iddia etmektedir. Lerner'in özgün bir şekilde temsil ettiği bu yaklaşım, 1980'li yıllardan sonra da ileri kapitalist ülkelerin, çoğunlukla, kendi siyasi, iktisadi ve askeri tahakkümü altında olan az gelişmiş ülkelerin "tarım sorunlarının" çözümünde "tarımda ileri teknoloji transferi" politikalarının gelişmesinde ve bu uygulamaların savunusunda önemli bir rol oynamıştır (Sirman, 2011: 251 – 254).

Yine 1960'lı yıllarda, köylülük üzerine tartışmalarının dünya konjonktüründeki kamplaşma ve krizlere bağlı olarak hız kazandığı bir dönemde, Köylüler (2000) isimli kitabıyla konuyu ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla tarihselci bir perspektifle tartışan Marksist antropolog Eric Wolf da üzerinde durulması gereken son derece önemli bir isim olarak öne çıkmaktadır.

Köylülük olgusunun tarihselci, maddeci bir bilimsel yaklaşımla ele alındığı ve onun özgül kültürel yapılarının işleyiş dinamiklerinin kuramsallaştırıldığı çalışmasında

Wolf, köylülüğü, genel toplumsal yapılarla ilişkilendirmiş ve özgün yaklaşımlar sergilemiştir. Wolf için köylülük, insanlığın ilk yerleşik tarım toplumlarından günümüze süregetirdiği kültürel bir kategoridir. Bu kategorideki insanların yönetici sınıflarla kurdukları ilişkiler ise kapitalist sistemin iktisadi kavramlarıyla açıklanamaz. Köylülük, girişimci olmayan, hanesi için çalışan bir ekonomik birimdir. Wolf’a göre köylülüğü ilkel üreticilerden ayıran en önemli özelliği, onun, daha geniş bir toplumsal ilişkiler sisteminin parçası oluşudur. Ancak bu durum, paradoksal bir biçimde köylülüğü tasfiyeye uğratacak güç ilişkileri anlamına da gelmektedir. Bu sebepten köylülük, toprağı ve bu üretim araçları üzerindeki emek tasarrufuyla varlığını idame ettirir ve ayakta kalabilmesinin, kendisini yeniden üretebilmesinin de temeli budur. Wolf, bu durumu “rant üretim fonu” olarak formüle eder. Ek olarak köylülüğün kendi yaşamsal gereksinimleri ile ilişkili olduğu dışsal toplumsal aktörlerin gereksinimleri arasında da bir çelişki vardır. “Köylü ikilemi” adını verdiği bu durumu Wolf, köylülüğün, özgül bir evrensel toplumsal yapısı olduğunun anlaşılması için kullanır. Buna göre köylülük, kendisini çevreleyen hâkim toplumsal yapı için mal ve emek kaynağıdır. Ne ki köylülük sahip olduğu üretim araçlarını (toprak, su, iş aletleri vd.) kapitalist bir mantığın dışında, kültürel anlamlarıyla algılamaktadır. Yani köylülüğün zihninde bu tarz bir üretim metalaşmamıştır. Burada esas olan, yaşamı idame ettirmek için harcanan emeğin, kar-maliyet ilişkisi içerisinde değerlendirilmemesidir (Wolf; 2000: 15 - 39).

Wolf’un yaklaşımının esas olarak tarihsel, diyalektik ve maddeci yöntemiyle ayrılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Chayanov’la özdeşleşen, köylülüğün gerek analitik gerekse olgusal olarak özgüleştirilmesi ve ayrı bir sistem olarak ele alınması önermesi, köylülüğün özgün kültürel yapı ve dinamiklerinin, içinde bulunduğu

toplumsal bağlam içerisindeki diyalektik ilişkileri içerisinde anlaşılması yaklaşımıyla Wolf'un analiz hareket alanını genişletmektedir. Bu durum, ona, köylülük çalışmaları alanında geliştirdiği yaklaşım ve önermelerle birlikte ciddi bir pozisyon kazandırmış ve kendisinden sonraki çalışmaları etkilemiştir (Özuğurlu, 2011: 65).

Buraya kadar, özetin özeti şeklinde aktarmış olduğumuz ve geçtiğimiz yüzyılın gerek başlarında gerekse de ortalarında yoğun şekilde yürütülen köylülük tartışmalarındaki ana akım kuramsal yaklaşımların temelini oluşturan görüşlerin; 1980'lerle birlikte hızlı bir düşüşe geçen köylülük çalışmaları döneminin akabinde; 2000'lerle birlikte yeniden ele alınmaya başlandığı anlaşılan çalışmalar içerisinde değerlendirildiği ifade edilebilir. Günümüzde, köylülükle ilgili çalışmaların odak noktasını küresel kapitalist tarım piyasasının ortaya çıkardığı gıda zincirine odaklandığı; bu gıda-besin üretimi ilişkileri üzerine yapılan çalışmalarda da kuramsal ilginin küresel gıda sistemlerinin dönüşümüne kaydığı ve klasik köylülük araştırmalarının öznesi olan bu sistemden dolaysızca etkilenen küçük köylülüğün tartışmalarda tali planda kaldığı ifade edilebilir (Özuğurlu, 2011: 15 – 20).

Köylülük üzerine sürdürülen tartışma ve çalışmaları Türkiye açısından da kısaca ele almak istersek Cumhuriyet'in erken dönemlerinde başlayan köy ve köylülük çalışmaları ve tartışmalarının; Türkiye sosyal bilimler yazını içerisinde 1950'lerde ve 1960'larda dünyada yükselen tartışmalara paralel olarak canlılık kazandığını ve peyder pey artış gösterdiğini ifade edebiliriz.²⁷

²⁷ 1923 ve 2002 yılları arasında Türkiye'de "köy", "kırsal kalkınma" ve "kırsal hane halkı" başlıkları altında gerçekleştirilen yerli ve yabancı çalışmaları, tartışmalarıyla birlikte değerlendiren önemli bir kılavuz belge için bkz. Akşit, 2006: 123 - 163. Ayrıca son dönemde yayımlanan ve bugüne değin akademi bünyesinde gerçekleştirilen tüm köy ve köylülük çalışmalarının gerek istatistikî gerekse kuramsal analizini ortaya koyan bir başka önemli çalışma için bkz. Özuğurlu, 2011.

ABD ve Kıta Avrupası ileri kapitalist ülkelerinin hâkim ekonomi-politiği içerisinde bu sermaye merkezlerine bağımlı bir gelişim seyri izleyen Türkiye kırlarına, kapitalist iktisadi ilişkilerin nasıl sirayet ettiğini ve ne gibi değişim dinamiklerini açığa çıkardığını, sosyoloji ve antropoloji disiplinleri içerisinde gerçekleştirilen köy monografileriyle, istatistiki çalışmalarla ve literatür araştırmalarıyla bakılmaya çalışılmıştır diyebiliriz. Kıray (1964), Akşit (1967) ve Keyder'in (1980) çalışmaları, bunlara önemli örnekler olarak verilebilir (Akşit, 1998: 179 - 196).

Kuşkusuz, bu çalışmalara öncülük eden ve Cumhuriyetin kuruluşunun akabinde, nüfusunun %80'inden fazlası köylerde yaşayan genç Cumhuriyet evresinde adım adım gelişen köy monogrofleri ve sosyolojik tartışmalar da söz konusudur:

“Bu dönemde nüfusun yüzde 80’den fazlası köylerde yaşamaktadır. Köylerde yaşayan köy veya köy altı toplulukların, cemaatlerin, aşiretlerin, sülalelerin Cumhuriyet ile kurulan ulus-devletin tasavvur ettiği modern topluma doğru bir yönelme ve bir değişme başlamıştır. Bu değişmeler, 1946’dan sonra iç ve dış dinamiklerin bileşimi ile başlayacak büyük toplumsal dönüşümün başlangıç aşamalarıdır. Daha sonraki kökten toplumsal değişme ve gelişmelerin izlerini daha bu dönemde yakalayan ve büyük bir ustalıklarla ortaya koyan ve daha sonraki dönemlerde sürekli atıfta bulunulan üç sosyal bilimci vardır. Bu sosyal bilimciler ve onların yaptığı köy araştırmaları kitapların yayınlanış tarihleri sırası ile şunlardır: İsmail Hüsrev’in 1934 yılında Türkiye Köy İktisadiyatı başlığı ile Kadro Mecmuası tarafından yayınlanan kitabı; Niyazi Berkes’in 1942 yılında Bazı Ankara Köyleri başlığı ile Uzluğ Basımevi tarafından yayınlanan kitabı ve Behice Boran’ın 1945 yılında Toplumsal Yapı Araştırmaları, başlığı ile Türk Tarih Kurumu

tarafından yayınlanan kitabı. Belki de Muzaffer Şerif'in 1956'da yayınlanan An Outline of Social Psychology (Sosyal Psikolojinin Ana Başlıkları) kitabında yer alan zaman ve mekân ölçülerinin köylerdeki dönüşüm ile nasıl ilişkili olduğunu anlamaya çalışan araştırmasını da burada anmak gerekmektedir çünkü araştırma bu dönemde yapılmıştır. Pertev Naili Boratav'ın bu yıllarda Türkiye'deki halk kültürleri üzerine yaptığı araştırmaları da bu dönemdeki köy araştırmalarına dâhil etmek gerekmektedir” (Akşit, 2006: 123 – 163).

Akşit, tartışmasında, Hüsrev, Berkes, Boran ve Boratav'ın, Türkiye'nin kırsal alanlarında doğrudan alan araştırmalarına yaslanan çalışmalarının, kendilerinden sonra gelişecek kırsal dönüşüm çalışmalarının temel sorunsalı olan, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın köylülükle olan ilişkisi üzerine olduğunu belirtir. Akşit'e göre, bu çalışmalardaki özgünlük, üçüncü dünya ülkesi olarak da tanımlanabilecek Türkiye'de, kırsal dönüşüme ilişkin yerel, özgün yaklaşımların inşa edilme çabasıdır (Akşit, 2006: 123 – 163).

Kuşkusuz, burada, Türkiye'nin kırsal yaşamının antropolojik fotoğraflarından birisini çeken Paul Stirling'in, 1965 yılında yayınlanan “Turkish Village” başlıklı kitabına kaynaklık teşkil eden ve 1948 - 1951 yıllarında Kayseri'nin iki köyünde gerçekleştirilen alan çalışması da zikredilmelidir.²⁸ Aynı şekilde, J.F. Kollars'ın 1963

²⁸ Stirling'in çalışmasında geliştirmiş olduğu yaklaşım ve tespitler, kendisinden sonraki köy çalışmalarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Lerner'in (1964) çalışmasında ortaya koyduğu teknoloji faktörünün dönüştürücü etkisini anımsatan yaklaşımıyla Stirling, “hayat döngüsü” adını verdiği ve miras yoluyla toprakların dağılması ve her bir örnekte yeniden kendisini üreten bir geniş aile süreci yaşanmasının, köylülüğün sürekliliğinin temeli olarak görür. Stirling, bu döngünün ancak “Pazar için üretim” aşamasına geçilmesiyle birlikte bozulduğunu ileri sürer. Devletin, modernleştirici adımlarının bu yolla köye girişiyle birlikte (eğitim ve sağlık hizmetlerinin, yeni teknolojik ürünlerin girişi gibi)

yılında Antalya köylerinde hazırladığı “Tradition, Season and Change in Turkish Village” adlı çalışması ile J. S. Szyliowicz’in 1966’ta hazırladığı “Political Change in Rural Turkey: Erdemli” çalışmaları da Türkiye kırlarında yaşanan dönüşümün iktisadi, sosyal ve siyasal boyutlarına ilgi yöneltmiş ve önemli bir literatür birikimi bırakmışlardır (Geray, 1972: 13).²⁹

Burada, kendisinden sonraki kırsal dönüşüm tartışmalarını etkilemesi bakımından ifade edebileceğimiz Stirling’in (1993) geliştirdiği yaklaşımı önemli kılan olgulardan bir tanesi de demografik ve kültürel bir süreç olarak kabul ettiği “hane hayat döngüsünün” önce toprak büyümesine ve sonra da toprak parçalanmasına yol açtığını savlayarak, dışsal müdahaleler olmaksızın geniş ailelerin belirli bir sınırdan sonra kendiliğinden dağıldıklarını işaret etmesidir. Buna göre, hayat döngüsünün ilk aşamalarındaki bir geniş ailenin sahip olduğu ve işlediği toprakların büyümesi, ancak köy topraklarının sınırları kadar olabilmektedir ve dolayısıyla geniş aile büyüyememekte ve hane küçük çekirdek ailelere doğru dağılmaktadır. Stirling’e göre bu durum ekonomik ve maddi temeli olan bir değişimdir. Dolayısıyla sosyal yapıda da değişim anlamına gelmektedir (Stirling, 1993).

Türkiye’de 1940’lı ve 1950’li yıllarda, ABD etkisi altında kuvvetlenen anti-komünist histerinin kurbanı olan bu tarz kırsal alan araştırmaları ve çalışmaları 1960’lı yıllarla birlikte yeniden bir canlılık gösterir ve Türkiye sosyal bilimler camiası içerisindeki ana akım köylülük çalışmaları, bu çalışmalardan istim alarak ilerler. 1955 yılında

nüfus artışı, köyden kente göç vb. süreçlerin yaşanmaya başlandığını ve geleneksel sosyal yapıda da bu sebeple dönüşümlerin görüldüğünü ifade etmektedir (Akşit, 2006: 123 – 163).

²⁹ Türkiye’deki kırsal dönüşüm sorunsalı üzerine Batılı araştırmacıların yapıtları, kuşkusuz bunlarla sınırlı değildir. Konuyla alakadar olarak, tarihsel sıralaması içerisinde zikredilen diğer araştırmalara göz atmak için yine Akşit’e (2006: 123 – 163) başvurulabilir.

İbrahim Yasa'nın Hasanoğlan Köyü'nün yakınından geçen tren yoluyla birlikte başlayan dönüşüm öyküsünü aktaran İçtimai ve İktisadi Yapısı adlı eseri;³⁰ Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) Mübeccel Kıray'la birlikte, Behice Boran'ın geliştirdiği kuramsal ve yöntemsel yaklaşımın izinde başlayan ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) desteğinde sürdürülen çalışmalar (Kıray 1964 ve 1968) ve kuşkusuz İsmail Beşikçi'nin, cüretle eğildiği Türkiye'nin farklı etno-kültürel toplumsal gerçeklikleri içerisinde 1969'da gerçekleştirdiği ünlü çalışması "Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller", Türkiye kırsalının, hızlanmakta olan dönüşümünün yeni fotoğrafları olacaklardır (Planck, 1971: 161 – 178).

Türkiye sosyal bilimler camiası içerisinde iki ana akım olarak beliren ve kırsal dönüşümün, kapitalist tarım çiftliklerinin gelişme ve yayılmasıyla mı yoksa küçük meta üretimi yapan köylülüğün varlığını, yabancı sermaye etkisi altında gelişen kapitalist iktisadi ilişkilerle uyumlu olarak koruyarak mı varolacağı sorunsallarıyla karakterize olan tartışmalar, 1990'lara dek sürmüş ve kesin bir sonuca da ulaşmamış görünmektedir (Aydın, 2001: 11).³¹

Köylülüğü, kapitalizmle olan ilişkisi içerisinde açığa çıkardığı ekonomik ve sosyal süreçler itibarıyla yoğun şekilde tartışan ve bu paralelde köy ve köylülük kategorileri

³⁰ Akşit (2006: 123 – 163), bu çalışmanın önemini şöyle vurgulamaktadır: “Kırsal kalkınmanın böyle bir dinamikle oluşmasının çalışılması Türkiye'deki araştırmalar açısından önemli olmuştur. Ayrıca, aynı köyde benzer bir çalışmanın yirmi beş yıl sonra tekrarlanması ve Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü adı ile 1969 yılında yayınlanması bu araştırmaya daha büyük önemin verilmesine yol açmıştır. Aynı yörede benzer yöntemlerle yinelenen araştırmalar toplumsal gelişme/kalkınma araştırmaları açısından çok önemlidir, çünkü birinci araştırma bir başlangıç çizgisi oluşturur ve daha sonraki araştırmalar gelişmenin ne yönlerde ve hangi dinamiklerle gerçekleştiği konusunda açıklama ve yorumların yapılabilmesi için çok uygun bir ortam sağlar.”

³¹ 1980'li ve 1990'lı yıllarda, gerçekleştirilen ve tarımsal dönüşüm konusundaki tartışmalara güncel veriler altında bakmayı hedefleyen çalışmalar için bkz. Aydın, 1986; Akçay, 1985 ve 1995; Coşkun, 1992; Akşit, 1993; Akşit ve diğerleri, 1994 ve 1996.

üreten tüm bu tartışmalar, Türkiye’de mevcut gündelik yaşam kültürü ve gündelik konuşma dili içerisinde son derece basit bir ayrışma zemininde hayat bulur.

Köy ve köylülük, kentli olmayan, oldukça geniş bir kesimi kapsayacak şekilde gerek kültürel gerekse de ekonomik faaliyetler yönüyle işlevselleştirilmektedir. Örneğin bu tanıma göre, kent merkezlerine yakın arazilerde kurulu herhangi bir kapitalist tarım işletmesinin bulunduğu mekân bir köy; buranın sahibi/sahipleri ile çalışanları da birer köylüdür. Bununla birlikte kırsal alanın daha ücra kesimlerinde, hane içi üretim yapan topluluklar için de benzer bir tanımlama geçerlidir.

Bugün 21. yüzyılın henüz ilk basamaklarında olan büyük insanlık ailesi içerisinde, kapitalistleşme aşamalarını daha erken tarihsel duraklarda tamamlamış ve iktisadi, siyasi ve sosyal birikimlerinde ulus ötesi sömürgeci ve devamla küresel hegemonik ilişkiler yaratmış toplumların dışında kalan büyük çoğunluk; söz konusu kapitalist ilişkilerin baskısı altında, benzer bir doğal sermaye birikim süreçlerinden mahrum kalarak, tarım toplumları olma özelliklerini büyük oranda yaşatmış ve günümüze dek getirmiştir. Küresel kapitalist dünya sistemine son 30 yıl içerisinde artan bir hızla eklemlenen Türkiye’de, son çeyrek asırda, bu bağlamda tarımsal faaliyetlerinde ve köylülüğün yaşamakta olduğu dönüşüm ve kendi içerisinde uğradığı farklılaşma süreçleri dikkat çekicidir. Günümüz Türkiye’sinde, köy ve köylülük, sanayi üretiminin ve modern kentli bir hayatın dışında kalan üretim ilişkileri ve yaşam tarzı olarak değerlendirildiğinde topraksız köylüleri, mevsimlik tarım işçilerini, küçük mülk sahibi üretici köylüyü, köy esnafını, toprak ağalarını ve kapitalist tarım çiftliği sahiplerini kapsayacak genişlikte, ülke nüfusunun yarısına yakını tanımlayabilecek bir genişliğe sahiptir diyebiliriz. Örneğin, mevcut anayasal hükümlere göre, ülkemizde nüfusu 2 binin altında olan tüm yerleşim birimleri köy statüsündedir.

Ancak gerçekleştirilen ekonomik faaliyetin tarımsal niteliğine, tarımsal meta üretiminin yerel, ulusal yahut uluslar arası pazarla olan ilişkilerine ve bunlara dayalı olarak gerçekleşen üretim ilişkilerine bakıldığında; sadece mezra ve kom (köm) gibi köy altı yerleşmeler ile nüfusu 2 binin altında olan köyler değil; belde, ilçe ve hatta sanayi üretiminin daha sınırlı olduğu bazı kentlerde de köylü üretim biçimlerinin ve sosyal yapılarının değişen biçimlerine rastlamak mümkündür (Saka, 2010: 24 – 42). Bu bakımdan alan araştırmasının gerçekleştirildiği Beğendik Beldesi, 3 bine yaklaşan ve yaz aylarında 3 bin 5 yüze yükselen nüfusuyla, bu duruma son derece güzel bir örneği oluşturmaktadır.

Kuşkusuz, belirli kuramsal yaklaşımlar ve kavram setleriyle olay ve olguları analiz etmeye çalışan bilimsel çalışmalar için sınırları ve bağlamı, amaca göre belirlenmiş daha net tanımlamalara ihtiyaç vardır. Dolayısıyla, buraya kadar aktarılan temel kuramsal yaklaşımlar ve onların türevleri kadar köy ve köylülük tanımlarının olduğu açıktır. Bu açıdan üzerinde uzlaşılmış, evrensel bir köy ve köylülük tanımı bulmak mümkün görünmemektedir. Öte yandan köylülüğün, kapitalizmle olan ilişkisi bağlamında bir tanım aralığı kazanmakta olduğu düşünülürse; dünya üzerindeki toplumların ve oluşturdıkları sosyo-kültürel ve maddi yapıların kapitalizmle (günümüzde ise küresel kapitalizmin bir ifadesi olan neo-liberal piyasa sistemiyle) bütünleşme biçimleri, çeşitlilikleri ölçüsünde farklı tanımlar da söz konusu olacaktır.

Biz, çalışmamız özgülünde köyü ve köylülüğü tanımlama yolunda, buraya kadar ana hatlarıyla vermeye çalıştığımız kuramsal yaklaşımlar temelinde bir tercihte bulunacağız. Çalışmamızda, köylülüğü, kendi tarihsel koşulları içerisinde, süregiden toplumsal kültürel evrim bağlamında, kendi özgün bağlamında tarihsel maddeci bir yaklaşımla ele alarak bir tanım çerçevesi sunmaya çalışacağız.

Çalışmamızın amacını esas alırsak, Türkiye’de doğrudan kapitalist üretim ilişkilerine eklemlenmemiş veyahut kısmen eklemlenmiş durumda olan köylülük için: kırsal alanda yaşayan, kapitalizm öncesi toplumsal yapı dinamiklerini güçlü şekilde yaşatan, birincil üretim faaliyetleriyle geçinen (olarak toprağı ekip biçerek, hayvan yetiştirerek ve ek olarak doğadan faydalanarak [toplayıcılık ve avcılık yaparak] geçinen), iş bölümüne dayalı bir uzmanlaşmaya uğramamış, teknolojik gelişmelerden ve olanaklardan yararlanamayan, ürünü tam olarak metalaşmamış (haneye ürün ayıran) ve üretim birimi hane halkı olan toplulukları kapsamaktadır diyebiliriz. Ancak köylülük, bugün dünya ölçeğinde hâkim durumda olan küresel kapitalist ilişkiler hegemonyası altında kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin ve sosyal yapılarının kalıntıları olarak, bu hegemonyadan etkilenme biçimlerine ve süresine göre farklılaşmış halleriyle birlikte mevcuttur. Bu haliyle köylülük, kapitalist bir teşebbüs değil, kendi varlığını idame ettirmeye dönük üretim etkinlikleriyle birlikte – ki bunlar kapitalist pazar ilişkilerine müdahil olmayı da gerektirebilir, varlığını sürdürmeye dönük uyum ve çatışma süreçleri üreten ve çoğunlukla da kapitalist pazardan gelen sistemli baskılar karşısında çözülen bir toplumsal kategoridir.

1.2 Küreselleşme ve Köylülük

Küreselleşme, ilk elden değerlendirildiğinde, tek tek ileri kapitalist ülkeler nezdinde mevcut bulunan büyük sermaye birikiminin, hâlihazırda var olan yurt dışı hareketliliğinin yeni nitel bir evresi olarak da görülebilir. Daha da somuta indirgemek istersek, küreselleşmenin, bilhassa 1970’lerin sonundan itibaren dünya genelinde görünürlük kazanan iktisadi krizin kendisini yeniden yapılandırmaya

duyduğu ihtiyaç ve bu ihtiyacın ürünü olarak da Batılı ileri kapitalist ülkelerin ekonomi politikalarının değiştirilmesi süreci olduğunu ifade edebiliriz. Bu nitel değişim, beraberinde taşıdığı ekonomik ve sosyal ilişkiler ağıyla birlikte gelişmiş ülkelerarası sosyo-politik süreçleri etkilediği kadar, mevcut büyük sermayelerinin tarihsel anlamda kalkındığı daha az gelişmiş ülkelerle olan yeni sosyal-politik süreçlerini de büyük ölçüde belirlemektedir (Pehlivan, 2010; 4 – 11).³²

Bu konu hakkında özlü bir ifade Önder’de bulunabilir:

“Küreselleşme kavramı, yeryüzü medeniyetleri ve ekonomilerinin, kendi niteliklerini ve öz çıkarlarını koruyacak biçimde, bireysel ve toplumsal refahları yükseltmek amacı ile bir araya geldikleri, görüntüsü ve imajını yaratıyor olmakla beraber, küreselleşme olgusu ile yaşanan fiili bir durum değildir. Gerçekte yaşanan, hâkim merkez sermayenin sıkışan kar hadlerini yükseltebilmek için, kendisine yeni üretim ve tüketim merkezleri oluşturabilmek amacıyla yeryüzünü kaplaması hadisesidir.” (Önder, 2001: 61).

Ancak küreselleşme, aynı zamanda, söz konusu yeni küresel iktisadın ve sosyal değişimin bir adı olarak, farklı felsefî yaklaşımların da odağında olan ve üzerinde hayli hacimli bir tartışma da bulunan bir kavramdır. Örneğin küreselleşmeyi, yeni toplumsallık formu olarak, iletişim teknolojilerinin belirleyiciliğinde, zamanda ve mekânda yaşanan sıkışma olarak ele alan yaklaşımlar söz konusudur. Küreselleşme, bu anlamda, dünyanın mekânsal olarak küçülmesi ve buna paralel olarak tekilin ve

³² Küreselleşme sürecinin iktisadi analizleri ve bu konu üzerine farklı yaklaşımların tartışmaları için ayrıca bkz. Ellwood, 2002; Bingöl, 2003; Erinç, 2006; Aydemir ve Kaya, 2007 ile Adda, 2007.

yerelliğin daha görünür olması süreçleri toplamıdır. Bireylerin ve yerelliklerin, farklılıklarını “yeniden keşfetmeleri”, mevcut post-modern ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler ağı içerisinde, yeni iletişim teknolojilerini daha etkin kullanarak, bunları dile getirmeleri ve bu yeniden üretilen farklılıkları yaşayabilmeleridir (Ercan, 2006; 19 – 83).

İnsan toplumlarının birbirleri arasında ve kendi içlerinde sahip oldukları ekonomik ve sınıfsal farklılaşmayı dışalayan bu tarz yaklaşımların, 2010’lu yıllar dünyasında bir bir patlak veren “küresel iktisadın krizleriyle” birlikte eski popülerliğini kaybetmekte olduğu ifade edilebilir (Ercan ve Öztürk, 2009; 55 – 93). Nitekim Türkiye’deki köylülüğün kendi içerisindeki ekonomik ve sosyal örgütlenişindeki farklılıklar bir yana; ileri kapitalist ülkelerdeki tarımsal üretim ve kırsal yaşam ile Türkiye tarımı ve köylülüğü arasındaki eşitsiz iktisadi ve sosyal politika ilişkileri dahi bu tarz küreselleşme yaklaşımlarını hâlihazırda bertaraf etmekteydi. Özetle, küreselleşmenin, her ülke, yerel yahut birey için aynı olanakları sunmamakta ve fakat çoğunlukla da tarihsel eşitsiz ilişkileri yeniden üreterek ve uyarlayarak, hâkim ekonomi-politiğe dâhil etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye açısından, ileri kapitalist ülkelerde benimsenen ve “neo-liberal ekonomi politikaları” olarak da kabul edilen küreselleşme sürecinin ilk ve en önemli adımı, kuşkusuz 24 Ocak Kararları olarak bilinen yeni ekonomik uyum yasaları paketidir. 12 Eylül 1980 marifetiyle hayata geçirilen uyum yasaları, aslında ilk olarak 1979’da Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşar Vekili Turgut Özal tarafından dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’e sunulmuştur. Ancak Türkiye’de geniş kitlelere ulaşmış durumda olan sol muhalefet ve sokaklarda sürüp giden yoğun çatışmalar, bu paketi, 12 Eylül’le birlikte sopa zoruyla hayata geçirecektir (Boratav, 2003: 148).

Üretici sınıfların ekonomik ve sosyal haklarını da tırpanlayan bu süreç, neo-liberal yenedünya düzeniyle kucaklaşırken, yeni hak gaspları ve işsizlik anlamına gelecek olan özelleştirme politikaları ise askerî zorla yaşam bulmuştur. Nitekim dünyanın geri kalan az gelişmiş ve Batı kapitalizmine bağımlı ülkelerinde de hemen hemen aynı süreçler, birbirine yakın tarihlerde yaşanmıştır. Örneğin, Latin Amerika’da da yeni sağ politikaların hayata geçirilme biçimi askeri darbeler ve sağcı hükümetler dönemi şeklinde hayata geçmiştir (Gambetti, 2009: 143 – 164). Türkiye’de ise ithal ikameci politikalardan, ihracata yönelik politikalara geçilmiş; serbest piyasa ekonomisinin tam işlerlik kazanması için devletin piyasalarla olan ilişkisinin en aza indirgenmesini hedeflenmiştir. Ancak devletin piyasalardan ve kamu işletmelerinden adım adım el çekmesi sürecinden en çok etkilenen kesimlerden biri de köylüler olmuştur (Aysu, 2009: 223 – 236).

Güler (1996: 113 - 135) bu dönemde hayata geçirilen ilk adımları şöyle aktarmaktadır:

“Öncelikle, köylüler, 1980 öncesi piyasa ile ilişkilerini, devlet desteği altında kurarlarken, bu durum direkt olarak piyasa yani sermaye ile ilişki kurmalarına neden olmuştur. Devletin tarımdaki, girdi sağlama, kredilendirme ve ürün alımı yapma şeklindeki üç ana fonksiyonu sırasıyla serbest piyasaya devredilmiştir. 1982 yılına dek devlet eliyle alım satım ve dağıtım yapılan tohumluklar, çıkarılan yasalarla özel sektöre devredilmiş, 1986’da devletin gübredeki tekeli kaldırılmıştır. Ziraat Bankası, çiftçiye dolaysız kredi veren bir kurum olmaktan çok, tarımsal kredi sağlayan kuruluşlara kredi veren bir banka haline dönüştürülmüş, Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK), devlet denetiminin dışına çıkartılarak özerkleştirilmiş

ve Ziraat Bankası kredilerinin büyük kısmını TKK'ya kullandırtmaya başlamıştır. Ancak eş zamanlı olarak TKK'nın kullandığı kredilerde öz kaynak katkısı giderek azalmış, kredilerin ana kaynağı Ziraat Bankası olmuş ve çıkarılan kanunlarla “görev zararı” adı altında Hazine'den TKK'ya kaynak aktarımı yapılmıştır. Bir diğer değişiklik devlet alımlarından ve fiyat belirlemelerinden vazgeçilmesidir. Böylece çiftçi Toprak Mahsulleri Ofisinden (TMO) ticaret borsalarına kaymıştır, destekleme alımlarının kapsam ve miktarları da önemli oranlarda kısıtlanmıştır.”

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi çok uluslu kurumlar, birbiri peşi sıra Türkiye ve Türkiye gibi ülkelerle imzaladıkları anlaşmalarla, bir bütün olarak ülke ekonomisini belirleyen bir pozisyon yakalamışlardır. Neticesinde ise ülkede tarıma yönelik devlet desteklerinin kaldırılması, tarımsal ürünün dışalımında serbestlik gibi üretici köylülüğü, hızlı bir biçimde toprağından koparan uygulamalar ortaya çıkmıştır.³³

Gelinen aşamada ise Türkiye'nin kuruluşundan itibaren başlayan ve özellikle 1980'lerle birlikte hız kazanan ileri kapitalist ülkelerin sermaye yatırımları altında eşitsiz bir gelişme sürecini sürdürdüğü aşikârdır. 1950'li yıllara değin yabancı sermayeyle birlikte sürdürülmeye çalışılan devletçilik politikalarının ürünü olan kamusal yatırımlar, gün itibariyle büyük oranda yabancı yahut yabancı ortaklı özel işletmelere devredilmişken; devletçilik politikalarının sürecin ürünü olan ulusal sanayi ise güdük kalmış ve esas olarak küçük üretime yaslanan ülke tarımını destekleyememiştir (Günaydın, 2009: 175 – 222).

³³ Saha araştırmalarıyla desteklenmiş akademik çalışmalar içerisinde, 1980 sonrasında uygulanan devlet politikalarının analizi için bkz. Önal, 2007 ve Yörür, 2008.

Tarım sektörü açısından duruma bakıldığında ise ulusal sanayinin gelişip güçlenememesine bağlı olarak kapitalist ilişkilere uyarlanamayan ülke tarımcılığının, ileri kapitalist ülkelerin kapitalist tarım işletmeleri karşısında eridiği ve bizzatı devlet politikalarıyla birlikte, bu küresel kapitalist tarım piyasasının ihtiyaçlarına göre yeniden örgütlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Uluslararası tarım piyasalarında rekabet gücü olmayan ve büyük çoğunluğunu küçük meta üreticisi köylülüğün oluşturduğu tarım sektörü, gelişen teknoloji, uluslararası sermaye ve pazar karşısında yalnız kalmıştır:

“Küreselleşen dünyada, toprak ve suyun dolayısıyla gıdanın stratejik madde olacağı 21.yy'da; iyi nitelikli tarım topraklarını korumak, erozyonu önlemekten daha da fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, çok uluslu şirketlerin, gelişmiş ülkelerde korunan tarım topraklarını gelecek için rezerv ayırmalarını dikkate alarak, gelişmekte olan ülkelerin verimli ovalarına sanayi tesisleri, dev konut yatırımları yaptıklarını; sözleşmeli üreticilik modeliyle gelişmiş ülkelerde yasaklanan veya kısıtlanan tütün ekim alanlarını bu ülkelere kaydardıklarını; yerli ortaklarıyla örneğin. GAP bölgesinde büyük miktarlarda arazi aldıklarını; doğal alanları enerji yatırımları ve altın arama faaliyetleri ile yok ettiklerini görmekteyiz.” (Suiçmez, 2000; 30 - 35)

Türkiye Kırlarında Popüler Bir Yatırım Aracı Olarak HES Projeleri

Hidroelektrik santralleri (HES) projeleri, günümüzde, kırsal alanı ve kırsal toplumsal yapıları köklü biçimde dönüştürme özellikleriyle birlikte, söz konusu neo-liberal tarımsal ekonomi politikaları içerisinde, son derece önemli yeni bir aktör olarak ortaya çıkmış görünmektedir. Tarım arazilerinin, su kaynaklarının, akarsuların, vadi

havzalarının, topyekûn şekilde, yabancı yahut yabancı ortaklı yerli büyük inşaat veyahut enerji firmalarına satışı anlamına gelen HES projeleri, günümüzde, kırsal alanı dönüşümünde dikkatleri üzerine çekmektedir. Geçmişteki ve günümüzdeki birçok tartışmalı uygulamasında, HES'lerin, bir yanıyla doğal çevreyi, geri dönüşü mümkün olamayacak ölçülerde dönüştürmekte olduğu; tarım alanlarından, diğer maddi kültür ürünlerine dek insan varlığının ihtiyacı ve ürünü olan mekânları ortadan kaldırdığı; diğer bir yanıyla da ürettiği toplumsal sonuçlar itibariyle, yine insan toplumsallığı üzerinde yeni ve önemli kültürel süreçler de ortaya çıkarmakta olduğu gerçeği, çok boyutlu siyasal ve sosyal tartışmalarla sürdürülegelmektedir.³⁴

Barajların, son iki yüzyıl içerisinde kapitalist üretimin gelişimine koşut olarak ilerleyen teknolojik yeniliklerle birlikte, sulama ve su biriktirme amaçlarının yanı sıra enerji üretme amaçlı olarak da işlevselleştirildiği malumdur. Bugün için özgül olan ise 21. yüzyılın henüz başlarındaki insanlığın, hâkim küresel kapitalist bir iktisat ve toplumsal yapı içerisinde aşırı üretim ve tüketim macerasının sonucunda dünya üzerindeki temiz doğal kaynakları aşırı kirletmesi ve bu sebeple toprak, su ve enerjinin aşırı ve hatta stratejik değer kazanmış olmasıdır. Bugünden geleceğe bakıldığında, eğer mevcut dünya düzeninde kayda değer bir değişim yaşanmaz ise,

³⁴ Bugün çoğunlukla elektrik enerjisi üretme maksadıyla kurulan barajların tarihi, insanın toprakla kurduğu ilişkinin tarihi kadar geriye götürülebilir. Gerek içme suyu depolamak için gerekse sulu tarım için kurulan barajlar, diğer yandan da örneğin taşkınları denetleyerek veya önleyerek, mevsimlere göre düzensiz dağılan su kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla da inşa edilmiştir. Bu bakımdan, tarımcı toplumlardan sanayi toplumlarına ulaşan insanlık, su ve toprakla olan ilişkisini her daim sürdürmüş ve kaçınılmaz olarak doğayı, kendi amaçları ve toplumsal varlığı temelinde değiştirmiştir. Dolayısıyla, baraj inşaatları, insan toplumlarının yaşamsal ihtiyaçları açısından da bir zorunluluk halini almış ve giderek gelişmiştir. Öte yandan baraj ve HES inşaatları nedeniyle, devlet eliyle göç ettirilen köylülerin yeniden yerleşim sorunları ve bu minvalde yaşadıkları kültürel süreçler hakkında yapılmış akademik çalışmalara örnek olması maksadıyla bkz. Güngör, 1990; Altınbilek ve diğerleri, 1999; Konak, 1995; Yasinok, 2000; Parlak, 2005; Akyürek, 2005 ve Yalçın, 2010.

21. yüzyılın ortalarında bu doğal kaynaklar üzerinde ciddi krizlerin yaşanacağı pekâlâ öngörülebilir. Bu yüzden hâkim küresel kapitalist sermaye hızlı bir şekilde tüm doğal kaynakları metalaştırma sürecine girmiş bulunmaktadır (Yılmaz, 2009: 23 - 89).

Türkiye’de ise sulama ve elektrik enerjisi temin etme amaçlı yapılan barajların tarihi geçtiğimiz yüzyılın başlarına dek geri gitmektedir. 1902 yılında Tarsus’ta yapılan ilk barajı, 2007 yılına dek çeşitli duraklamalarla birlikte inşa edilecek olan 228 büyük baraj takip edecektir. 1960’lı ve 1980’li yıllar gibi, Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda bağımlı olduğu Batılı ileri kapitalist ülkelerin, kapitalizmin esas olarak kendi sermaye ihraçlarıyla birlikte geliştiği ülkelerde “gelişme”, “kalkınma” adını verdikleri dönemlerde baraj sayılarında artış gözlemlenmektedir. Burada çarpıcı olan şudur ki Türkiye’de 2007’ye kadar yapılan ve yapılması için projesi oluşturulmuş baraj sayısı, 2012 itibarıyla, sayılarının en az 2000 olduğu tahmin edilen baraj projeleri yanında, deveye kulak misali görünmesidir (Hamsici, 2010: 33 - 36).

Devlet Su İşleri’nin verilerine göre de (www.dsi.org.tr) Türkiye’de 2007’ye kadar 228 olan HES projesi sayısı 2010’a kadar tam olarak 1738’e yükselmiştir. Bu projelerin 172’si hâlihazırda faal durumda iken 148’i inşaat aşamasındadır. Geri kalan 1418 HES projesi ise gelişme aşamasında görünmektedir. HES projelerinin bu denli bir artış göstermesinin, esas olarak iki temel sebebi olduğu açıkça görülebilmektedir. İlki, dünya genelinde olduğu üzere, ülkemizde de toprak ve su gibi, birincil üretim araçlarının uluslararası tarımsal piyasalarda hızla değerlenmesidir. Çevresel kirliliğe, uluslararası ekonomik krizlere ve Türkiye gibi dışa bağımlı ülkelerin, ileri kapitalist ülkelere daha ucuz üretim alanları olarak

değerlendirilmesi gibi birçok nedene bağlı olarak gelişen bu durum, küresel sermayenin doğal çevreyi hızla metalaştırmasını dayatmaktadır. İkinci olarak da Türkiye gibi ekonomik ve siyasal planda büyük ölçüde ileri kapitalist ülkelerin konjoktürel ekonomi-politik seyirlerine bağımlı olan ülkelerde yönetim erkini elinde tutan siyasi iktidarların gösterdiği performanstır diyebiliriz. 1980’li yıllardan itibaren Türkiye, kimi küçük duraksamalar haricinde, özellikle 2000’li yıllarla birlikte, tam gaz hayata geçirilen ve Cumhuriyet tarihindeki tüm özelleştirmeleri bira kaç kat aşan yeni özelleştirmelerle, yasal düzenlemelerle birlikte, küresel sermayenin ve yerli ortaklarının adeta yağmasına uğramıştır/uğramaktadır (Önal, 2010: 129 – 197). Geline aşamada insan varlığının en temel yaşamsal ihtiyaçlarını ve onun toplumsal kimi özelliklerini dahi piyasa ekonomisi içerisinde alınıp satılabilen birer metaya dönüştürmüş durumda olan kapitalizm, Türkiye gibi ülkelerde, tarım arazileri ve su kaynakları gibi doğal kaynakları da büyük miktarlarda satın almaktadır (Ayar, 2007: 86 – 100).

Kuşkusuz burada günümüz açısından HES’lerin mali sermayeye en önemli getirilerinden birisi, suyun ticarileştirilmesidir. Dünya üzerindeki canlı varlığının temeli olan su, insan toplumsallığının bugünkü aşamasında, egemen kapitalist bir ekonomi-politik düzen içerisinde metalaştırılmakta ve piyasa ekonomisi içerisinde değerlendirilmektedir. Suyun ticarileştirilmesi süreci, bugünün dünyasında, gerek kentsel gerekse de kırsal yaşam alanlarında farklı biçimlerde görünür olmaktadır. Yaklaşık iki yüz yıl boyunca egemen varlığını genişleterek sürdüren sanayi üretiminin; büyük kentlerin ortaya çıkardığı çevre kirliliğinin ulaştığı sonuçların; küresel anlamda ekolojik dengelerde yaşanan değişimlerin (yağış rejimlerindeki değişiklikler gibi); temiz su kaynaklarının korunması ve temininin, günümüzde

suyun karlı bir piyasa sektörü haline gelmeye başladığı açıktır. Bu bakımdan dünyada ve ülkemizde, temiz su kaynaklarının özelleştirmeler yoluyla mali sermayeye satışı ve bu şirketlerin, suyu, kaynağından alarak veyahut yer altı kaynaklarından çekerek, su tesislerindeki birtakım işlemlerin ardından şişeleme ve fiyatlandırarak piyasaya sürmesi olağan hale gelmiştir (Yılmaz, 2009: 51 – 92).

Yakın tarihe kadar, büyük şehirlerde musluklardan temin edilen; kırsal alanlarda derelerden elde edilen içme suyu; şimdilerde, büyük çoğunlukla şehirlerde olmak üzere, pet şişelerde ve damacanalarda depolanarak, gündelik yaşamdaki yerini almıştır. Suyun bu şekilde ticarileştirilmesinin, Türkiye özgülündeki başat belirleyeni ise bilhassa son 10 yıllık dönem içerisinde, mevcut hükümetlerin enerji özelleştirmelerini temel alan (başta elektrik piyasası kanunu olmak üzere) yasal düzenlemeleri gerçekleştirmesi ve IMF, DB gibi çokuluslu kuruluşlarla gerçekleştirdiği “su kullanım anlaşmaları”yla ülkenin dört bir yanındaki akarsuların kullanım hakkını sermayeye devretmesi olduğu anlaşılmaktadır (Ayar, 2007: 100 – 109). Böylece, suyun gerek kırsal alanlardaki gerekse metalaştırılması süreçlerindeki tüm kullanım hakları, enerji üretimi yapmak üzere kurulan HES projeleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Söz konusu devir, sulama suyundan, içme ve kullanma suyu teminine kadar su kaynağının her türlü kullanım biçimini de kapsamaktadır. Böylelikle, Türkiye gibi ekonomisi ve sosyal politikaları, belirleyici ölçülerde neo-liberal kapitalist dünya düzenine bağımlı ülkelerde, devletin kamusal alandaki ekonomik varlığını bütünlüklü olarak ortadan kaldırmayı hedefleyen küreselleşme süreci, mevcut hükümetler dolayısıyla, enerji sektöründeki özelleştirmeleri kapsamında ele aldıkları HES projeleri vasıtasıyla, kırsal alanda da son derece önemli bir dönüştürücü süreç de yaratmış olmaktadır (Salihoğlu, 2006: 3 – 34).

Burada üzerine düşünölmeye değör bir başka tartışma da ileri kapitalist ölkelerin tarımsal meta ihracı için pazar ölkelerine dönöştürölen Türkiye gibi “tarım ölkeleri”nde, HES projeleri dolayımıyla ekilmeyen, boşalan tarım arazilerinin “istimlâk” süreçleridir.

Hamsici’ye göre (2010; 161 – 162) büyük kapitalist tarım sektörü üretimi ve mal ihracı karşısında, küresel ve hatta ulusal pazara ürün üretemez duruma gelen üretici köylölüğün, küçük meta üretimiyle sınırlandırılması ve dahası, HES projeleri eliyle, toprağından ve buna bağılı geçimlik köy ekonomisine sahip bir yaşam tarzından vazgeçmeye direnen köylölüğü tasfiyeye yönelen çok boyutlu bir süreç işlemektedir. Böylece Türkiye’de; küresel ve ulusal pazarlara üretim yapamayan, geçimlik ekonomileriyle, belirli bir kırsal yaşamı muhafaza eden ve fakat buna karşın küresel ekonomiye neo-liberal özelleştirme politikalarıyla kırsal emek gücü ve doğaı zenginlikleri tam gaz sermayeye açılmış olan Türkiye köylüsü ve kırları; uluslararası kapitalist tarım sektörünün ve onlarla ilişkili enerji sektörünün yeni kar alanları olarak hızlı bir dönöşümün nesnesi haline getirilmektedir. Su kaynakları ve akarsular özelleştirilirken, HES projeleri için kilometrelerce uzunluğındaki büyük havzalar, bizatihi “devlet zorunun” güvencesinde, “istimlâk” bedelleriyle söz konusu satışın birer parçası haline getirilmektedir. Böylelikle bu havzada varolan ve ister geçimlik ekonomiye sahip olsun ister küresel veyahut ölk pazarlarına üretim yapadursun, köyler ve köylölük de topyekûn tek elde toparlanmaktadır. Yani büyük kapitalist tarım yahut onlarla ilişkili enerji şirketleri, tek tek satın alma yoluyla elde edemedikleri geniş arazileri, bir çırpıda, devlet desteğıyle birlikte elde etmiş olmaktadırlar. Buna bağılı olarak ölkemiz kırlarında, yabancı tekellerin ve yabancı ortaklı kapitalist girişimlerin artışı da beraberinde, hâlihazırda kapitalistleş(e)memiş

köylülüğü hızlı bir şekilde mülksüzleşmeye doğru sürükleyen bir süreci tetiklemiş olmaktadır. Örneğin HES projeleri, suyun doğal çevrimini, yani bölgenin yağmur, nem dengesini ile yerel ekosistemini ciddi ölçülerde değiştirmektedir. Bu da çoğunlukla geleneksel geçim kaynağını oluşturan tarımsal ürünlerinin yetiştirilme koşullarını ortadan kaldırmakta ve geçimlik köy ekonomilerinin varlık koşulunu yok etmektedir. Öte yandan suyun doğal döngüsüne yapılan müdahaleler, suyla taşınan alüvyonun yok olmasına ve buna bağlı olarak su havzalarındaki geniş verimli arazilerde toprağın ve besinin azalmasına neden olmaktadır. Tarım toprakları niteliklerini kaybetmekte; suyun depolanması, aynı zamanda, suyun da verimini ve niteliğini ciddi ölçülerde etkilemektedir. Suyun kirlenmesi veyahut mineral değerlerini kaybetmesi, suyun havzasında yaşayan canlıların da zamanla yok olmasına neden olmaktadır (Doğu Karadeniz Su Hakkı Forumu Sonuç Deklarasyonu. 2010).

1.3 Kırsal Dönüşümün Antropolojisi

Buraya kadar getirdiğimiz tartışmalar neticesinde kırsal dönüşüm kavramı için en uygun tanımlamayı şöyle özetleyebiliriz: kırsal dönüşüm, kapitalizmin tarih sahnesine çıkışının ardından görünürlük kazanan modern toplumların bağrında varlığını sürdürmeye devam eden ve giderek sanayi toplumlarının hâkim ekonomik, sosyal ve siyasal yapısına eklemlenerek farklılaşan köy ve köylülük kategorilerindeki toplumsal varoluş pratiklerinde görülen değişim, dönüşüm süreçleridir.

Tıpkı köy ve köylülük kavramlarında olduğu üzere, bu kavramlarla doğrudan ilişkisi içerisinde kırsal dönüşüm olgusunun da işaret ettiği geniş ölçekli ekonomik, sosyal,

siyasal ve kültürel toplumsal süreçler, kavramın, dünyada ve ülkemizde hayli hacimli bir külliyat ortaya çıkaracak ölçüde kuramsal yaklaşımlara ve tartışmalara konu olmasını sağlamıştır.

Bu kapsam içerisinde Antropoloji bilimi daha ayrıcalıklı bir yerde durmaktadır diyebiliriz. Zira antropoloji, doğadaki bir canlı türü olarak insanın toplumsal varoluş pratiğini, biyolojik evriminin yanı sıra doğaya karşı kültür³⁵ üreten bir canlı olarak da ele almaktadır. Bu yaklaşım, antropolojiyi özellikle ilk oluşum dönemlerinde daha ziyade tarihselci olmaya yönlendirmiş ve insanın biyolojik ve kültürel evriminin tarihi, günceldeki örneklerine bakılarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle, modern çağların insanının kendi geçmişini (ve bağlantılı olarak güncelini, geleceğini) anlamlandırma pratiği olarak antropoloji, “modern olmayan” insan toplulukları üzerinde odaklanmış bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla başlangıçta, modern kentlerin ve kentli bir hayatın dışında kalan ve pre-kapitalist üretim ilişkileri ve sosyal yapılarıyla varlığını sürdürmekte olan topluluklar antropolojinin özel ilgi alanıdır. Bu haliyle 19. yüzyıl Batılı modern insanın bilimsel etkinliği olan antropoloji, tarih sahnesine çıkışının bu ilk dönemlerinde hem Batı dışı “modernizm öncesi” toplulukları hem de farklı alt çalışma alanlarıyla birlikte, kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı yeni toplumsal organizasyonlarıyla

³⁵ Sosyal bilimlerin en meşakkatli kavramlarından olan kültür, günümüzde, neredeyse antropolojik bilimsel etkinliğe içkin bir özellik kazanmıştır denebilir. Doğadaki diğer canlı türleri gibi çevresel ortamın sıradan bir parçası iken, biyolojik ve sosyolojik evrimi neticesinde bu bütünlükten ayrışarak, doğayı ve tüm canlı türlerini kendisine tabi kılan bir süreci, insanın biyolojik ve toplumsal evrimine (tarihsel ve güncel bağlantıları içerisinde) bakarak anlamlandırmaya çalışan antropoloji bilimi, kültür kavramını doğa ve insanın karşılıklı etkileşimi içerisindeki insan edimleri olarak kodlamaktadır. Fakat hiç kuşkusuz, kültür kavramı, üzerinde bu denli kolay hemfikir olunan bir kavram da değildir. Güvenç (1996: 95 – 114) 100’den fazla kültür tanımı tespit etmiş ve bunları kültür kavramına yükledikleri tanımların çeşitli özelliklerine göre kategorilere ayırmıştır. Ancak bizim esas aldığımız yaklaşım, insanın gerek varlığını sürdürebilmek için gerekse de çeşitli kuramsal amaçlarını gerçekleştirebilmek için doğaya karşı ürettiği maddi ve manevi tüm pratikleri kapsamaktadır.

şekillenen Batı'nın “kendi ulusal varlığının” kırsal köklerine yönelen, kendisini keşfetmesini sağlayan bir bilimsel disiplin olmuştur.³⁶

20. yüzyılın ortalarından itibaren ise antropoloji, daha ziyade kırsal alanı ve kırsal nüfusu, yani bir yönüyle de köyü ve köylülüğü, farklı ekonomik, sosyal ve siyasal saiklerle ve yaklaşımlar altında da olsa 19. yüzyıldan itibaren araştırma nesnesi haline getirmiş bir disiplin olmasıyla ayırt edilen bir bilim dalı haline gelmiştir.³⁷

Gerek araştırma yöntem ve teknikleri gerekse de doğrudan ya da dolaylı olarak modernizm öncesi toplumsal pratikler ile modernizmle uyumlu olarak varolma stratejileri geliştiren toplumsal pratikler üzerine yoğunlaşan çalışmaları bakımından antropolojinin; köy, köylülük ve kırsal dönüşüm literatüründe önemli kuramsal yaklaşımlar oluşturacak ölçüde çalışmayla yer aldığı ifade edilmelidir.³⁸

Kırsal dönüşümün, hâkim kapitalist sermayenin geniş bir pazar ekonomisi oluşturarak, ekonomik olduğu kadar siyasal-yönetimsel ve sosyal-kültürel dinamiklerle

³⁶ Antropolojik bilimsel bilgi üretme etkinliğinin farklı tarihsel ve sosyolojik bağlamlarda kazandığı kuramsal ve pratik işleyişi aktarması ve bu bağlamda antropolojinin gelenekselden güncel temelli alanlarını irdelemesi bakımından önemli bir yönlendirici makale için bkz. Atay, 2000: 135 – 163. Ayrıca antropolojinin tarihçesi için şu kaynaklara da göz atılabilir: Güvenç, 1996; Kottak, 1999; Haviland, 2002; Aydın ve Emiroğlu, 2003; Kümbetoğlu ve Birkalan, 2005 ile Özbudun vd., 2007.

³⁷ Önemle belirtilmelidir ki özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren antropoloji, kırsal ve pre-kapitalist üretim ilişkileri ve sosyal yapılarıyla malul araştırma evrenini, hâlihazırda esas yönelimiyle ilişkili olan kentli modern toplumlara çevirmeye başlamış ve hızlı bir biçimde alt anabilim dallarına doğru ayrılmıştır. Bu durum, antropolojinin, hâkim kapitalist iktisat ve sosyo-kültürel evren dışında kalan ve onun dönüştürücü etkisinde, görece küçük ve izole, kendine yeterli ekonomik ve sosyal yapıları olan topluluklar üzerindeki ihtisaslaşmasının ve buradaki sosyal yapılarla ve işleyiş dinamikleriyle ilgili olarak açığa çıkardığı kimi teorilerin kent ve kent yaşamı bağlamında değerlendirilebilecek olan alt sosyal gruplara doğru genişlemesi olarak da okunabilir. (Özbudun, vd. 2007: 239- 383)

³⁸ Owen'dan (2005) aktararak Özügurlu'nun (2011: 57) antropoloji ve etnoloji çalışmaları tarihi içerisinde köylülüğün dünden bugüne hangi kategorilerde değerlendirildiğini tartışan bölümü ve sergilediği tablo son derece önemlidir. Ayrıca köylülük olgusu ve ilintili kavramlar olarak köy ve kırsal dönüşümle ilgili olarak antropolojik temel yaklaşımların özetlendiği, yönlendirici bir metin için bkz. Aydın ve Emiroğlu, 2003: 491 - 499.

de dönüştürücü bir dışsal etmen olarak geri kalan üretim biçimleri ve toplumsal yapılarda neden olduğu bir süreç olduğunu ifade etmiştik. Ancak burada kırsal dönüşüm olarak aldığımız sürecin köylülük olgusu üzerinde iki ana yönde bir gelişim seyri izlediği hatırlanmalıdır. Kapitalizm, tarihsel anlamda ortaya çıkışı ve gelişmesi süreçlerinde (bugün de dâhil olmak üzere) meta-dışı alan bırakmama perspektifiyle ilerlemiş ve karşılaştığı her ekonomik ve sosyal yapıyı bu doğrultuda bir dönüşüme zorlamıştır. Bu dönüşüm ise bir yönüyle çözülme ve tasfiyeye uğrama şeklinde gerçekleşmiş, bir diğer yönüyle de yeniden biçimlenme ve eklemleme pratikleriyle vücut bulmuştur. Yani kapitalizm öncesi bağlamında klasik köylülük, ya çeşitli uyum stratejileri geliştirerek küçük meta üreticisi (küçük köylülük) konumunda tutunmuş ya da kapitalist tarım işletmelerine dönüşmüştür. 19. yüzyıl sonlarında ve esas olarak 20. yüzyıl içerisinde, bilhassa ileri kapitalist ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal tahakkümü altında olan ve kapitalist gelişimin bu ülkelerin sermaye ihracına dayalı olarak yayıldığı ülkelerde, tarımda kapitalistleşme süreçlerinin dışında kalan büyük yığının araştırılması, ana eksen olarak küçük meta üretiminin nasıl ve ne yönde çözüldüğü sorunsalına bağlı kalmıştır diyebiliriz (Boratav, 2004: 7 – 123).

Antropolojinin de dâhil olduğu geniş bir sosyal bilimler yelpazesi, bu büyük tartışmaya dair oldukça kapsamlı bir literatür birikimi üretmiştir/üretmektedir. Kırsal dönüşümün antropolojisi, bu toplam kuramlar ve tartışmalar silsilesi içerisinde, Beğendik örneği üzerinde, neo-liberal kapitalizmle teması içerisinde köylülüğün yerel özgün etno-kültürel yapıları dolayısıyla ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal değişim ve dönüşümünü hangi kuram ve yaklaşımla ele alacaktır? Bu noktada Özuğurlu'nun (2011: 15 - 20) geliştirdiği literatür değerlendirme yöntemi, uygun bir başlangıç olarak görünmektedir.

Özügurlu (2011: 17), köylülük sorunsalı üzerine çalışmalarıyla tanınan Shanin'in köylülüğün tasnifi sorunsalında öne sürdüğü ölçütünü, iki temel soru ekseninde geliştirerek, köylülük araştırmaları literatürünü sınıflandırmıştır. Köylülüğün, toplumsal gerçekliğin anlamlı ve ayırt edici bir olgusu olarak görülüp, görülmediği ve köylülüğün, toplumsal gerçekliğin açıklanması bakımından anlamlı ve ayırt edici bir analitik (kuramsal) kategori olarak görülüp, görülmediği sorularına göre üç temel kategori ortaya çıkmaktadır. İlki, kapitalist gelişmenin ortaya çıkardığı dönüşümün sonuçlarına bağlı olarak köylülüğün farklılaşmalara uğrasa da neticede kapitalizmle birlikte toplumun tümünde genelleşen meta üretimine bağlı olarak açıklanabilecek bir olgu olduğunu öne sürmektedir. Bu bakımdan, köylülük, toplumsal sınıflar gibi analitik (kuramsal) bir kategori değildir. İkinci kategoride ise köylülük, ilk kategoride olduğu gibi kuramsal açıklanması bağlamında önceliği kapitalizme verse de bir olgu olarak ayırt edici özelliklere sahiptir. Burada sosyolojik ve antropolojik çalışmalar, köylülüğün yapısal oluşumlarını anlama bakımından önem kazanmakta ancak köylülük, nihayetinde kapitalizm gibi genelleşmiş bir meta üretimi içerisinde anlamlandırılabilir bir olgu olarak kabul görmektedir. Son kategoride ise köylülük, gerek sosyal yapısı itibarıyla gerekse de farklı üretim tarzlarına eklenme kapasitesiyle birlikte kuramsal ve olgusal olarak apayrı bir olgudur.

Köylülüğün kuramsal ve olgusal olarak değerlendirme ölçütlerine göre sunulan bu analiz ölçütü, Özügurlu'nun (2011: 58 – 73) çalışmasının ilerleyen bölümlerinde gerek dünya gerekse de Türkiye'de farklı sosyal bilim disiplinlerinde gerçekleştirilen çalışmalar açısından yeni bir kuramsal sınıflandırma ölçütüne göre tartışılmaktadır. Bilimsel bilgiyi analiz yöntemine göre, yukarıda sınıflanan farklı yaklaşımları da kesen bu kategorileştirmede üç önemli yaklaşım tarzının öne çıkmakta olduğu

görülür. İlki, köylülüğe bilimsel tekniklerin uygulama alanı olma dışında herhangi bir özel anlam atfetmeyen *biçimci/bilimci yaklaşım*'dır. *Köylücü yaklaşım* olarak adlandırılan ikinci kategoride, köylülük, varlığı itibariyle farklı ve eşsizdir. Dış dünyasıyla olan ilişkisinin bağlamı dışında, bu bağlamdan önce de olan ve buna uyarlanarak varlığını sürdüren özgül bir olgudur. Bilimci yaklaşımın tam karşısında duran bu yaklaşıma göre köylülük, kapitalist dünyanın kavram ve anlam kurgularıyla anlaşılabilir. *Tarihselci yaklaşım* ise köylülük sorunsalında Shanin'in soruları dışında bir yöntem geliştirmiştir. Köylülük, bütünlüklü olarak, tarihsel ve toplumsal verili koşullar içerisinde anlamlandırılabilir bir olgudur. Yani tarihsel bir olgu olarak köylülük, toplumsal gerçeklik içerisinde ayırt edici bir olgu ola da bilir olmaya da bilir; kuramsal bir kategori olup olmadığı da yine farklı tarihsel ve toplumsal koşullar altında tartışılabilir.

Bu çerçeveden olarak, çalışmamızın, neo-liberal kapitalist girişimciliğin Beğendik'te neden olduğu ekonomi-politik, siyasal-yönetsel ve sosyal-kültürel değişim ve dönüşüm süreçlerini irdelerken, tarihselci yaklaşım içerisinde değerlendirilebilecek bir köylülük tanımından hareket ettiği ifade edilebilir. Öte yandan, çalışmamız içerisinde bir yandan Beğendik örneğindeki köylülük pratiklerini ve onun Pervari HES dolayısıyla gelişen dönüştürücü etmenlere karşı geliştirdiği uyum ve çatışma mekanizmalarını tarihselci bir yaklaşımla değerlendirirken bir yandan da bu yaklaşımımızı ekolojik antropolojinin³⁹ uzantısında şekillenen "yeni ekolojik

³⁹ Ekolojik antropoloji, en kaba haliyle, insan toplumsallığının doğal çevresiyle olan karmaşık ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olarak nitelenebilir. İnsan toplulukları, bilhassa kırsal yaşam alanlarında, üretmiş oldukları özgün kültürel yapılar ve yaşam biçimleri dâhilinde bir yanıyla kendi doğal çevreleriyle (iklim, bitki örtüsü, doğadaki diğer canlı varlıklar vb.) bir yanıyla da diğer insan topluluklarıyla etkileşim hali içerisinde dirler. Ekolojik antropoloji, bu gerçeğin, özellikle doğal çevreyle insan toplumsallığı arasındaki karşılıklı etkileşime dikkat yöneltir. Şu halde, insan toplumsallığı, bilinçli yahut bilinçsiz şekilde kendi ekonomik yahut sosyal ihtiyaçları ve amaçları

antropoloji” olarak da ifade edebileceğimiz ve insan toplumsallığının doğal ve kültürel çevresiyle olan ilişkisinde daha “politik” antropolojik kuramsal bir duruş içerisinde ele almaya çalışacağımızı ifade edebiliriz.

Türkiye’de küreselleşmenin tarımsal politikalar ve doğal alan üzerindeki iktisadi ve sosyo-politik süreçleriyle doğrudan ilgili bir olgu olarak tanımlayabileceğimiz HES projelerinin; gerek insan toplumsallığı üzerindeki gerekse de doğal çevre üzerindeki düzenleyici ve zorlayıcı etkileri itibariyle, ilk bakışta, antropolojinin önemli ekollerinden birisi olan ekolojik antropolojiyle ilişkilendirilebilir görünmektedir. Fakat 20. yüzyılın dünya ölçeğindeki yoğun ekonomik, teknolojik, sosyal ve siyasal hareketliliği, ekolojik antropolojinin de farklı yaklaşımlarla yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur.⁴⁰ Söz konusu değerlendirmeler içerisinde ise küreselleşmenin bilhassa kırsal yerleşimler, doğal mekânlar ve buralardaki topluluklar üzerinde yarattığı tahribata karşı daha “politik” bir duruşa sahip olan yeni ekolojik antropoloji dikkatleri çeker.

Antropolog Philip Kottak (1999), yeni ekolojik antropoloji üzerine olan tartışmasında, küresel kapitalist ekonominin aşırı kar hırsıyla yıkıma uğrattığı doğal çevre ve bu çevreyle daha ziyade birincil üretim ilişkileri yoluyla çeşitli uyarlanma stratejileri geliştirmiş durumda olan kırsal topluluklar üzerindeki olumsuz etkileri karşısında, antropologların “tarafsız” kalamayacaklarını işaret eder:

doğrultusunda doğal çevresini şekillendirirken, bu insan edimiyle bir yandan şekillenmekte olan doğal çevre de yine aynı toplumsallık üzerinde biçimlendirici bir rol de üstlenmektedir (Aydın ve Emiroğlu, 2003: 251 - 255).

⁴⁰ Ekolojik Antropoloji hakkında daha geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Ersoy, 2000: 225 - 237, Aydın ve Emiroğlu 2003: 251 - 255; Aygün, 2005 ve Özbudun vd., 2007: 148 - 157.

“Yerel topluluklarla ekosistemlerin, dış etmenlerce giderek artan bir şekilde tehlike altına sokulduğu bir ortamda ...tarafsız bilimciler olamayız. ...Zira günümüz dünyası, yeni sömürgecilik (neo-kolonyalizm) yaptırım ve uygulamalarla doludur. Yerel halk, ülkesi, fikirleri, değerleri ve geleneksel idare sistemleri her yandan tehdit altındadır. Yabancılar, yerli kültürleri ve ülkelerini, kendi fikirlerine göre yeniden biçimlendirmeye çalışıyorlar.”

(Kottak, 1999: 25)

Kottak, tartışması içerisinde ayrıca küreselleşme sürecinin ekonomik ve politik aktörlerinin, ekosistemler üzerinde kontrol taleplerinde bulunmakla birlikte yerel halkın kendi doğal kaynakları üzerindeki çeşitli hak taleplerinin dahi baskı ve zor yoluyla engellenmeye çalışıldığına dikkat çekmektedir. Buna karşın yeni ekolojik antropoloji ise insan ve doğal ve çevre arasındaki ilişkiye, günümüz gerçeği içerisindeki bu olgudan hareketle, yalnızca anlamaya çalışmamakta; kültürel olarak geliştirilmiş, uygun çözüm yolları önererek, ekolojik bilinç, etkinlik ve sürdürülebilirliği de teşvik etmektedir (Kottak, 1999: 25).

Yeni ekolojik antropoloji, insan topluluklarının doğal ve sosyal çevreleriyle olan ilişkilerine bakarak sosyal, ekonomik ve siyasal örüntüleri arasındaki bağlantıları araştırmaktadır. Yeni ekolojik antropoloji, bu çalışmalarını sürdürürken, belirli toplumların derinlemesine analizinin yanı sıra güncel ve tarihsel yaklaşımlarla da karşılaştırılmalı araştırmalara yönelmektedir. Bu açıdan, yeni ekolojik antropolojinin oluşum dinamiklerine bakıldığında, tarihsel ekoloji, radikal ekoloji, politik ekoloji ve

çevresel antropoloji gibi çeşitli antropolojik görüşlerin, tarihsel süreç içerisindeki senteziyle ortaya çıktığı ifade edilebilir (Barfield, 1997: 138).⁴¹

Fakat yeni ekolojik antropolojinin en önemli farkının, açık bir şekilde politik (tarafı) bir bakış açısına sahip olması olduğu ifade edilebilir. Önceki ekoloji çalışmalarında; köklerini kültürel görelilik kuramından alan; daha tarafsız kalmayı amaçlayan yaklaşımlar söz konusuysen; ayı zamanda bu görüş, yerel toplulukların, doğal çevreleriyle olan ilişkilerinde, kendi kaynaklarının idaresi ve bu toplam ekosistemin korunması pratiklerinde, kendi kültürel kuram ve yaşayışları içerisinde makul ve mantıklı hareket edildiğine dayanmaktaydı. Yerel toplulukların, özgün ekonomik ve sosyal yapılarının üzerine kurulu görece kapalı yaşayışlarının, çeşitli dışsal etmenlere karşı geliştirdikleri bu gibi uyarlanma yahut çatışma süreçlerine karşı takınılan bu tavır, zamanla yerini, söz konusu dışsal etmenlerin analizinde daha bütüncül ve siyasal bir pozisyona bırakmıştır. Yerel toplulukların yeni sömürgecilik ve yahut küreselleşme gibi kapitalist ekonominin ihtiyaçları çerçevesinde ortaya çıkardığı, çözücü, dönüştürücü etmenlerine karşı tehdit altında olmaları, antropologları yeni ekolojik antropoloji çalışmalarında daha bütüncül ve net bir siyasi duruşa sahip olmaları sonucunu üretmiştir (Ersoy, 2000: 225 - 239).

Ancak bu yaklaşımların ve önerilerin de günümüz dünyasının hâkim küresel ekonomi-politiği içerisinde, “karlı olmak kaydıyla” her türlü girişim ve müdahalenin ve hatta “kanun dışılığı” meşrulaştığı bir zaman içerisinde pek de geçerli olamadıkları görülebilmelidir. Türkiye’de kitlesel itirazlara ve dahi mahkeme kararlarına rağmen inşaatlarına devam edilen HES projeleri, bu durumun açık

⁴¹ Yeni ekolojik antropoloji hakkında daha ayrıntılı tartışmalar için bkz. Aygün, 2005: 43 - 54 ve Ersoy, 2000: 225 - 239

örnekleri olarak verilebilir. Yine de yeni ekolojik antropolojik perspektifle yerel kültürel dokudan doğru geliştirilebilecek önerilerin bir karşılığının olabileceği umut edilebilir.

Çalışmamız, bu doğrultuda, çevre ve insan yaşamı üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı aşikâr olan söz konusu iktisadi zihniyetin hegemonyasına karşı antropolojik bir eleştiri olarak da okunabilir. Öte yandan, çalışmamızın “etno-ekonomi” ve “etno-politika” olarak kavramsallaştırdığı analiz hedefi de antropolojik bilimsel bir perspektifle doğrudan ilgilidir. Kuşkusuz ki antropolojik bilimsel etkinliği, klasik bilimsel kontrol metotlarından, bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ölçülebilir ilişkileri belirleme amacını taşıyan sosyal bilimsel paradigmalardan ayıran ve ona ayrıcalığını kazandıran özelliği, bilgiyi derleme ve yeniden üretme biçimidir. Fakat şu haliyle diyebiliriz ki yazılı bir tarihi geçmişe sahip olmayan Beğendiklilerin, hatırlayabildikleri en uzak geçmişten itibaren, atalarınca sürdürülen ve bugünkü kuşakların miras aldığı geleneksel üretim ilişkilerinin; kendilerini çevreleyen doğal ve sosyal evrenle ve onun güncel, yeni ekonomik ve sosyal aktörleriyle olan kültürel süreçlerinin analizini, tarihselci bir perspektifle içeriden okumaya gayret eden etno-ekonomik analiz iken; bu topluluğun, tarihsel süreç içerisinde, ağalık, şeyhlik ve bir tür kast sistemini işaret eden Kırmanclık⁴² ile bu ilişkilerin daha karmaşık ve bütüncül hallerini ifade eden aşiret ilişkileri gibi geleneksel toplumsal kurumlarıyla, gerek içsel süreçlerde gerekse dışsal tehditlere karşı geliştirdikleri siyasal davranışları da etno-politika olarak kodlanabilir.

⁴² Kırmanclık, yerel bir kavram olarak, ağa ve şeyh soylu ailelerin dışında kalan topraksız ve az topraklı köylüleri kapsayan kültürel bir kategoriyi tanımlamaktadır. Bu gibi kavramların ayrıntılı açıklamalarına ve tartışmalarına bir sonraki bölümde değinilmektedir.

Özet olarak, kırsal dönüşümün antropolojisi, yerelin ekonomik, sosyal ve siyasal anlam dünyası içerisinde yaşanmakta olan uyum ve çatışkı süreçlerini analiz ederken; bunun, küreselleşme gibi ulusal ve küresel ölçekteki ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümlerle olan eş zamanlı ve etkileşimli, diyalektik bir antropolojik okuması olarak da ifade edilebilir.

II. BÖLÜM:

2.1 Doğal Çevre ve Beğendik - Bêdar

İnsan topluluklarını kuşatan ve toplumsal edimlerini de karşılıklı etkileşimleri sonucunda karmaşık ilişkiler bütünü olarak ortaya çıkaran doğal çevre ile insan varlığı arasındaki ilişki, antropolojik bilimsel çalışma içerisinde her daim önemli bir yer işgal etmiştir. Ancak doğal çevrenin, antropoloji disiplini içerisinde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı yönleriyle yeniden ele alınmaya başlandığı önemli bir araştırma evreni olarak, yeniden tanımlandığı görülür.

Ekolojik Antropoloji, söz konusu ilginin bir ürünüdür ve bugün, antropolojinin alt disiplinlerinden birisi olarak, disiplinler arası bir nitelikte araştırmalarını sürdürmektedir. Ekolojik Antropoloji, sahip olduğu çeşitli ilgi alanlarıyla birlikte, sosyal bilimler içerisinde önemli bir bilim dalı olarak kabul görmektedir (Özbudun vd., 2007: 148 – 159). Öte yandan insan topluluklarının doğal çevreleriyle olan karmaşık ilişkilerine dikkat yönelten; insan toplumsallığının, varlığını idame ettirmeye dönük kültürel faaliyetlerinin, doğal ve sosyal çevreyle karşılıklı ne gibi yeni kültürel sonuç ve süreçlere yol açtığına bakan ekolojik antropoloji, bugün, sadece insan topluluklarının doğal çevreleriyle olan karşılıklı ilişkisi üzerine de odaklanmamaktadır. Örneğin ekolojik antropoloji içerisinde, kendi eleştirisi olarak ortaya çıkan ve bir anlamda insan ve doğal çevre bütünlüğüne yönelik kapitalist müdahalelere politik bir karşı duruşu ifade eden “yeni ekolojik antropoloji” gibi yaklaşımlar da söz konusudur. Burada, yeni sömürgecilik ve küreselleşme gibi kapitalist kâr güdüsünün doğal çevrede yarattığı tahribatın ve bunun yerel insan

topluluklarının ekonomik ve toplumsal yaşamına dönük olumsuz geri bildirimlerine karşı, yaşanılabilir bir dünya için güçlü öneriler de geliştirilmektedir (Aygün, 2005: 48 – 54). Bu kapsamda, Beğendik’in içerisine doğduğu ve onu, bugün de ekonomik ve sosyal faaliyetleri yönüyle kuşatan doğal çevresine baktığımızda: tarihsel bir sürekliliğe yaslanan, doğayla çok yönlü bir etkileşim içerisinde olan ve toplumsal pratiği itibariyle de doğal çevresiyle kurduğu ilişkiyi günümüzde yeni küresel dinamiklerle birlikte yaşatan bir insan etkileşiminin izlerini pekâlâ yakalayabilmekteyiz.

Beğendik hakkında derlenebilen son derece sınırlı ve içerik olarak da dar oldukları görülen yazılı kaynaklar ile buna tezat oluşturacak hacimde bir derinliğe sahip olan güncel sözlü kültürel veriler değerlendirdiğimiz zaman şunu görebiliriz: “Bêdar” gibi tarihsel sürekliliği işaret eden bir kültürel kimlikle de hâlihazırda yaşamakta olan Beğendik Beldesi, doğal çevresiyle çok sıkı bir etkileşim içerisinde yaratmış olduğu tarihsel, sosyal, iktisadi ve kültürel mirasıyla birlikte kültürel bir bütündür.

Beğendik’in İçindeki Bêdar

Bêdar, Beğendik’in eski ismidir. 1900’lü yılların başından itibaren dönem dönem uygulanagelen bir devlet politikası olarak, 1980’li yıllarda yeniden işlerlik kazandırılan “yer isimlerinin Türkçeleştirilmesi” çalışmalarıyla birlikte Bêdar, Beğendik yapılır. Kürtçe’nin Kurmanci lehçesinde bileşik bir kelime olan Bêdar, kaynak kişilerin büyük çoğunluğu tarafından Türkçeye “ağaçsız” anlamıyla çevrilmektedir. Bêdar, bugün de büyük ölçüde canlı olan tarihsel ve kültürel bir kimliktir. Cumhuriyet öncesinden itibaren, Beğendik’in bilinen ilk Şafii Kürt yerleşimcilerinden beri kullanılagelen bir mekân ismi olarak, bugünkü Beğendik

Beldesi'ni tanımlamak için de gündelik yaşam içerisinde canlılıkla yaşatılmaktadır. Bu yaygın kabul, Beğendik'i çevreleyen civar yerleşimler ile gerek Bêdar'ı tanımlayan ve sözlü kültürde yaşatan toplumsal hafızada gerekse bugün Beğendik'i ayrıcalıklı kılan en özellikli ticari faaliyetin ulaştığı Van ve Bitlis köylerinde de geçerlidir.

Bêdar'ın, "ağaçsız" kelimesiyle yapılan Türkçe çevirisi, yüzeysel anlamda, bugün gerek Beğendiklilere ait olan arazilerde gerekse tüm bu yerel alanı çevreleyen diğer doğal çevrede var olan bir özelliği işaret eder. Söz konusu arazilerde yaşanmış ve yaşanmakta olan orman tahribatı, günümüzde Beğendik'in tarım arazilerindeki yeşillikli alanlar dışında kalan bölgelerinde neredeyse tümüyle çıplak bir görünüm oluşmasına neden olmuştur. Bu duruma atfen yapılan Türkçe çeviri, ilk bakışta "anamlı" görünür. Ancak "Bêdar", sahip olduğu ve fakat genç kuşaklarca pek de bilinmeyen ikinci bir anlamıyla, kendi tarihsel geçmişine ve toplumsal pratiğine daha yakın olduğunu düşündürmektedir.

Kürtçe'nin Kurmanci lehçesine göre, "Bê" eki olumsuzluk bildirir. "Dar" kelimesi ise Türkçe'de "ağaç" anlamına gelmektedir. Bazı yaşlı kuşak Beğendikliler'in "dar" kelimesini, soyut bir anlamda da kullandıkları görülmüştür. Buna göre "Bêdar", "ağasız olmayan yer" ya da "başsız/sahipsiz olmayan yer" anlamlarına denk düşen bir tanımlamadır. Geçmişten günümüze, bölgenin son derece önemli iki toplumsal kurumunun temsilcilerinin, yani ağaların ve dini önderlerin (şeyhlerin) bulunduğu Bêdar'da, ağalığın, toplumsal yapının siyasal kuruluşunun bir tür "direği" olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bêdarlıları'nın gerek kendi içlerinde gerekse çevreye karşı oluşturdukları toplumsal varlık alanının sürekliliğinin sağlanmasında en etkili aktörler olan "ağaların", "ağalık kurumunun" ve bu kurumu yaşatan kan bağına

dayalı soy örgütlenmelerinin (aşiretlerin) bir tür kutsanması anlamında değerlendirebileceğimiz bu ikinci anlam, Bêdar'ın tarihsel ve toplumsal dokusuna daha uygun görünmektedir.

Şu haliyle Bêdar'ın işaret ettiği güncel toplumsal pratiğin, öncelikle, Beğendikliler'in, doğal çevreleri içerisinde gerçekleştirdikleri besin üretimi, hayvancılık, barınma vb. gibi gündelik yaşam kültürlerinin; özgün bir takım kültürel yapılarla birlikte, kuşaktan kuşağa aktarılan bir tarihsel yaşam deneyimine yaslandığı ve bu deneyimin de kuvvetle, güncel toplumsal varoluşa yön verdiği ifade edilmelidir.

Bu anlamıyla Bêdar, ülkenin ve bölgenin son derece özgün şartlar altında yaşamakta olduğu bir takım modernleşme süreçlerine uyarlanmış ekonomik, sosyal ve siyasal bir kültürel varlık olarak; Türkiye'nin küresel kapitalist ekonomi-politiğe daha hızlı eklemlenmesini işaret eden 1980'ler ve sonrasında, Bêdar'ın tanıştığı yeni teknolojik ve sosyal, siyasal süreçler anlamında, Beğendik'i ortaya çıkaran bir kültürel kimlik olarak da tanımlanabilir. Günümüzde de Beğendik'in ağaları ve kan bağına dayalı soy örgütlenmeleri, yerel toplumsal ve siyasal yapının temel direkleri olup; devletle, resmi aktörlerle, modern ekonomik ve siyasal süreçlerle karmaşık ilişkiler içerisinde varlıklarını sürdürmekte ve Beğendik'in doğal çevresiyle olan ekonomik ve sosyal ilişkilerinde belirleyiciliklerini korumaktadırlar.

Beri yandan, bölgenin coğrafi yapısının, günümüzde Beğendik'te kendilerini Kürt ve Şafii⁴³ olarak tanımlayan topluluğun ortaya çıkardığı kültürel örüntülerin önemli

⁴³ Kürtler, Ortadoğu'nun farklı dinlere, mezheplere bölünmüş ve birbirlerinden farklı lehçelerle konuşan; çoğunlukla yerleşik tarım ve sürü göçebeliği gibi tarım ve hayvancılıkla geçinen ve bunlara uyarlı pre-kapitalist üretim ilişkileri ve sosyal yapılar içerisinde yaşayan toplulukları tanımlamaktadır.

belirleyenlerinden birisi olduğunu söylemek de tek başına eksik bir değerlendirme olacaktır.

Bugün, Beğendik'in kolektif toplumsal hafızasının, sözlü tarih bilgisinin kendisinden önce de yerelde bulunan ve kendisinden "farklı" olarak kodladığı toplulukların geçim biçimlerine, düşün biçimlerine ve sosyal pratiklerine dair ürettiği bilgiye de bakıldığında, güncel insan etkinlikleriyle benzer toplumsal sonuçlara ulaşabilmektedir. Buna göre, yörenin coğrafi özellikleri, geçmişte, bugün olduğundan daha etkili bir biçimde bu topraklarda yaşayan halkların geçim biçimlerini ve yaşam tarzlarını belirlemekteydi. Öyle ki bu farklı etno-kültürel topluluklarda da Şafii Kürtlerde görülen aşiret tipi sosyal örgütlenmelerde olduğu üzere, üretimde ve artık ürünün paylaşımında ortaya çıkan benzer üretim ilişkileri ve sosyal yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Burada, çalışma açısından dikkat çekici ve özgün olan yönün ise doğal çevreyle sıkı bir etkileşim içerisinde olduğunu iddia

Kürtlük ise, 20. yüzyılın kapitalistleşen dünyasında hızla yayılan yani modern etniklik tanımları içerisinde ortaya çıkan ve Türkiye'nin sosyo-politik ve etno-kültürel dünyasındaki karşılığını son çeyrek yüzyılda alan bir tanımlamayı işaret etmektedir diyebiliriz. Günümüzde Kürtlük, kıyı ve kenti harmanlayan, her iki yaşam ve düşün biçimini küresel kapitalist dünyanın yeniden ürettiği yerellikler ve beri yandan ise Kürtlük'ün kuramsal dinamikleriyle şekillenen ulusallaşma fikirleriyle harmanlanmış, çok parçalı bir görünüm sunmaktadır (bu konuda son derece çarpıcı tartışmalar içeren güncel bir yayın için bkz. Demokratik Modernite Dergisi). Şafilik ise İslam mezhepleri içerisinde ortodoks bir yorum ve pratik olarak tanımlanmakta olup, Türkiye'de yaşayan Kürt toplulukları içerisinde en yaygın olanıdır. Bugün Türkiye, Suriye, Irak, İran, Ermenistan ve Azerbaycan'a dek yayılmış durumda yaşayan Kürt toplulukları üzerine, kendisinden sonra yapılacak çalışmaları da önemli ölçüde etkileyecek şekilde, önemli bir antropolojik çalışma ortaya koyan Bruniessen (1991), Kürtlerin sahip olduğu dinler, mezhepler ve konuştukları lehçeler hakkında, Müslüman bir mezhep olan şafilik ve Kurmanci lehçesinin hâkim olduğunu söyler. Bugünkü Türkiye'nin güneydoğusu, Irak'ın kuzeyi ve Suriye'nin kuzeybatısını tanımlayan Güney Kürdistan'da, Şafii Kürtlerin çoğunlukta olduğunu işaret eder. Kürt topluluklarının bugünkü yerleşim alanlarına dağılımlarının ve bu topraklardaki iç hareketliliklerinin önemli belirleyenlerinden birisi olan ve aşiret tipi sosyal örgütlenmeler biçiminde de örgütlenerek bu coğrafyaya yayılan dini tarikatlar hakkında bkz. Bruniessen, 1991: 240 – 318. Yine aynı konularda, aynı yazara ait çalışmalar için ayrıca bkz. Bruniessen 1992 ve 2004. Bunlardan ayrı olarak, ülkemizde Şafii Kürt toplulukları içerisinde gerçekleştirilmiş alan araştırmasına dayalı önemli şu iki antropolojik ve sosyolojik akademik çalışma da değerlendirilmelidir: Beşikçi, 1992 ve Yalçın-Heckmann, 2002.

ettiğimiz Beğendik'teki kültürel varoluşun günümüzdeki ekonomik ve sosyal pratiğinin; topluluğun kendi tarihsel geçmişiyle ilgili olarak ürettiği bilgilerle de kıyaslandığında ortaya çıkan önemli benzerlikler ve süreklilikler olduğudur.

Bu çerçeveden olarak, Beğendikliler'in büyük çoğunluğunun yaşamını idame ettirdiği Beğendik'in ve bölge coğrafyasının genel özellikleri ile bu doğal çevrenin, yerelin ekonomik faaliyetleriyle olan ilişkisi hakkında bir değerlendirme yapmak uygun olur.

Doğal Çevre

Beğendik (37,9769/Enlem - 42,6474/Boylam), Siirt şehir merkezinin doğusunda, Pervari ilçe sınırları dâhilinde, Botan ve Müküs çaylarının yüksek dağlarda oluşturdukları derin vadilerin birbirlerine yaklaştıkları bir noktada, her iki çayın yamaçlarına yayılmış durumda olan ancak daha ziyade Müküs Çayı'nın kuzey yamaçlarına kurulu bir beldedir (Bkz. Fotoğraf no 1).

İdari olarak, ilin en büyük ilçesi olan Pervari'ye bağlı tek belde Beğendik'tir. Siirt il sınırının, Bitlis ve Van il sınırlarıyla kesiştiği, kuzeydoğu uç noktasında yer alan Beğendik, yaklaşık 3 bin nüfuslu bir yerleşim yeridir. Beldenin idari olarak bağlı olduğu Pervari ilçesinin kuzeyinde Bitlis iline bağlı Hizan ilçesi ile Van iline bağlı Bahçesaray ilçesi; doğusunda Van iline bağlı Çatak ilçesi ile Şırnak iline bağlı Beytüşşebap ilçesi; güneyinde Şırnak ili ile Siirt iline bağlı Eruh ilçesi ve batısında da yine Siirt iline bağlı Aydınlar ve Şirvan ilçeleri yer almaktadır (Siirt İl Çevre Durum Raporu – 2008).

Kendisi çevreleyen il ve ilçe merkezleri içerisinde Beğendik'in, ekonomik ve sosyal etkileşim yönünün esasen kuzeye dönük olduğu ifade edilebilir. Siirt il merkezine,

Pervari üzerinden yaklaşık olarak iki saatte ulaşılan Beğendik'te, dikkat çekici bir şekilde, tarihsel süreklilik içerisinde ticari bağlantılarını kuzey ve kuzey doğusunda kalan Hizan ve çoğunlukla da Bahçesaray köyleriyle kurulmuş olduğu görülür.

Günümüzde, Beğendikliler'in, Pervari ve Siirt il merkezi ile çoğunlukla "resmi işlemler" dolayısıyla ilişkilene ve algılama biçimleri üretirken, Van il merkezi ve köyleriyle de ekonomik faaliyetleri üzerinden ilişkilene alanı ürettiği ifade edilmelidir. Bu durumun gerek coğrafi gerekse de bu etmenle ilişkili olarak, tarihsel bir yaşam deneyimine bağlı biçimde görünürlük kazandığı düşünülebilir. Örneğin, gerek Beğendik gerekse Pervari, Botan Çayı havzasında yer alan iki yerleşim olmasına karşın her ikisinin Botan Çayıyla kurdukları ilişkinin önemli farklılıklar taşımakta olduğu söylenebilir. Ek olarak, Beğendik Beldesi'nin, Pervari ilçesini kat eden Botan Çayı'nın kuzey yamaçlarında kurulu birkaç yerleşim alanından en büyüğü olduğu ve geri kalan yerleşimlerin ise Pervari ilçe merkeziyle irtibatlı köyler olduğu da hatırlanmalıdır.

Botan Çayı, son derece dik bir vadi yapısına sahip olduğundan, Pervari İlçe merkezinde, çay, oldukça aşağıda kalmakta ve ilçenin suyla doğrudan herhangi bir ilişkisi olmamaktadır. Pervari ilçesi, coğrafi olarak da esasen "bir geçit olma" özelliğiyle ayırt edilmektedir. Bazı kaynak kişilerle, Pervari İlçesi'nin isminin kökeni hakkında gerçekleştirilen görüşmeler de bu görüşü doğrular nitelikte veriler içermektedir. Buna göre Pervari'nin eski ismi "Bervari"dir. Kelimenin Türkçe'deki anlamı ise "belirli bir güzergâh üzerindeki geçiş kısmı" olarak verilebilir.⁴⁴

⁴⁴ Bervari'nin Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan, Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü'ndeki, "Bervar" kelimesiyle ilişkili olduğu da düşünülebilir. Sözcük, Bitlis ve köylerine özgü olarak sınıflandırılmakta ve "Dağ eteğindeki düz yol" olarak tanımlanmaktadır.

Pervari ilçesi, Dicle ve Fırat nehirlerinin suladığı ova ve platolardan meydana gelen Güneydoğu Anadolu ile bu nehirlerle kaynak olan yüksek dağ sıralarıyla belirlenen Doğu Anadolu Bölgesinin sınırında yer almaktadır. Coğrafi konumu açısından ilçenin öne çıkan özelliğinin, kuzey ve güney aksı için, yüksek kotlu bir geçiş oluşturması olduğu anlaşılmaktadır. İlçeyi çevre illere bağlayan karayolları da burada sarp geçitlere sahiptir. Bunlardan en önemlileri Pervari-Siirt karayolu üzerinde yer alan Buhara (1.410 m.) ve Danila (1.565 m.) ile Pervari-Van karayolu üzerinde yer alan Geçit Tepe'dir (2.300 m.) (Günhal, 2008: 24 - 26).

Tüm bu özellikleriyle Pervari ilçe merkezi, kuzeydeki Botan havzası ile önemli bir çöküntü alanı olan güneybatı Siirt ve çeşitli kırılma ve kıvrılmalarla yarı ova (Peneplen) özelliği kazanan Siirt merkezi arasında bir geçit özelliği sergilemektedir (Günhal, 2008: 24 - 26). Beğendik ise doğrudan Botan ve Müküs çaylarıyla kurduğu tarihsel ve kültürel ilişkilerle açıkça ayırt edilebilmektedir.

Beğendik yerleşimi 1.000 m – 1200 m kotları arasındadır. Botan ve Müküs çaylarının birbirine çok yaklaştıkları, bu iki çayın oluşturduğu derin bir vadide kurulmuş olan Beğendik'in etrafı 2.000 m - 2.200 m yükseklikte dağlarla çevrili durumdadır. Beğendik Beldesi, komşusu Gümüşören Köyü'yle birlikte, bu alanda, Siirt ilinin en kuzeydoğu ucunda yer almakta, ayrıca Pervari'ye bağlı çoğu köyün aksine Çatak Çayı'nın da kuzey yakasında yer almaktadır (Pervari HES Nihai ÇED Raporu, 2007: 6 – 15). Yani, coğrafi konum itibarıyla de Siirt ile Van arasında kalmaktadır. Bu coğrafi ayırım, beldenin kendisini daha çok Van'a referansla tanımlaması ve Pervari ile kurduğu ilişkileri sınırlandırmasına yol açmaktadır. Pervari'den ayrı olarak Beğendik'i var eden esas etmenlerin, üretim araçlarına

dönüştürülmüş bu çaylarla kurulu iktisadi faaliyetin ve bu temel üzerine inşa olunmuş bir yaşam kültürü olduğu da rahatlıkla ifade edilebilir.

Beğendik'te, bu temelde, ilk yerleşimin Müküs Çayı'nın kuzey kesiminde kalan yamaçlarında gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. İlerleyen tarihsel süreçlerde ise Beğendik, Müküs Çayı'nın güney yakasına ve zamanla Botan çayının kuzey yamaçlarına dek gelişmiştir. Beldenin sulanabilir arazilerinin hemen tamamı, Müküs Çayı'ndan tarihi bir kanal vasıtasıyla alınan suyla işlenmektedir.

Şu haliyle Beğendik, Pervari merkezli bir yöreyle, öncelikle derin Botan vadisinin ayırdığı bir coğrafi etmenle ayrılmakta ve gerek Botan gerekse Müküs vasıtasıyla gerçekleştirdiği sulu tarımdan elde edilen ürünü pazara sunduğu Van iliyle olan ilişkileriyle de iktisadi ve sosyal olarak, Pervari'den uzaklaşmıştır denebilir. Gerek Van'ın ekonomik ve coğrafi açıdan çekim gücünün Siirt'e göre daha yüksek olması gerekse Beğendik'in Botan Çayı'nın kuzey yakasındaki konumu nedeniyle tarihsel olarak da Van'la ekonomik ilişkiler içinde bulunmuş olması anlaşılabilir. Son dönemlerde ise Beğendik'i Pervari ile Siirt'e bağlayan yolların yapılmasıyla birlikte Beğendik'in, Pervari ilçe merkeziyle olan bağlarının da kısmen de olsa güçlendiği söylenebilir.

Yörenin coğrafi yapısı itibariyle değerlendirmemize devam edecek olursak, Beğendik'in ve yörenin öne çıkan iki önemli doğal faktörü, hiç kuşkusuz Botan ve Müküs çayları ile yüksek ve sarp dağlar silsilesidir.

Beğendik, nihayetinde birleşerek Dicle Nehri'ne akan bölgedeki iki önemli suyun; Botan ve Müküs çaylarının; birbirlerine doğru kavis yaparak yaklaştıkları bir noktada, dik yamaçlara kurulu toplu yerleşimlere ve bol tarım arazilerine sahip bir

belde olma özelliğiyle de yörede kendine özgü bir nitelik kazanmıştır. Siirt ve Van illeri arasındaki yüksek dağlık kesimlerden doğan ve beslenerek ilerleyen Botan Suyu'nun, Hakkâri'nin Nordüz Platosu'nun batı şeridini oluşturduğu kavisinin; Van ilinin Behçesaray ilçesindeki yükseltilerden doğan ve Siirt il sınırlarına da oluşturduğu bu dar ve derin vadiyle giren Müküs Çayı'na en yakın olduğu nokta, Beğendikliler'in bugünkü yerleşim alanlarını oluşturmaktadır. Bölgede, dar ve derin vadiler olarak akan Botan ve Müküs çaylarının birbirlerine yaklaştıkları ve dik bir tepeyle ayrıldıkları bu coğrafi noktanın, tarım ve hayvancılık gibi faaliyetler için sahip olduğu elverişli doğal ortamın; geçmişten günümüze Beğendik'te, farklı kültürel aidiyetlere ait insan yerleşimlerine tanıklık etmesinin de en önemli nedenlerinden birisi olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Botan ve Müküs Çayı yamaçlarında kurulu ve yaklaşık olarak 350 hanenin ikamet ettiği Beğendik'te ise günümüzde toplu yerleşmeler dikkati çeker. Beldeye bağlı bazı mahalleler ve mezralar ise yakın çevrede yer almaktadır. Ancak bu mahallelerde yoğun bir yerleşime rastlanmaz. Bu mahallelerde, yöredeki diğer köy ve mezralarda da yaygın şekilde görülebileceği gibi 20 – 25 haneyi geçmeyen yerleşimler mevcuttur. Beğendik'te ise nüfusun hemen tamamına yakını, belde merkezinde toplanmış durumdadır. Beğendik, Müküs ve Botan çaylarının oluşturduğu vadilerin her iki yakasında kurulmuş toplu bir yerleşim görünümü sunar. Müküs Çayı'nın kuzey yamaçlarında yoğun, diğerinde ise görece daha seyrek bir yerleşim vardır. Birçok kaynak kişi, Beğendik'in öncelikle Müküs Çayı'nın kuzey yamaçlarında kurulu olduğunu, zamanla, yakın geçmiş içerisinde Botan ve Müküs Çayları arasında yükselen tepeye yayıldığını ve genişlediğini ifade etmiştir.

Beğendik'te, doğal çevreyle uyum içerisinde, geleneksel yapı yapma yöntemleriyle inşa edilmiş çoğunlukla iki katlı, kerpiç damlı, yığma taş evleri görmek mümkündür. Evlerin çoğunluğu, güney istikametine yönelmiş durumdadır. Ayrıca arazi eğiminden kaynaklı olarak, Beğendik, Müküs Çayı'nın kuzey yamaçlarında teras evler biçiminde bir yerleşke tipi görünümü de sunmaktadır (Bkz. Fotoğraf no 2). Geleneksel evlerin arasında kalan kamu binaları, (okul, sağlık ocağı ve cami) sahip oldukları yeni yapı yapma yöntemleriyle, Beğendik'in geleneksel mimarisi içerisindeki ayrıksı duruşlarıyla dikkati çeker. Ne ki bazı Beğendikliler de son yıllarda betonarme evleri tercih etmektedir. Buna, evlerinin bazı bölümlerini yıkarak, betonarme bölüm ilave edenler de eklenmelidir. Ancak yine de günümüzde, Beğendik'teki hâkim mimarinin, geleneksel konut tipinde olduğu ifade edilmelidir.

Beldeyi, yaklaşık olarak, kuzey-doğu güney-batı yönünde ikiye ayıran Müküs Çayı'nın güneyinde, Botan Çayı'nın kuzey yamacında, Kale Mahallesi kuruludur. Müküs Çayı'nın kuzey yamacında ise Gazi Mahallesi yer almaktadır. Beğendik Belde merkezi, bu iki mahalleden oluşur. Beğendikliler, mahallelerinde, kan bağına dayalı soy örgütlenmeleri ve bu soy grupları arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilendirme biçimleri ve hiyerarşi düzenine göre yerleşmiş durumdadırlar.

Bölgedeki insan yerleşimleri, coğrafi yapıya uygun gelecek şekilde genellikle köy ve köy altı yerleşmeler şeklinde iken, Beğendik'te tersi yönde bir nüfus yoğunlaşması ile mevsimsel bir sosyal hareketlilik ve yoğun ekonomik faaliyet dikkati çeker. Yöredeki diğer yerleşim birimlerinin aksine Beğendik'te bulunan 23 öğretmenli ilköğretim düzeyinde iki örgün eğitim kurumunun, doktora sahip bir sağlık ocağının, bir karakolun ve civar yerleşimlerle sıkı bir ekonomik bağı olan yerel esnafın (çerçi-bakkal, terzi, marangoz, ekmek fırını) varlığı, Beğendik'teki mevsime bağlı olarak

yoğunlaşan ekonomik ve sosyal hareketlilikle açıklanabilir görünmektedir. Ek olarak, Beğendik'in yakın zaman öncesine değin, yöredeki önemli dini merkezlerinden birisi olduğu ve yerel küçük bir medreseye de ev sahipliği yaptığı düşünüldüğünde; belde bugün öne çıkan nüfus yoğunlaşmasının, tarihsel süreç içerisindeki bir birikimle yaşandığı ve bunun da beraberinde, gerek resmi gerekse yerel kültürel kurumlar açısından birtakım sonuçlar doğurduğu düşünülebilir.

İşte tüm bu yoğunlaşmanın ve birikimin temelinde ise Beğendik'in sahip olduğu ve eski sakinlerinden devraldığı önemli bir ekonomik faaliyet ile buna dair teknik bilginin ve maddi kültürel mirasın varlığı, araştırmamıza göre, son derece dikkat çekici bir biçimde öne çıkmaktadır. Burada, Botan ve Müküs çaylarını birbirinden ayıran sırtın her iki çaya bakan yamaçlarında ve fakat ağırlıklı olarak da Botan Çayı yamaçlarında; çoğunlukla taraçalar şeklinde kurulu durumda olan sulu tarım arazilerinin, Beğendik'i dünden bugüne var eden esas etmen olduğu derhal ifade edilmelidir (Bkz. Fotoğraf no 3). Beğendik'te; bugün kendilerini Kürt ve Şafî olarak tanımlayan sakinlerinden evvelki yerleşimciler⁴⁵ tarafından inşa edildiği ifade edilen bir sulama kanalı vasıtasıyla; Müküs Çayı sularını, çayları birbirinden ayıran tepenin altından bir tünel yardımıyla geçirerek Botan Çayı'nın kuzey yamaçlarındaki tarım arazilerini ve yine Müküs Çayı'nın Güney yamaçlarındaki tarım arazilerini sulayan kanal sisteminin, beldedeki üretim faaliyetinin ve sahip olduğu yüksek veriminin esas belirleyeni olduğu açıkça görülebilmektedir.

⁴⁵ Kürt topluluklarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, geçtiğimiz yüzyıla değin önemli nüfus yoğunluklarıyla yaşayan gerek farklı din ve mezhep inançlarına sahip Kürt topluluklar gerekse de farklı etno-kültürel aidiyetlere sahip topluluklar ile hâkim nüfus gücünü oluşturan Şafî Kürt toplulukların geliştirdiği kültürel süreçlerin analizi için bkz. Bruniessen, 2004.

Hane başına ortalama birkaç dönüm arazinin ancak düştüğü, fakat buna tezat oluşturduğunu düşündürtecek şekilde, yörede başkaca örneği de görülmeyen bir nüfus yoğunluğunun ortaya çıktığı Beğendik'te, üretimden elde edilen ürünün fazlalığı, bu anlamda, coğrafi etmenlerle ve buna dönük insan müdahalesiyle açıklanabilir durumdadır. Beğendik'in temel geçim etkinliğinin ise bu araziler üzerinde gerçekleştirilen sulu tarım ürünlerinin, Van bölgesi köylüleriyle gerçekleştirilen geleneksel ticaret ilişkileri içerisinde, Beğendik'te yeteri kadar üretilemeyen tahıl ürünleriyle takası ve satışı üzerine kurulu olduğu gözlemlenmiştir.

Beğendik'in sebze ve meyve yetiştirilen “bahçelerinde”, üretilen ürünler içerisinde özellikle “üzüm” ve “soğan”, sahip oldukları ticari değer itibarıyla öne çıkarlar. Beğendikliler, bu iki ürün dışındaki sebze ve meyveyi çoğunlukla kendi ihtiyaçları için üretir ve kullanırken; üzüm ve soğan, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında kuzeydoğudaki büyük şehir pazarlarında, köy ve kasabalarda buğday karşılığında takas edilmektedir. Takastan elde edilen buğday, Beğendikliler'in kışlık ihtiyacı kadar olup, son yıllarda ise takastan artan ürünün paraya çevrilmesiyle de elden çıkarılmaktadır.

Sulu tarımın yanı sıra Beğendik'te, geçimlik bir ekonomik faaliyet kapsamında, bazı ailelerce kuru tarım da yapılmaktadır. Kuru tarım yapılan araziler, bilhassa yine Müküs Çayı'nın kuzey yamaçlarında, konutların bitiminden itibaren, giderek yamaçların üst noktalarına doğru tırmanış gösterir. Bu araziler, sulu tarım yapılan arazilerin iki katından fazladır. Yanı sıra kuru tarım yapılan araziler, Beğendik'e ait olan çevre arazi sınırları içerisinde dağınık şekilde bulunmaktadır (Bkz. Fotoğraf no 4). Bu arazilerde Beğendikliler, çok az olarak buğday üretirler. Bu arazilerdeki

üretim, daha ziyade, hemen her hanede beslenen büyük baş hayvanların kışlık ihtiyacı içindir.

Tarımsal etkinliklerin yanı sıra Beğendik'teki insan varlığını şekillendiren ikinci önemli coğrafi etmenin, bölgedeki dik ve yüksek dağlar silsilesi olduğu da ifade edilmelidir. Güneydoğu Toroslar'ın uzantısı konumundaki bölgenin yüksek ve dik dağları, kayalıkları, Botan ve Müküs çayları ile bu çayları besleyen derlerin oluşturduğu oldukça derin yarma vadilerle doludur. Doğu Anadolu Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasındaki sınır hattında yer alan Beğendik, bu yönüyle, bölgenin genel topoğrafik özelliklerine çok tipik bir örnek teşkil eder (Günhal, 2008: 17).

Genel yerleşim alanları 1000 - 1200 m. kotları arasında olan Beğendik'i, 2000 ila 2200 m. yüksekliğindeki dağlar çevrelemektedir. 2.953 m. yüksekliğindeki Herakol Dağı ile 2759 metre yüksekliğindeki Korkandil Dağı, Pervari bölgesinin önemli yükseltileridir. Bu yükseklikteki dağları oyan Müküs ve Botan çaylarının oluşturdukları derin ve dik vadilerde, kimi yerlerde, yükseklik farkı 1000 metreyi bulmaktadır (Siirt İl Çevre Durum Raporu - 2008).

Ortalama olarak bu yükseklikteki zirvelerde ise sulak çayırlarla kaplı yaylalar bulunmakta ve buradan itibaren de derin vadi diplerine kadar uzanan ancak bugün itibariyle ciddi bir tahribata uğramış durumda olan meşe ormanlarından arda kalan ağaçlıklı alanlar göze çarpmaktadır. Beğendiklilerin, kısa zaman öncesine değin, tarımsal faaliyetleri dışındaki ikincil geçimlik ve ekonomik faaliyetleri olan hayvancılık, bu yüksekliklerdeki kışlık ve yazlık yayla alanlarında gerçekleştirilmekte idi. Günümüzde, yaklaşık beş hanenin uğraşısı durumuna dek

gerilemiş olan küçükbaş sürü hayvancılığının dışında, Beğendik'teki hemen her hane, geçimlik ihtiyaçları için bu alanlarda büyük baş hayvan besiciliği de yapmaktadır. Beğendiklilerin, yakın zaman öncesinde geride bıraktıkları hayvancılık faaliyetlerinin bugüne uzantısı durumunda olan kışlık ve yazlık yayla mekânları ile kimi ailelerin devam eden hayvancılık pratiklerinin; bazı Beğendikliler'in "göçebelik" geçmişlerinden, Beğendik'in göçebe aşiretlerle olan ilişkilerine ve hayvancılıkla ilgili diğer sosyal ve ekonomik pratiklerine dek zengin bir kültürel dokunun yansımalarıyla ve güncel temsilleriyle örülü olduğu da ifade edilmelidir. Beğendik, günümüzde, zayıflamış olsa da hayvancı bir topluluk olma özelliklerinin getirdiği kültürel zenginlikleri de muhafaza etmektedir.

Bölgenin genel karakteristik özelliği olan yüksek dağların, Beğendik özelinde, beldenin bugün kurulu olduğu yükseltilerde, daha ziyade eski tarihi dönemlerde burada yaşayan topluluklara önemli bir doğal koruma avantajı sağladığı da belirtilmelidir. Bugün Beğendik'te, çoğunlukla belirli bir şahsa veyahut da Beğendik'in eski sakinlerine atfen isimlendirilen ve "kale" olarak kavramlaştırılan yerler, bu dönemden günümüze kalan ve sözlü kültürü besleyen önemli mekân isimleri olarak öne çıkmaktadırlar. Ayrıca Beğendik'teki ilgili mekânlarda, az da olsa eski kale tipi yapı kalıntılarına veyahut da bazı evlerin temellerinde yine farklı mimari temellere, mezarlara rastlamak da mümkündür.

Beğendik'i çevreleyen yüksek yamaçların, Müküs ve Botan çaylarının belirli bir bölümünün ve yukarıda zikrettiğimiz tarım arazileri ile Beğendiklilere ait kabul edilen yayla alanlarının tamamı, yine Beğendiklilerin arazileri olarak, yerel kültür içerisinde tanımlıdır. Bugün itibarıyla, esas olarak yakacak odun ihtiyacı karşılama ve avlanma maksadıyla kullanılan bu araziler, benzer şekilde, bölgedeki diğer tüm

köy ve mevralar için de geçerlidir. Yine bu araziler, kendi içlerinde, sahibi durumunda olan köy yahut mevrada yaşayan hane sayısına ve bu hanelerin tabi olduğu soy gruplarına göre de bölüşölmüştür. Bu sınırların ihlali, çoğunlukla sürtüşme ve çatışmalara neden olur. Beğendik, yörede, sahip olduğu bu tip doğal arazilerinin fazlalığı yönüyle de dikkati çeker.

Yazların sıcak ve kurak, kışların ise soğuk ve yağışlı geçtiğı bölgesel karasal iklimin genel özelliklerini, Beğendik Beldesi'nde de yıl içerisinde yakalamak mümkündür. Beğendik'in sahip olduğu tarihi sulama kanalıyla, kurak geçen yaz aylarında da Müküs Çayı'nın bol, soğuk ve temiz suyuyla sürdürdüğü tarımsal faaliyetleri, kendisini yöredeki diğer tüm köy yerleşmelerinden ayıran en önemli özelliğidir. Bu vesileyle, Beğendik, genel karasal iklimin, tarım için gerekli yağış ortalamalarının da dışına çıkmakta ve diğer yerleşimlere nazaran bariz bir farkla fazla verim alabilmektedir.

Bitki örtüsü itibariyle bakıldığında ise daha ziyade çıplak ve yalçın kayalıklardan meydana gelen dağlarda, çoğunlukla kuzey kesimlerinde, meşe ağaçlarından oluşan ormanlık alanlara da rastlanılmaktadır. Bölgedeki dağlar sadece ilkbahar aylarında yeşil bir örtüye kavuşmakta, diğer aylarda ise kuru bir görünüm sergilemektedir. Pervari İlçe merkezi ile Beğendik Beldesi arasında yol yapımının başlaması ve motorlu taşıtların iki yerleşim arasında çalışmaya başlamasıyla birlikte, sık meşeliklerden oluştuğı anlatılan ormanlar, hızla tahrip edilmeye başlanmıştır. Karayollarının inşaatından önce sadece civar köy ve beldelerin yakıt ihtiyacını karşılamak için yaptıkları kontrollü ve sınırlı kesim, ormanlık alanı yok olmaktan korumuştur. Ayrıca, bu süre boyunca kesilen odunların sadece hayvan gücüyle taşınabiliyor olması, ormanın pazara sunulabilecek bir metaya dönüşmesini

engellemiş görünmektedir. Günümüzde ise ulaşımın kolaylaşması ve Pervari yöresi dışından ikamet eden odun tüccarlarının da yasa dışı kesime başlamasıyla birlikte ormanlar hızla yok olmaya başlamıştır. Tahribatın hızlı gerçekleşmesi ve eğimli yamaç yapısı, erozyonu arttırarak, yeniden ormanlaşmayı zorlaştırmış, bölgedeki ormansızlaşmayı kalıcı hale getirmiştir. Bu önemli çevre tahribatının sonucunda, özellikle yağışlı dönemlerde görülen toprak kaymaları bölgenin en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir.

Ormanların haricinde, alan çalışması süresince derlemesi yapılabilen birçok bitki türünün de Beğendikliler'in sofrası kültürü içerisinde önemli bir yer teşkil ettiği anlaşılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde, orman tahribatı ve buna bağlı olarak yaban hayatının önemli ölçüde zedelenmesi dışında, ciddi bir dönüşüm geçirmediği söylenebilecek olan yöre coğrafyasının ve bununla doğrudan ilişkili durumda olan ekonomik faaliyetlerin, yakın zaman öncesinde yapımı için somut adımların atıldığı Pervari HES'in faaliyete geçmesiyle birlikte, yeni bir nitelik kazanacağı ise kuşku götürmezdir.

2.2 Ekonomi

Beğendik'in başlıca ekonomik faaliyeti, Botan ve Müküs çaylarının yamaçlarındaki taraçalandırılmış tarım arazilerinin büyük çoğunluğu üzerinde, Müküs Çayı'ndan çekilen bir su kanalı vasıtasıyla gerçekleştirilen sulu tarım ve buradan elde edilen ürünlerin ticaretidir. Beğendik'te yaşayan nüfusun ezici çoğunluğu da hâlihazırda sulu tarımdan elde edilen ürünlerden ve bu ürünlerin ticaretinden geçimini

sağlamakta ve varlığını idame ettirmektedir. Beğendik’i çevreleyen yüksekliklerdeki bazı arazilerde, kuru tarım da yapılmaktadır. Ancak bu tarımsal faaliyet, hâkim geçim ekonomisi içerisinde talidir. Bu tarımsal faaliyetten elde edilen ürünün ticareti yapılmaz. Büyük çoğunlukla da hayvanların beslenmesi için kullanılır.

Tarımın ve ticaretin yanı sıra Beğendik’te öne çıkan geçim etkinlikleri ve ekonomik amaçlı faaliyetler ile bu kapsamda işlevselleştirilen bazı ekonomik olanaklar şöyle sıralanabilir: kervan ticareti, bakkal ticareti (çerçicilik), taşımacılık, hayvancılık, arıcılık, mevsimlik işçilik ve koruculuk. Sırasıyla, Beğendik’te öne çıkan bu ekonomik faaliyetlerin ayrıntılarına eğilirsek, şunları ifade edebiliriz:

2.2.1 Tarım

Beğendik’te gerçekleştirilen tarımsal faaliyeti, sulu tarım ve kuru tarım olarak ayırabileceğimiz iki başlık altında irdeleyebiliriz.

Sulu tarım, Beğendik’te, Müküs Çayı’nın belde sınırlarına giriş yaptığı yerden itibaren inşa edilmiş olan tarihi bir sulama kanalı vasıtasıyla, Müküs Çayı’nın güney yamaçlarındaki araziler ile esas olarak da Botan Çayı’nın kuzeyinde kalan hemen hemen bütün arazilerin yapay olarak sulanmasıyla gerçekleştirilir. Söz konusu tarihi sulama kanalı: üstü açık, derinliği ve genişliği başlangıçta bir metrenin üzerinde olan ve giderek daralan, kimi yerlerinde ise örme taş duvarlara sahip; Botan ve Müküs çaylarını birbirinden ayıran tepenin üzerine kurulu Kale Mahallesi’nin altından bir tünel vasıtasıyla Botan Çayı’nın kuzey yamaçlarındaki tarlalara ulaşan ve burada birçok kola ayrılarak bahçelere yönlendirilen bir sulama sistemine sahiptir (Bkz. Fotoğraf no 5 ve 6). Tarihi sulama kanalı, aynı zamanda, Müküs Çayı’nın Kale

Mahallesi'nin altında kalan güney yamaçlarının üst kesimlerindeki tarım arazileri için de benzer bir sistemle kullanılmaktadır.

Beğendik'te, bu kanaldan ayrı olarak, bazı kaynak kişiler, “kızın” adı verilen, kilden yapılma su borularıyla, eski dönemlerde, yani Beğendik'in şimdiki sakinlerinin atalarının buraya gelişinden önceki dönemlerde, Beğendik'in üst kısımlarındaki tarım arazilerinde sulu tarım yapıldığını ifade etmişlerdir. Gerçekten de bugün, kuru tarımın yapıldığı bazı arazilerde ve Müküs Çayı'nın kuzey yamacındaki yerleşim alanlarının temellerinde, kilden yapılma sulama borularının kalıntılarının olduğu birçok kaynak kişi tarafından ifade edilmektedir. Anlaşılan odur ki Beğendik'in ilk sakinleri, ormanlık alanların ve dolayısıyla yüksek kesimlerden gelen akarsuların bol olduğu dönemlerde, kuvvetle muhtemel, bu suları depolamış ve sulama boruları vasıtasıyla da Müküs Çayı'yla sulanması mümkün olmayan yüksekliklerdeki tarım arazileri için kullanmışlardır. Bugünkü Beğendikliler'in kendi atalarından ve onların da Bedâr'ın eski sakinlerinden öğrendiği, devraldığı bugünkü sulama kanalı ise Beğendik Beldesi'nin ve onu var eden toplumsal varoluşu ortaya çıkaran, besleyen, geleceğe aktaran en önemli tarımsal etkinliklerin esas belirleyeni durumundadır.

Beğendikliler'in ve yöredeki diğer köylülerin, sulu tarım yapılabilen bu arazilerde yetiştirilebilen tarımsal ürünler hakkında sıklıkla yineledikleri önemli bir özellik, “narenciye haricinde her türlü meyve ve sebzenin yetiştirilebileceği”dir. Burada önemle zikredilmesi gereken bir bilgi de Beğendik'in, bulunduğu yörede, sulu tarımla büyük çaplı üretim yapabilen tek büyük yerleşim olmasıdır. Geçmişten günümüze, bu özelliğini muhafaza eden Beğendik, yörede ve tarihsel anlamda ticari ilişkiler geliştirmiş olduğu Bahçesaray ve Hizan yörelerinde, sulu tarımla elde edilebilen ürünlerin ticaretinde öne çıkmış, adeta “isim yapmış”tır.

“Bahçe” olarak zikredilen ve sulu tarım gerçekleştirilen bu arazilerde, genellikle üzüm, incir, dut, nar, şeftali, elma, soğan ve diğer sebze türlerinin ekimi yapılmaktadır. Bu gibi meyve ve sebze üretiminin sınırlı olduğu çevredeki tahıl üreticisi konumunda olan yerleşim birimleriyle Beğendik arasında, zaman içerisinde bir tür iş bölümü diyebileceğimiz, ticarete dayalı bir ekonomik ve sosyal ilişkinin gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Beğendik’in verimli bahçelerinin en kıymetli ürünü ise burada bol miktarda yetiştirilen üzüm çeşitleri ile küçük kuru soğandır. Üzüm, hane başına ortalama birkaç dönüm arazinin düştüğü bu bahçelerde, dikkat çekici bir çeşitlilikte ve miktarda üretilmektedir. Beğendik’in en önemli tarımsal ürünü olan üzüm için Beğendikliler 20’den fazla çeşit ifade etmişlerdir. Bunlardan “Taifi”, iri, uzun ve açık sarı renkli olup, yörede en bilinenidir. Taifi üzümünü “Rütük” isimli sarı kuru üzüm; “Boga” isimli siyah iri üzüm ve kuru üzüm için kullanılan, “Bagıltı” denilen siyah üzüm çeşidi takip etmektedir. Kaynak kişilerden derlenen diğer üzüm çeşitleri ise “Rütükakki, Memkiayşuk, Sırpirimendan, Spiyo, Hacı mendi, Cevzan, Gezvane, Bahiltireş, Gevrik, Gadüv, Mevazer, Jürük, Hezirane, Sınciri, Hekahışki, Sılopi, Bahiltispi, Pulati, Kujek” (Alan Notları: 24.03.2010 - Beğendik) olarak verilebilir.

Üzüm, Beğendik’te, yaş ve kurutulmuş haliyle pazarlanan bir meyvedir. Yukarıda aktarılan çeşitler ise, Taifi, Rütük, Boga ve Bagıltı olarak adlandırılan önde gelen üzüm çeşitlerinin, pazardaki değerine ve kullanım değerine göre sınıflandırılan benzer üzüm türleri olduğu ifade edilebilir. Üzüm ayrıca Beğendik’te, satışı en kolay ve bu bakımdan da maddi getirisi en yüksek tarımsal üründür. Beğendik’in iktisadi etkinliklerinde önemli bir yere sahip olan üzüm, pazarda para karşılığında yahut un, arpa, buğday, yağ, şeker, tuz vb. gıda ihtiyaçları için takas edilmektedir. Üzüm

ticareti, Beğendikliler'in genelinin geçim ekonomilerinin ilk kalemi olma özelliğini günümüzde de önemli ölçüde sürdürmektedir.

Üzümün yanı sıra Beğendik'te kurutularak satılan yahut gerekli ihtiyaç ürünleriyle takas edilen bir diğer meyve de duttur. Dut, pekmez haline getirilerek Beğendik'in yerel mutfağında da önemli bir kalori deposu olarak yer edinmiştir. Üzüm gibi dutun da kullanım değerine ve Pazar değerine göre sınıflandırılmakta olduğu görülmüştür. "Sarihi, Sahudi, Hürrik, Kara, Misti ve Rihu" (Alan Notları: 27.03.2010, Beğendik) önde gelen dut cinsleridir.

Üzümün yanı sıra pazarda para karşılığı satılan yahut ihtiyaç ürünleriyle takas edilen bir diğer önemli ürün de soğandır. Beğendikliler'in Kürtçe'de "Pivaz" dedikleri normal kuru soğan ile "Qıx" olarak adlandırdıkları ufak kuru soğan, bahçelerde, genellikle üzüm bağları haricinde kalan arazilerde bol miktarda ekilir. Bahar aylarında ekimi yapılan soğan, sonbahar aylarında pazara çıkarılır, artan ürün bir sonraki sene de satılabilir.

Üzüm ve soğanın yanı sıra Beğendik'in bahçelerinde, elma, armut, şeftali, nar, incir, ceviz, erik gibi çeşitli meyveler ile sebze ve sofralık ot türleri de yetiştirilmekte ve bunların çoğu kurutularak, kış için biriktirilmektedir. Bazı ailelerin, bu ürünlerden bazılarını da kurutarak üzüm ve soğanın yansıra pazara çıkardıkları görülmüştür.

Bitki Toplayıcılığı

Tarımsal faaliyetler ara başlığı içerisinde, değerlendirilmeden geçilmemesi gereken önemli bir kültürel faaliyet de toplayıcılıktır.

Tümüyle bir kadın etkinliği olan ot toplayıcılığı, Beğendik'te günümüzde de canlılıkla yaşatılan bir geçim etkinliğidir. Esas olarak bahar aylarında, Beğendik'e ait tarım arazilerinde ve doğal çevre sınırları içerisinde toplu şekilde gerçekleştirilen ot toplayıcılığı, kimi zaman da yine bahar aylarında sıklaşan dinsel yahut ekonomik amaçlı çevre ilçe ve illere yönelik gezilerin de önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Beğendikli kadınlar, özellikle belirli ortak bir soy grubu içerisinde yer alanlar, toplu şekilde araba kiralayarak ot toplamaya gitmektedirler.

Bahar ayında toplanan çeşitli bitkiler, bu dönem Beğendik mutfağının önemli malzemeleri arasında yerini alır. Bazı bitkiler ise kurutulur. Ancak bu faaliyetten herhangi bir ekonomik kazanç sağlanmaz. Yanı sıra Beğendik'te gerçekleştirilen hayvancılık pratikleri için de bahar ve yaz aylarında yoğun bir ot biçme dönemi de yaşanmaktadır. Bir başka toplayıcılık pratiği olarak tanımlayabileceğimiz bu işi ise doğrudan erkekler gerçekleştirmektedir.

2.2.2 Kervan Ticareti

Beğendik'in bugün içerisinde bulunduğu özgül maddi ve sosyal evrenin en karakteristik parçalarından birisi de yine tarımsal etkinliklerle doğrudan ilişkili durumda olan ve "kervan ticareti" olarak adlandırılan ekonomik faaliyetleridir.

Beğendik'in verimli bahçelerinde üretilen üzüm ve küçük kuru soğanların, kolektif toplumsal hafızanın hatırlayabildiği geçmişten günümüze kadar Beğendikliler'in; 1990'lı yıllara kadar eşek ve katır kervanlarıyla, günümüzde ise büyük oranda motorlu taşıtlarla; yaz sonunda ve sonbahar aylarında, esas olarak üzüm ve soğan ticareti için oluşturdukları kervanlar, yörede Beğendikle özdeşleşmiş bir sosyal

pratiği işaret etmektedir. Beğendikliler, kuzeyde Bitlis ilinin Hizan ilçesi ile kuzeydoğuda da Van ilinin Bahçesaray ve Çatak ilçeleriyle, bu güzergâhlardaki köylere ve devamla, Van il merkezine her yıl düzenli olarak kuru üzüm ve soğan satmaya gitmektedirler. “Kervan ticareti” olarak anılan bu ticari faaliyetlerin, geçtiğimiz 15 - 20 yıl içerisinde yaşamış olduğu anlaşılan hızlı dönüşüme değin, Beğendik’te köklü bir tarihinin ve buna uyarlı hacimli bir kültürel mirasının olduğu görülmektedir. Nitekim bugün, bahçelerde geleneksel olarak üretimi yapılan üzüm ve küçük kuru soğan için yapılan ticaret, yakın geçmişe kadar, Beğendiklilerin geçimlerini sağladıkları tek ticari etkinlik değildi.

Hayvancılığın Beğendik’te yaygın şekilde yapıldığı 1990’lı yıllara değin, kaçak şekilde Kuzey Irak’la yapılan küçükbaş hayvan sürü ticareti de önemli bir kervancılık faaliyeti idi. Her yıl, sürünün çoğalmasını takip eden sonbahar aylarında, sürülerle birlikte, çoğunlukla Şırnak ili üzerinden, Irak’ın Zaho kentine kadar uzandığı anlaşılan bir kervan yoluyla, küçükbaş hayvanlar sürüler halinde götürülmekteydi. Buralardaki yerel pazarlarda, keçi ve koyunlar, çeşitli gıda, giyim, manifaktür ürünleri, tütün ve dönemin yeni elektrikli cihazlarıyla çoğunlukla takas edilmekte yahut da para karşılığında satılmaktaydı. Sürü kervancılığı, günümüzde, gerek 1990’lardan itibaren bölgede yaşanan siyasal ve askeri gelişmelerin neticesinde sınır geçişlerinin zorlaşması ve can güvenliğinin kalmaması sebebiyle gerekse hayvancılığın son yıllarda gelir getiren bir ticari uğraş olmaktan çıkması neticesinde birkaç hanenin haricinde esas olarak ortadan kalkmış durumdadır.

Öte yandan, Beğendik’te 1990’lı yıllara değin gerçekleştirilen sürü kervancılığının, son derece dikkat çekici önemli bir tarihsel ve sosyolojik derinliği de söz konusudur. Beğendik’te birçok alt soy grubuna bölünmüş şekilde yaşamakta olan aşiretlerden

Adiyanlara ve Şakiranlara⁴⁶ mensup birçok ailenin, Kuzey Irak - Zaho bağlantılı soy-kütüksel anlatıları ve hatta canlı tanıklıkları; gerçekleştirilen sürü kervancılığının niçin tarımsal ticarete olduğu üzere geleneksel ilişkilerin bulunduğu kuzey ve kuzeydoğuya değil de güneye yöneldiğinin önemli bir ayrıntısı olarak okunabilir. Zira üzüm ve soğan ticaretinin hemen tamamının gerçekleştirildiği Bitlis ve Van illerinde, Beğendiklilerle tarihsel bir akrabalığı paylaşan belirgin bir yer bulunmamaktadır. Bugün Beğendik'in en önemli sakinlerinden olan ve Beğendik'in ilk Kürt - Şafii yerleşimcilerinden sonra gelerek yerleşik yaşama geçtikleri aktarılan Adiyanlar ile benzer şekilde, yine "sonradan" yerleşik yaşamı Beğendik'te tercih eden bazı Şakiranlıların, bugün sadece sözlü kültür içerisindeki kimi anlatılarda yaşatılan göçebe hayvancı geçmişlerinin Beğendik'in "kervan ticareti" dolayısıyla varlığını sürdürme tercihi, bu kök nedenler arasında da okunabilir. Her ne kadar, Beğendik'te yeteri kadar üretilemeyen tahıl ürünlerinin, bol miktarda üretilen sebze ve meyve ürünleriyle takas yoluyla ticareti, kervan ticaretinin esas açıklayıcı sebebi olarak görülebilirse de Beğendiklilerin geçmişten getirdikleri kervancılık deneyimlerinin yeni geçim stratejilerinin üretilmesindeki etkisi de üzerine düşünmeye değerdir. Yöredeki diğer bazı yerleşimlerde de Beğendik'teki gibi üzüm ve soğan ekimi ile yine benzer şekilde bu ürünlerin ticareti yapılmakta ise de bu durumun Beğendik'te olduğu kadar uzmanlaşmış ve karmaşık ilişkilerle örülmüş başka bir örneğini bulmak mümkün görünmemektedir.

1990'lı yıllara kadar yol ve motorlu taşıtların olmadığı yörede, eşek ve katırlarla, yirmi gün ila bir aya yakın süre içerisinde gerçekleştirilen kervan ticareti,

⁴⁶ Beğendik'in sosyal yapısı ile kültür ve kimlik tartışmaları III. Bölüm'de ayrıntılı şekilde irdelenmektedir.

günümüzde, hızlı bir dönüşüme uğramış haldedir. Bahar aylarında ekimi yapılan küçük soğan ile bakımları yapılaya başlanan üzüm bağlarından yaz ayları başlarında elde edilen ürün; yakın geçmişe kadar tümüyle eşek ve katır kervanlarıyla; günümüzde ise esasen motorlu taşıtlarla Bitlis, Van ve Hakkâri illerinin köylerine, kasabalarına ve şimdilerde ise çoğunlukla Van il merkezine götürülerek buğday, arpa, un gibi tahıl ürünleri ve peynir, yağ gibi mandıra ürünleriyle takas edilmektedir. Bu gibi ürünlerin yanı sıra giyim, teknolojik ev aletleri, inşaat malzemeleri, gübre, tarım ilaçları vb. ihtiyaç ürünleri de üzüm ve soğan ticaretinden elde edilen parayla alınmaktadır.

Son yıllarda motorlu taşıtlarla gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde yaşanan bir başka önemli dönüşüm ise Van ve Bitlis'in yanı sıra Siirt'ten de toptancıların, kimi zaman, hasat öncesinde gelerek Beğendiklilerle o yılın mahsulü için gerçekleştirdikleri ticari ilişkilerdir. 1990'lı yıllardan itibaren, yörede yaygın şekilde gerçekleştirilen yol yapım çalışmaları ve motorlu taşıtların giderek daha fazla kullanılmaya başlanması; Van ve Bitlis gibi Beğendiklilerin tarihsel ilişkilerinin olduğu yerel pazarların yanı sıra Siirt gibi yeni Pazar ilişkilerinin de ortaya çıkmasını sağlamış görünmektedir. Toptancılar, Beğendik'e çeşitli aralıklarla ve fakat çoğunlukla hasat öncesinde gelerek, köylülerle, yörede bir önceki yılın üzüm ve soğan fiyatları ile yeni yılın mahsulünün miktar ve kalitesine göre sıkı bir pazarlık sonrasında anlaşarak ayrılmaktadırlar. Toptancıların, Beğendik'le kurdukları ilişkilerde, ekseriyetle Beğendik'te öne çıkan soy gruplarının siyasal temsilcileri, önde gelen aile reisleri üzerinden, bu bireylerin topluluk içindeki statülerine ve yönlendiriciliklerine yaslanarak köylülerle ilişki kurmakta oldukları anlaşılmaktadır. Toptancılara mal satışı, artık kervan ticaretinin motorlu taşıtlarla gerçekleştirildiği Beğendik'te, daha

yoksul köylülerin, nispeten, mazot ve taşıma ücretinden kurtuldukları bir seçenek olarak da belirli bir yaygınlık kazanmış görünmektedir.

Burada, son olarak, toptancılık faaliyetlerinin Beğendik'te yeni bir uygulama olmadığını da ifade etmek gerekecektir. Beğendik'in, yaşanan nüfus yoğunlaşmasına paralel olarak, yakın çevresi ile kuzey ve kuzeydoğu yönünde yine geleneksel ticari ilişkilerinin bulunduğu köy ve mezralarla kurulan ticari ilişkilerde önemli bir merkez rolü üstlendiği görülmektedir. Bu anlamda, Beğendik'ten çevreye doğru ürün ticareti olduğu kadar, çevreden gelerek Beğendik'te toplanan ve buradaki komisyoncular aracılığıyla da Beğendik'e dışarıdan gelen toptancılara satılan mallar da vardır. Yakın geçmişe kadar, Beğendik'te, Siirt'ten gelen toptancılar, köylülerden samur, sincap, sansar, kurt, tilki, ayı, dağ keçisi gibi yaban hayvanlarının derileriyle, köylülerin ürettiği çeşitli sebze ve meyve ile meşe kozalağı gibi yöresel doğal ürünleri toplamakta idiler. Hatta bu toptancı ailelerin başında, yörenin eski köklü ailelerinden olan “Sancak”ların geldiği de sıklıkla ifade edilmiştir. Ancak günümüzde toptancılık, esas olarak üzüm ve soğan ticareti üzerinde yoğunlaşmış durumdadır.

Beğendik'te, son yıllarda motorlu taşıtların yaygınlaşması ve böylece Siirt, Bitlis ve Van gibi, eski Pazar ilişkilerine yeni tüccarların eklenmesi gibi önemli etmenler sonucunda, bazı köylüler, mallarını Beğendik'te doğrudan bu toptancılara da satmaktadırlar. Bazı Beğendikliler de eskiden olduğu üzere köyleri ve mezraları gezerek ihtiyaç ürünleriyle mallarını takas etmek yerine, doğrudan Van'a giderek komisyoncularla anlaşmakta ve para karşılığında ürününü elden çıkarmaktadır. Her komisyoncunun, belirlenen ücretten %10 pay aldığı bu anlaşmalar, paranın, takas ekonomisinin yerini aldığı yeni örnekler olarak da ifade edilebilir.

Seyyar toptancılığın yahut ürün ticaretinin, yörede ve bölgede yaygın bir kültür olduğunu işaret eden bir başka örnek de ifade edilebilir. Beğendiklilerin tabiriyle “bohçacılar”, Gaziantep, Adıyaman, Batman, Siirt, Van ve Diyarbakır gibi şehir merkezlerinden araçlarıyla yola çıkmakta ve bölgedeki ilçe, belde ve köyleri tek tek dolaşmaktadırlar. Komisyonculuğun bir alt kategorisi olarak da ifade edilebilecek olan bu tip ticarete, para karşılığı satışın yanında da yapılan mal takası, ayırt edici özellik olarak öne çıkmaktadır. Bohçacılar genellikle yaz aylarında çıktıkları bu ticari seyahatlerinde, kadın giyim eşyaları ile halı, kilim, yatak örtüleri, nevresim vb. manifatura ürünlerini ya para karşılığı satmakta veyahut da peynir, yoğurt, üzüm vb. tarımsal ve hayvansal gıdalarla takas etmektedirler.

2.2.3 Bakkal Ticareti (Çerçicilik)

Beğendik’te, kervan ticareti gibi, seyyar ekonomik faaliyetlerle yakından ilişkili olan bir başka ekonomi sektörünü de bir kısmı aynı zamanda “çerçicilik” yapan Beğendikli bakkalcıların oluşturduğu ifade edilmelidir. Kırtasiye malzemelerinden, gıda ve temizlik ürünlerine; giyimden hırdavata kadar çok çeşitli ve fakat köylülerin gündelik yaşamı içerisinde ihtiyaç duyulan hemen her tür ürünün bolca bulunduğu bakkallardan Beğendik’te yaklaşık 10 kadar bulunmaktadır.

Bakkalların, Beğendik’in sosyal ve siyasal yapısına göre ayrıştığını ve mekânsal olarak da bu doğrultuda konumlandığını ifade etmek doğru olur. Beğendik’in sosyo-kültürel dünyasındaki hemen her öge gibi, bakkallar da aşiretler ve alt soy gruplarına ve bunlar arasındaki karmaşık, değişken siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkilere göre bölümlenmiş durumdadır. Bakkallar ve müşterileri arasında, kesin bir ayrımlaşma

olmamakla birlikte, yukarıda ifade edilen pratik tutum, belirleyicidir. Bu bakımdan, bazı bakkal sahipleri, geçmişten getirdikleri kimi sosyal itibar ve statülerine yaslanarak, çoğunlukla üzüm ve soğan kervan ticareti yolları üzerinde olan, çevre köy ve mezralara yönelik de çerçicilik faaliyetleri sürdürmektedirler.

Günümüzde, çerçicilik, geçmişte olduğu üzere hayvan kervanlarıyla değil, motorlu taşıtlarla sağlanmaktadır. Dolayısıyla yörede Van, Bitlis ve Siirt şehir merkezlerinden gelen yahut yörede sürekli gezgin halde bulunan tüccarlar, Beğendikli bazı bakkalcılar gibi yerel çerçilerle rekabet halindedir. Bu tüccarların sahip oldukları ürün çeşidi avantajı ve en önemlisi ilk elden satın aldıkları ürünlerdeki fiyatlandırma avantajları, Beğendikli çerçileri zamanla bu işten uzaklaştırmış görünmektedir. Bu bakımdan, günümüzde, Beğendik'te eskisi gibi köyleri ve mezraları dolaşan çerçiler pek kalmamıştır.

Ancak Beğendikli bakkalların ve hala çevre köy ve mezralarla bu tip bir ticari faaliyeti sürdüren bir kaynak kişinin aktardığı üzere, çerçicilik, elektriğin, telefonun, yolun olmadığı yakın geçmişe kadar Beğendik'te canlılıkla yaşatılan ve önemli gelir getiren bir iştir. Beğendik'te elde edilen tarım ürünlerinin yanı sıra Siirt merkezden satın alınan mallar da kervan yoluyla taşınarak, Pervari üzerinden Beğendik'e getirilir ve buradan ticaret güzergâhı üzerindeki diğer köylere götürülürdü. Beğendikli çerçilerin ticaret güzergâhlarını ise mevsim koşulları belirlemekteydi. Bitlis'e ve Van'a doğru, Hizan ve Çatak üzerinden yürütülen ticaret, yolların kapalı olması durumunda Pervari üzerinden batıya doğru gerçekleştirilmekteydi.

Çerçicilik faaliyetleri ile sürü kervancılığının da yakın geçmişe kadar, tıpkı bugünlerdeki sebze ve meyve kervancılığıyla olduğu gibi, yakın bir ilişki içerisinde

olduğunu söylemek mümkündür. Bitlis ve Van köylerine, diğer Beğendikliler gibi, tarlalarındaki ürünü satışa götüren bakkallar da kimi zaman, çevre köy ve mezralara yönelik ticari faaliyetlerde ihtiyaç duydukları malları almaktadırlar. Geçmişte ise Kuzey Irak'a yapılan ticaretlerde, bu dönemlerde yörede bulunmayan bazı sanayi ürünlerini de Beğendik'e taşımaktaydılar. Köylülerin Beğendik'e getirdiği mallar çerçilere satılmakta ve bunlar aracılığıyla da çevreye yayılmaktaydı.

Günümüzde ise yaygın yol inşaatları, hemen her köy ve mezranın en az bir motorlu taşıtının olması ve en önemlisi Siirt, Bitlis ve Van gibi çevre il merkezlerinden hareketle daha ucuza, köylülerin ihtiyaç duydukları malların ticaretini yapan tüccarların varlığı Beğendik'te çerçicilik faaliyetlerini önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır denilebilir.

2.2.4 Taşımacılık

Kervan ticaretleri ve çerçicilik, toptancılık gibi ekonomik faaliyetlerle doğrudan ilişkili bir başka geçim biçimi de taşımacılıktır.

Beğendik'te son 20 yıl içerisinde yolların yapılması ve bölgede motorlu taşıtların kullanımının yaygınlaşması, ekonomik faaliyetleri olduğu kadar, Beğendiklilerin dış dünyayla olan sosyal ve kültürel ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Bu bakımdan, Beğendik'in ve yörenin, sahip olduğu coğrafi izolasyonun ve bunun ürünü olarak, ağır gelişen kültürel değişimin hızlanmasında, taşımacılık gibi modern teknolojik araçların kullanımının önemli etkilerinin olduğu öncelikle ifade edilmelidir.

Taşımacılığın, Beğendik'te önemli bir ekonomik faaliyet olmasının yanı sıra Beğendik'in gerek yerel çevresiyle gerekse şehir dışı başka bölgelerle olan ilişkilerinde, gündelik yaşam içerisinde son önemli bir yer tuttuğu da gözlemlenmiştir.

Beğendik'te insan ve mal taşımacılığında kullanılan yaklaşık 8 ila 10 adet Ford marka Transit minibüs ile sadece mal taşımacılığında kullanılan 4 - 5 adet, yine Ford marka üstü açık kasa Pikap ile yine mal taşımacılığına uygun olacak şekilde düzenlenmiş transit araçların bulunduğu söylenebilir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde sadece Beğendik'te değil, stabilize köy yollarının yaygın olduğu bölgede, esas olarak Ford marka minibüs ve pikapların, fazla mazot harcamalarına karşın, dayanıklılık, işe yararlık kriterlerine göre tercih edildiği; buna karşılık asfalt yollarda, özellikle taşımacılıkta, Isuzu marka pikapların kullanıldığı ifade edilmiştir. Yörede bir dönem Fiat marka araçlar kullanılmış ise de hemen ardından vazgeçildiği de aktarılan bilgiler içerisinde.

Beğendik'teki insan taşımacılığını düzenli ve düzensiz olarak gerçekleştirilen taşımacılık olarak iki temel kategoride değerlendirmek mümkün görünmektedir. Düzenli taşımacılık, transit araçlarla, Beğendik ile Pervari arasında yapılmaktadır. Siirt, Bitlis, Tarsus, Van, Adana, Antep ile diğer yakın ve uzak çevre il, ilçe merkezlerine ve köylere doğru gerçekleştirilen taşımacılık faaliyetlerinin de Beğendik'in ticari - ekonomik hareketliliğine ve düğün, cenaze, bayram yahut tatil dönemleri gibi ulaşım yoğunluğunun değişkenlik gösterdiği bazı birtakım takvimsel yahut sosyal etmenlere göre düzensiz bir biçimde gerçekleştirildiği söylenebilir. Düzensiz biçimde gerçekleştirilen insan taşımacılığına, Beğendik'teki ziyaret yerlerine ibadete gelen, çevre mezra, köy gibi yerleşim alanlarından ailelere sunulan

taşımacılık hizmeti de eklenebilir. Günümüzde artık eskisi kadar, dinsel amaçlı ziyaret için yolcu taşımacılığının kalmadığı da ifade edilmektedir. Hemen her mezra ve köyün artık kendi ulaşım araçlarına sahip ailelerinin olması, bu durumun en önemli sebebi olarak gösterilmektedir.

Beğendik ile Pervari arasında, her gün ortalama 40 - 50 civarı Beğendikli'nin gidiş geliş yapmakta olduğu ifade edilmelidir. Hava koşullarının yolculuğa imkân tanıdığı durumlarda, günlük, düzenli olarak gerçekleştirilen taşımacılıkta, en fazla yolcunun hafta içi Pazartesi günü ile yine hafta içi Cuma günlerinde taşındığı gözlemlenmiştir. Pazartesi günleri, yolcu sayısında yaşanan artışın, daha ziyade devlet daireleri ile çeşitli kamu kurumlarında işi olan Beğendiklilerden ötürü ortaya çıktığı; Cuma günü yaşanan artışın ise yine bu günde ve takip eden hafta sonu günlerinde, başta Siirt olmak üzere, çevre illerden ve yine yakın çevre Pervari köylerinden ilçe merkezine gelen satıcıların, toptancıların, köylülerin oluşturdukları pazar ortamından kaynaklandığı söylenebilir. Ay içerisinde ise “maaş günü” olarak ifadelenen 15. günün ve takip eden diğer birkaç günün de Beğendik'ten Pervari'ye giden yolcu sayısını arttırdığı dile getirilmektedir. Yine bugün içerisinde de özellikle Siirt'ten gelen toptancıların ve satıcıların kurdukları pazarın, ticari bir hareketliliğe neden olduğu anlaşılmaktadır.

Pervari dışındaki il, ilçe ve köylere yönelik ulaşım faaliyetlerinin, düzensizlik göstermekle birlikte, haftalık yahut aylık gidiş geliş ortalamaları dikkate alındığında, Beğendik'in, Antep, Tarsus ve Van ile kurmuş olduğu ekonomik ve sosyal bağlantılarını canlı tutan en önemli araç olduğu belirtilmelidir.

Van ve bu bölgedeki civar ilçe ve köylere yönelik taşımacılığın ise esas olarak yük taşımacılığı şeklinde halen devam ettirilmekte olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Beğendik'te, bugün sebze ve meyve kervan ticaretinin günümüzdeki temsili, pikap sahibi bazı Beğendikli aileler ile hasat döneminde çoğunlukla Van'dan gelen toptancıların motorlu taşıtlarıyla gerçekleştirdikleri ticarettir. Van ve çevresindeki ilçe ve köylere yönelik ticari faaliyetlerde, motorlu araçların kullanıma girdiği 1990'lı yılların ortalarına değin, katır ve eşek gibi yük hayvanlarıyla gerçekleştirilen taşımacılığın hemen tüm Beğendikli tarımcıları kapsadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde ise sadece bir kaç ailenin, halen hayvanlarıyla Van'ın bazı ilçe merkezlerine ve köylerine doğru kervan ticareti yapmakta olduğu ve geri kalan ekseriyetinin ise ya Beğendik'teki pikap sahibi ailelerle anlaşarak ya da Beğendik'e sadece bu dönemde ve yine sadece taşımacılık işi için çevre ilçelerden gelen araç sahipleriyle anlaşarak mallarını Van'a taşıdığı ifade edilmektedir. Soğan ve üzüm mahsullerinin tarlalardan toplanarak satışa hazır hale geldiği Haziran - Ekim arası dönemde, özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında, mal taşımacılığının en canlı şekilde gerçekleştiği; geri kalan aylarda ise, Beğendik'te geçmişten itibaren yapılagelen ancak günümüzde önemli bir ticari etkinliğe dönüşmekte olduğu gözlemlenen arıcılık faaliyetleri başta olmak üzere, Beğendik'teki giyim ve dükkân sahiplerinin çeşitli toptan ihtiyaçları ile Beğendiklilerin çevre il ve ilçelerden temin ettikleri kimi malların taşımacılığının yapıldığı söylenebilir.

Antep, Tarsus, Adana, Siirt gibi il merkezlerine yönelik gerçekleştirilen insan taşımacılığının ise bilhassa geçtiğimiz 10 yıl içerisinde bu il merkezlerine göç ederek yerleşen Beğendikliler ile Beğendik'in ekonomik ve sosyal bağlarını kuran esas araç olduğu ifade edilmelidir. Beğendik'in, söz konusu taşımacılık faaliyetleriyle, sosyo -

kültürel gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan yeni iş bölümlenmeleri ve uzmanlaşmalarla, yine kendi bağrından koparak farklı illerde kısmen toplu yerleşimler oluşturan nüfusu, hâlihazırda kendi sosyal yapısı ve kültürel varlığıyla böylelikle ilişkili kıldığı söylenebilir.

Beğendik'te gerçekleştirilen insan ve yük taşımacılığının yaklaşık bir tahminle 15 civarında hanenin önemli bir geçim faaliyeti olduğu ifade edilebilir. Beri yandan bu ailelerin hemen hepsinin aynı zamanda Beğendik'teki tarım arazilerinde de geleneksel tarımsal etkinlikler içerisinde yer aldığı ve hatta bazı ailelerin, hane ihtiyacına yeter miktarda büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile kümes hayvanlarına sahip olduğu belirtilmelidir. 1990'ların ortalarında açılan Beğendik yollarında, 2000'li yıllara kadar toplam 2 - 3 transit aracın yük ve insan taşımacılığında kullanıldığı; bu dönemde, taşımacılık işinin “iyi gelir” getirdiği ancak günümüzde tarım, ticaret vb. geleneksel uğraşlar olmaksızın taşımacılığın “gelir getiren bir iş olmadığı” ifade edilmektedir. “24 km'nin 1.5 saatte, en fazla 2.viteste” alındığının aktarıldığı mevcut köy yollarının, fazlasıyla bozuk olduğu ve örneğin, her iki ayda bir “arka tekerlerin değiştirildiği” yani mutlaka “aracın servise girdiği” ve kullanım ömrünün de “sigorta süresi” kadar olduğu aktarılmaktadır. Araç giderlerinin, yalnız taşımacılıktan elde edilen geliri, Beğendik'ten dışarı mal ticaretinin artış gösterdiği yaz ayları haricindeki yılın uzun bir döneminde aştığı ve bu durumda da yan gelirlere, hane bütçesindeki dengeyi kurmada ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla taşımacılık, Beğendik'te ilk taşımacılığı yapan ailelere göre, bugün “eskisi kadar kazandıran bir meslek” değildir.

1994 yılında Pervari - Beğendik yolunun açılmasıyla birlikte Beğendik'te birkaç aileyle birlikte başlayan taşımacılık faaliyetlerinin, 2000'li yıllara kadar gerek

Beğendik'te gerekse Beğendik'e yakın mezra ve köylerde "itibar gören" bir meslek olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Mesleğin bu ilk yıllarında, Ford araçların yerine, yük ve insan taşımacılığında, bir dönem, traktörlerin kullanıldığı ifade edilmiştir. Römorklarda yük taşımacılığının yanı sıra, üstü brandayla örtülen ve yolcular için "oturaklar" yapılan ve böylelikle oturarak seyahate, olumsuz hava koşullarında da imkân veren ilk toplu taşıma araçlarının da ortaya çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. İnsanları ve malları kavuşturan, bu sosyal - ekonomik faaliyetler dünyasındaki bilgi akışına aracılık eden ve böylelikle önemli kabul edilen, başvuru bir bilgi kaynağı haline gelen ilk şoförlerin ve ailelerinin, böylelikle sosyal statülerinin de özgün bir prestij kazanmış oldukları düşünülebilir. Ancak günümüzde hemen her mezranın ve köyün, kendi içerisinde taşımacılık yapan aileleri üretmiş olması ve yerli sosyal evrendeki bilginin, cep telefonlarıyla, kısmen de olsa internetle mevcut toplumsal bütün içerisinde eskisinden çok daha fazla ve "kişisel" araçlarla daha rahat dolaşım imkânı bulmasıyla, taşımacılığın eski "itibarının" kalmadığı kaynak kişilerin aktarımlarından anlaşılmaktadır. Bugün, Beğendikli taşımacıların, bir araya geldikleri kooperatif tarzı bir örgütlenme olmamakla birlikte, gerek yük gerekse insan taşımacılığında, hizmetin fiyatlandırılmasında genel bir ortaklaşma eğilimi olduğu söylenebilir. İnsan ve yük taşımacılığında, fiyatlandırmanın esas ölçütünün, yıl içerisinde değişkenlik gösteren "mazot maliyetlerindeki" artışların olduğu ifade edilmelidir. Buna göre, bugün Beğendik'te taşımacılıktan esas gelirin elde edildiği mal ticaretinde, malların taşıma fiyatının kg bazında belirlendiği ifade edilmiştir. Bilhassa mal ticaretinin artış gösterdiği dönemlerde belirlenen kg fiyatına göre, 100 kg mahsul, 5 TL'ye taşınmaktadır. Burada, mahsulün (örneğin soğan ya da üzüm) türünün önemli

olmadığı, esas olanın kg başına belirlenen fiyat olduğu ifade edilmektedir. Beğendik'te pikap türü taşıma araçlarında ortalama 3.5 - 4 ton yük taşınabilirken; insan taşımacılığında kullanılan transit araçlarda da 1.5 - 2 tona kadar yük taşındığı ifade edilmiştir.

Beğendik'teki taşımacıların, insan ve mal taşımacılığındaki fiyatların belirlenmesinde herhangi bir rekabet içerisinde olmadıkları söylenebilir. Beğendik içerisindeki sosyal yapıyı bölen kimliklere tabi taşımacılar arasında, bu kimliklere tabi “müşterileri çoğaltma” gibi bir amacı yaratacak ortamın olmayışı da bu durum üzerinde etkili görünmektedir. Beğendik'in sosyal yapısı içerisindeki soy gruplarını kesin çizgilerle belirleyen, “Yukarı Mahalle”, “Orta Mahalle” ve “Aşağı Mahalle” gibi mekân kavramlaştırmalarının tanımladığı topluluklar ile bu gruplar içerisinde yer alan yahut birkaç grubu birden kesebilen ve yine soy ilişkilerinin önemli bir belirleyen olduğu, ancak esas olarak “siyasi” birleşmelerden oluşan alt grupların, mevcut taşımacılık faaliyetlerini önemli ölçülerde etkilediği gözlemlenmiştir. Örneğin, Yukarı Mahalle'de 3 - 4 adet civarında bulunan transit araçlarla gerçekleştirilen Beğendik - Pervari arası taşımacılık, yakın zaman öncesinde “sıra oluşturularak” düzenli bir hale getirilirken; Aşağı Mahalle'de daha fazla transit araç bulunmasına karşın “sıra oluşturulmadığı”, “yolcuya göre hareket edildiği” ifade edilmektedir. Söz konusu mahallelerdeki dağılımları açısından, Aşağı Mahalle'de daha etkin olan alt gruplar arasındaki gruplaşma ve saflaşmaların, bu noktada görünürlük kazandığı ve kaynak kişilerin aktarımlarıyla “herkesin kendi yolcusunu taşıdığı” gibi bir sonucu açığa çıkardığı ifade edilebilir. Buna göre öncelikle “her mahallenin kendi arabası” olmakta ve ardından “her grubun kendi arabası” gelmektedir. Ancak burada gerek mahalleler arasında gerekse alt gruplar arasında

kimi önemli politik aktörler ile belirli bazı soy grupları içerisinde önde gelen aileler dışında, geri kalan diğer Beğendikliler'in, her zaman yukarıda ifade edilen ayrışma uygun şekilde hareket etmedikleri de belirtilmelidir. Bu ayrışma, genel itibarıyla uyulan bir takım tutum ve davranış kalıpları ortaya çıkarırken, mevcut ihtiyaçlar ve olanaklar gibi değişkenler dâhilinde, geçerliliğini geçici olarak yitirebilmektedir.

Beğendik'te taşımacılıkla ilgili bazı dini pratiklerin olduğu da gözlemlenmiştir. Taşıma araçları için yazdırılan muskalar, öncelikle zikredilen pratiklerdendir. Yörede yakın zaman öncesinde vefat eden Şeyh Müşerref'in, bu konuda da tercih edilen önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Pikaplarda ve minibüslerde, göz önünde olmayan yerlerde taşınan muskalar, aracı, sahibini ve yolcuları ile yüklerini türlü kazalardan, belalardan uzak tutmakta, korumaktadır. Yanı sıra hemen tüm araçlarda karşılaşılan nazarlıklar da ifade edilen dinsel pratiklere örnek verilmelidir. Belirli bir biçim yahut büyüklük gözetilmeyen nazarlıklar, araç içerisinde görünür yerlere asılmaktadır. Beğendik'te araç sahiplerinin, her yeni araç alışlarında mutlaka kurban kestikleri de ifade edilen bir diğer dinsel uygulamadır. Araç için kesilen kurbanların genellikle araç sahibinin evinin önünde, aracın yanında kesildiği ve etinin mahalleliye dağıtıldığı ifade edilmiştir.⁴⁷ Beğendik'te alınan yeni taşıma araçları için, yeni araç sahiplerinin, komşularınca, arkadaş çevresince uygulanan bir diğer toplumsal pratiğin de “yeni aracın yumurtalanması” olduğu ifade edilmiştir. “Hayırlı

⁴⁷ Doğrudan, bu gibi dinsel pratiklerle ilişkilendirilmemekte ise de bahsi edilen konuların hemen ardından ifade edilen önemli bir bilgi de Beğendik'in yollarında, açıldığından beridir hemen hiç ölümlü kazanın yaşanmamış olmasıdır. Yalnızca geçtiğimiz sene, köye dışarıdan gelen bir nakliye aracının şoförünün hayatını kaybettiği kaza zikredilmekte ve bunun dışında, Beğendikliler'ce gerçekleştirilen yahut Beğendikliler'in hayatını kaybettiği bir kaza olmadığı, fakat diğer mezra ve köy yollarında bu gibi ölümlü kazalar meydana geldiği aktarılmaktadır.

olsun” anlamına da gelen ve hoş, eğlenceli bir pratik olarak anılan bu uygulama, yeni araçlara yumurta atılarak gerçekleştirilir.

2.2.5 Hayvancılık

Beğendiklilerin Bitlis ve Van köylerine dönük kervan ticaretlerinde takas usulü edindikleri malların önemli bir kısmının mandıra ürünleri olması, genel olarak tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu yörede, Beğendik’in bu anlamda dikkate değer bir ihtiyaç içerisinde olduğunu doğrudan işaret etmektedir. Benzer şekilde, Beğendik’teki bakkallarda da mandıra ürünlerinin raflarda bulunması ve tüketilmesi de aynı ihtiyacı işaret eden bir başka faktördür. Zira 3 bine yakın bir nüfusun yaşadığı Beğendik Beldesi’nde, günümüzde, yaklaşık 10 hanede tarımsal etkinliklerin yanı sıra küçükbaş sürü hayvancılığı da yapılmaktadır. Ancak şu da belirtilmelidir ki son iki yıl içerisinde ülke pazarlarında ciddi oranda artış gösteren et fiyatları neticesinde, Beğendik’te tekrardan hayvancılığa bir yönelim olduğunu söylemek mümkündür. Ne ki yeniden sürü sahibi olmak ciddi bir nakit gerektirdiğinden, birçok hane, kısa vadede hayvancılıkla ilgilenme planları yapmakla yetinmektedir.

Hâlbuki hayvancılık, 1990’lı yılların sonlarına değin Beğendik’in en önemli ekonomik gelir kaynaklarından birisi olmuştur. Adıyanlılar ve Şakıranlılar ile bu soy gruplarına dâhil olmayan Beğendikli birçok hanenin, hatırlanabilen geçmişlerindeki göçebe çobanlık, yarı göçebelik ve çok yakın bir geçmişe kadar yaşattıkları yaylacılık pratikleri; hayvancılıktan henüz diyebileceğimiz bir tarihsel süreç

içerisinde peyderpey kopmuş Beğendiklilerin gündelik yaşam kültürleriyle, kolektif toplumsal hafızaları dolduran önemli bir kültürel dinamîğe işaret etmektedir.

Beğendik'te bugün gerçekleştirilen hayvancılık pratiklerini, üç başlık altında irdelemek mümkündür. İlki, bugün yalnızca 10'a yakın hanenin, kışlık ve yazlık yayla alanlarında gerçekleştirdiği küçükbaş sürü hayvancılığıdır. Çok büyük çoğunlukla keçi besiciliği yapmaya devam eden bu aileler, 2000'li yıllarla birlikte uygulamasına hız verilen neo-liberal tarım ve hayvancılık politikaları sonucunda, maliyetleri yükselen ve gelirleri gerileyen hayvancılıktan vazgeçmemiş ailelerdir. Beğendik'te, küçükbaş sürü hayvancılığının hızla kaybolmasının bir diğer nedeninin de bölgede yaşanmakta olan siyasal ve askeri gelişmeler neticesinde, devlet tarafından birçok yayla alanının yasaklanması olduğunu ifade etmek gerekecektir. Bugün küçükbaş hayvancılığa devam eden az sayıdaki hanenin hemen hepsinde korucular bulunmaktadır. Bu ailelerin aynı zamanda, tarımsal faaliyetlerden çoğunlukla ortalamanın üzerinde gelir elde eden ve böylelikle de hayvancılık faaliyetlerinde zarar etmelerine karşın geleneksel hayvancılık pratiklerinde, bir tür, geleneksel kültürel pratiği yaşatma tutumu sergilemekte oldukları ileri sürülebilir.

Beğendik'te, son 15 yıl içerisinde hız kazanan çeşitli modernleşme süreçlerinin karşısında, hâlihazırda topluluk nüfusunun önemli bir kesimini oluşturan orta yaş ve üzeri üyelerince geleneksel kabul edilen tutum ve pratiklerde belirgin bir ısrar görülebilmektedir. Zira bugün yaylacılık şeklinde yapılan hayvancılık faaliyetleriyle doğrudan bir bağı olmayan bazı aileler de yaz aylarında, yayla alanlarına yerleşmekte ve kıl çadırlarını kurmaktadır (Bkz. Fotoğraf no 7).

Küçükbaş sürü hayvancılığı yapan aileler kışlık ve yazlık olmak üzere iki yayla alanı kullanırlar. Daha önceki alt bölümlerde, Beğendik’e ait kabul edilen doğal arazilerin, yöredeki örneklerinden, sahip olduğu yüzölçümü itibarıyla de önemli bir farkla ayrıldığını ifade etmiştik. Gerçekten de Beğendik’e, kullanımında olan kışlık ve yazlık yayla arazileri de eklendiğinde, yöre açısından oldukça geniş sayılabilecek bir coğrafi mekân ortaya çıkmaktadır. Beğendik’ten başlayarak, Pervari ilçesi hizasına kadar batıya doğru uzanan ve Botan ile Müküs çayları arasında kalan yükselti (Çürük Dağı), Beğendik’in kışlık yayla alanlarıdır (Bkz. Fotoğraf no 8). Çürük Dağı denilen bu bölgede, Beğendiklilerin hayvanları için inşa ettikleri kömle ile hayvan yemi için ekimi yapılan bazı tarım arazileri de bulunmaktadır. Bu arazilerde ekimi yapılan tahılların dışında, arazide kendiliğinden biten otlar da bahar aylarında biçilerek bu kömlede kurutulur. Yanı sıra artık pek nadir bulunan meşeliklerden de yaz aylarında küçük dallarıyla birlikte kesimlerde meşe yaprakları da kurutularak, hayvanların kışlık yemi için biriktirilir. Ancak bu gibi önlemler yeterli gelmediği koşullarda, aynı zamanda tarımla da uğraşan bu haneler, meyve ve sebze ticaretlerinin bir kısmını, hayvanlar için gerekli tahılların takasıyla gerçekleştirirler. Kışlık yayla alanlarına Ekim ayı gibi dönen sürü sahipleri, buradaki kömlede sürüleriyle birlikte kalırlar. Sürülerle birlikte, dönüşümlü olarak ikamet edenler, çobanlardır.

Çobanlar genellikle sürü sahibi hane içerisindeki bireylerdir. Çürük Dağı’ndaki kömlelerin bulunduğu mntıka Beğendik’e yürüyerek yaklaşık 1 - 1.5 saat mesafededir. Çürük Dağı’ndan Mart ve Nisan ayı gibi, yeni doğan yavrularla birlikte çıkarılan sürüler, Beğendik üzerinden, bu kez de Beğendik’in doğusuna doğru, yine Botan ve Müküs Çayları arasında yükselen dağlık arazinin yükseltilerinde bulunan yazlık yayla alanlarına götürülürler (Bkz. Fotoğraf no 9).

Çürük Dağı mıntıkasına stabilize köy yolu olmamakla birlikte, Beğendikliler'in yazlık yayla alanlarında doğru açılmış yollar da vardır. Ancak yine de Beğendik'e yaklaşık 1 saat mesafede bulunan bu yayla alanlarına sürüleri getirmek için motorlu taşıtlar kullanılmaz. Küçükbaş sürü sahipleri, hâlihazırda tarım ve hayvancılık ağırlıklı bir ekonomik dengeye sahip ülkemizin, dışarıdan et ithal edecek düzeyde bu alanlarda yaşadığı yıkımın neticesinde, son iki yılda hayvancılıktan iyi gelirler elde etmektedirler. Küçükbaş hayvan satışı dışında, sürülerden elde edilen mandıra ürünleri, Beğendik'teki bazı bakkallar dâhil olmak üzere toptancılara satmaktadırlar. Bu bakımdan birçok kaynak kişi özellikle son 2 yılda hayvan satış fiyatlarının 3 - 4 misli arttığını ifade ederek ve Beğendikli en az 30 ila 40 hanenin yeterli sermayeyi bulabilirlerse, yeniden hayvancılığa geçiş yapacaklarını, yapmaya niyetli, istekli olduklarını sıkça ifade etmişlerdir.

Beğendik'te gerçekleştirilen büyükbaş hayvan besiciliği, hayvancılığın ikinci önemli ayağını oluşturur ve buna Beğendiklilerin büyük çoğunluğu katılır. Daha ziyade evlerinin alt katlarındaki yahut bitişik durumdaki ahırlarda, doğrudan hanenin ihtiyacı için beslenen büyükbaş ve kısmen de olsa küçükbaş hayvanlar mevcuttur. Birçok hanenin tercih ettiği bu besicilik türü, hane ihtiyaçları için olup, her yıl çoğalan hayvanlar ise ancak nakit gelir için satılmaktadır. Gerek Beğendik'in meralarından gerekse de Botan ve Müküs kenarındaki Bahçelerden biçilen otlar, ahırlarda yahut bahçelerde bulunan "kox"larda (tarla evleri) muhafaza edilmektedir. Burada, Beğendiklilerin "kox" olarak isimlendirdikleri tarla evlerinin, beldenin sosyal yaşantısı içerisinde önemli bir rolü olduğunu da ifade etmek de gerekecektir. Haziran ayından Eylül ayına kadar, Beğendikliler, beldedeki evlerinde besledikleri hayvanlarıyla birlikte, ekseriyetle, bu evlerde yerleşmektedirler. Beldedeki evlerinde

ise dönüşümlü olarak birkaç kişi kalmakta ve eve göz kulak olmaktadır. Çok yönlü olarak kullanılan tarla evleri genellikle önü açık olmak suretiyle, üç yandan örme taş duvarla inşa edilmekte ve üstü kalın ağaçlarla ve dallarla örtülmektedir. Son zamanlarda bazı tarla evlerinde banyo ve tuvalet bölümlerinin de eklendiği görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 10, 11 ve 12). Bu dönemde, Beğendik'in hemen tüm sosyal yaşantısının bahçelere doğru kaydığı görülmektedir. Öte yandan, tarla evlerinde toplanan ve saklanan otun herhangi bir ticari değer taşıdığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Beğendik'te, küçükbaş ve büyükbaş hayvan besiciliğinin yanında, çok yaygın olan bir başka besicilik ise kümes hayvancılığıdır. Çoğunlukla tavuk ve horozların bulunduğu, yanı sıra hindilerin de görülebildiği kümes hayvanları, birçok hanenin ahırında yahut bahçesinde beslenmektedir.

Beğendik'te dikkati çeken bir başka yoğun hayvan nüfusu ise eşeklere ve az sayıdaki katırlara aittir. Eşekler ve katırlar yakın geçmişe değin, kervan ticaretinin yine bu binek hayvanlarıyla gerçekleştirildiği dönemlerde, son derece önemli bir üretim değeri taşımakta idiler. Eşekler ve katırlar, günümüzde her ne kadar motorlu taşıtlar kervan ticaretinin yerini almış olsa da en az geçmişteki kadar can alıcı bir ihtiyacı yerine getirmektedirler. Bu yüzden, kullanım ve üretim değerlerini de korumaktadırlar. Hiçbir yolun gitmediği Botan ve Müküs çayları yamaçlarındaki meşhur Beğendik bahçelerinde, günümüzde de tümüyle karasabanla gerçekleştirilen bahçe sürümleri, katırlar, eşekler ve diğer büyükbaş hayvanlarla gerçekleştirilmektedir. Öte yandan eşekler ise yolun ulaşamadığı bu bahçelerden toplanan hasadın Beğendik'e çıkarılmasında, olmazsa olmaz bir binek ve yük hayvanı olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan her hanenin, mutlak surette en az 1

eşegi yahut kartı bulunmaktadır -ki çoğu zaman bazı hanelerin birden fazla eşegi olduğu da gözlemlenmiştir. Bu sebepten, eşek ve katır ticareti, Beğendik'in ekonomik faaliyetlerinde önemli bir yer tutar.

Beğendik'te, gerek tarımsal faaliyette gerekse yük taşımada yaygın şekilde kullanılan eşek ve katır türü hayvanların tamamının, dışarıdan satın alma yoluyla elde edildiğini söylemek mümkündür. Beğendik'e dışarıdan gelen bu hayvanların, iki aracı grup tarafından Beğendikliler'e ulaştırıldığı ifade edilebilir. İlki, sayıları 4 - 5 hane kadar olan Beğendikliler'dir. Bu köylüler, Konya, Mersin, Silifke ve Siirt'ten aldıkları eşek, katır ve bu iki türe nazaran son derece az sayıda olan atları temin ederek, Beğendik'te ve civar yerleşimlerde satmaktadırlar. Beğendikli satıcılar, alış verişi daha ziyade nakit para karşılığı yaparken bazı durumlarda da koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlarla takas ettiklerini de ifade etmişlerdir. İkincisi, Beğendik'e ve civar köyler ile mezralara, kasalı transit araçlarla satış yapan yerel tüccarlardır. Bu kesim de çeşitli illerden topladıkları hayvanları, köylerde ve mezralarda durarak, sergiler açarak satmaktadırlar. Bu kesim, ticaretini, daha ziyade nakit parayla gerçekleştirmektedir. Kaynak kişiler, Beğendik'te her yıl, özellikle ilkbahar aylarında, ortalama 50 civarında eşek ile 15 - 20 civarında katır alımı yapıldığı bilgisini vermektedirler. Satışların ilkbahar başlangıçlarında gerçekleşmesi de yerel tarımsal faaliyetlerin başlangıç zamanına denk gelmesi bakımından anlamlıdır. Kaynak kişilerden derlenen bilgilere göre, bir katırın ortalama (dışarıdan) alış fiyatı 1.5 ila 2 bin arasında değişirken, Beğendik'teki satış fiyatı da 2 ila 3 bin arasında değişebilmektedir. 1 ile 1.5 bin arasında alış fiyatı olan at, 2 bin liraya kadar değişen fiyatlarda satılırken; 300 ila 700 lira arasında değişen alış fiyatı olan eşekler de yine 800 liraya kadar varan satış rakamlarına sahiptirler. Mevcut fiyatların değişkenliği

hayvanın yaşına, kilosuna, sağlığına bağlı iken; bu hayvanların, alış ve satış fiyatlarını, temel belirleyenin, yıllara göre değişen pazardaki hayvan miktarı olduğu anlaşılmaktadır. Hayvanlar azaldıkça, fiyatları da yükselmektedir. Katır fiyatlarının at ve eşeklere oranla fazla oluşunun, katırın gerek daha uzun yaşaması gerekse de daha fazla yük taşıyabilmesiyle doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. 25 ila 30 yıl arasında yaşayabilen katıların iş ömürleri de 20 - 25 yıl kadardır. Ortalama 15 yıl yaşadıkları belirtilen at ve eşeklerin de iş ömürlerinin 4 ila 15 yıl arasında değiştiği, kaynak kişilerce ifade edilmiştir.

Yakın geçmişe kadar, daha ziyade binek hayvanı olarak kullanılan atların, ağılık gibi toplumsal statülere sahip kişilerce kullanımda olduğu ve geçmişten günümüze esasta iki cins at tanımlamasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar, “Rahvan” olarak tanımlanan ve sadece binek hayvan olarak kullanılan atlar ile “Hespi Bar” (iş atı) olarak tanımlanan ve tarlada, yük taşımada kullanılan atlardır. Günümüzde Beğendik’te gerek binek hayvanı olarak gerekse de yük hayvanı olarak at kullanımı hemen hemen tamamen ortan kalkmış durumdadır.

Kaynak kişiler, kimi zaman, Beğendikli olan ve hayvan alım satım işleriyle uğraşanlar ile beldeye dışarıdan gelen yöre kökenli satıcılar arasında anlaşmazlıklar olduğunu ancak bu anlaşmazlıkların büyük sorunlara dönüşmediğini de ifade etmektedirler. Beğendikli satıcılar, dışarıdan getirdikleri hayvanların “kimliklerine” sahip olduklarını da ifade etmekte ve böylelikle İran ve Irak’tan getirilen yahut ülke içinde kaçak satılan hayvanlardan farklı olarak kendi sattıkları hayvanların “yasal” olduğunu da ifade etmektedirler. Böylelikle, kontrollerde, hayvanlara el konmamaktadır.

Yörede, bu anlamda, kaçak hayvancılık ekonomisinin de gelişkin olduğu ve Beğendik'te de bu ekonominin yansımalarının bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Kimlikler, hayvanlar hastalandığında, veteriner hekimin devreye girişini de sağlamakta ve bu yönüyle daha karlı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Kaynak kişiler, iş ömrü dolan ve hala hayatta olan bu hayvanların, kimi köylülerce kesilerek öldürüldüğü ve cesetlerinin de Botan yahut Müküs Çayı'na atıldığını ifade etmişlerdir.

Bunların yanı sıra, Beğendik'te birkaç tane, sipariş üzerine, semer yapabilen ustanın olduğu ve gerekli malzemeler temin edildiğinde, işçilik ücreti alınarak, bir gün içerisinde semer yapılabildiği de ifade edilmiştir. Bunun haricinde, semerlerin, genellikle Siirt'ten 150 - 200 TL'ye getirtildiği ve bu tip semerlerin kullanımının yaygın olduğu ifade edilmiştir.

2.2.6 Arıcılık

Beğendik Beldesi'nde, özellikle son yıllarda artış gösteren önemli bir ekonomik faaliyetin de arıcılık olduğu gözlemlenmiştir.

Nüfus artışı, hayvancılığın sönümlenmesi ve tarımsal faaliyetlerin, çoğunluk açısından, hane nüfusunun ve besiciliği yapılan büyükbaş hayvanların ihtiyaçlarını karşılamaya yeter düzeyde mal ve para girdisi sağlamaması; birçok Beğendikli haneyi, yeni geçim faaliyetlerine yönlendirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de, son yıllarda piyasa değeri yükselen ve yaygınlaşan “yerel bal” sektörünün Pervari'ye de ulaşmasının, Beğendikliler'in, geleneksel kültürlerinde yer alan arıcılık faaliyetlerini çeşitli biçimlerde piyasa ekonomisine uyarlamalarına yol açtığı ifade

edilebilir. “Pervari Balı”nın 2003 yılında, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’ndan coğrafi sertifika alarak tescillenmesinin ardından, yörede, geçimlik ekonomi içerisinde ve çok az olarak da Kuzey Irak ve İran’la olan kaçak ticareti içerisinde yeri olan balın, daha yaygın ve yeni modern yöntemlerle birlikte yaygın bir ticari faaliyet haline geldiği anlaşılmaktadır.

2000’li yıllara kadar ise bal üretimi, çoğunlukla, yaylacılık faaliyetleriyle birlikte yürütülen; hane ihtiyacı kadar üretilen ve bazı kimselerce de İran ve Kuzey Irak’tan arı getirmek suretiyle kervan ticaretiyle birlikte yörede satışı yapılan bir ekonomik faaliyeti işaret etmektedir. Beğendiklilerin “Gurbe Şıvık” olarak ifade ettikleri yerel bir tür karakovan kullanılarak üretilen balın, 2000’lerle birlikte, önemli bir nakit girdi sağlayan ticari girdi sağlayan bir metaya dönüşmesiyle birlikte, Beğendikliler için yeni ve önemli bir geçim ekonomisi alanı ortaya çıkardığı ifade edilebilir.

Beğendikliler, günümüzde, arıcılıkta faaliyetlerinde, fenni ve kara kovan yöntemlerini bir arada kullanılmaktadır. Ancak geleneksel karakovan kullanımın daha yaygın olduğu ifade edilmelidir. Bunun, sağladığı ekonomik girdi açısından belirgin bazı sebepleri bulunmakla birlikte, Beğendik’te arıcılıkla uğraşan haneler tarafından da üretilen “Gurbe Şıvık”ın, kendi başına ticari bir değerinin var olmasından da ileri geldiği düşünülebilir. Karakovan balın piyasa değeri, fenni kovan balına göre birkaç kat yüksektir. Örneğin, çalışmanın yapıldığı tarihlerde, fenni kovanlardan ortalama 15 kilo bal elde edilirken, bu balın kilosu yaklaşık 7 TL kadar idi. Öte yandan, bir karakovandan ortalama 5 kilo bal elde edilmesine karşın, bu balın kilosu ortalama 25 TL’ye satılabilmekteydi. Dolayısıyla, arı sayısı daha az olan, bu yönüyle de fazla bakım ve masraf gerektirmeyen karakovanlardan, kovan başına yaklaşık 125 TL gelir elde edilirken; fenni kovanlarda, kovan başına 105 TL

elde edilmektedir. Beğendik'te karakovan kullanımının yaygınlığının esas belirleyenin, doğrudan nakit girdi sağlayan bu önemli ekonomik faaliyette ortaya çıkan maddi farkın olduğu ifade edilebilir. Öte yandan, karakovanın çoğunluk tarafından tercih edilmesinde öne çıkan bir diğer etmenin ise, yörenin doğal çevre ve iklim şartları açısından, aracılık faaliyetinin gerektirdiği yazlık ve kışlık göç süreçleridir. Karasal iklimin hâkim olduğu yörede, arıların daha verimli olabilmeleri için, soğuk ve sert geçen kış aylarında daha sıcak yerlere, sıcak geçen dönemlerde ise yüksek ve serin yaylalara taşınması gerekmektedir. Aynı zamanda, kovanların göçünün, çiçekler açısından bitki örtüsünün nispeten daha zengin olduğu yerlere doğru yapılması da arıcılık da verimi ve dolaylı olarak, maddi kazancı arttıran bir diğer gerekliliktir. Karakovan, yapımında kullanılan doğal malzemenin niteliğinden kaynaklı olarak böylesi uzun göçlere uygun değildir. Bu sebepten, karakovanla üretim yapan Beğendikliye, uzun mesafelerde yer değiştirmek gibi ek bir ekonomik gider yükü de bindirmemektedir. Ek olarak, gerek Beğendik'te gerekse yörede, sofrta kültürü içerisinde, büyük çoğunlukça balın, peteğiyle birlikte yenmesinin tercih edildiği de dikkati çeken bir diğer gözlemdir. Karakovan kullanımının, bu kültürel tutumla da ilişkili olarak, çoğunlukça sürdürülmesinde üzerine düşünmeye değer bir etkisi olduğu ileri sürülebilir.

Sahip olduğu arı miktarı çok daha fazla olan fenni kovan sahipleri ise yaz dönemlerinde genellikle Toroslar'a gitmektedirler. Karakovanla üretilen bala göre daha masraflı olan ancak üretilen bal ve sahip olunan arı sayısı bakımından önde olan bu tip arıcılıkla, daha ziyade, ekonomik durumu yerinde olan Beğendiklilerin rağbet ettiği ifade edilmelidir. Günümüzde, ekonomik durumu daha iyi olan hanelerin, bal üretimi işine daha fazla yüklenmesi, yöredeki arı nüfusunda da önemli bir artış ortaya

çıkarmaktadır. Fenni kovanların sayısı arttıkça, karakovanlardan alınan verim de düşmektedir.

Bazı bal üreticileri, çoğunlukla İran üzerinden kaçak yollarla, neredeyse yarı maliyetine kovan ve arı temin etmektedirler. Derlenen bilgilere göre, Pervari Balı'nın resmi onay aldığı 2003 yılından günümüze, İran'dan kaçak yollardan kovan ve arı kolonileri de getirilmektedir. Yörede fenni kovanın maliyeti yaklaşık 450 TL iken, İran'dan getirilen kovanın maliyeti 200 - 220 TL'ye kadar düşebilmektedir. Ayrıca yöreye getirilen İran arılarının, yerli cins arılarını bozduğunu da kaynak kişilerce sıklıkla ifade edilmiştir. Buna göre, aslında daha kaliteli olan yerli arılarla çiftleşen İran arıları, giderek çoğalmakta ve arının cins kalitesini de düşürmektedir. Bu da balın verimine ve kalitesine yansımakta ve nihayetinde, üreticisine ekonomik zarar getirmektedir. Yine bazı bal üreticisi Beğendikliler, İran üzerinden temin edilen balın, yöreden alım yapan toptancılara "Pervari Balı" olarak satılmasının da sertifikası olan bu isme zarar verdiği görüşündedirler.

Beğendik'te ve yörede, arıcılık faaliyetlerinde öne çıkan ve Beğendik'e özgü bir geçim alanı yaratmış olduğunu ifade edebileceğimiz, konuyla ilgili bir başka önemli alt başlık da "Gurbe Şıvık"ın üretimidir.

Geleneksel arı besiciliği içerisinde, kuşaklar boyunca aktarılagelen kovan yapım tekniği, günümüzde, arı besiciliğini hane ekonomisi içerisinde değerlendirilen hemen tüm Beğendiklilerce icra edilmektedir. Beğendikliler, yerel bitki örtüsünden faydalanarak gerçekleştirdikleri bu el sanatını, gündelik yaşam kültürleri içerisinde çok işlevsel olarak hâlihazırda kullanmaktadırlar. Örneğin, kervan ticaretinin en önemli ürünü olan üzümler, Beğendiklilerce örülen büyük üzüm sepetleriyle, Bitlis

ve Van yöresine taşınmakta; hatta bu yörede Beğendikliler, “sepetleriyle” ayırt edilmektedirler (Bkz. Fotoğraf 13).

Gurbê Şıvık da Beğendik’te yaygın şekilde üretilmekte ve son yıllarda giderek artan şekilde, ticareti de yapılmaktadır (Bkz. Fotoğraf 14). Gurbê Şıvık, söğüt, ayva ve dut ağaçlarından yapılmaktadır. Ağaçlara göre bölümlerinin değişkenlik gösterdiği Gurbê Şıvık, yaklaşık 30 - 40 cm çapında ve yine yaklaşık bir tahminle 1.5 m yüksekliğinde, silindir şeklinde örülmektedir. Gurbê Şıvık, Beğendik’te el yapımı olarak üretilmektedir. Gurbê Şıvık’ın hammaddesi olan çeşitli özellikteki ağaçların yine çoğunlukla Beğendik ve civarından karşılandığı, bazen de Siirt’ten temin edildiği gözlemlenmiştir.

Belirli aşamalara ve kendi içerisinde, yapımında önemli teknik bilgi ve deneyim gerektiren ayrıntılara sahip olan Gurbe Şıvık, şöyle ayrıntılandırılabilir: Öncelikle “Tarîk” yapılır. Tarîk, Gurbê Şıvık’ın dip kısmını oluşturmaktadır. Tarîk, genellikle söğüt ağacından yapılmaktadır. Daha kalın olan söğüt dallarının, ince dallarla birbirine bağlanmasıyla oluşturulan Tarîk’e, daha sonra “Şarşık” (Türkçe tabiriyle “Çerçeve”) eklenir. Şarşık, 12 kalın söğüt dalının, daha ince olan söğüt dallarının birbirine sarmalanmasıyla elde edilen taca, dikey olarak yerleştirilmesiyle elde edilmektedir. Üçüncü aşamada, Tarîk ve Şarşık’ın birleştirilmesiyle elde edilen zemin üzerine, genellikle dut yahut ayva ağacından tercih edilen 12 uzun “Bıst”, dikey olarak yerleştirilir. Elde edilen iskelet, ince söğüt dallarıyla aşağıdan yukarıya örülerek Gurbê Şıvık elde edilir. Boyları ortalama 1.5 m olan Gurbê Şıvık’ın ağız kısmına ise “Ger” denir. Bu işlemlerin ardından, Gurbê Şıvık’ın harçla sıvanması ve kurutulması işlemleri gelmektedir. Gurbê Şıvık’ın örülmesi işlemlerinin tamamlanmasının ardından, “Zıbıl” (büyük baş hayvan gübresi), alçı ve “tenûrde”

(tandırda) biriken külle karıştırılarak bir harç oluşturulur. Elde edilen harç, el marifetiyle Gurbê Şıvık'a sıvanır. Sıvanma işlemi, Beğendik'te "mola etmek" olarak tabir edilmektedir. Sıvanma işlemlerinin ardından Gurbê Şıvık, güneşte kurumaya bırakılır.

Gurbê Şıvık'ın esas hammaddeleri olan söğüt ve dut ağacı dallarının hemen tamamına yakını, Botan ve Müküs Çayı kenarlarından ve Beğendikliler'in kendi tarlalarındaki ağaçlardan elde edilmektedir. Beğendik'te mevcut Karakovan yapımına yeter miktarda bulunmayan ve ayva ağacından elde edilen odunlar ise bazen Siirt'ten getirilmektedir.

Gurbê Şıvık'ın ortalama kullanım süresinin 4 ila 5 yıl arasında olduğu aktarılmıştır. Günümüzde, Beğendik'te sipariş üzerine de Gurbê Şıvık yapılmakta ve tanesi 45 - 50 TL'ye dışarıya satılmaktadır. Öte yandan "Gurbê Şıvık'ın dolusu"nun da içerisindeki arıları ve balıyla birlikte yaklaşık olarak 250 - 300 TL'ye satıldığı ifade edilmelidir. Gurbê Şıvık, içerisinde 3 ila 10 bin arı barındırabilmekte ve Gurbê Şıvık'ın fiyatı, bu özelliklerine göre değişmektedir.

Gurbê Şıvık'tan en iyi koşullarda, 15 kg bal alınmakta, buna karşılık yine en iyi koşullarda, fenni kovandan ise 90 kg bal çıkmaktadır. Bu yolla, şeker kullanılmadan üretilen balın kilosu 50 TL'ye alıcı bulabilirken, şeker kullanılarak üretilen balın kg fiyatı 13 ila 25 TL arasında değişebilmektedir. Arıcılıkta sandık kullanan Beğendikliler'den derlenen bilgilere göre her sandığa 12 çerçeve ('petek' de denmektedir) girmektedir. Boş sandıkların çifti 90 TL'ye temin edilmekte; arılarla beraber, 450 TL'ye mâl olmaktadır. Bu tabloya bakılarak, Gurbe Şıvıkla üretim yapan Beğendiklilerin, son yıllarda, fenni kovan kullanan ve daha fazla kazanan

Üreticilerle aralarında oluşan farkı, Gurbe şıvık üretimi ve satışıyla kapatmaya çalıştıkları da ifade edilebilir.

Bu tabloya bakılarak, Pervari HES Projesi’nin hayata geçmesiyle birlikte, tarımın ve hayvancılığın yanı sıra Beğendikliler’in arıcılık faaliyetlerinin ve Gurbe şıvık üretimlerinin de doğrudan olumsuz etkileneceğı rahatlıkla ifade edilebilir. Günümüzde önemli bir geçim etkinliğı durumunda olan arıcılık, bu yönüyle de tehdit altındadır. Ek olarak kimi kaynak kişiler, yörede “Baık” olarak tabir edilen ve arıcılık için çok gerekli olan bir bitki türünün, günümüzde hızla azaldığınđ ve bunun da arıcılıktan elde edilen verime ve ekonomik gelire darbe vurduğunu sıklıkla ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak, ekolojik değışimin, Beğendik’in ekonomik ve sosyal tablosunda ortaya çıkarmakta olduğı dönüşümün önemli bir ayağınđ da arı besiciliğı ve bununla ilintili ekonomik faaliyetler olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.7 Zanaat

Beğendik’te, bugün bir adet değırmen ve iki adet de ağaç ve demir işlerinin yapıldığđ atölye vardır. Yanđ sıra Beğendik’te ve yörede geleneksel ev mimarisinde çalışan taş ve duvar ustaları da yaşamaktadır. Bu atölyeleri işleten ve mesleğı sürdüren Beğendikliler, çoğunlukla babadan oğla devreden bir zanaat iřiliğđ yapmaktadırlar. Ancak değırmen haricindeki diğır işler, gelir getiren değıl, hane ekonomisine destek olan bir ek ekonomik işlevle tarif edilmektedir.

Kültürel olarak ise yakın döneme kadar, yöre hayatına modern araçların ve ticaretin girişine kadar, bu gibi mesleklerin itibar edilen bir sosyal statüyü tanımlamakta olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca bu meslek gruplarına göz atarsak, şunları ifade edebiliriz:

1990'lı yıllara değin Müküs Çayı kenarında, çaydan yine bir kanal vasıtasıyla alınan su yardımıyla çalıştırılan değirmenler, bugün terk edilmiştir (Bkz. Fotoğraf 15 ve 16). Bu değirmenlerde kanal yoluyla gelen su, yaklaşık olarak on metre yukarıdan düşürülmekte ve değirmenin pervanesi çevrilerek, öğütme taşlarının dönmesi sağlanmakta idi. Her iki değirmende de düşürülen su için inşa edilen kısmın bir bölümünün yekpare taş içerisinde oyulduğu, geri kalanının ise çeşitli tarihlerde yapılan onarımlarla birlikte yükseltildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ise Gazi Mahallesi'nde bulunan değirmen, aynı zamanda fırın olarak çalıştırılmakta ve daha ziyade karakol ile sağlık ocağı ve ilköğretim okullarında görev yapan devlet memurlarına satış amacıyla ekmek üretmekte, pek az Beğendikli burada üretilen ekmeği kullanmaktadır.

Marangozluk ve demir işçiliğinin yapıldığı atölyeler ise bugün, daha ziyade gündelik yaşam içerisinde ihtiyaç duyulan bakım onarım ve basit üretim araçlarının imalatının yapıldığı yerler olarak bilinmektedir (bu atölyelerde üretilen bazı üretim araçları ve açıklamalar için bkz. Fotoğraf no 17). Bu zanaatlarla ilgilenen Beğendikliler ise, beldenin sosyo-kültürel hayatında, sahibi oldukları mesleklerle ayırt edilmekte ve itibar görmektedirler.

2.2.8 Koruculuk

Bölgede, devletin, 1990'lı yıllarla birlikte PKK'ye karşı geliştirdiği askeri ve siyasi önlemler çerçevesinde gündeme gelen ve yaygınlık kazanan koruculuk, Beğendik'te ve genel olarak Botan havzasında da görülebilen yaygın bir uygulamadır. Ancak Beğendik'in için de bulunduğu yöre, 1990'lardan günümüze, ciddi ölçülerde çatışmaların yaşanmamasıyla da ayırt edilmektedir.⁴⁸

PKK'nin, 2000'li yıllarla birlikte, bölgede etkin, kitlesel bir siyasi güç olarak; askeri eylemlerden ziyade, uluslararası siyasal konjonktürün itimiyle birlikte, parlamento zemininde gerçekleştirdiği politik hareketlilik; 2010'lara değin hâlihazırda çatışmaların yoğun olarak yaşanmadığı yörede, koruculuğun, askeri işlevinden ziyade ekonomik işleviyle öne çıkmasını sağlamış görünmektedir. Bugün koruculuk, Beğendik'e, tarımsal ürünlerin satışından sonra, nakit para girdisini sağlayan ikinci önemli meslek grubu olarak rahatlıkla ifade edilebilir.

Kaynak kişilerin aktarımlarından anlaşıldığı üzere, Beğendik'te koruculuğun başladığı 1990'lı yıllara değin, jandarma karakolu ile Beğendik arasında ciddi gerilimler yaşanmıştır. Bu döneme ilişkin anlatılar çoğunlukla, karakol komutanının ve erlerin, köylülere yönelik keyfi saldırılarına ve köylülerin angarya işlere koşulmasına dairdir. Nedensiz yere sözlü hakaret ve fiziki şiddet içeren uygulamalar ile özellikle 1990'lara kadar Beğendik'in yollarının yapılmadığı dönemlerde, düzenli olarak karakolun iaşesinin Pervari'deki askeri karargâhtan herhangi bir karşılık olmaksızın kervanlarla taşımaları yoluyla işgücü talep edildiği aktarılmaktadır.

⁴⁸ Bu konudaki en büyük istisna, alan çalışmasının son günlerinde yörede iki korucunun öldürülmesi ve bir hafta kadar sonra da Pervari ilçe merkezine gerçekleştirilen PKK baskını olmuştur. 2010 yazını takip eden süreçten günümüze dek ise Pervari ilçe merkezi bir kez daha basılmış ve yörede yoğun çatışmalar görülmüştür.

Beğendiklilere göre maddi geri dönüşü olmayan bir çaba olarak görülen bu angarya, yörede yaygın şekilde yolların yapılmasıyla birlikte Beğendik'in dış dünya ile kara yolu ve gelişen iletişim kanallarıyla bağlanmasıyla birlikte, dönüşüme uğramıştır. Beğendikliler, yine bu yıllarda, PKK'nin bölgede etkinliğini arttırmasına paralel olarak bu tür keyfi uygulamaların da “bıçak gibi kesildiğini” aktarmaktadırlar.

Hâlihazırda, tespit edilebildiği kadarıyla, 57 korucunun görev yaptığı Beğendik'te, 20'den fazla da korucu emeklisi bulunmaktadır. Koruculuk, şu haliyle, Beğendik'te ve yörede, toplam gelir açısından önemli bir yeri işgal etmektedir ve en önemli nakit girdi kaynaklarından birisi haline gelmiştir. 1990'larla birlikte koruculuğun yaygınlaşması ve garantili, düzenli bir gelir kaynağı haline gelmesi, devamla yörede yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerde önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır. Örneğin, haneye bir yahut birden fazla korucu maaşının girdiği Beğendikliler, diğerlerine nazaran, ürünlerini Van pazarlarına motorlu taşıtlarla götürmeye başlamışlar ve buradaki komisyoncularla daha erken süreçlerde ilişkiye geçerek, ürünlerini para karşılığı elden çıkarmaya başlamışlardır. Nakit girdinin artış gösterdiği bazı haneler, 1990'larda yolların yapılmasıyla birlikte, taşımacılık sektörüne de el atmışlar ve insan ve mal taşımacılığı yapmaya başlamışlardır. Bu şekilde, tarımcılığın yanı sıra geniş aileleri içerisinde nakit para girdisi sağlayacak işlere de el atan kimi hanelerin, Beğendik'i bu yıllarda bırakan köylülerden de arazi satın aldıkları ve ekonomik anlamda varsılıklarını kuvvetlendirdikleri görülmüştür.

Beğendik'te ve yörede koruculuğun, günümüzde, bu gibi ekonomik etkileriyle daha ön plana çıkmakta ve devlet ile PKK arasına süregiden savaşta, doğrudan siyasal bir taraflaşmaya işaret etmemekte olduğu da belirtilmelidir. Nitekim çoğu korucu

kaynak kişiyle yapılan görüşmelerde, birbirinden farklı siyasal tercihlerinin de olduğu gözlemlenmiştir.

2.3 Nüfus

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK), 2010 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre, Beğendik'te 1297'si erkek ve 1346'sı kadın olmak üzere, toplam 2643 kişi ikamet etmektedir.⁴⁹ Ancak Beğendik'teki genel görünüm ile toplam nüfusa ilişkin yaygın olan kanı, bu rakamın 3 binin üzerinde olduğu yönündedir. Gerçekten de Beğendik'te dikkati çeken önemli özelliklerden birisi de yoğun ve hareketli bir nüfus yapısına sahip oluşudur.

Beğendik'te haneleri, genellikle babayanlı bir kan bağını kesin koşulda içeren birkaç tek eşli yahut çokeşli ailenin birleşmesiyle ve mekân olarak da aynı evde yaşamasıyla karakterize edebileceğimiz, kalabalık nüfuslu geniş aile birimleri olarak ifade edebiliriz.

Beğendik'te çok eşlilik, çok karılılık (polijini)⁵⁰ olarak görülür. Ebeveynler ve onların erkek çocuklarının ailelerinden oluşan haneler, Beğendik'teki en yaygın görülen aile yapısını işaret etmektedir. Bunun yanında, tek eşli evliliklerin

⁴⁹ http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&ENVID=adnksdb2Env&report=idari_yapi_09_sonrasi.RDF&p_il1=56&p_yil=2010&p_dil=1&desformat=pdf (29.03.2011)

⁵⁰ Polijini (çok eşlilik), insan topluluklarında Poigami (çok karılılık) ve Poliandri (çok kocalılık) olarak görülür. Çok kocalılık Nepal ve Hindistan alt kültürlerine özgü olarak birkaç örnekte görülmekle birlikte, dünyada yaygın olarak çok karılılık bulunur. Çok karılılık, gelişmiş ileri kapitalist ülkelerin modern ve hatta post-modern şehir hayatı içerisinde “yasal olmayan çok eşlilik” şeklinde görülebilen bir kültürel pratik olduğu gibi; kapitalizm öncesi üretim ilişkileri ve sosyal yapıları muhafaza eden veyahut hâkim sosyo-kültürel yapıya uyarlı şekilde bir yaşam biçimi olarak muhafaza eden topluluklarda da görülebilen bir kültürel pratiktir (Kottak, 2003: 434 – 440).

günümüzde yaygınlık kazandığı ve az da olsa çekirdek aile olarak tanımlayabileceğimiz ebeveyn ve çocukların yaşadığı örnekleri de görmek mümkündür. Ancak bu tip ailelerin de Beğendik'in hâkim aile yapısında olduğu üzere, iktisadi ve sosyal faaliyetlerinde ve toprak mülkiyetinde bağımsız olmadıkları ifade edilmelidir.

Her ailenin ortalama olarak, en az 4 ve en fazla 15 çocuğa sahip olduğu Beğendik'te, ciddi bir çocuk ve genç nüfusunun varlığı oldukça dikkat çekicidir. Beğendik'teki genel nüfusun, 1970'lerden itibaren hızlı bir biçimde artış gösterdiği, 1980'ler ve 1990'larda ise daha da ivme kazanarak, yeni mahalleler kuracak ölçüde genişlediği ve belde statüsü gerektirecek boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde ise Beğendik, astsubay rütbesinde komuta düzeyine sahip yaklaşık 90 er ve erbaşın bulunduğu bir karakola; bir doktor ve üç sağlık çalışanının bulunduğu bir sağlık ocağına; 2010 bahar dönemi itibariyle de 611 öğrenciye⁵¹ ve 22 öğretmene sahip iki ilköğretim ve 33 öğrencili bir anaokulu kurumuna ve öğretmen lojmanlarına; birisinde resmi olarak görevlendirilmiş imama sahip iki camiye ve 1992'de belde statüsü kazanmasının ardından, iki muhtarlığa ve bir belediyeye kavuşmuş bir yerleşim birimidir. Beğendik'in nüfus yoğunluğunun yanı sıra sahip olduğu böylesi kurumsal olanaklar, onu, yöredeki diğer yerleşim birimlerinden ayıran ve özgünlük katan önemli bir özelliğidir.

2000'lerde de devam etmekte olan nüfus artışının, günümüzde farklı dinamiklerle birlikte sürekliliğini koruduğu gözlemlenmiştir. Hane bazında ele alırsak, 1980'lerle

⁵¹ Burada, Beğendikli ailelerin yarısına yakının, ilköğretim çağındaki kız çocuklarını okullara göndermedikleri de ayrıca belirtilmelidir. Dolayısıyla, burada zikredilen rakamın, Beğendik'te ilköğretim çağındaki çocukların sayısının gerisinde kaldığı görülmektedir.

birlikte başlayan ve 2000'lerle hız kazanan dış göçlerin, dikkat çekici bir biçimde, belirli şehirlerde toparlandığı görülebilir. Söz konusu göçmen nüfusun, Beğendik'le canlı bir iktisadi ve sosyal ilişki alanı ortaya çıkardığı da ifade edilmelidir. Öyle ki günümüzde, birkaç hane düzeyinde olsa da Beğendik'e belde dışında gerçekleştirilen evliliklerle kurulan bazı hanelerin geri dönüşü gözlemlenmiştir.

Hiç şüphesiz, yöredeki muadillerinden farklı olarak, Beğendik'te dikkate değer ölçülerde yaşanan bu nüfus artışının en önemli maddi koşulunu ise Botan ve Müküs çayları yamaçlarındaki tarım arazilerinde gerçekleştirilen sulu tarım ortaya çıkarmaktadır. Büyükbaş hayvan besiciliği ile küçükbaş sürü hayvancılığı, arıcılık, taşımacılık, bakkal ticareti (çerçicilik, toptancılık) ile Beğendik'te, yereldeki üretim faaliyetlerinin dışında nakit girdisi sağlayan mevsimlik işçilik ile koruculuk gibi yan faktörler de hesaba katıldığında, bugün, 3 binin üzerinde bir nüfusun barınabildiği ve ötesinde, buradan kopan ve toplamı da yaklaşık bir tahminle 9 bin olarak zikredilen Beğendikli göçmen bir nüfusun, hâlihazırda Beğendik'le olan iktisadi ve sosyal ilişki koşullarının maddi zeminini anlamak daha da belirgin hale gelmektedir.

Beğendik'in iktisadi, sosyal, dinsel ve siyasal yaşantısını ortaya çıkaran yerel nüfus ile yine yereldeki söz konusu kültürel süreçler üzerinde son derece önemli bir etki alanı içeren göçmen nüfus arasındaki ilişkiler hakkında şunlar ifade edilebilir: Bugün, başta Gaziantep ve Adana - Tarsus olmak üzere, Beğendiklilerin geleneksel ticari bağlarının bulunduğu Van ve Bitlis ile İstanbul, Mersin, Diyarbakır gibi büyükşehirlerde; Beğendik'ten göç eden ve mahalleler oluşturarak yaşayanlar ile Beğendik'teki tarımsal faaliyetlere göre mevsimlik olarak inşaat vb. geçici işlerde çalışmak üzere giden Beğendiklileri görmek mümkündür. Beğendiklilerin göç

ettikleri ve büyük mahalleler oluşturacak düzeyde toplu yerleşimler gösterdikleri en önemli iki il, Adana - Tarsus ve civarı ile Gaziantep'tir.

1970'lerden itibaren, tarım arazileri üzerinden geçinen hane nüfuslarının artışıyla ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların boy vermesiyle birlikte, bazı Beğendikliler, mevsimlik işçilik için Çukurova'ya çalışmaya toplu şekilde gitmeye başlamışlardır. Çukurova'da tarım işçiliği yapmak üzere ve özellikle Adana - Tarsus'ta bulunan çırçır fabrikalarında çalışmak için gelen Beğendiklilerin, zamanla, sahip oldukları soy bağlantıları üzerinden Beğendik'te artan işsiz nüfus için de bir çekim merkezi haline gelmiş oldukları anlaşılmaktadır. Günümüzde, Adana - Tarsus'ta bulunan Fevzi Çakmak ve Tozkoparan mahallelerinde yoğun bir Beğendikli nüfus yaşamaktadır. Çoğunlukla Adana - Tarsus'taki mahallelerde yaşamakta olan Beğendikliler'den az sayıda Mersin'e yerleşmiş olanlar da mevcuttur. Çukurovalı Beğendikliler, bölgede, çoğunlukla mevsimlik tarım işçiliği ve vasıfız işçilik yaparak geçinmektedirler. Yaklaşık bir rakamla, bugün Çukurova'da 250'ye yakın Beğendikli hanenin mevcut durumda olduğu söylenebilir. Burada, esas olarak soy bağlantıları üzerinden, Beğendik'in iktisadi ve sosyo-kültürel yaşantısına müdahil olmayı, sahip oldukları alternatif ve yeni yaşam deneyimleriyle birlikte sürdürmektedirler.

Yine, benzer şekilde, 1970'lerle birlikte göçmen yerleşimlerinin görüldüğü ikinci önemli il de Gaziantep'tir. Beğendik'ten göç eden nüfusun günümüzde en fazla biriktiği ve Beğendik'le en etkili iktisadi ve sosyal ilişki geliştirmiş olanların da Gaziantep'te Beğendikliler olduğu anlaşılmaktadır. Bugün, Gaziantep ilçe merkezi içerisinde yer alan Türkmenler Mahallesi, bu mahalleye komşu diğer mahalledekiler de dâhil, yaklaşık bir tahminle, toplam 350 hanenin hemen tamamının yerleşik

olduğu bir mekânı işaret etmektedir. Bu mahalleye ve özellikle de mahallenin ticari ve sosyal merkezi sayılabilecek Zeynel Abidin Caddesi'ne yakın Beydilli, Barış, Yavuzlar, Göztepe, Cengiz Topel, Karayılan ve Güzelvadi mahallerinde de yoğun bir Beğendikli nüfusu görmek mümkündür. Yanı sıra Gaziantep'li Beğendikliler içerisinde görece daha iyi iktisadi koşullara sahip olan bazı ailelerin, Gazikent gibi site tipi, apartman dairelerinin bulunduğu yerleşim birimlerini tercih ettiği ve fakat bu ailelerin de yine geri kalan çoğunlukla olan sosyal bağlarını aksatmadıkları da ifade edilmelidir. Çukurova'daki Beğendiklilere nazaran Gaziantep'te ikamet eden Beğendiklilerin, Beğendikle daha aktif bir ilişkilene iktisadi ve sosyo-kültürel ilişkilene içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Birçok Beğendikli, Gaziantep'teki akrabaları vasıtasıyla, sonbahar sonu ve ilkbahar başlangıcı arasındaki tarımsal faaliyetler açısından ölü olan dönemde geçici vasıfsız işçilik için Antep'e gitmekte ve yine benzer şekilde, yılın geri kalan zamanında ise Gaziantep'ten Beğendik'e tarımsal faaliyetler için toplu gelişler söz konusu olmaktadır. Çukurova'daki Beğendikliler'den biraz farklı olarak, Gaziantep'li Beğendikliler'in kent yaşamına daha aktif siyasal ve sosyal uyarlanma stratejileri geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

Gaziantep'te bulunan Pervari Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (PER-DER)⁵², Beğendiklilerin çoğunlukta olduğu, Pervarili göçmen haneler içerisinde etkin bir sosyal kuruluş olarak, siyasal ve sosyal faaliyetler içerisinde önemli bir yer tutmuş görünmektedir. Derneğin yanı sıra, Beğendikliler'e mahsus olmak üzere, Zeynel Abidin Caddesi üzerinde bulunan Öz Beğendik Kahvehanesi ile Botan

⁵² PER-DER'in, Gaziantep'in yanı sıra İstanbul ve Siirt'te de şubelerinin bulunduğu, Pervarili göçmen ailelere ekonomik ve sosyal yardımlarla birlikte, siyasal açıdan Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ekseninde faal durumda olduğu da ifade edilmelidir.

Kahvehanesi'nin de son derece önemli merkezi mekânlar olduğu ifade edilmelidir. Gaziantepli Beğendiklilerin, iktisadi, sosyal ve siyasal yaşantıları içerisinde önemli yer tutan söz konusu kahvehaneler ile PER-DER gibi sosyal kuruluşlar, Beğendik'in kentsel mekânlarla tanışıklığının ve bu yeni ekonomik, sosyal, siyasal mekânlardaki uyarlanma stratejilerinin ürünleri olarak görülebilirler.

Çukurova ve Gaziantep dışındaki büyük şehirler ile bazı başka illerde de Beğendikli göçmenleri bulmak mümkündür ancak hiçbirisinde, Adana - Tarsus ve Gaziantep örneğinde olduğu üzere ciddi bir yoğunluk göze çarpmamaktadır.

İstanbul, Van ve Diyarbakır, çoğunlukla Beğendikli gençlerin mevsimlik işçilik için gittikleri yerler arasında zikredilebilir. Bunların yanında, Mersin, Manisa, Aydın ve Bursa gibi illerde de Beğendikli göçmen hanelere rastlamak mümkündür. Burada, ivedilikle, yukarıda zikredilen büyükşehirlerle yönelik dönemsel göçün, büyük çoğunlukla Beğendikli genç nüfus tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmek gerekecektir. Bu illerde de ikamet eden Beğendikli haneler olmakla birlikte, Beğendik'in ekonomik ve sosyo-kültürel yaşantısına olan etkileri itibariyle, Gaziantep ve Çukurova'yla kıyaslanmayacak ölçüde tali oldukları ifade edilmelidir.

Genç nüfusun yahut yeni evli genç erkeklerin, mevsimlik işçilik için gerçekleştirdikleri söz konusu hareketlilik, sadece bu kesimler için getirdiği kültürlenme süreçleri açısından değerlendirilebilir. Ancak Beğendik'in iktisadi ve sosyo-kültürel yaşantısına, maddi ve manevi yeni kültürel öğelerin girişinde belirleyici bir öneme sahip olan kuşkusuz Çukurova'daki ve Gaziantep'teki göçmen nüfustur. Her iki nüfusun temel ortak özelliğinin, Beğendik'le olan iktisadi ve sosyal-kültürel bağlarını sürdürmekte oldukları ifade edilmelidir. Örneğin, her iki göçmen

nüfus içerisinde, Beğendik'teki tarımsal faaliyetlerden ürün yahut nakit gelir olarak faydalanmayan hane yok denecek kadar azdır. Büyük çoğunluk, Beğendik'teki tarım arazilerinde mülk sahibi iken geri kalan hemen tüm hanelerde, Beğendik'teki akrabaları aracılığıyla ortaklaşa tarımsal etkinliklere katılmaktadırlar. Üretime mevsimsel olarak gerçekleşen bu katılımın ekonomik yönü esas ilişkilene zeminini işaret ederken, bu zaman zarfında Beğendik'e aileler şeklinde yaşanan gelişler ve buluşmalar ise Beğendik eksenli bir kırsal yaşamın söz konusu göçmen haneler için yeniden gerçekleştiği bir sosyal pratiği işaret eder. Bu dönemde yoğunlaşan sosyal ve dinsel pratikler, söz konusu yoğunlaşmanın, karşılıklı etkileşimin bir ürünü olarak okunabilir.

Daha yakın zamanlarda ise bu gibi kitlesel hareketlerin dışında kalan ve sahip olduğu tarlaları, Beğendikli akrabalarına yahut kendi kan bağından komşularına, işlemleri karşılığında veren ve sadece üründen payını alan bazı yeni tutumların eklenmekte olduğu da ifade edilmelidir. Beğendik'te gerçekleşen tarımsal faaliyetlerden daha ziyade ürün elde eden ve yanı sıra nakit girdi de kazanan Beğendiklilerin büyük çoğunluğunun, Çukurova ve Gaziantep'te vasıfsız işçilik yaparak geçimlerini sağlayabildikleri anlaşılmaktadır.

Gaziantep'te yoğun olarak sanayide çalışılırken, Çukurova'da ise mevsimlik tarım işçiliği yapılmaktadır. Ek olarak, her iki büyük şehirde bakkallık yapanlar ile kimi küçük esnafın da olduğu ve kimi Beğendiklilerin ise, elde edilen tarımsal yahut hayvansal ürünün miktarına göre mahalle içinde yahut dışında küçük çaplı bir ticaretin de olduğu ifade edilmiştir. Beğendik'te yaşanan göçlerde, bazı ailelerin ellerindeki arazileri, Gaziantep'e daha önceden yerleşmiş ve ekonomik durumu daha iyi olan ailelere satarak ev sahibi oldukları da bilinmektedir. Bu yolla ev sahibi

olarak Gaziantep'e yahut Çukurova'ya göç eden Beğendiklilere de rastlamak mümkündür ancak bunların sınırlı bir kesimi temsil ettiğı de ifade edilmelidir.

Arazi sahipliğı Beğendik'te yaşayanlarda ise, Gaziantep'li yahut Çukurovalı göçmen hanelerin çoğunlukla yaz dönemlerinde Beğendik'e gelerek, üretime katıldıkları; ancak arazi sahipliğı Gaziantep'te yahut Çukurova'da ikamet eden hanelerde ise, Beğendik'te yaşayan akrabalarının yahut yine ortak soy bağlarının bulunduğu komşularının, ürüne ortak olarak tarımsal faaliyetin yükünü omuzladıkları net olarak ifade edilebilir. Bu maddi ilişkilene temelinde, Beğendik'in son 20 yıl içerisinde yaşadığı hızlı değışim ve Gaziantep ile Çukurova'da ortaya çıkan büyük göçmen nüfus üzerinden yaşamakta olduğı çeşitli kültürlenme ve kültürleşme süreçleri tartışılabilir.

III. BÖLÜM

3.1 Sözlü Tarih ve Beğendik

Çalışma süresince, hakkında yazılı bir belgeye ulaşılmayan Beğendik Beldesi'nin, bu duruma tezat bir derinlik ve zenginlikte, kolektif toplumsal hafızada canlılıkla korunan ve yaşatılan, dikkate değer bir sözlü tarih kültürünün olduğu gözlemlenmiştir.⁵³ Çoğunlukla farklı etno-kültürel aidiyetlere tabi topluluklarla Beğendikliler'in ve onların dinsel önderlerinin ilişkileri hakkında birtakım anlatılara dayanan söz konusu tarihsel belleğin; Beğendik'in içerisinde yer aldığı bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde artık sınırlı bir nüfusa sahip durumda olan Ezidi ve Ermeni topluluklar ile kendi soy-kütüksel geçmişlerini kapsadığı ifade edilmelidir.⁵⁴ Bu bağlamda tarihsel, soy-kütüksel, ekonomik ve sosyal ilişkileri tanımlayan ve aktaran bu söylencelerin, Beğendik'in bugünkü sakinlerinin etno-kültürel, ekonomik

⁵³ Beğendik açısından, yazılı kaynaklarda tarihsel geçmişine ilişkin bilgiler doğrudan bulunmamakla birlikte, Pervari ilçesi hakkında var olan ve genel bir kabule dönüştüğü gözlemlenen ansiklopedik bilgiler dâhilinde, yöreye dair genel bir fikir yine de oluşturulabilir görülmektedir. Bunlara göre Pervari yöresinin, MÖ 6. yüzyılda Pers egemenliği altında iken, takip eden tarihsel dönemlerde Makedonya, Selevkos, Part ve Roma nüfuzu altına girdiği; MS 4. ve 5. yüzyıllar döneminde ise Sasani ve Bizans devletleri arasında el değiştiren yörenin, 8. yüzyılda Arapların, 13. yüzyılda ise Moğolların yönetimine dâhil olduğu; 16. yüzyılda, Şah İsmail'in yenilgisinin ardından bütünüyle Osmanlı yönetimi altına giren bölgede yer alan ve 19. yüzyıl ortalarında Bervade adıyla anılan bir kasabanın, Tanzimat dönemiyle birlikte yeniden yapılandırılan Osmanlı idari yönetimi içerisinde, Bitlis ilinin Siirt sancağının bir kazası (Pervari) olarak resmi kayıtlara girmiş olduğu anlaşılmaktadır (AnaBritannica, 1989; "Pervari"). Bu döneme dair görüş bildiren bir başka bilgi kaynağında ise Pervari'nin, Tanzimat'tan sonra 1852'de Siirt Sancağının Eruh Kazasına bağlı bir nahiye olarak mülki taksimatta yer aldığı bilgisi de mevcuttur (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Pervari>; Erişim tarihi - 16.02.2011). Öte yandan, farklı bilgi kaynaklarının ortaklaştığı Cumhuriyet dönemine dair bilgilere göre de Pervari, 1927 yılında Siirt iline bağlı bir ilçe olarak idari kayıtlarda yerini almıştır. Aynı yıl içerisinde, Pervari Belediyesi de kurulmuştur (Günhal, 2008: 17).

⁵⁴ Bazı kaynak kişiler, Beğendik'in eski sakinleri arasında "Museviler"i zikretmişlerse de bu anlatıların yaygın olmadığı görülmüştür. "Musevilik"le kastedilenin, "Ezidilik"le eş tutulan ve tarihsel anlamda da "oldukça eskiyi" işaret eden bir tarihsel dönem olma olasılığı kuvvetlidir.

ve sosyo-politik kültürel evrenlerindeki düşün dünyalarından, pratik tutumlarına dek toplumsal varoluşlarına ışık tutması açısından irdelenmesi kuşkusuz önemlidir.

Beğendikliler'in atalarının Beğendik'e gelişlerine, yerleşmelerine dair aktarılan söylenceler ile bu anlatılarla sıkı bir bağ içerisinde olduğu anlaşılan Ezidi ve Ermeni topluluklar hakkında, tarihsel sıralamayı da dikkate alarak, şunlar ifade edilebilir:

3.1.1 Ezidiler

Beğendik'in de içerisinde yer aldığı tarihsel, kültürel ve mekânsal bir üst boyut olarak Ortadoğu, hiç kuşkusuz insanın yerleşik yaşama geçişinden günümüze her daim farklı etno-kültürel topluluklara ev sahipliği yapmış ve yine bu toplulukların karşılıklı ilişkileri içerisinde yeni farklı kültürler ortaya çıkarmıştır. Söz konusu farklılıkların ve özgünlüklerin en önemli bileşenlerinden birisini de günümüzde dünyaya dağılmış durumda olan dini-sosyal bir topluluk olarak Ezidiler oluşturmaktadır.⁵⁵

Mevcut çalışmalara bakılığında Ezidilikle ilgili var olan hâkim görüşün, onun, Mezopotamya ve bugünkü İran'da yaşamış ve yaşamakta olan inanç sistemlerinin çeşitli izlerinin görülebildiği ve fakat kendine özgü bir dini-sosyal bütün olduğu ifade edilebilir. Ezidiliğin gerek kitabi dinlerle gerekse de kitabi dinler içerisinde değerlendirilebilecek farklı dini akımlarla ilişkili bulunan teolojisi ve ritüelleri, kendisi hakkında pek çok ihtilafli çalışmanın ve tartışmanın ortaya çıkmasını

⁵⁵ Ezidiler ve Ezidilik hakkında bilhassa ülkemizde son dönemde nispeten yoğunlaşan akademik ilgiyi de derleyen ve konuya dair bir bibliyografya oluşturmanın ötesinde, Ezidilik çalışmalarında yöntem ve anlam haritası oluşturma çabasıyla öne çıkan son derece önemli bir çalışma için bkz. Taşgın (2006)

sağlamış görünmektedir. Ezidiliğin ortaya çıkışı, kökenleri ve hangi aşamalardan geçerek bugünkü noktaya evirildiği, söz konusu edilen tartışmalara temel olan başlıklar arasında sayılabilir. Ezidiliğin özgün bir senkretizm örneği olduğu yönündeki görüşler hâkim görünmekle birlikte, bu açıklamanın yeterli olmadığı yönünde görüşler de söz konusudur.⁵⁶ Fakat herhalükarda Ezidilik, 19. yüzyıldan itibaren Avrupa’da ve 20. yüzyıldan itibaren de (özellikle son dönemlerde artarak) Türkiye’de sosyal araştırmaların ilgi odağı haline gelmiştir. Genel çerçevesi itibariyle durum şöyle özetlenebilir ki Ezdilik; benzer bir örneğini Alevi topluluklarda görebileceğimiz; diğer “kitabi sayılmayan” tüm etno-kültürel topluluklarda olduğu gibi, tarihte pek çok kez baskıya maruz kalarak yaşam alanları daralan, buraları çoğunlukla terk ederek dünyaya yayılan bir topluluğu tanımlayan sosyo-dinsel kültürel bir kavramdır (Işık, 2008: 1 – 21).

Hangi tarihte ve nereden geldiklerine ilişkin belirli bir bilgi bulunmasa da Ezidiler, Beğendik’in bilinen ilk sakinleridir. Buna göre Ezidiler, Beğendik’in toplumsal

⁵⁶ Ezidiler, bilinen geçmişte ve günümüzde köken olarak bugünkü İran ve Mezopotamya’da (Türkiye, Irak ve Suriye) yaşamakta olan ve fakat özellikle 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl içerisinde bölgedeki siyasi dengelerde yaşanan çalkantılar neticesinde zorla göçe zorlanmış sosyo-dinsel bir topluluktur. Ezidilikle ilgili olarak bir bakıma da söz konusu çalkantılı siyasi süreçlerin izdüşümü olarak gerçekleştirilen sosyal araştırmalar da vardır. Ancak bunların çoğunlukla belirli bir siyasi eksen içerisinde gerçekleştirildiği ve Ezdilik’in de böyle tanımlandığı ifade edilebilir. Örneğin topluluk hakkında dışarıdan yaygın bir kavramlaştırma olan Ezidi adını İslam Devleti halifelerinden Yezid Bin Muaviye’ye dayandıran İslamî çevreler söz konusuyken; 20. yüzyıl içerisinde kuvvetlenerek gelişen Kürt ulusal tarih yazımı içerisinde ise Ezidilerin, Kürtlerin kadim ulus dinlerinden olduğu ve Ezidi kelimesinin de köken olarak Kürtçe bir kelime olduğunu savunmuşlardır. Kimi başka araştırmacılar da kelimenin köken olarak Arapça veyahut da Asurca olduğunu iddia etmişlerdir. Ne ki günümüzde topluluğun kendisini tanımlaması olarak Ezidiler, kendilerini Kürt olarak ifade etmektedirler. Ezidilerin günlük konuşma dilleri, ibadet dilleri ve dini kitaplarındaki yazı dilleri Kürtçe’dir. Bu bakımdan Kürt topluluklarının İslam öncesindeki hâkim dinlerinin Ezidilik olduğunu yönündeki görüş daha baskındır denebilir. Bugün sadece Irak’ın Şeyxan ve Sincar bölgelerinde yoğun olarak yaşayan Ezidiler, teolojileri ve ritüelleri bakımından, “ehli kitap” olarak kabul edilmedikleri için büyük oranda esas yerleşim alanlarından zorla göç ettirilmişlerdir. Bölgede 20. yüzyıl içerisinde şekillenen siyasi sınırların arasında bölünen ve zorunlu iskâna, zora dayalı asimilasyon politikalarına maruz kalan Ezidi topluluklar, yakın geçmişte özellikle Batı Avrupa’ya göç etmişlerdir (Işık, 2008: 1 - 21; Gölbaşı, 2008: 1 - 24; Akça, 2006: 116 - 123).

hafızasında, “Beğendikliler’in atalarının veyahut da Beğendikliler’den evvel, ilk Müslüman fetihçi şeyhlerin bölgeye geldiklerinde karşılaştıkları ateşperest bir topluluktur” (Alan Notları: 12.03.2010 - Beğendik). Fakat son derece dikkat çekici bir şekilde, Ezidilerin, Beğendik’le olan tarihsel ilişkilerinin izlerinin sürülebildiği sözlü tarih bilgileri içerisinde, Beğendikliler’in atalarıyla da soy-kütüksel olarak ilişkilendirildikleri ve hatta bir dönem Müslüman (Şafii) Kürt topluluklarla bir arada yaşadıkları da anlaşılmaktadır. Ezidiler hakkında, bu ortak temaya bağlı kalmak suretiyle, önemli ayrıntı bilgiler içeren birkaç farklı versiyonda çeşitli söylenceler bulunmaktadır. Birçoğuna ait başat öğeleri barındırması bakımından, aşağıdaki derleme, tartışmalarımız açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır:

“Pire Ball⁵⁷, Suudi’den gelmiş. Biz Sahabeleri görenlere Tabiî diyoruz. Pire Ball de Tabiî’dir. O zamanlar burada İzidiler yaşıyormuş. O geldiğinde, burada hiç Müslüman yokmuş. O zamanlar burada Kelha İskender (İskender’in Kalesi b.n.) varmış. Tabi şimdi kalıntıları da yok. Ama İzidiler’in (Ezidiler b.n.) yaşadığı yer, Girê Mazırakê’dır. Yani bugünkü karakolun olduğu yer. Bundan belki 1000 yıl önce bir İzidi kız, Beğendik’te Müslüman bir gence âşık olmuş. İzidiler bir Cuma namazı çıkışında baskın yapıp, burada yaşayan Müslümanları yok etmeyi planlamışlar. İzidi kız, âşık olduğu Müslüman gence bu baskını söylemiş. Kız sayesinde kurtuluyorlar o zaman. Bunlar da (Beğendikliler b.n.) plan yapıyorlar, kendilerini öldürmeye gelenlere pusu kuruyorlar. Çoğunu öldürüyorlar. O tarihten sonra, kaçabilen İzidiler kaçıyor ve burada artık hep Müslümanlar yaşıyor. Geçmişte İzidiler

⁵⁷Pire Ball, Beğendik tarihi içerisinde başat bir role sahip dini bir figürdür. Bu konu hakkında, ilerleyen alt bölümlerde ayrıntılı tartışmalar yürütülmektedir.

Koçerlik de (Sürü çobanlığı b.n.) yaparlardı. Bu tarafa, Bedar'a geliş gidiş yaparlarmış. Bu Suriye'ye bağlı bir yerde, Çiye Şingar diye bir yerde İzidiler yaşar. Bunlara Koçere Miran⁵⁸ da denir. Yani işte askerlik yapmayanlar, göçebeler, yaylalarda yaşayanlar..." (Alan Notları: 12.03.2010 – Beğendik)

Birçok kaynak kişi de Beğendik'te, Müküs Çayı'nın kuzey yamacı üzerinde, bugün askeri karakolun kurulu olduğu hâkim mevkide, zamanında Ezidilerin yaşadıklarını ve Müslümanların gelişinden önce de yine bu mevkide "Kelha İskender" (İskender'in Kalesi b.n.) olarak tabir ettikleri çok eski bir kalenin olduğunu ifade etmişlerdir. Yine benzer olarak, birçok kaynak kişi, karakolun yapımından önce bu mevkide birçok temel kalıntısı olduğunu ve Beğendik'in güney batısında (Müküs Çayı'nı takiben) kalan mıntikalarda da toprak yüzey altına oyulma evlerin varlığından bahsetmişlerdir. Söz konusu evlerin gerek hayvancılık gerekse tarım ürünlerinin depolanması gibi amaçlarla iki kuşak öncesine değin bazı Beğendiklilerce kullanılmakta olduğu da ifade edilen önemli bilgiler arasındadır. Bir önceki bölümde ifade ettiğimiz, Beğendik'te halen kuru tarım yapılan bazı arazilerde bulunabilen kilden yapılma tarihi sulama borularıyla (kizin), Ezidiler'in yaşadığı söylenen eski mahallede ve yine söz konusu "İskender'in Kalesi" civarında, gerek karakol yapılmadan evvel gerekse karakol yapımı esnasında karşılaşmış olduğu da ifade edilmelidir. Bunlar gibi maddi kültürel kalıntılarla desteklenen Beğendik'in Ezidi geçmişi, söylencelerde ifade edilen kan bağı motifiyle birlikte adeta canlılık kazanmaktadır:

⁵⁸ Miran, Beğendik'te "Lato" olarak da bilinen ve geçmişte, Ermenilerle yaşanan çatışmalarda rol alan son derece önemli bir tarihsel figürdür. Bu konuya, Ermeniler alt başlığı altında ayrıntısıyla değinilmektedir. Burada, Ezidiler ve Ermeniler gibi farklı etno-kültürel aidiyetlere tabi toplulukların ötekileştirilmesi örneği görülmekle birlikte, göçer hayvancılık ekonomisine ve buna uyarlı yaşam tarzına sahip "Koçerlerin" de ötekileştirildiği bir örneği gördüğümüzü söyleyebiliriz.

“Beğendik’e ilk gelen ağalar Şahin Ağalardır. Bunlar Irak, Cizre’den gelmişler. Asılları İzidi’dir (Ezidi b.n). Müslüman değiller yani. Bilmiyorum kaç yılında gelmişler. Ama çok eski zamanlarda gelmişler. Şahin Ağa gelmiş kendisine Kelha (Kale b.n.) yaptırmış. Yani bu memleketin hükümeti Şahin Ağaymış anlayacağın.” (Alan Notları: 08.03.2010 – Beğendik)

“Eskiden, bu şimdiki karakolun orada, İzidi mahallesi varmış. Ben görmedim, ama burada (Beğendik’ye b.n.) o zaman da Müslümanlar yaşıyorlarmış. Yukarı tarafta, dağa doğru bir mahalle daha varmış. Dediklerine göre, orada da İzidiler varmış, yaşamışlar zamanında. Yüzyıldan fazla bir zaman önce de buradan çıkmışlar. Buradaki ağalar da Irak’dan gelmişler. Bu ağalar da İzidi’dir. Ama tabi belki onların dedeleri İzidi’dir. Çünkü bu gelenler, namaz kılıyorlarmış.” (Alan Notları: 15.03.2010 – Beğendik)

Anlaşılan odur ki kolektif toplumsal hafızanın hatırlayabildiği Beğendik’in ilk sakinleri, bugün çoğunluğu Irak’ta olmak üzere, Suriye, İran, Ermenistan ve Gürcistan ile Almanya ve İsveç gibi Batı Avrupa ülkelerine de yayılmış durumda olan, Ortadoğu’nun kadim sakinlerinden Ezidilerdir. Ülkemizde de hemen tamamını Kurmanci konuşan Kürtlerin oluşturduğu Ezidi inancına sahip toplulukların genel nüfusunun, yoğun bir dış göç vermeye başladıkları 1980’li yıllara değin 80 bin civarında olduğu, araştırmacıların hemfikir olduğu genel bir bilgidir. Öte yandan, günümüzdeki Ezidi nüfusunun ise binin altında olduğu ifade edilmektedir (Akça, 2006: 116 – 123). Ancak Beğendik’teki Ezidi nüfusun; Müslüman (Şafii) Kürtlerle birlikte yaşadıkları ve aralarında gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemel bir çatışmanın akabinde ise yöreden ayrılmış olmaları; kolektif toplumsal hafızadaki zaman kodlarına bakılırsa, geçtiğimiz yüzyıldan daha eski tarihsel süreçlerde

gerçekleşmiş olmalıdır. Zira bu tarihsel kurguya göre, Kurmanci konuşan ve Müslüman (Şafii) olan Beğendikliler'in, yörenin İslamlaştığı dönemlerde, bizatihi fetihçi, savaşçı şeyhlerle birlikte, onların soyundan ve tebaasından olarak yerelde tarih sahnesine çıkmış oldukları anlaşılmaktadır.

Spekülatif değerlendirmelere açık olan bu söylenceler açısından, bugünün Beğendik'ine bakarak ifade edebileceğimiz önemli tespitler ise şöyle değerlendirilebilir:

1) Beğendik'in bilinen ilk yerleşimcileri Ezidiler'dir. Kolektif toplumsal hafızanın, Ermeniler (Hristiyalar) ve Ezidiler'den (Ateşperestler) başka, din aidiyetlerini esas alarak, başkaca bir etno-kültürel farklılık tanımlamadığı görülmektedir.

2) Beğendik'teki Ezidi varlığı, kuvvetle muhtemel ki yörenin İslamlaşma süreçleriyle birlikte Müslüman Kürt topluluklarla da tanışmıştır.

Fetihçi ya da misyoner İslam dervişlerinin Anadolu'daki faaliyetlerinin, bugün yaşayan halk söylencelerindeki izdüşümlerini; tasavvufi tarikatlar dolayısıyla İslamlaşan Anadolu'da, günümüzde de esas olarak aynı dinsel kurumlar içerisinde ritüellerini gerçekleştiren birçok toplulukta olduğu gibi; Beğendik'te de halk söylenceleri içerisinde yakalamak mümkündür.⁵⁹

⁵⁹ Efsane, söylence, hikâye, masal vb. gibi esas olarak sözlü kültürle aktarılagelen ve yaşayan insanların güncel sosyo-kültürel tutum ve davranışlarıyla olduğu kadar, güncel olanın tarihsel geçmişle de ilişkilendirilerek anlamlandırılan kolektif toplumsal hafızanın, kültür çalışmaları içerisinde (özellikle de sosyo-dinsel tutum ve davranışlarla ilgili olarak) önemi çeşitli araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır. Ocak (1997), özellikle Anadolu'nun İslamlaşmasında son derece önemli roller oynamış tasavvuf tarikatları üzerine olan ve çoğunlukla Anadolu'daki halk söylencelerine dayandırarak gerçekleştirdiği çalışmasında buna önemli bir örnek oluşturur. Kıta Avrupası'nın uluslaşma süreçleri bağlamında "kendi ulus tarihinin köklerine inme çabası" olarak ortaya çıktığını ifade edebileceğimiz "Folklor çalışmaları" içerisinde görünürlük kazanan halk efsanelerinin, hikâyelerinin çözümlenmesi çalışmaları, zamanla bu alanda bir yöntem arayışı da üretmiştir

Yukarıdaki anlatıda söz konusu edilen Pire Ball'ın yanı sıra bugün Beğendik'te ve yörede “ziyaret” olarak tanımlanan ve kişileştirilmiş doğaüstü güçler tapınına örnek verebileceğimiz birçok “evliya ziyaretgâhı” da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı, yörenin İslamlaşma süreçlerinde “Kâfirlerle çarpışan ve şehit düşen evliyalari” temsil etmektedir. Bu konuya, ileride ayrıntısıyla değineceğiz.

3) Ezidiler ve bazı Beğendikliler arasındaki kan bağı, kuvvetle muhtemel, 19. yüzyıla değin çeşitli çatışma ve kültürleşme süreçleriyle birlikte devam edegelen bir toplumsal pratiği işaret etmektedir. Beğendiklilerin yakın döneme kadar sürdürdükleri yarı göçebelik ve yaylacılık tipi göçer hayvancılık pratikleri, Ezidiler gibi diğer Kürt toplulukların da geçtiğimiz yüzyılda bölgede de yaygın şekilde icra etmekte olduğu ekonomik bir faaliyetti. Bugün, Türkiye, Suriye, Irak ve İran sınırlarının böldüğü geniş bir coğrafyada yaşayan göçebe Kürt topluluklarının, bu tarz bir yaşam kültürünü ve bunun sosyal ilişkilerini çeşitli şekillerde korudukları düşünülebilir. Beğendik açısından bu konuda verilebilecek en kuvvetli örnekler, Beğendik'li Şakiran'lardan aralarında ağa soylu olanların da yer aldığı bazı hanelerin Irak'ın Zaho yöresinden göç ederek Beğendik'e yerleşmiş olduklarının sözlü bilgisi ve somut olarak son 30 yıla kadar da Zaho'yla ticari faaliyetlerini sürdürdüklerinin bilgisi olarak verilebilir.

diyebiliriz. Ocak (1997), Fuat Köprülü (1966, Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar) gibi halk söylencelerinin analizlerine giren çalışmaların başlangıç noktalarına, tarihine ve toplam niteliğine işaret ederek, özellikle söylencelerdeki dini-sosyal önderlerin gösterdikleri kerametler ve kişilik özellikleri üzerinden bir analiz cetveli geliştirmiştir. Burada, alan çalışmasında derlenen ilgili söylencelerdeki dini figürler; Ocak'ın diğer çalışmalarında da (2002a ve 2002b) geliştirdiği analiz yöntemini; Ezidiler gibi “kitabî kabul edilmeyen” benzer etno-kültürel toplulukların söylencelerine uyarlayarak geliştiren Danık'ın (Danık, 2006) çalışmalarında olduğu gibi ele alınarak yorumlanmıştır.

19. yüzyılda, II. Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Alayları'nın bölgedeki Ezidi, Ermeni, Alevi, Süryani vb. farklı etno-kültürel topluluklar üzerinde kurduğu baskının, bu sürece değin varolan birlikte yaşama ve kaynakların paylaşımı gibi ekonomik ve sosyal konularda Şafii Kürt topluluklara önemli bir avantaj sağladığı ve bölgede geniş çaplı bir tasfiye sürecinin işletildiği bilinmektedir.⁶⁰ Bazı kaynak kişilerin, Beğendik ve Beğendikliler'in kışlık yayla alanları olan Çürük Dağı arasında kalan ve "Şavkunağele" olarak bilinen mıntıkada "Beğendiki Ezidilerin topluca öldürüldüğünü" ifade etmeleri, bu sürece dair kuvvetli bir toplumsal anı olarak düşünülebilir. Ezidilerin, Beğendik'ten kanlı süreçler sonrasında ayrılmaları ve önemli bir ayrıntıya göre de Şahin Ağa örneğinde olduğu üzere "Müslüman olduktan sonra bazılarının geri dönmesi" gibi vurgularla Beğendik'in güncel etno-kültürel kimliğiyle ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir. Bir diğer yönüyle de bu ilişkilimenin "Şahin ağa" örneğinde olduğu gibi, hâlihazırdaki toplumsal yaşam içerisinde önemini muhafaza eden ve kuşkusuz geçmişte çok daha belirleyici olan kan bağına dayalı bir kültürel kategoriyle (ağalık kurumu) gerçekleştirilmesi düşündürücüdür. Zira etno-kültürel kimlik kodlarında kesin sınırlarla ve çoğunlukla savaş, zorunlu göç, zora dayalı asimilasyon gibi belirgin tarihsel kırılmalarla yaşanan dönüşümlerin; ilerleyen kuşaklar açısından kolektif toplumsal hafızada yeniden üretilme biçimleri sıklıkla bir önceki toplumsal kimlik içerisindeki statü ve prestiji en yüksek kategorilerle ilişkilendirildiği veyahut da güncel etno-kültürel kimliğin en uç siyasi,

⁶⁰ II. Abdulhamit döneminde Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu siyasetinin etkin unsurlarından olan Hamidiye Alayları politikasının, Şafii Kürt topluluklar ile bölgede yaşayan diğer etno-kültürel topluluklar açısından ortaya çıkardığı sonuçlar ve 1990'lardan itibaren daha etkili şekilde yine çoğunlukla aynı Kürt aşiretler nezdinde uygulanan Koruculuk politikalarının karşılaştırılması için bkz. Aybi, 2009 ve Argunhan, 2009.

sosyal vb. aktörleri olarak temsil edildiği ifade edilebilir.⁶¹ Bu bakımdan Beğendik'lilerin en azından bir bölümünün Ezidi topluluklarla geçtiğimiz yüzyıla kadar kan bağına dayalı bir ilişkilerinin olması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan Ezidilerin ve Beğendiklilerin ortak atalarının sahip oldukları göçer hayvancılık pratikleri de aradaki köklü tarihsel ve soy-kütüksel bağlantıların varlığını düşündürmektedir.

4) Bu bağıntıyı ve tarihsel kronolojiye göre resmedilen ilişkileri daha da kuvvetlendiren bir başka önemli ayrıntı da Beğendiklilerin, Ezidilerden devraldıkları maddi kültürel öğelerdir. Mimari yapılar ve teknolojik bilginin devralındığına dair önemli bir ayrıntı da şu aktarımda ortaya çıkmaktadır:

“30 yıl önce aldım bu değirmeni. Şimdi aktif değil. O değirmen, İzidiler zamanından kalma bir değirmen. İzidiler yapmış olabilir yani. Tahminen 1000 yıllık bir değirmen...” (Alan Notları: 05.03.2011 – Beğendik)

Beğendik'i, Beğendik yapan Müküs Çayı üzerinden Botan Çayı yamaçlarına ulaşan sulama kanalı ile Beğendik'in üst kısımlarındaki diğer sulama sistemleri; bugünkü karakolun olduğu yüksek düzlükteki kale ve ev kalıntıları ile alıntıda bahsi geçen değirmen örneğindeki gibi kimi maddi kültürel öğelerin, tartışılan tarihsel sürekliliğin ve karşılıklı ilişkilerin kanıtları olduğu düşünülebilir.

⁶¹ Ezidiler gibi, hâkim etno-kültürel çoğunluk tarafından “kitabi olmayan” bir dini-sosyal kimlik alanı olarak görülen Alevilik içerisinde; Kürt Alevi topluluklardan Sünni topluluklara ve Sünni topluluklardan Alevilere geçişler ile Ermeni topluluklardan Sünni topluluklara geçiş örneklerinin irdelendiği örnekler ve tartışmalar için bkz. Gültekin, 2010.

3.1.2 Ermeniler

Birinci Dünya Savaşı'na kadar, tıpkı Ezidiler gibi, her ne kadar II. Abdülhamit döneminde çeşitli zorla göç ettirme ve baskı politikalarıyla karşılaşmış olsalar da esasen yerleşik oldukları Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler de Ortadoğu'nun kadim etno-kültürel topluluklarından. Ermeni Tehciri olarak bilinen ve güncel sosyo-politik gündemin ilk sıralarında da yerini koruyan; milyonlarca Ermeni'nin yüzyıllardır yerleşik oldukları Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile bugünkü Türkiye'nin orta ve batı kesimleri de dâhil olmak üzere hemen hemen tümünden zorla göç ettirildikleri, önemli bir bölümünün bu göç ettirilme pratiğinde yok edildiği, geri kalanların İslamlaştırıldıkları sürece değin Ermeniler de diğer etno-kültürel topluluklarla iç içe yaşamış ve çok yönlü kültürleşme süreçleri üretmişlerdir.⁶²

Beğendik'in kolektif toplumsal hafızasında ise bölgenin bir başka kadim topluluklarından olan Ermeniler hakkındaki söylenceler, Ezidiler'de olduğu kadar eski tarihleri işaret etmemektedir. 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Tehciri gibi önemli tarihsel duraklarda, yörenin Şafii Kürtlerini de içerisine alan kitlesel çatışmalara dair anlatıları içeren söz konusu söylenceler, Beğendiklilerin bu topluluklarla olan ilişkilerine dair de bazı ipuçları sunmaktadır.

“Ermeni Latu” veyahut da “Miran Efendi” olarak da zikredilen tarihsel bir Ermeni figür etrafında düğümlenen söylenceler, genellikle Beğendiklilerin Ermenilerle olan ilişkilerine ve Ermenilerin, yöreden ve genel toplumsal dokudan ayrılışlarına dairdir.

⁶² Türkiye'deki günümüz Ermeni topluluklarına genel bir bakış sunan ve tarihten güncele, bir azınlık kimlik kategorisi olarak Ermenilerin kendilerini çevreleyen çoğunlukla kurdukları kültürel ilişkilere, topluluğun içerisinden bir araştırmacının yakın bir tarihte hazırladığı ilgi çekici bir akademik çalışma için bkz. Muratyan, 2011.

Farklı versiyonları olmakla birlikte, “Ermeni Latu” karakterinde düğümlenen, Beğendik ve yöre Ermenileri arasındaki ilişkileri aktaran söylenceler içerisinde, derlenmiş en kapsamlı anlatı şöyledir:

“Adı Hacı Musa Bey, nasıl ki bu liderler Saddam Hüseyin gibi, Van tarafında bölgedeymiş. Güçlü biriymiş. O Rus lideri de o eşkıyalara demiş. Latu onlar da eşkıyaymış o zaman.7 kişi. Onlara demiş, ‘Kim gitse bu adamı vursa, biz onu miralayı yapacağız. Yani Orgeneral yapacağız’ demiş. O diyor ben gidip vuracağım. O Latu diyor. O Latu da Gümüşören’deydi.⁶³ Gümüşören’de oturuyordu. O da kalkıyor, gidiyor, soruyor, o ağayı buluyor. Gidiyor onun işinde çalışıyor. Buğday biçiyorlar. Onun gibi 50 tane buğday biçiyorlar orada. Yevmiyelerini alıyorlar ki vursun onu. Bir bakıyor bir atlı o taraftan geliyor. Diyor ‘bu kimdir’. Diyorla ‘Ağadır. Hacı Musa Beydir’ diyor. O da 14’lüyü çıkarıyor. Ekinin bağları var. Bağın içine koyuyor, böyle tutuyor. Orada da böyle ağanın önüne götürdüğü zaman, ağa da para veriyormuş ona, bahşiş veriyor. O da onlara diyor ‘ben fakirim, yeni gelmişim, siz çoktan beri çalışıyorsunuz. Bunu ben götüreyim ağa bana para versin. ‘Tamam’ diyorlar, götürüyor. O da götürüyor Ağanın önüne, ağa da atın üzerinde. Ağa da böyle, önce cüzdanlar buradaydı (belini göstererek b.n.), buradan böyle asılıyormuş (omuzdan çapraz şekilde b.n.), cüzdanını çıkarıyor, para verecek. O da 14’lüyü sıkıyor ona. Ağayı öldürüyor. Öldürdükten sonra kaçıyor geliyor Akdamar Adası’na. Rus liderine diyor ‘Ben vurdum.’ Onu da mükâfatlandırıyor. Miralayı yapıyor. Nasıl bizde Orgeneral var, Miralayı

⁶³ Gümüşören, Kürtçe adıyla Uzîm, Beğendik’in Kuzeybatısında kalan bir yerleşim birimidir. Bu köy, aynı zamanda, Beğendik’te yaşayan Şakiranların ağasının da ikamet ettiği köy olma özelliği taşımaktadır.

yapıyor, Gümüşören'e geliyor. Van Bölge Sorumlusu yapıyor onu. Bu köy de (Beğendik b.n.) Müslüman'dır. Devamlı bizim köye meydan okuyormuş. Mesela orası diyelim 20 hane, burası 200 hane vardı. Meydan okuyormuş. Onun eşkıyaları varmış filan. O da bir gün kalkıyor, bütün şeylerini çağırıyor, bütün köyün etrafını tutturuyor. Köyü yok edecek yani. Köyü yok edecek. Bu taraftan bu taraf sabah erken tabi, bir amcam vardı. 3 tane Padişah görmüştü. Babamın Amcası. O anlatıyordu. 6 – 7 sene önce rahmete gitti. Diyor 'sabah erken millet de yazın burada damda yatıyordu'. Diyor sabah erken bir baktık ateş ettiler köye. Böyle her taraftan ateş ettiler köye. Köyde de zaten fazla silah milah yoktu. Bir kaç tane dolma tüfek vardı köyde. O da ağzıyla dolduruyor. Kürtçe Şaşxane diyorlardı, Türkçe dolma tüfek. Ağzıyla dolduruyorlardı. Barutu koyuyorlar, biraz da çaput üzerine, bir de bir mermi. Ondan sonra bir iki akıllı adam gitti köprüyü tutuyorlar, diyor 'Kimse köprüden geçse, biz onu öldürüyoruz. Kimse köprüden geçmesin. Biz köyümüzü bırakmayacağız.' Karşılık veriyorlar onlara. Tabi onlar hepsi Rus silahları filan. O Latu'da, Miralay, böyle bu taraftan köyün kenarına kadar iniyor. Yanında da kâtibi varmış. Bizim köyde de rahmetlik oldu, Halit isminde bir adam, Halit Alpyürek. Kalkıyor gidiyor onun karşısına. Diyor 'Latu sen ne istiyorsun bizden', diyor 'Sizin köyü yok edeceğim', diyor 'Sen yok edemezsin', bir ondan bir ondan. Tabi birbirini muhakkak tanıyorlar. O Latu ona diyor 'Erkeksen başını kaldır bana'. O da Feyzini, başında Feyz varmış, o zaman feyzini, silahın harbiyesi var. Harbiyesine takıyor. Taşın arkasında hafif kaldırıyor. O Latu bir tane sıkıyor, hiç vurmuyor. Diyor 'Sıra bendedir, sen de başını kaldır, ta buraya kadar (beline kadar göstererek b.n.)

kendini kaldırıyor. Korkmuyor ya, diyor mermi bana girmez. Buraya kadar kalkıyor, bir tane sıkıyor tam burasına vuruyor (alnının ortası b.n.). Vurduktan sonra devriliyor. Kâtibi kaçıyor, bir tane de ardından sıkıyor, onu da öldürüyor. Ondan sonra birbirlerine haber veriyorlar. Diyor ‘Miralayını vurdular’, kaçıyorlar onlar. Köy arkasına gidiyor, taa Van’a kadar arkasından gidiyorlar. Onun kellesini de ta Ankara’ya gönderiyorlar. Onun Kâtibinin saçı da diyordu bir metre uzunluğu vardı, saçı 1 metre. Ondan sonra onun kafasını diyor Ankara’ya gönderdiler, herhalde Pervari Kaymakamı Beye filan, o zamanki şeye. Herhalde bahşiş filan da vermişlerdi.” (Alan Notları: 06.03.2010 – Beğendik)

Ermeni Latu veyahut da Miran Efendi’nin, bugün çoğu Beğendikli tarafından, “gayrimüslim olan”, “Ruslarla birlikte Müslümanlara saldıran” ve çatışmalı bir dönemde Beğendik için ciddi bir tehdit olarak yörede öne çıkan bir karakter biçiminde tarif edilmesinin yanı sıra bazı kişisel özellikleriyle de övülüşü dikkati çeker:

“O zamanlar Rusya’da eğitim gören bir Miralay, Miran Efendi, Kürtçe adıyla Latu; Hacı Halil Akyürek (Xalidê Abbas – Abbas’ın oğlu b.n.) tarafından öldürülmüş. Bu Miralay da iyi eğitim görmüş, bilgili ve cesur biriymiş. Köy halkı tarafından kellesi köprüye asılmış. Bunu yapan kişinin torunu şimdi Gaziantep’te yaşıyor Reşit Akyürektir.” (Alan Notları: 06.03.2010 - Beğendik)

Tamamen yıkılmamış durumda olan büyük bir kilisenin Gümüşören’de bulunması ve burasının geçmişte “rahip okulu” olarak kullanıldığına dair anlatılar, Gümüşören’nin

yörede siyasal ve sosyal statüsü yüksek bir Ermeni yerleşimi olduğunu düşündürmektedir. Miran Efendi'nin ise Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya üstünlük sağlayan Rusya'nın örgütlediği ve devam eden savaş içerisinde de örgütlemeye gayret ettiği Ermeni ayaklanması hazırlıkları kapsamında, yerel milis güçleri içerisinde ataklığıyla öne çıkan ve büyük ihtimalle de eğitim almış bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Miran Efendi'ni şahsında, çoğunluğu öldürülen ve zorla göçe tabi tutulan yöre Ermenileri hakkında, Beğendikliler'in çoğunluğunun ve yine yörede temas ettiğimiz diğer kaynak kişilerin genelinin, “namuslu”, “dürüst”, “çok çalışkan”, “sanatkâr” gibi olumlu özellikleri üzerinden bir tutum geliştirmeleri, yöredeki Müslüman Kürt toplulukların, bir arada yaşadıkları Ermenilerle geliştirdikleri ekonomik, sosyal ve siyasal bağlarla açıklanabilir görünmektedir. Söz konusu bağların kuvvetli bir mahiyete mazhar olduğunu, günümüzde Müslümanlaşarak yaşayan⁶⁴ önemli bir Ermeni nüfusun varlığıyla ve Ermenilerle birlikte yaşanan dönemde ortaya çıktığı anlaşılan önemli bir ekonomik işbölümü ve uzmanlaşma pratiklerinde yakalamak mümkün görünmektedir.

Bir başka örnekte ise, alan çalışmasının küçük bir kısmının gerçekleştirildiği Çobanören Köyü'nde, eski nüfusun tamamının Ermeni olduğu ve hatta bugün köydeki soy gruplarından hangisinin sonradan Müslüman olan Ermeniler oldukları

⁶⁴ Müslümanlaşarak bölgede kalmayı tercih eden Ermeni ailelerin yanı sıra son derece ilgi çekici bir biçimde, tabiiyetinde oldukları kimi Kürt ağaların inisiyatifiyle korunan ve özgün kimlikleriyle yaşamalarına müsaade edilen Ermeniler de söz konusudur: “*Kale Mahallesi'ne eskiden Kâfirlerin Mahallesi deniyormuş. Kürtçede Kelha Kafıran (Kâfirlerin Kalesi b.n.) diye adlandırılmış. Kaleden kalıntılar hala mevcuttur. O zamanlar köyün yukarısında hiç Müslüman yok. Köyün belki 3 bin – 4 bin yıllık tarihi var. İzidiler ve Müslümanlar, bir arada da yaşamışlar. Ermeniler ise civar köylerde yaşıyorlar. Pervari'nin köylerinde 3 - 5 sene öncesine kadar da Ermeni vardı*” (Alan Notları: 05.03.2010 - Beğendik).

çok canlı bir şekilde bilinmektedir: “Vêlas”, Çobanören’in, bugün de yaygın şekilde kullanılan eski adı olup Ermenice bir kelimedir. Çobanören’in şimdiki sakinlerinin bir kısmının da yakın zaman öncesine değin göçer hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan köylülerden olduğu ifade edilmiştir. Ermeni Tehciri sonrasında boşalan köy, göçer hayvancılıkla uğraşan Müslüman Kürtler tarafından doldurulmuştur. Ancak Çobanören’de kalan Ermeni aileler de vardır:

“Kaynak kişilerin aktarımlarına göre bugün Çobanören’de 6 büyük aile meskûndur. İlki Eybukanlar olup aile isimlerini soy ataları olan Eyüp’ten aldıklarını ifade etmektedirler. Köydeki 50 hanenin yaklaşık 25’i Eybukanlar’dan oluşmaktadır. İkinci büyük aile Mala Gurî’dir. Türkçe çevirisiyle Mala Gurî, Kurt Evi, Kurt Hanesi, Kurt Ailesi anlamına gelmekte olup, bir soy grubunu tanımlamakta olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü büyük aile Mala Avdi’dir. Çobanören’in Kürt ailelerinden, en eski yerleşimcileri olarak tanınmaktadırlar. Dördüncü büyük aile Mala Aliyê Yusuf Ağa soy grubudur. Ali’nin oğlu Yusuf’un Hanesi olarak bilinen bu soy grubu, köydeki Ermenilerin göç ettirilmesinden önce de onlarla birlikte yaşamış olmalarıyla ayırt edilmektedirler. Beşinci büyük aile Mala Bîşar soy grubudur. Bu ailenin Van - Bahçesaray’dan geldiği ve Çobanören’e yerleştiği ifade edilmektedir. Altıncı büyük soy grubu Mala Guruz’dur. Mala Guruz, diğer tüm ailelerden, “sonradan Müslüman olan Ermeniler” olmalarıyla ayrılmaktadırlar. Bu soy grubunun atalarının Ermeni olup, sonradan İslamlaşmış oldukları ve diğer aileler gibi yerel dini otoriteye biat ettikleri anlaşılmaktadır. Kaynak kişilerce, bu soy grubunun aile reisinin bugünkü köy muhtarının halaoğlu olduğu da ifade edilmiştir.” (Alan Notları: 26.02.2010 – Çobanören)

Yörede bu gibi örneklerle sıkça karşılaşilmektedir. Yanı sıra Ermeni Tehciri döneminde, çoğunlukla geride kalan ya da bırakılan Ermeni çocuklardan olma hanelerde de “Ermenilik bilinci” canlıdır. Bu bilinç öne çıkarılmadığı gibi, saklanan, gizlenen yahut utanç duyulan bir özellik olarak da zikredilmez. Tersine, hemen her hanenin kendi özgün karakterini tanımlayan bir nitelik olarak zikredilir:

“Onların dışında da Ermeniler varmış işte. Şimdi köyde, (Beğendikte b.n.) onlardan kalanların çocukları vardır. Mesela iki kız çocuğu kurtulmuş savaşta. Bu kızları da çocukken ağaya vermişler. Onun hizmetini yapmışlar. İşte evlendirmişler köylülerle. İşte onların çocuklarıdır...” (Alan Notları: 22.05.2010 - Beğendik)

Ermenilerin, tarımda ve zanaatta öne çıkan teknik bilgi birikimleriyle ve ustalıklarıyla ayırt edilmeleri, yörede yaygın olan ve sık rastlanan bir durumdur.⁶⁵ Kuvvetle muhtemeldir ki çoğunlukla göçer hayvancılıkla geçinen Kürt topluluklardan daha önce yerleşik yaşama geçmiş durumda olan Ermeni toplulukların geliştirdikleri tarımsal teknikler ile taş ustalığı, terzilik, marangozluk, demircilik, değirmen sahipliği gibi çeşitli zanaat erbablığı ve ticari ilişkilerle uyarlı belirli bir işbölümüne yaslanan ortak yaşam söz konusudur.

⁶⁵ Bu açıdan verilebilecek en çarpıcı örnek, Çobanören Köyü’nde, adına “Rater” denilen, halen Ermeniler’den devralınan ve pre-modern dönemlere ait bir sulama tekniğinin kullanılıyor oluşudur. Rater: Çobanören’de tarım arazilerinin sulama sisteminde, suyun tarlaların büyüklüğüne göre verilme süresini belirleyen yerel bir zaman birimidir. Modern saat uygulamasına göre ise de bir raterin, 4 saate denk gelmekte olduğu anlaşılmıştır. Çobanörenli kaynak kişilerin ifadelerine göre, köydeki mevcut tarlaların tamamı halen rater sistemine göre, toplam 9 günde sulanabilmektedir. Rater’lerin başlangıcı ve bitişi ile sulama sırasının hangi aileye geçeceği, coğrafi bir takım işaretler ve doğal süreçlerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin karşı dağlara güneş vurması, “Cohtık” (Türkçede çift anlamına gelmektedir) zamanı, Ağustos ayında iki yıldızın ortaya çıkması gibi...

Ezidilerle de benzer kültürel süreçlerin yaşanmış olması kuvvetle muhtemelken, toplumsal kolektif hafızanın Ermeniler hakkında bu denli canlı oluşu, tarihsel açıdan görece daha yakın bir döneme işaret etmesinin yanı sıra günümüzde de halen yörede yaşayan birkaç Ermeni hanenin canlı tuttuğu toplumsal hafızayla açıklanabilir. Ayrıca, zorla göç ettirilen bazı Ermeniler'in son yıllarda Türkiye'ye yönelik gerçekleştirdikleri ziyaretlerin de söz konusu canlılığı tetiklediği ifade edilebilir:

“Geçen sene bu Latu'nun yeğeni Gümüşören'e gelmiş. Kendi bahçesini, evini bulmuş. Burada dedesinin mülkleri olduğunu söylemiş. Elinde tapusu da varmış, göstermiş. Latu'nun hazineleri varmış.” (Alan Çalışmaları: 06.03.2010 - Beğendik)

Öte yandan, Ermenilere ilişkin, söz konusu olumlu yaklaşımın, önemli bir itimini de yörede son yıllarda yaygınlaşan ve yükselen Kürt ulusal siyasetinin, etnik kimlikler üzerinde sahip olduğu modernist tutumun, din ekseninde gerçekleşen geleneksel kimlik bilincinde bazı esneklikler ortaya çıkarmasının sonuçları olarak da görülebilir. “Ermeni Katliamı” ve Ermenilere uygulanan zorla göç ettirme politikalarıyla, çatışmalarla ve buradaki can kayıpları ile “köy boşaltmalar” üzerinden özdeşlik kuran Kürt ulusal siyaseti, zaman içerisinde yörede etkilediği Kürt topluluklar içerisinde de Ermenilere karşı bir empatiyi tetiklemiş ve geliştirmiş görünmektedir.

Ermeniler ve Müslüman Kürtler arasındaki ilişkilerde, konunun en dikkat çekici özelliklerinden birisi ise bazı Ermenilerin, tıpkı Kürt topluluklarda olduğu gibi, ağa soylu belli Kürt hanelere biat etmiş olmalarıdır. Yörede yaygın olan tabirle ifade edecek olursak: “Bent olmuş olmaları” durumudur. İlerleyen alt başlıkta ayrıntılı şekilde irdelleyeceğimiz soy grupları ve bunlar arasındaki siyasal ve sosyal

ilişkilenme biçimlerinde de göreceğimiz üzere Kürt topluluklar, kan bağına dayalı büyük soy grupları (aşiretler) ile bu soy grupları içerisinde alt dallara ayrılmış benzer soy gruplarının oluşturduğu sosyal yapıya tabi şekilde yaşamaktadırlar. Günümüzde de bu yapı halen iktisadi, sosyal ve kültürel yaşantıda büyük ölçüde geçerliliğini, kendisini yeni süreçlere ve dış etkenlere uyarlayarak sürdürmektedir.

Ermeni Tehciri öncesinde ise, bazı Ermenilerin, ağa soylu aileler altında, onlara kan bağı veyahut da siyasal bağlılık temelinde “bent olan” “Kırmanclar” yani köylüler gibi bağlandıkları anlaşılmaktadır. Ağasına ürününden pay veren yahut ağanın tarlasında çalışan, sürüsünü güden ve ev işlerini yapan köylüler gibi bazı Ermeni ailelerin de Müslüman Kürtlerle birlikte yaşadıkları ifade edilmiştir. İşte günümüzde, yörede tek tük rastlanılabilen ve halen Ermeni kimliğini koruyan aileler de bunlar gibi dönemin bazı ağalarına bent olan ve Ermeni Tehciri’nde “kendi tebaasını koruyan kimi ağaların Ermenileri”dir.

Toparlayacak olursak, Ezdilerle ve Ermenilerle çeşitli iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkiler içerisinde başlayan Müslüman (Şafii) Kürt bir topluluğun kolektif hafızasından Beğendik Tarihi’nin ilk kısmını bu şekilde sonlandırabiliriz. Ezidiler ve Ermeniler gibi farklı etno-kültürel toplulukların başat öğeler haline getirildiği Beğendik Tarihi’nin bir diğer ve önemli bölümü de şüphesiz ki bu söylencelerin öznesi olan Müslüman (Şafii) Kürt topluluklara dairdir. Aşağıdaki alt bölümlerde, Kürt toplulukların sosyal organizasyonları ve iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkileri ile bu toplulukların dinsel pratikleri ayrıntılı şekilde irdelenmekte ve Beğendik Tarihi’nin Müslüman (Şafii) Kürt kısımları açığa çıkarılmaya gayret edilmektedir.

3.2 Beğendik'in Müslüman (Şafii) Toplulukların Sosyal Yapısı (Aşiret) ve Tarihi

Farklı lehçe veyahut yerel ağız kullanıyor olsalar da ortak bir dil konuşan; benzer kültür özellikleri gösteren; kan-bağı esasının geçerli olduğu, aynı ortak atadan geldiklerine inanan; ekonomik, sosyal ve siyasal birliktelikler oluşturmuş iki veya daha fazla alt soy grubunun yan yana geldiği toplumsal organizasyonlara, özelde antropoloji genelde ise sosyal bilimler literatürü içerisinde “aşiret” tipi toplumsal örgütlenme modeli denilmektedir (Aydın ve Emiroğlu, 2003: 77). Ortadoğu’da ve Türkiye’de, konuşulan dil ve dini inanmalar bağlamında birbirlerinden farklılıklar gösteren en büyük topluluklardan olan Kürtler üzerine yapılan hemen tüm çalışmalarda, bu toplulukların hâkim örgütlenme biçimi olan aşiret tipi sosyal organizasyonlara, bunların alt birimlerine, işlevlerine ve sosyal değişme içerisindeki fonksiyonlarına çok boyutlu olarak ilgi gösterilmiştir/göstermektedir. Bu bakımdan, Kürt toplulukları nezdinde, “aşiret” kavramlaştırması üzerine, gerçekleştirilen alan çalışmalarından ve değerlendirme biçimlerinin kuramsal çeşitliliğinden kaynaklı olarak farklı bakış açıları ve değerlendirmeler de mevcuttur. Temelinde ise batılı araştırmacıların kullandıkları kavramların, Türkçede kullanılan kavramlarla olan zıt anlamlılığı olduğu söylenebilir. Örneğin Türkçe’de kullanılan ve Arapça kökenli olan “aşiret” ve “kabile” terimleri; bir üst ekonomik, sosyal ve siyasal organizasyon olarak aşireti ve bunu oluşturan alt soy gruplarını kabile olarak tanımlamaktadır. Ancak İngilizce olan “tribe”, Türkçedeki “aşiret” kavramına denk düşerken, Arapçadaki “kabile” anlamına gelmekte olup; “tribe”’nin bir alt örgütlenme kategorisi olan “sub-tribe” Türkçede “kabile” anlamındayken Arapça’da “aşiret” anlamına gelmektedir (Aydın ve Emiroğlu, 2003: 78). Ya da örneğin Batılı antropologların

çoğunlukla Kuzey Amerika ve Afrika çalışmaları bağlamında kullandıkları ve “aşiret” kavramıyla da eşdeğer kullanılabilen ancak Ortadoğu’daki toplulukların iktisadi, sosyal ve siyasal birlikteliklerini açıklamada yetersiz kaldığı gözlemlenen “klan” kavramı örneğinde olduğu gibi (Haviland, 2002: 328 – 341).

Tartışmaların ve farklı kavramlaştırmaların, Kürt topluluklar üzerine çalışan batılı sosyal bilimciler cephesinde ve yerli araştırmacılar arasında sürdürüldüğü bilinmektedir. Konunun duayenlerinden sayılan antropolog Bruniessen, Kürtçe’de bulunan ve akrabalık, soy ilişkilerini tanımlamakta kullanılan birçok kavramın çevredeki diğer dillerden (Arapça, Farsça, Türkçe vb.) alınmış olabileceğini ve bu bağlamda ele alınması gerektiğini işaret eder. Buradan hareketle de örneğin Arapça’daki soy terimlerinin İngilizce karşılıklarının, Kürtçe’deki kullanım anlamlarının farklılığına işaret ederek “aşiret”, “klan”, “kabile” ve “sülale” gibi aşiret içerisindeki soy gruplarını, bunların kategorilerini tanımlayan kavramların yetersizliğini ifade eder. Bruniessen için aşiret tipi toplumsal örgütlenme modeli içerisinde daha alt soy gruplarını ve ilişkilerini tanımlamak için kullanılan “hoz”, “bavik” (Beğendikte kullanıldığı şekliyle ‘babik’) ve “mal” ise Kürtçe kavramlardır. Bruniessen ayrıca klasik batılı antropolojik yaklaşımların öngördüğü soyutlama modeline de karşı çıkar. Aşiret - klan - soy - altsoy - hane halkı olarak kabul edilen klasik hiyerarşik sıralamanın, aşiret içerisindeki farklı düzeylerin aşiret üyelerince ekonomik, sosyal ve siyasal çıkar birlikleri oluşturma temelinde durumsal olarak pekâlâ değişebildiğini ve buradaki terimlerin karşılığı olarak incelediği topluluklarda

kullanımda olan “taife”, “tire” ve “fex” gibi kavramlar temelinde kullanıldığını tartışır (Bruniessen, 1991: 71 – 86).⁶⁶

Türkiye’de de sadece Kürt toplulukları değil Türkçe konuşan göçebe ve yarı-göçebe toplulukları da tanımlamak için kullanılan aşiret konusu bağlamında kendilerinden sonraki çalışmaları etkilemiş önemli araştırmalar yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak ilk zikredebileceğimiz isim “Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler” isimli yapıtında aşiretleri sınıflandırma denemesine girişen Ziya Gökalp’tir. Örneğin Gökalp’e göre (1992), bir aşiretin ağırlık noktası semiyede (klan) ise, “semyevi bir aşiret”tir. Bu şekilde değerlendirilecek olursa, diğer aşiret modelleri de aşiretin ağırlık noktası soy ya da kuşak üzerine ise “Bâtını aşiret”; ağırlık noktası konfederasyon üzerine ise “amarevi aşiret”; ağırlık noktası kabilede ise, “kabilevi aşiret”tir. Fakat eğer ağırlık noktası şa’b’da ise il, yani küçük millet tipinde ortaya

⁶⁶ Bruniessen’in bahsi geçen tartışmalarını dayandırdığı ve kendisi gibi Irak Kürtleri üzerine çalışmalar gerçekleştirmiş iki önemli sosyal antropolog vardır. Irak’ta Revanduz Kürtleri üzerine çalışmış olan Edmund R. Leach ve Fredrik Barth. Leach’e göre (2001: 34 – 35), yukarıda bahsi edilen soyutlama şemasında, aşiretler öncelikle her biri aynı zamanda bir “klan” olan “taifa”lardan oluşur. Taifa ise, kendi içinde “tira” denilen alt soy gruplarına bölünmektedir. Özetleyecek olursak, Leach’e göre aşiret, taifa ve tira terimleri, genel antropolojik sınıflandırmada kabile, klan ve soy terimlerine karşılık gelmektedir. Barth’a göre ise (Barth, 2001: 46 – 49), aşiret öncelikle “tire”lere bölünür ve buradaki “tire”nin anlamı onun bir aşiret kolu ya da yine alt bir birimi olduğudur. Başka bir ifadeyle izah edecek olursak Barth’ın tire olarak kastettiği şey, en büyük alt soy gruplarıdır. Bu gruplar da Barth’a göre “xel” denilen birçok yeni alt bölünmeye uğramıştır. Xel’ler ise en temel birim olan “hane”lerden meydana gelir. Bruniessen, tüm bu terimlerin çoğunlukla yabancı kökenlerden geldiklerini ve bununla birlikte araştırılan topluluğun özgünlüğüne göre farklı anlam aralıklarına sahip olabileceğini öne sürer. Örneğin Bruniessen, (1991: 84 - 86) “tayfa” ya da “taifa” kavramlarının Arapça kökenli olduğunu ve Kürtler arasında soy gruplarını tanımlayan “sülale” kavramı yerine kullanıldığını; “tire” kavramının ise İran kökenli olduğunu ve alt bölüm anlamına geldiğini söyler. Barth (2001: 47) ise “taife” kavramının, Kürtçe’de kullanılan “hoz” kavramı yerine kullanılabileceğini ve bunun sülaleyi tanımladığını öne sürmektedir. Ek olarak Barth, Leach’i de eleştirerek, onun taife ve tire arasında yaptığı ayrımı başarısız bularak tirenin çoğunlukla politik birleşmeleri tanımlamada kullanılan bir aşiret altı kol grubunu tanımladığını söyler. Leach ise (2001: 35) taife ve tire arasındaki ayrımın sadece işaret ettiği grupların büyüklüğüyle ilgili olduğunu savunmuştur. Bruniessen (1991: 81), bu tartışmaları da eleştirerek, Batılı antropoloji literatürüyle eşleştirilen tanımlamaların Kürt topluluklarına giydirilmeye çalışılan “dar bir ceket” olduğunu savunmuştur.

çıkar. Gökalp, Arap ve Kürt aşiretlerini kabilevi olarak sınıflarken Türk aşiretlerini ise il kategorisinde görür. Fakat Türkiye’deki antropoloji ve sosyoloji çalışmalarını derinden etkileyen çalışma ise İsmail Beşikçi’nin (1992) “Doğu’da Değişim ve Yapısal Sorunlar - Göçebe Alikan Aşireti” isimli çalışmasıdır. Burada Beşikçi, aşiret yapısındaki başlıca kademeleri kabile ve aşiret kavramları temelinde irdeler.⁶⁷

Alan çalışması süresince Beğendik’te ve çalışmayla ilgili olarak bulunduğumuz yakın çevre yerleşimlerde, yukarıda zikredilen akrabalık, soy terimleri ile bu temelde kan bağına dayalı ve fakat son derece değişken durumda olan ekonomik, sosyal ve siyasal ittifakları tanımlayan kavramlardan sırasıyla (en alt birimden en üst tanıma kadar) “hane”, “mal”, “babik” ve “aşiret”i tespit ettiğimizi ifade edebiliriz. Kuşkusuz bu kavramlar Beğendik ve çevresindeki hâkim kültürel yapı içerisinde anlamlı olup, örneğin yukarıda verilenler gibi, Kürt topluluklarıyla ilgili olarak gerçekleştirilen diğer çalışmalarda ifade edilen biçim ve içerikten belirli farklılıklar taşımaktadırlar. Buna göre Beğendik’te “hane”, tek bir aileyi tanımlayabildiği gibi, ebeveynlerin evli çocuklarını da içerisine alan birden fazla aileyi de tanımlamaktadır diyebiliriz. “Mal” ise kimi zaman tek bir haneyi kimi zamansa birden fazla haneyi içerisine alan bir soy grubunu tanımlayabilmektedir. Ancak mal, toplumsal ekonomik, sosyal, siyasal veyahut dini bazı avantajlara sahip ayrıcalıklı statü ve prestij gibi kendisini diğer hane gruplarından ayıran niteliklere dair bir betimleme olabileceği gibi Çobanören Köyü örneğinde de görülebileceği gibi, nüfusu az yerleşim birimlerini oluşturan az sayıdaki soy grubunu tanımlamak için de kullanılabilir. “Babik” ise, büyük

⁶⁷ Beşikçi’den sonra gelen Kürt aşiret topluluklarına dair çalışmalar, aşiret yapısının çözümlenmesi ve ara birimlerinin tanımlanmasına dair pek çok farklı yaklaşımla çeşitlenmiştir. Örneğin Ahmet Özer (1992: 504) aile - çadır - zom - oba - tayfa - kabile şeklinde bir model öne sürmüştür. Buna göre aileler ve onların birleşmesinden oluşan çadırlar ve bu şekilde yan yana gelen alt kategorilerin toplamında ortaya çıkan aşiret bütünü ortaya çıkar.

oranda Bruniessen ve diğerlerinin farklı tanımlarla işaret ettiği; belirli bir ortak soy grubu içerisinde yer alan ancak güncel ekonomik, sosyal ve siyasal süreç ve gelişmelere göre değişebilen hane ya da mal ittifaklarına dayanan ve yine kendi içerisinde ortak mitik soya dayalı statü ve prestij hakkı gibi belirleyenlerle değişebilen, son derece geçişken bir kategoriyi işaret etmektedir diyebiliriz. Aşiret ise en genel manada mitik ataya ya da atalara dayanan babiklerin, ağa soylu hanelerin önderliğinde birleştiği en üst ittifak grubu olarak ifade edilebilir. Geline aşamada, Beğendik'in ve bölgenin hızla ve çarpık da olsa gelişen kapitalist modernleşme süreçlerine dâhil oluşları, ağa soylu hanelerin önderliğinde aşiret düzeyindeki sosyo-politik ve ekonomik yapıyı belirli ölçülerde dönüşüme zorlasa da babik gruplarının dikkat çekici bir biçimde alternatif sosyo-politik ve ekonomik kaynakları değerlendirerek öne çıkmakta oldukları gözlemlenmiştir.

Hane, mal, babik ve aşiret kavramlarını Hakkâri'de tamamladığı önemli alan çalışmasında Yalçın-Heckmann'da da (2002: 133) görmek mümkündür. Yalçın-Heckmann'ın çalışmasında kullandığı başlıca akraba, soy terminolojisinin “hane”, “mal”, “babik”, “eşiret” olduğu görülebilir. Buna göre hane, en küçük birimdir ve ardından mal, daha sonra da babik gelir. Yalçın-Heckmann'ın (2002) önemli tartışma konularından birisi de –ki ilerleyen tartışmalarımızda “Orta Mahalle” kategorisi içerisinde eğileceğiz, hanelerin “aşiret üyesi olmama” hallerinin de mümkün olabileceği ve bu bağlamda, çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler neticesinde aşiretler arasında geçiş olabileceği gibi, aşiretler dışı bir toplumsal kategorinin de mevcut olabileceğidir. Ancak Yalçın-Heckmann'a göre aşiretler dışında kalan bu kategori içerisinde hanelerin mutlaka bir mal'a tabi olmaları da gereklidir.

Mal kavramının yerelde birkaç farklı anlamda kullanılabildiğini ifade etmiştik. Mal, bir haneyi tanımlayabildiği gibi aynı evi paylaşan birkaç akraba grubunu da işaret edebilir. Bu anlamıyla mal'ın "sülale" olarak da kullanılabileceği ifade edilebilir –ki Yalçın-Heckmann da (2002: 133) kavramı, aşiret terminolojisinde bir alt birimi ifade eden sülale anlamında kadın ya da erkek atadan gelen babasoylu bir akraba topluluğunu betimlemek için kullanmıştır. Bu anlamıyla Yalçın-Heckmann'ın mal kavramı klan tanımına daha yakın gibidir ancak bu tanımlama Beğendik'te ve çevresinde kullanılan mal kavramıyla tam olarak örtüşmez. Zira klan, Batılı antropoloji literatüründe kan bağına gerçek ya da hayali bir ortak ataya dayandıran bir tür akraba topluluğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Devamla, söz konusu ortak ata ile güncel toplulukların kan bağı ispatlanamaz. Ortak ata (yazısız topluluklar için) tarihsel olarak bilinemeyecek bir geçmişte kalmıştır ve klanların kalabalık ortamında, hanelerin kimlikleri de birbirine geçmiş ve yeni biçimler almıştır (Haviland, 2002: 328). Fakat Beğendik ve çevresinde mal, bilinebilen geçmişten itibaren oluşmuş soy bağlarını ve bunun da ötesinde ilgili soy bağına diğer benzerlerinden ayıran ekonomik, sosyal, siyasal veyahut dini bazı nitelikleri işaret etmektedir.

Beğendik'in İslamlaşması söylenceleriyle birlikte, varlıkları oldukça erken bir tarihe dek geri götürülen Beğendik'teki Müslüman (Şafii) Kürt topluluklarının, aşiretlerinin ve bunları oluşturan babik grupları ile bunlar içerisindeki mal'ların ve hanelerin, bölgeye ve yöreye hangi zaman aralıklarında geldiklerine veyahut yerleştiklerine ilişkin somut bir veri bulunmamaktadır. Ancak söylencelerden ve kolektif hafızanın hatırlayabildiği uzak geçmişe ait anlatılardan anlaşıldığı kadarıyla, bugün tüm Pervari yöresinde yerleşik durumda olan Adıyan ve Şakıran aşiretlerinin

Beğendik'teki kolları, şimdiki Kuzey Irak bölgesinden kitlesel göçlerle Beğendik'e ve civarına yerleşmişlerdir. Günümüzde, aşiret kategorisinin içinde ve dışında kalan kesimleriyle birlikte Kürt topluluklar, gerek Beğendik'teki gerekse yöredeki toplam toplumsal yapı içerisinde bir tür kast sistemini oluşturan şu ana kısımlara ayrılabilir:

1) Aşiret içerisindeki “Ağa soylu” haneler. 2) “Ağa soylu” aileler arasında “bent olmuş”⁶⁸ “Kırmanclar”, yani köylüler. Kırmanclar, aşiret içerisinde, belirli ağa soylu hanelere tabi olmak suretiyle kendi kan bağına dayalı sosyal örgütlenmelerini oluştururlar. Büyük babik grupları en önde gelendir. Babikler, kendi içerisinde mal olarak adlandırılan veya adlandırılmayan hanelerin yan yana gelmesiyle oluşan ekonomik, sosyal ve siyasi birliklerdir. Kendi içerisinde ve çevresindeki diğer babiklerle son derece karmaşık ilişki ağları ve hiyerarşisi söz konusudur. Tüm sosyal hareketliliğin temelinde ise mal veya haneler bulunur. Haneler ise tek bir aileden oluşabildiği gibi birden fazla kalabalık akraba gruplarını tanımlamak için de kullanılabilmektedir. 3) Aşiretlerle ortak etno-kültürel kimlik kodlarını (aşiret, babik, mal ya da hane) paylaşmakla birlikte aşiret tipi örgütlenmenin, kan bağına dayalı kimliklenme alanının dışında tutulan; bu anlamda aşiretin iktisadi ve siyasi yükümlülüklerinin dışında kalan ve ayrı birer iktisadi, siyasi, sosyal merkezler olan, Nakşibendî Tarikatı'na bağlı “seyit” veya “şeyh” soylu aileler.

⁶⁸ “Bent olmak” tabiri hem Kırmanclar tarafından hem de ağa soylu hane bireyleri tarafından bugün de kullanılmaktadır. Bent olmak, yaklaşık çeyrek yüzyıl öncesine değin hemen hemen tüm bir feodal dönem boyunca Kırmancların aşiretin dışsal ve içsel ekonomik, sosyal ve siyasal hayatının belirleyeni olan ağa soylu ailelerin ve zamanla dönemin sonlarına doğru Nakşî tarikatlarını temsil eden şeyh ya da seyit soylu ailelerin arasında oluşturdukları çıkar birliklerinin bugündeki bir yansıması olarak kullanılmaktadır. Günümüzdeki en önemli fark, ağaların veya şeyh ya da şeyh soylu ailelerin yanı sıra babikler içerisinde öne çıkan kimi mal ya da hanelerin, geleneksel hukuku içerisinde hakkı olmasa da fiilen kendine bent hanelerle birlikte, siyasi çıkar grupları oluşturmaları ve bunları yönlendirmeleri gerçeğidir diyebiliriz.

Ayrıca, yerel toplumsal yapının dışında olmasına karşın, hemen tümüyle, ağa soylu aileler dolayısıyla iktisadi, sosyal ve siyasal süreçlere müdahil olan askeri ve sivil devlet bürokrasisi de sosyal ve siyasal ilişkiler bağlamında, bu yapı içerisinde ifade edilmelidir. Bu bakımdan, Beğendik'te ve yörede, aşiretler, alt soy grupları ve seyit aileleri ile bu karmaşık yapının kendi içerisindeki iktisadi ve siyasi faaliyetlerinin, pre-modern dönemlerden günümüze, ciddi niteliksel bir dönüşüme uğramadan taşındığı ve bir modernleşme projesi olan Cumhuriyet'in de askeri, sivil kurumları ve bürokrasisiyle birlikte, bu yapıyla kurduğu uyumlu etkileşimi sürdürmekte olduğu ifade edilebilir.⁶⁹

Beğendikliler, aşiret tipi sosyal örgütlenmeyi var eden kan bağı esasına göre örgütlenmiş babayanını izleyen esas soy bağları içerisinde, iktisadi ve siyasi çıkar birliği temelinde yan yana gelmiş alt soy gruplarına bölünmüş şekilde yaşamaktadırlar. Bu durum, Beğendikliler'in ve yöredeki diğer Kürt topluluklarının sahip olduğu toplumsal örgütlenme biçimlerinin en önemli ve belirgin özelliğidir.

Adiyan ve Şakiran aşiret kimlikleri, doğumla birlikte kazanılan, mitleştirilmiş bir kan bağı esasını koruyan, aktaran ve asıl olarak da içerisinde barındırdığı kalabalık nüfuslu alt soy gruplarının “aşiret” sınırları dışında kalan iktisadi yahut siyasal tehditlerle karşılaştıkları süreçlerde ise işlevselleştirilen eylem birlikleri olarak tanımlanabilir. Bu kimlik alanı altında, Beğendikliler ve yöredeki diğer topluluklar, kendi içerisinde onlarca farklı alt soy grubuna bölünmüş şekilde yaşamaktadırlar.

⁶⁹ 1839 – 1950 yılları arasında, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tevarüs eden merkezi devletin “Doğu politikalarını” karşılaştırmalı örneklerle tartışan, yakın zamanda tamamlanmış bir doktora tezi için bkz. Ebinç, 2008.

Ağa soylu aileler de bu bölümlenmenin önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Tek bir aşiret için yine tek bir ağa soylu ailenin erkek çocukları içerisinde babayanını esas alan bir hiyerarşi düzeninin egemen olmadığı; tıpkı alt soy gruplarındakiler gibi birden fazla ağa soylu ailenin olduğu ve bunların da kendi içlerinde kan bağına göre gruplandığı bir durum söz konusudur. Ağa soylu ailelerin ekonomik varlıkları ve geçmişten koruyarak taşıyabildikleri prestij ve statüleri, kendilerine “bent” olan diğer “Kırmanc” yani köylü alt soy gruplarının niceliğini ve doğal olarak da ilgili ağa soylu hanenin aşiret içerisindeki sosyal ve siyasal konumunu belirlemektedir. Kimi zaman, bazı ağa soylu ailelerin, aşiret içi çatışmalarda yahut iktisadi ve siyasi dengelerin değişmesiyle birlikte prestij kaybederek “bentlerini” yitirdikleri ve güçsüzleştikleri de görülür. Bu anlamda, Adıyan ve Şakiran aşiretleri içerisindeki ağa soylu aileler de tüm Pervari yöresine yayılmış durumdadır.

Adıyan ve Şakiran aşiretlerinin günümüzde devlet bürokrasisinde, yerel ticaretle ve aşiret içi yahut aşiretler arası siyasal ilişkilerde önde gelen nüfuzlu “ağa soylu” aileleri olmakla birlikte, bu ailelerin, belde, köy yahut mezra ölçeğinde birbirinden farklı mıntıkalara ayrılmış ve nüfuz alanları oluşturmuş oldukları görülür. “Ağa soyluluk”, aşiretin, çoğunlukla mitleştirilmiş ortak atasına kan bağıyla bağlı olma ve bu bağdan kaynaklanan doğal bir imtiyaz ve statü olarak kabul görür. Bu konudaki tartışmaları ilerletebilmek için verilebilecek en özgün derleme şöyledir:

“Bu Aşağı Mahalle hemen hemen hepsi birdir. Yukarı Mahalle de birdir. Bu bizim Aşağı Mahalle cinsi, Irak’tan gelmiş. Biz büyüklerimizden işittik. İki kardaş imişler. Irak’da Bahadin (Telaffuz tam anlaşılamadı b.n.) diye bir yer var. İlçedir orası. İşte oradan buraya gelmişler. İşte Aşağı Mahalle hep bu iki kardaşın cinsidir. Yukarı Mahalle, Yörüklerden. Aşiret biz diyoruz,

Koçerlerden. İşte onlar da bir cinstendir. Orta Mahalle ise aslında birkaç ailedir. Onlar da akrabadır ama çok eskilerden. Pire Bal'le gelmişler. Bir de sonradan gelip yerleşenler var. Yani onlar karışıktır biraz. Yani hepsi bir yerden gelmiş, kimse bilmiyor. Biri Pervari'den gelmiş, biri oradan, biri buradan. Yani karışıktır... Meran Ağa ve onun cinsi bunlardan ayıdır. Onlar Ağa'dır. Onlar Ağa'dır, biz Kirmancız. İster zengin olsun ister sürünsün, sülalesi, cinsi Ağa ise, işte diyorlar Ağa'dır. Yani burada zenginlikle değildir Ağalık. İşte ne kadar fakir de olsa Ağa'dır. Ama Anadolu'da öyle değil. Orada zenginlere Ağa diyorlar. Burada sen ne kadar zengin olursan ol. Sana diyorlar, 'Kirmanc'. Bu Kirmancıların hepsinin bir ağası vardır. Kendi aralarında bent vardır yani. İşte bu Aşağı Mahalle'nin ağaları farklıdır. Yukarı'nın farklı. Ama işte bu bütün Pervari'de vardır. Yani tüm Pervari aslında iki partidir. Biri Adıyan, Adıyan Ağaları, onlara ait. Diğeri Şikri. Yani iki aşirettir. Buradan Çatak'a kadar, Van'a sınır köylere kadar tüm her yerde bu iki aşiret vardır. Kirmancılar da bent olmuşlardır. Yani isteseler de birinden diğerine geçemezler. Şikri hep Kirmanc'tır. Adıyan ise hep ağalar başında vardır. Onlar da ağa yoktur ama onların ki ağalardan da beterdır. Kirmanc'tır ama ağalar gibi hareket ediyor. Pervari'de Şevki (Telaffuz tam anlaşılamadı b.n.) var işte odur onların başı. Bizim ki Emin Ağa'dır, Durmaz Ağa'dır. Yani tabi eskiden bunlar çok önemliydi ama şimdi kalmadı artık. Bir birbirimizden olduk. 20 – 30 senedir öyle kavgalar olmuyor. Geçmişte Beğendikte, bu yüzden çok kavga oluyordu. Çarpışma da oluyordu. Benim bildiğim öyle 20 kişiden fazladır ölmüş zamanında. Ben kendim de dayak

yemişim yani. Ama cahillik idi yani. Sırf keyf için kavga ediliyordu. Kafasızlık yani.” (Alan Notları: 11.04.2010 – Beğendik)

Ağa soylu haneler içerisinde ise ancak aşiretin siyasal temsiliyeti açısından etrafında kümelenen ve bu anlamda öne çıkan ağa soylu bir aileden bahsetmek mümkündür. Ancak bu durumun yukarıda izah ettiğimiz ekonomik, sosyal ve siyasal değişkenlere bağılı olarak zaman içerisinde farklı ağa soylu ailelere doğru bir geçişkenlik gösterdiği de ifade edilmelidir.

Kırmanclar ise haneleriyle birlikte dâhil oldukları bu kalabalık alt soy grupları içerisinde, iktisadi, sosyal ve siyasal çıkar birlikleri temelinde son derece geçişken ve hareketli bir sosyal düzene sahiptirler. Bu bakımdan, Beğendik’te ve yörede, aşiret kimlikleri büyük çoğunlukla mekânsal olarak tanımlanır. Örneğin bugün Beğendik’te, “Taxa Jorî” (Yukarı Mahalle), “Nav Gundî” (Orta Mahalle) ve “Taxa Jerî” (Aşağı Mahalle) olarak kavramlaştırılan mekânsal kimlikler, iktisadi, sosyal ve siyasal yaşamda alt soy grupları açısından tümüyle belirleyicidir:

“Taxa Jorî (Yukarı Mahalle b.n.) Ziyaret Camii’nün üst kısmında, Nav Gundî (Orta Mahalle yahut köyün orta yeri b.n.) Müküs’tekiköprüünün üst kısmında, ve Taxa Jerî de (Aşağı Mahalle b.n.) Kale Mahallesi’de yani Kelha Kafıran’dadır (Kafirlerin Kalesi b.n.). Yukarı Mahalle’deki Şakıran Aşireti, bir atadan gelmiştir. Aşağı Mahalle’dekiler de iki atadan gelmiştir. Orta mahalle ise karışmış durumdadır. Yani Şakıran da vardır Adıyan da vardır. Dışarıdan gelen de vardır. Pire Ball’in soyu da vardır. Karışıktır yani onlar.” (Alan Notları: 22.03.2010 – Beğendik)

Beğendikliler'in mevcut aşiret altı sosyal organizasyonları (babikleri) ve bu yapı içerisindeki iktisadi, sosyal ve siyasal hareketlilik; Avrasya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşayan aşiret toplulukları üzerine gerçekleştirilen Antropoloji çalışmalarında işaret edilen "dallanan soy sistemi"ne (segmentary lineage system) göre örgütlenmeye son derece tipik bir örnek teşkil etmektedir. Genellikle dallanan soy sistemi tipinde görülen aşiret tipi toplumsal örgütlenme modellerinde, birlikteliklerini kan-bağı esasıyla açıklayan, bu dolayısıyla ortak bir atadan geldiklerine inanan ve benzer kültürel özellikler gösteren birden fazla alt soy grubunun yan yana geldiği görülür. Buna göre, söz konusu alt soy gruplarını birleştiren esas etmen babayanlı kan bağı esasının gerektirdiği bir iktisadi ve siyasi hiyerarşi değil, ilgili soy gruplarının iktisadi ve siyasi çıkar birliği temelinde oluşturdukları esnek, geçici eylem birlikleridir (Aydın ve Emiroğlu, 2003: 204). Bu tip soy örgütlenmelerindeki temel prensip ise alt soy gruplarının aynı aşiret bağı içerisindeki diğer alt soy gruplarından bağımsız hareket edebileceği ve fakat aşiret bağı içerisindeki diğer alt soy grupları herhangi bir tehditle karşı karşıya kaldığında da ortak hareket etmek durumunda olmalarıdır. Bu bakımdan, dallanan soy tipi bir sosyal organizasyona tabi alt soy gruplarında sürekli bir hareketlilik, mekânsal olarak başka gruplarla iç içe geçme ve hatta aidiyet değiştirme gibi önemli kültürel süreçler izlenebilir (Eickelmann, 1989: 131 - 138).

Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrasya'daki antropoloji çalışmalarında elde edilen bulgulardan hareketle gerçekleştirilen bu genellemeler için Beğendik, yerel çalışmalarda zikredilen kavramlarla da karşılaştırması içerisinde son derece verimli ve önemli tartışmalara da kapı aralamaktadır. Örneğin, Beğendik'te ve çevresinde aşiret olarak kabul edilen ve mitik ataya dayalı bir kan bağı esasına göre şekillenen

ekonomik, sosyal ve siyasal çıkar birliğini işaret toplumsal yapının en önemli unsuru babiklerden oluşan ve çok çeşitli özellikler gösterebilen alt soy gruplarıdır diyebiliriz. Kimi zaman mitik kan bağına kimi zaman mal ya da hanelerin ittifakını kimi zamansa aşiret içinde ya da dışında olma gibi kriterleri dahi kesen ortak ekonomik, sosyal ve siyasal çıkar birliklerini oluşturan babikler son derece özgün bir kategori oluşturmaktadır diyebiliriz. Buna göre babik için, Beğendik örneğinde, mal'lar ve haneler ile aşiret kategorisi arasında kalan bir örgütlenme aşamasıdır diyebiliriz.

Babik mal'ların ve hanelerin yan yana gelmesiyle oluşur. Burada da babayanlılık esastır ve babikler genellikle baba soyundan akrabalığın izi sürülerek varılan mitik atanın ismiyle adlandırılırlar. Babik, Kürtçe'de "baba" kelimsinden türemiş bir kavramdır (Aktay, 2005: 9 – 11). Babikler ve onları oluşturan mal ya da haneler arasında, mal ya da hanelerin sahip oldukları ekonomik, sosyal ve siyasal güçle doğrudan bir ilişki vardır. Bu durum babağın daha da güçlenebileceği gibi dağılabileceğini de gösterir. Aynı zamanda babağın içerisindeki mal'ın sosyal statüsü ve prestiji de ilgili babağın kimliğini önemli ölçüde tanımlayabilir. Kimi zaman babikler içerisinde ağa soylu haneler de söz konusu olabilir ve böyle bir durum varsa bu babik diğerlerine göre ciddi bir avantaj da kazanmış olur. Beğendik'te gözlemlediğimiz babik örgütlenmeleri, Bruniessen'in tanımlama ve tartışmalarına oldukça yakındır. Bruniessen (1991: 78 – 79) "baviklerin" Kürtçe "baw"dan (baba) geldiğini söyler ve onların birbirleriyle akraba olmayanların da katılmış olabileceği oldukça geniş bir sülale takımları olduğunu ileri ifade eder. Bruniessen'in, devamla, babikleri çoğunlukla alt-köy yerleşimlerdeki kan bağına dayalı daha küçük toplumsal organizasyonlar olarak tanımladığı ve belirli bir mekansal bağlam öne sürdüğü ifade

edilebilir. Fakat Beğendik'teki örneklerde babikler, çoğunlukla aynı mekânsal ortamı paylaşmakla birlikte, farklı mekânlarda da meskûn olan babik üyesi mal ya da haneler görülmüştür. Bu da babikler içerisindeki yoğun hareketlilikle açıklanabilir bir durumdur. Öte yandan Yalçın-Heckmann (2002) ise babikleri, kabileler olarak tanımlar. Fakat görünen odur ki Beğendik ve çevresindeki babikler, kabile tanımını aşan kan bağı koşulu ötesinde bir geçişkenliğe sahip ekonomik, sosyal ve siyasal çıkar birlikleridir.

Günümüzdeki Beğendikliler de mekân esasına göre, toplam üç ana kimlik grubuna bölünmüş şekilde, birbirleriyle ve çevredeki diğer yerleşimlerdeki topluluklarla karşılıklı olarak geliştirdikleri karmaşık iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkiler içerisinde yaşamaktadırlar.

“Aşağı Mahalle de bu eskiden bir Meran Ağa varmış. Buraya Pervari'den gelmiş. Kendisi oralıymış. Pervarili. Bu şimdi Pervari'nin ilerisinde bir köy var. Çok yakın, Siirt'ten gelirken. Benzinlik var, orada bir düzlük var. Esas işte oradaki köyde oturuyordu. Ben yeni ismini bilmiyorum. Orada bir kale var, orada oturuyordu. Burada, şimdi yaşayan ağalar, bunların hepsi işte bu adamın tohumudur. İşte Sarıdam, bu yukarıdaki mevrada var, Hizan tarafındaki bir köyde var. Bunların hepsi birdir. Hepsi Meran Ağa'dır. Burada, bu tepede (Kale Mahallesi'ne adı veren tepe b.n.) kaleyi yaptırmış. Orada şimdi sadece temeli kalmış. Burada yılarca oturmuş. Hacca gitmiş. Bunun üç tane oğlu varmış. Birisi Şahin Ağa, birisi Cafer Ağa, öteki de Mehmet Ağa. Cafer küçük imiş. Büyüğü Mehmet. Ortası da Şahin Ağa. Şahin Ağa bu Mehmet'le kavga etti, köylüleri de ona yardım etti, Şahin Ağa bu Mehmet'i buradan çıkardılar. Mehmet de o yol üzerinde (Pervari Yolu b.n)

bir tepe var, şu karşı tarafta, Mehmet de gitti orada bir kale yaptı kendisine. Orada oturdu. şu Bahçesaray'da bir kavga çıkmış idi, Mehmet onlara barıştırmaya gidecekti, bu şahin Ağa gitti şu karşı dağlarda önünü kesti vurdu, öldürdü onu. Taxa Jorî'dekilerin atalarının adı ise Sino'dur. Bu Sino göçebeymiş. O kültürden gelen birisi. Beğendik'te 500 – 1000 yıl önce yerleşim olmuş. Sino'dan gelen nüfus 2 bin kişi var şimdi. Hepsi Yukarı Mahalle'de yaşıyor.” (Alan Notları: 10.04.2010 – Beğendik)

Bu kimlik alanları, Beğendik'teki hâkim iki aşiret kimliğiyle ve aşiretlerden ayrı olarak kategorize edilen ve kutsallıkla nitelenen “seyit” yahut da “şeyh” soy gruplarıyla da kesişmektedir. Bu anlamda “Ağa soylu” ailelerin yanı sıra benzer bir başka önemli kast da “seyit aileleri” açısından söz konusu edilebilir. Yörede hâkim durumda olan Nakşî tarikatların silsilelerinden gelen şeyhler sülaleleri de yöredeki toplumsal yapının önemli ikinci bileşenleri durumundadır. Bu konu, bir sonraki alt başlıkta tartışılmaktadır. Şimdi bu önemli bilgiler içeren derlemeden hareketle, Beğendik'teki aşiret ve soy ilişkilerine ve mekânsal kategoriler ile buna uyarlı kimliklenme biçimlerine bakabiliriz:

3.2.1 Aşağı Mahalle

“Aşağı Mahalle”, Beğendik'te mekânsal olarak, Botan ve Müküs Çayları arasında kalan yükseltideki Kale Mahallesi'nin tamamını ve Müküs Çayı'nın güney yamacında kalan Gazi Mahallesi'ndeki hanelerden bir kısmını kapsar. Aşağı Mahalle içerisindeki haneler arasında, siyasal, sosyal, iktisadi ve soy-kütüksel nitelikleri bakımından dört farklı soy grubu (babik) gözlemlenmiştir.

Beğendik'te konuşulan Kürtçe'de “Babik” olarak nitelenen bu soy grupları, hanelerin taşıdıkları soy isimlerine göre şöyle sınıflanabilir:⁷⁰

- 1) Turşak, Şen, Tokat ve Şahman haneleri. 2) Ulaş, Ülger, Yavuz ve Savaş haneleri.
- 3) Baytekin, Tulin, Amik, Aktaş, Açık, Şandan, Kayan, Erbek, Aslan, Taylan, Çakır, Ballı ve Ayaz haneleri. 4) Aşan, Sungur ve Solmaz haneleri.

Beğendik'te “Babik” olarak ifadelenen bu alt soy gruplarının hemen tamamının “Kırmanc”lardan, yani “ağa” yahut “şeyh” soy grupları dışında kalan “köylü”lerden oluştuğu öncelikle ifade edilmelidir. Ekonomik açıdan sahip olunan toprakların ve malların varsıllığından ziyade, kan bağı esasına ve kendilerine “bent” olan Kırmancların ekonomik, sosyal ve siyasal yönetiminin kuşaklararası aktarımına dayandığı anlaşılan “ağalık hukukunun”, kendisini Kırmanc olarak tanımlayan kaynak kişilerce de aynı şekilde tanındığı ve yukarıdaki babiklerden, belirli yönleriyle ayrı tutulduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, “Seyit” ya da “Seyda”, “Şex”, “Melle” gibi, alt kategorilerle ayrıştırılan dini otoritelerin de sahip oldukları dinsel statüleri bağlamında, babiklerle olan ilişkilerinin tanımlandığı görülmüştür. Ancak Aşağı Mahalle içerisinde, bu gibi dinsel statü sahibi bir hane bulunmamakla birlikte Aşan, Sungur ve Solmaz ailelerinin oluşturduğu 4 no'lu babik, Beğendik'i İslamlaştıran Pire Ball'in soyundan olma özellikleriyle ayırt edilirler. Beğendik içerisindeki aşiretler arası veyahut aşiret içerisindeki babikler arası siyasal ve sosyal süreçlerde ciddi bir iddia sahibi olmayan bu babiğin, “seyit”, “şeyh” soylarında olduğu üzere aşiretler dışı bir kategoride değerlendirilmedikleri de dikkati çeker. Zira

⁷⁰Gerek Aşağı Mahalle'de gerekse ileride, Yukarı ve Orta mahalleler başlıklarında zikredilen soy isimleri, mevcut sosyal örgütlenmeyi kesin olarak yansıtmaktan uzaktır. Zira eldeki veriler, an itibarıyla büyük ölçüde doğru olmakla birlikte, soy gruplarının karşılıklı siyasal ve sosyal ilişkilerindeki hareketlilik, birbirlerine dair tanımlamalarında da değişiklikleri içermektedir.

alışmalar derinleştikçe de gözlemlenmiştir ki bu babik, daha ziyade Pire Ball’ın “Kırmancları” olarak kodlanmaktadır. Hâlihazırda, dinsel bir statü veyahut rol de üstlenmemiş durumda olan bu babiğe bağlı hanelerdeki aileler, Adıyan ve şakıran aşiretlerindeki babiklerdeki Kırmanclar gibi algılanmaktadırlar. “Beğendik’in ilk sakinleri” ünvanını da tüm Beğendikliler içerisinde taşıyan bu babiğin, iktisadi ve siyasi yaşantı birliğini de Aşağı Mahalle’yle kurmuş olduğu görülmektedir. Pire Ball’ın soyundan gelme yahut onun Kırmancları olarak, Beğendik’e ilk yerleşen Müslüman (şafii) Kürtler olma niteliğinin, Beğendik’teki diğer babiklerde de olduğu üzere, bu babiği kimliklendiren ve diğerlerinden ayrılmasını sağlayan bir özgül nitelik olarak işlevselleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bunun haricinde geri kalan Aşağı Mahalle Babikleri, öncelikle, hakkındaki anlatıların mitsel nitelikler taşımaya başladığı söylenebilecek olan ortak bir atadan olma konusunda, birincil bir kimlik belirtecini paylaştıkları ifade edilmelidir. Buna göre Aşağı Mahalle, Adıyanlılar’dan oluşur ve Pervari yöresindeki diğer tüm Adıyanlılar’la, yani Aşağı Mahallelilerle, bu anlamda akrabadırlar ve aşiretler arası büyük çatışmalar söz konusu olduğunda, mutlak surette katılmak durumundadırlar. Öte yandan Aşağı Mahalle kendi içerisinde dört ana babik grubuna bölümlenmiştir. Ancak bunlardan ikisi, Beğendik’teki Adıyanlar içerisinde birbirleriyle iktisadi ve siyasal süreçlerde yarışan ayrı alt iktidar merkezleri olarak öne çıkmaktadırlar. Bu esas belirleyen ile Beğendik içerisindeki aşiretler arası dengelerin kimi sosyo-politik süreçlerdeki değişkenliğine göre babikler arasında ve babiklere bağlı haneler arasında son derece ilgi çekici hareketlilikler, sürtüşmeler, çatışma veyahut ittifaklar gibi kültürel süreçler ortaya çıkmakta ve devamlılık göstermektedir.

Aşiret bağı içerisinde, ekonomik, sosyal yahut siyasal kimi süreçler, olaylar vasıtasıyla, birbirlerinden uzaklaşan, rakip hale gelen veyahut da düşmanlaşarak farklı alt babıklara müdahil olabilen çarpıcı bir iç hareketlilik de göze çarpmaktadır. Bu süreçlere dair, alan araştırması süresince gözlemlediğimiz bir örnek olayı aşağıdaki şekilde irdelemek mümkündür:

Emin Ağa'nın Vefatı

Yerel basının hemen tümünde, çoğunlukla “Pervari İlçesi'nin Ağası Emin Ağa Vefat Etti” şeklinde verdiği; ulusal basında ise genellikle “Pervari Ağasını On Binler Uğurladı” ya da “Pervarili Emin Ağa Vefat Etti” haberleriyle çıkan Pervari eski belediye başkanı Emin Özcan'ın vefatı, Beğendik'li Adıyanlılar da dâhil olmak üzere tüm bölgede önemli bir hareketlilik ortaya çıkardı.

2010 yılı Nisan ayı sonlarında geçirdiği bir kalp krizi sonucunda hayatını kaybeden Emin Özcan, 7 kuşaktan beridir Pervari yöresindeki tüm Adıyanlıları temsil eden ağa soylu bir ailenin en yaşlı erkek üyesi idi.

Siirt Valisinin helikopterle yetiştigi; Pervari Kaymakamı, Pervari İlçe Emniyet Müdürü, Pervari İlçe Jandarma Komutanı ve tüm kamu kurum müdür ve amirlerinin hazır bulunduğu cenaze töreninde binlerce Adıyanlının yanı sıra Şakiran Aşireti'nin önde gelenleri de katıldılar. Taziye evi, yaklaşık bir ay boyunca çevre il ve ilçelerden binlerce ziyaretçiyi ağırlarken; Emin Ağa'nın vefatı yörede ciddi bir hareketliliğe de yol açtı. Beğendik'i çevreleyen Sarıdam, Keskin, Çobanören, Aşağı Balcılar gibi köylerdeki ve mezralardaki Adıyanlı Kırmancının ağası kabul edilen ve Emin Ağa'ya bağlı bir başka ağa soyu olan Tunç hanesine bağlı Beğendikli Adıyanlılar da kendi aralarındaki sosyal ve politik saflaşmalarına göre bu sürece katılım gösterdiler.

Beğendik'teki Adıyanlılar arasındaki babiklerde, öne çıkan Turşak ve Ulaş aileleri vasıtasıyla geri kalan hanelerin de gerek kendi içerisinde gerekse Adıyan sınırları dışındaki sosyo-politik süreçlere katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Irak'ın Zaho kentinden göç ederek geldiği aktarılan Adıyanlı Meran Ağa'nın üç çocuğundan "amcazade" oldukları ifade edilen Turşak ve Ulaş ailelerinin, söz konusu babikler içerisindeki siyasal saflaşmaların ve daha da önemlisi, Adıyanlı Kırmancların sosyo-politik düzlemde iç ve dış hareketliliklerinin esas aktörleri olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Örneğin, Ulaşların esasta 2 no'lu alt soy grubunun önde gelen ailesi olmasına karşın 1 ve 3 no'lu soy grubu içerisindeki Şahman ve Şandan ailelerini, daha ziyade kendi tercihleri doğrultusunda hareket ettirebildikleri, Ulaş hanesi içindeki ailelerden olan kaynak kişilerce ifade edilmiştir. Benzer şekilde, 3 no'lu soy grubu içerisindeki ailelerin de yine daha ziyade 2 no'lu soy grubunun takipçisi olduğu, buna karşın 4 no'lu soy grubunun da 1 no'lu soy grubunun "peşinde" olduğu Ulaş hanesinden olan kaynak kişilerin aktarımları arasındadır. Buna göre, Emin Ağa'nın vefat haberi Beğendik'e ulaştığında, 2 no'lu babığın önde gelen hanesi Ulaşlar, kendi babığındaki hanelerin ileri gelenlerinin yanı sıra 3 no'lu hanelerin ileri gelenlerini toplayarak Pervari'ye hareket ederken; 1 no'lu babığın önde gelen hanesi Turşaklar da hem kendi babığındaki hem de 4 no'lu babikteki haneleri toplayarak Pervari'ye hareket etmişlerdir.

Burada Turşakların ve Ulaşların hangi hanelerle birlikte, Emin Ağa'nın vefatı gibi aşireti ilgilendiren önemli bir meselede birlikte hareket ettiği son derece kritiktir. İlk bakışta, Turşak ve Ulaş haneleri ekseninde kümelenen hanelerin hareketi gibi görülse de özünde bu durum, güncel iktisadi ve siyasi çıkar birliğinin karşılıklı sınırlarının yeniden çizilmesi anlamına gelmektedir. Bu sınırların en son daha kalın çizgilerle

izildiği dönemin, son yerel seçimler dönemi olduğu dikkate alındığında, hareketli ve geçişken bir niteliği her daim taşıyan sınırları görünür kılan böylesi önemli anların, aşiret içerisindeki babiklerin ve hanelerin de titizlikle yaklaştığı konular haline geldiği görülmektedir. Bu açıdan, Beğedik'te ikamet eden herhangi bir Adıyan ağa soyunun bulunmamasının ortaya çıkardığı aşiret hiyerarşisinin gerektirdiği statü ve rollerin, Adıyanlar içerisinde ne çıkan iki soy grubu tarafından temsil edildiği fikri de tartışılabilir. Elbette ki Ulaş ve Turşak hanelerinin, neticede, ağa soylu Tunç hanesine bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Babikler ve Kan Bağı İlişkileri

Babikler içerisindeki hanelerin karşılıklı siyasal ve sosyal ilişkilerindeki değişkenliğe dair bir diğer güncel örnek ise aralarında diğerlerine nazaran daha yakın bir “kan bağı” bulunmasına karşın birbirlerinden daha uzak bir duruş sergileyen Ulaşlar ve 3 no’lu babik içerisindeki Tulinler arasındaki ilişkiye bakılarak da verilebilir. Yine Ulaş hanesindeki kaynak kişilerin ifadelerine göre, Tulinler, kendilerini takip eden 2 no’lu babik içerisinde yer almakla birlikte, esasında kendileriyle “ok da yakın akraba değillerdir.” Ancak geçmişte, Tulinler, Ulaşlar için, onların arazilerinde çalışmışlar ve bu dolayımıla “onların altında kalmışlardır.” Tulinler açısından ise geçmişte böylesi bir durum yaşanmış olmakla birlikte, şimdi kendi başına hareket edebilen, yeterli ekonomik faaliyeti ve toplumsal prestiji olan bir durum söz konusudur. Bu durum, Tulinlere, babikler içerisindeki siyasi ve sosyal süreçlerde, görece daha bağımsız bir hareket alanı açmaktadır.

Bu örnekten hareketle denebilir ki babikler içerisinde kullanılan “yakın akraba” ve “uzak akraba” kavramlaştırmalarının, aileler arasındaki ilişiklerin tanımlanmasında

işlevselleştirilen önemli bir kimliklendirme aracı olduğu fikri, tartışmaya açık görünmektedir. Babikler içerisinde öne çıkan hanelerle yakın geçmişte ayrıştığı bilinen haneler arasında, kan bağıının gerektirdiği bir hiyerarşik ilişkilenemenin ortaya çıkmadığı görülmektedir. Haneler arasındaki ilişkilerde, yakın kan bağı ilişkileri önemli olmakla birlikte, hanelerin kendi başlarına ekonomik ve siyasi birimler olarak sahip oldukları ekonomik varıllık ve toplumsal prestije göre hareket edebildikleri ve bu hareketlerin de gerektiğinde kan bağı esasını tali kıldığı ifade edilebilir. Bu bakımdan, 4 no'lu babik içerisinde ifade edilen haneler açısından, aşiret kimliği altında ortak çıkarları etrafında kümelenedikleri ancak aşiret içinde ise belirli bir ailenin etrafında, sahip oldukları kan bağı derecesine göre sıralanan bir hiyerarşik düzene de sahip olmadıkları ifade edilebilir.

Toplamda bakıldığında ise bu alt soy grupları içerisindeki ailelerin, genellikle, birbirleriyle akraba olmakla birlikte, tarihi süreç içerisinde, ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler içerisinde toplumsal statüsü, prestiji, insan gücü (hanenin erkek nüfusu) ve ekonomik kaynakları gibi önemli alt başlıklarda, artan yahut azalan dengelerinin karmaşık, sarmal ilişkileri içerisinde bir sosyal hareketlilik ortaya çıkardıkları görülmektedir.

Dikkat çeken bir diğer nokta da kaynak kişilerin, hangi hanenin babikler içerisinde öne çıktığı ve diğer babikleri de yönlendirdiği sorusuna, ekseriyetle verdikleri cevabın, hanedeki “erkek sayısının fazlalığı”na göre değişkenlik gösteriyor olmasıdır. Yakın geçmişe değin, yörede esas olarak hâkim durumda olan feodal sosyo-ekonomik toplumsal yapının ortaya çıkardığı sosyal düzen içerisinde, hanelerin gerek iş gücü gerekse toplumsal varlığın iç ve dış çatışmalara karşın ayakta tutulabilmesi bakımından, erişkin erkek nüfusa ciddi bir ihtiyaç duymakta olduğu anlaşılmaktadır.

Erkek nüfusunun azaldığı koşullarda, hane içerisindeki aile sayılarında da azalma olmakta ve bu da beraberinde sosyal statü ve prestij kaybını beraberinde getirmektedir. Ekonomik kaynakların işlenmesi ve işletilmesi noktasında da erişkin erkek nüfusuna duyulan ihtiyaç, günümüzde de haneler açısından önemsenen bir konu olma özelliği göstermektedir.

Günümüzde, Beğendik'teki hanelerde, bu anlamda değişken aile sayısına sahip babiklerin bulunduğunu da ifade etmek gerekecektir. Örneğin, Adıyan babikleri içerisinde 15 – 20 aileye sahip hanelerin yanı sıra 3 no'lu babik içerisindeki Baytekin hanesi gibi tek bir aileden oluşan haneler de bulunmaktadır. Kan bağı açısından değerlendirildiğinde, Adıyanlı “ağa soylu” bir hane olan Baytekinlerin, yakın geçmişte; Beğendik'in ve yörenin sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümüne de bir örnek olarak ayrıca tartışılabilir bir örnek olarak; Adıyan babiklerinin önde gelen hanelerinden Turşaklarla yaşadığı çatışmayı kaybetmesinin ardından uğradığı sosyal statü ve prestij kaybı da yürütmekte olduğumuz tartışmaya özgün bir örnek sunmaktadır:

Baytekinlerin Göçü

Adıyan babikleri içerisinde 3 no'lu grupta zikredilen Baytekin hanesinin, ağa soylu bir hane olup, geçmişte Beğendik'in muhtarlığını Aşağı Mahalle'nin ve Orta Mahalle'nin desteğiyle ellerinde tuttukları bilinmektedir. 1980'li yıllarda ise Turşakların, aşiret içi teamüllere göre beklenmedik bir biçimde, Baytekinlere “rağmen” muhtarlığa aday olmalarının, Baytekinlerin Beğendik'teki varlıklarını köklü bir biçimde değişime uğrattığı anlaşılmaktadır.

Muhtarlık gibi yerel yönetim mekanizmalarının, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze esas olarak ağa yahut şeyh soylu ailelerin ellerinde bulunduğu ve bu durumun da bizatihi devlet tarafından teşvik edildiği bilinen, yaygın bir gerçektir. Elbette ki bu gibi kurumların ortaya çıkardığı maddi olanaklar ile sağladığı sosyal statü ve prestij de birçok hane için aşiretler arası yahut aşiret içi sosyal evrende önemli birer avantaja dönüşmektedir.

1980'lerden itibaren, bölgede yavaş da olsa, kendi özgün süreçleri içerisinde, bu konudaki genel teamüllerin yıkılmaya başlandığı söylenebilir. “Turşakların başkaldırısı”, buna bir örnek olarak verilebilir. Hem söz konusu olanaklardan faydalanabilmek adına hem de feodal yapının baskıcı tutumuna başkaldırı anlamında...

Turşak hanelerinden bir kaynak kişinin ifadesine göre “Beğendik'i, Baytekinlerin zulmünden Turşakların başkaldırısı kurtarmıştır.” “Beğendikli Kırmancların sırtına binip Pervari'ye kadar yürüten Tamer Baytekin gibi zulümkar ağalardan”, Turşaklar nezdinde, Kırmanclara geçen muhtarlık seçimlerinin ardından, Baytekin ailesinin hemen tamamının Mersin'e göç ettiği ve günümüzde sadece tek bir hanenin kaldığı da belirtilmelidir. Ağa soylu bir ailenin bizatihi kendi aşiretinden Kırmanc bir hane tarafından seçimlerde bertaraf edilmesi, telafisi ancak silahlı çatışmayla mümkün olan bir prestij sorunu ortaya çıkarmış ve Baytekin haneleri, mevcut desteklerini yitirmiş olduklarından bu çatışmayı göze almayarak, Beğendik'ten göç etmişlerdir.

Bu örnekteki çarpıcı nokta, ağa soylu bir hanenin, aşiret içindeki sosyal ve siyasi dengeleri kendi lehine kullanarak sosyal statü ve prestij açısından kuvvetlenen bir Kırmanc hane tarafından, bir tür soy hakkı olan muhtarlığı kaybetmesidir.

Görülmektedir ki aşiret altı soy gruplarının hareketliliği, ağa soylu olan ancak benzer alt soy gruplarına bölünmüş durumda olan haneleri de kapsayacak ölçüde etkili olabilmektedir.

Haneler Arasında Statü ve Prestij Mücadelesi

Benzer bir başka çarpıcı örnek olay, yine Beğendik'te tek hane olan, Taylanlar için de ifade edilebilir. Aşağıda uzunca aktaracağımız derleme alan notlarımız, Beğendik'te ve yörede sıklıkla görülen sosyal çatışmalara, güç ilişkilerine ve devlet kurumlarıyla olan ilişkilerin mahiyetine dair son derece tipik bir örnek olayı aktarmaktadır. Buna göre, 1920'li ve 1930'lu yıllarda, Beğendik'in en güçlü ailelerinden sayılan Taylanlardan 7 – 8 kişinin (erkeğin), yine haneler arası çarpışmalarda “elleri bağlanarak kayalıklardan atılmasıyla”, hane, toplumsal gücünü önemli ölçüde yitirir. Aynı hane, takriben 1980'li yıllarda, yine kendi aşiretinden Ulaşlarla yaşayacağı bir başka çatışmayla birlikte daha da güçsüzleşecektir: “1980'li yılların başlarında, Aşağı Mahalle sakinlerinden Kasım Taylan, tarla komşusu olan ve Aşağı Mahalle'nin önde gelen ailelerinden Ulaşlar'dan, Hacı Kasım Ulaş'la aralarındaki bir meseleden ötürü kavga ederler. Hacı Kasım Ulaş, o dönemde, Beğendik muhtarlığını da elde tutan Aşağı Mahalle içerisinde, en önde gelen, güçlü ailelerden birinin ileri geleni olduğundan, bu statü ve güç sahibiyle eşit koşullarda mücadele edemeyeceğinden ötürü, Kasım Taylan dağa çıkar. “Mahkûm” (eşkıya b.n.) olur. Kasım Taylan, Hacı Kasım Ulaş şahsında Aşağı Mahalle'ye de baş kaldırmış olduğundan, bu soy grubu içerisindeki tüm aileler ve fakat özellikle Ulaşlara bağlı olanlar, hedefindedir. Kasım Taylan, bu saikle, Ulaşlarla aynı babik içerisinde yer alan Savaş ailelerinden birisine mensup bir köylüyü, yaylasından dönerken durdurur ve katırına el koyar. Bu, Ulaşlar açısından, gerek kendi

soylarından bir ileri gelene yapılan hakaret gerekse de kendi babiklerinden yine kendilerine bağı yakın bir akraba çevresine yapılmış saldırı bakımından kabul edilemez bir aşağılanmadır. Öte yandan, bir Orta Mahallelinin, Aşağı Mahalle gibi, Beğendik'te hakim nüfus gücünü elde tutan bir aşirete karşı giriştiği bu saldırı da Ulaşların, Aşağı Mahalle (Adiyanlar) adına karşılaması ve cevabını vermesi gereken bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bunun üzerine Ulaşlardan 8 – 9 kişi silahlanarak, dağa çıkar ve Kasım Taylan'ın peşine düşerler. Ulaşlara bağı silahlı grup, dağa çıkarken, Taylanlardan, Kasım Taylan'ın yakın akrabalarından bir genci de ellerini bağlayarak yanlarına alırlar. Aramaların sonuç vermemesi üzerine, Ulaşlardan dağa çıkan ekipten bazıları yanlarına aldıkları Taylanlara mensup genci öldürmek isterler ancak ileri gelen bazı Ulaşlar, bu durumu engeller. Bu olaylar devam ederken, Kasım Taylan, Aşağı Mahalle'den Van bölgesine ticarete giden bazı kervanların yolunu keser ve mallar ile katırlara el koyar. Akabinde, Kasım Taylan, Hacı Kasım Ulaş'ı öldürür. Kasım Taylan, bu esnada, Müküs – Bahcesaray mntıkalarını bir tür üslenme alanı olarak kullanmakta; baskınlarını Beğendikli köylülerden Ulaşlara ve yakın akraba ilişkilerine yönelik gerçekleştirmekte ve elde ettiği hayvanları ve malları da Müküs mntıkasında kendisine ev sahipliği yapan aşiretlerle paylaşmaktadır. Kasım Taylan'ın, Ulaşlar ailesi şahsında Aşağı Mahalle'ye karşı girişmiş olduğu saldırılar, Beğendik'te Orta Mahalle'nin büyük çoğunluğu tarafından sürekli dillendirilmekte ve sahiplenilmektedir. Kasım Taylan, zaman zaman Beğendik'e de uğramakta ve Orta Mahalle'den gizlice yardım almaktadır. Ulaşlar, Kasım Taylan'la başlayan ve zamanla Aşağı Mahalle'ye yönelik bir tür Orta Mahalle başkaldırısına dönüşen olaylara karşı, Orta Mahalle'den Mencüklere ve Sökmenlere ait bir kervana baskın gerçekleştirir ve böylelikle Beğendik içerisinde yaşanan saflaşmanın, çatışmanın ileri

boyutlarında, köy içerisinde alabileceği biçimleri de göstermiş olurlar. Ulaşların el koydukları katırlar, Ulaşların da dâhil olduğu Beğendikli Adiyanların o dönemki ağası olan Cevat Ağa'ya götürülür. Cevat Ağa, büyüyen olaylara müdahale etmek ve Beğendik'te tabiyetinde bulunan Adiyanlara yönelik artan saldırılara karşılık vermek maksadıyla, 50 silahlı adamıyla birlikte Beğendik'e gelir. Bu, bir tür ağır ihtar mahiyetindedir. Cevat Ağa'nın fiili bir saldırıya girişmek gibi bir niyeti bulunmamaktadır. Orta Mahalle, ağanın gelişiyile birlikte silahlanarak dağlara çekilir. Çatışmayı göze almaz, "kaçarlar". Orta Mahalle, Cevat Ağa'nın gelişiyile birlikte söylemini değiştirir ve "Kasım Taylan'ın haksız olduğunu, cezalandırılması gerektiğini savunmaya başlar." Mencükler ve Sökmenler'den alınan katırlar geri verilir. Cevat ağa, Aşağı Mahalle'den aldığı 25 silahlı adama, Orta Mahalle'den derlediği 25 silahlı adamı da katar. Cevat Ağa ile adamları, Aşağı Mahalle'den ve Yukarı Mahalle'den de toplamda 100 silahlı köylü, Van – Bahçesaray köylerinden birisine, Karsım Taylan'a ev sahipliği yaptıkları için, baskın verirler. 300 adet küçük ve büyük baş hayvana el koyarak Beğendik mıntıkasına geri çekilirler. El konan sürü, Cevat Ağa'nı köyüne bırakılır ve yaklaşık bir ay kadar kalır. Bu süre zarfında, sürüden elde edilen ürünlerin yanı sıra 40 – 50 kadar hayvan da kesilerek tüketilir. Bahçesaray'da, Beğendik yöresindeki Ağalık hukukuna benzer bir sosyal organizasyonun başında bulunan Halit Bey, "yanına bir bölük komando alarak", Beğendik'e gelir.⁷¹ Yukarı Mahalle haricinde, Beğendik'teki her hane silahlanarak dağlara doğru çekilir. Boyutlanan olaylara, ağalar ve asker müdahale eder. Yukarı Mahalle, Orta Mahalle, Aşağı Mahalle babiklerinin ileri gelenleri ile Adiyan Ağaları,

⁷¹ Kaynak kişilerin, "orada ağa yoktur, bey vardır" anahtar cümlesiyle ifade ettikleri durumunun, Van yöresinde, ağalık kurumundan farklı olarak "beylik" kavramıyla isimlendirilen ve anlaşıldığı kadarıyla çok daha büyük toprak ve mülk sahipliği ile devlet kurumları içerisinde daha etkin ve geniş bir nüfuz sahibi olmayı karşıladığı düşünülebilir.

Halit Bey ve Karakol komutanlarından oluşan bir meclis kurulur. Anlaşma sonucuna göre, Bahçesaray'dan alınan sürünün, eksikleri tamamlanarak geri verilmesi ve buna karşılık Kasım Taylan'ın Bahçesaray'da himaye görmemesi karara bağlanır. Büyüyen olaylar böylelikle sonlandırılır. Kasım Taylan, 10 yıl kadar daha dağlarda dolaştıktan sonra, Beğendik yakınlarındaki bir mağarada “ölü bulunur.”(Alan Notları: 18.04.2010 – Beğendik)

Günümüzde Taylanlar, Beğendik'te tek hane içerisinde iki aile olarak yaşamakta ve bu haneden bazılarının da Antep ve Mersin'de ikamet ettiği ifade bilinmektedir. Beğendik'te ve yörede olduğu kadar, 1990'lı yıllarla birlikte PKK'nin etkili olmaya başladığı döneme kadar bölgede sıklıkla görülen çatışmalara ve bu süreçlerdeki sosyal ve siyasal ilişkilere, ittifak biçimlerine tipik bir örnek teşkil eden bu tip olaylar; günümüzde de değişen biçimlerde ve fakat aynı yoğunlukta devam etmektedir.

3.2.2 Orta Mahalle

Orta Mahalle, sadece Beğendik'te değil, bir bütün olarak yörenin ve bölgenin kırsal alanlarında kuvvetle hâkim durumda olan aşiret tipi toplumsal örgütlenme yapısı içerisindeki alt soy gruplarının (babiklerinin) ekonomik, sosyal ve siyasal dengelere göre geliştirdikleri ekonomik ve siyasal varlık stratejilerinin, sosyal ve kültürel hareketliliklerinin, son derece çarpıcı ve özgün bir kültürel durumu tanımlamaktadır denebilir.

Orta Mahalle, mekânsal bir kavramlaştırma olarak, Beğendik'in Müküs Çayı'nın kuzeyinde kalan Gazi Mahallesi'nin güney kısımlarına verilen bir isimdir. Ancak

Orta Mahalle'nin işaret ettiği sosyo-kültürel durum, bu kimlik alanı içerisindeki tek tek tüm Beğendikli Adıyanlı ve Şakıranlı haneler ile Beğendik'e dışarıdan gelerek buradaki hâkim iki aşiretteki babiklere dâhil olamayan haneleri kapsamakta olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Orta Mahallelilik, bütünlüklü olarak, aşiret kimliği altında kalan babikler toplamının dışa dönük oluşturduğu siyasal, sosyal ve ekonomik sınırların dışında kalan haneleri kapsamaktadır. Bu bakımdan Orta Mahalle, her ne kadar mekânsal bir alanı işaret etse de bu mekânın, önemli ekonomik ve siyasal süreçlerde genişlediği veya daraldığı anlaşılmaktadır.

Aşiretlerin kimlik alanlarının, dış güçlere veya rakiplere karşı oluşturduğu siyasal birliğin dışında kalan Orta Mahallelilik, bu anlamıyla doğrudan, her bir hane yahut dayanışma amaçlı birbirine yaklaşan hane ittifakları açısından, aşiretlerle anlaşma ve destekçi olma anlamına gelmektedir. Beğendik'in mevcut nüfus yapısı değerlendirildiğinde ise Orta Mahalle'nin dünden bugüne yörede yaşanmakta olan Adıyan ve Şakıran çekişmesinde, özgün, belirleyici bir rol kazanmakta olduğu görülmektedir.

Günümüzde de Orta Mahalleli babikler veya tek tek haneler, gerek muhtarlık seçimleri döneminde gerekse belediye seçimleri döneminde ve aşiretler arası çatıma dönemlerinde takındıkları politik tutumlarla kimi zaman yerel dengeleri değiştirebilecek düzeyde etkili olabilen, görece aşiret hukukundan bağımsız bir siyasal hareket alanını da işaret etmekte olduğu gözlemlenmiştir. Alan Çalışması süresince gerçekleştirilen görüşme ve gözlemlerden elde edilen bilgilere yaslanarak, Orta Mahalleli addedilen bazı haneler ile kendilerini Orta Mahalleli sayan babik ve haneleri şöyle ifade edebiliriz:

1) Mencük ve Beygü haneleri, 2) Dünder hanesi, 3) Aydar, Sevindik, Yabir ve Filiz haneleri, 4) Eksik, Demir, Tekşut, Şahbudak, Temlük, Aydın ve Acar haneleri, 5) Çorman, Orak, Savran, Tanrıkulu ve Sayın haneleri, 6) Tümen, Kırgız, Gulitekin ve Sökmen haneleri, 7) Taşkan hanesi, 8) Okur hanesi, 9) Yaşık hanesi, 10) Narin hanesi, 11) Susun hanesi, 12) Gürbüz hanesi, 13) Teper hanesi, 14) Dühler hanesi, 15) Durmuş hanesi, 16) Selçuk hanesi ve 17) Şenci hanesi.

Orta Mahallelilik, son derece geçişken ve esnek sınırlara sahip bir kimlik alanı olarak tarif edilebilir. Bu kimlik alanı geçişken ve esnek ola özelliğini, tümüyle, tarihsel süreç içerisinde ekonomik, sosyal veyahut siyasal birtakım süreç ve sebepler yüzünden toplumsal statüsünü yitiren, kaybeden ve kendisinden (çoğunlukla da kan bağının bulunduğu) daha büyük soy gruplarına veyahut hanelere, siyasal ve ekonomik anlamda eklemlenen hanelerin yaşadığı bu gibi süreçlerden kazanmaktadır. Bu durum aşiret sınırları içerisinde kalan babiklerdeki hanelerde de gözlemlenebilen bir durumdur. Ancak bir hanenin aşiret sınırları dışına çıkması, yani Aşağı Mahalle'den veyahut Yukarı Mahalle'den ayrılması, yaşanan sürecin keskinliğine işaret eder ve bu anlamıyla, aşiret bağı içerisindeki bireyler açısından, olumsuzlanan bir kimlik alanıdır: “Siyasal iradesi olmayan”, “ağası olmayan” ancak bu gibi siyasal ittifakların yönlendirmesiyle hareket edebilen, topluluk içerisinde güçsüz bir konumu tanımlar Orta Mahallelilik... Bu yüzden, Beğendik'te kimin Orta Mahalle'de olup olmadığını saptamak bir hayli meşakkatli bir uğraşmayı gerektirir ve hiçbir zaman kesin bir sonuç vermez. Zira aşiretler, babikler ve haneler arasında süregiden çatışma, sürtüşme ve rekabet süreçleri, bu kimlik alanının sınırlarını genişleten veyahut daraltan etkili ve canlı bir yapıyı sürekli yeniden üretmektedir. Örneğin Aşağı Mahalle'den olan kimi kaynak kişilerin, Adıyanlar içerisindeki babikler bağlamında zikredilen, Mencük,

Beygü ve onlardan ayrı tuttıkları Dünder hanelerini, “Orta Mahalleli” olarak tanımlamakta oldukları görülmüştür. Öte yandan başka bazı Aşağı Mahalleli kaynak kişilere ise ilgili haneleri, Aşağı Mahalle babikleri içerisinde telaffuz etmişlerdir. Adı geçen aileleri Aşağı Mahalle içerisinde görmeyen söz konusu kaynak kişilerin, bu tutumlarını, Orta Mahalle’nin kendi içerisinde, dışarıdan gelen aileleri kapsadığı kadar gerek Yukarı Mahalle’den gerekse Aşağı Mahalle’den bazı haneleri de kapsayan siyasal pozisyonu itibarıyla açıkladıkları görülmüştür. Bunlara göre, Orta Mahalle, “*isimsiz, güçsüz olan ve bundan ötürü güçlüden yana olan, siyasetini sürekli değiştiren*” babikleri de kapsamaktadır. Adıyanlı bir başka kaynak kişiye göre, eğer bir babik, şu veya bu sebepten “*yönünü yitirmiş, güçsüzleşmiş ise*” artık “*kendi aşiretiyle de ilgisi kalmamıştır.*” Kan bağı devam etse de “*o artık bir Orta Mahalleli*”dir. (Alan Notları: 12.05.2010 - Beğendik)

Ancak bu ifadelerin ve politik tutumların son derece öznel yargılara tekabül ettiği ve farklı siyasi, sosyal duruşa sahip köylüler tarafından da muhtemel farklı tanımlamalarla tersi yönde sonuçlar ortaya koyacağı da bir kez daha ifade edilmelidir. Bu açıdan, geleneksel kabule göre kimlik alanlarına bakıldığında, Orta Mahalle’nin, Beğendik’te, Belediye öncesi dönemde muhtarlık yahut Belediye sonrasında da Belediye Başkanlığı gibi idari temsil makamlarını, devletle ilişkili yerel iktidar araçlarını ve bunlarla ilintili ekonomik, siyasal kaynakları ele geçirmeye yönelik toplu herhangi bir harekette bulun(a)madığı görülmektedir. Daha ziyade, Yukarı Mahalle ve Aşağı Mahalle arasında, ekonomik ve sosyal kimi kaynakların paylaşımına ortak olabilme kaygısıyla bazı tercihler geliştirmekte ve bu tercihler de süratle değişkenlik gösterebilmektedir. Ancak bu geleneksel yargı ve beklentinin, bilhassa son çeyrek yüzyıllık sürede daha hızlı çözülmekte olan geleneksel sosyal

yapıya koşut olarak gelişen kimi yeni dinamiklerle birlikte etkisini yitirmekte olduğu tartışılabilir.

Fakat bu esnekliğin ve değişkenliğin yanı sıra Orta Mahalle'nin, bir de Orta Mahalleli olmayı kabul etmiş haneleri olduğu da belirtilmelidir. Bu kesimi oluşturan hanelerin, uzunca bir zamandan beridir iki aşiret kategorisi dışında tutuldukları ve “Beğendik’e dışarıdan gelenler” olarak tanımlandıkları anlaşılmaktadır. Çeşitli tarihsel süreçlerde; örneğin savaş, aşiret çatışmaları, kan davaları, kıtlık dönemleri vb. gibi; çevre köy veyahut yörelerden, hane olarak Beğendik’e göç eden bir kesimin, bugün de Beğendik'in ve yörenin hâkim iki aşiret kimliği ile bu sınırların oluşturduğu siyasal ve sosyal alanın dışında tanımlandıkları ve bunun, kendilerince de böyle kabul edildiği söylenebilir. Aşiret kimliklerinin dışına düşen bu alanın, bölgenin ve yörenin moderniteyle daha hızla tanışmaya başladığı 1980'lerden günümüze ve bilhassa 2000'li yıllarla birlikte, yöredeki ve bölgedeki feodal ilişkileri ve kimlik sınırlarını dikey olarak kesen modern etniklik kavramlarıyla kendisini daha rahat tanımladığı ve hatta bunun üzerinden Beğendik'te Adiyan ve Şakiran aşiret kimliklerini de kesen bir siyasal hareket alanı açtığı gözlemlenmiştir. Son 10 yıl içerisinde giderek daha etkin bir şekilde Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve devamında Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) üzerinden Beğendik siyasetinde yeni ve önemli bir eksen oluşturmaya başladığı anlaşılan ve modern bir kimlik kavramı olan Kürtlük; en etkili aktörlerini ve çoğunluk taraftarını Orta Mahalle sakinleri içerisinde, geçmişten bugüne, çoğunlukla Orta Mahalleli kabul edilen hanelerden bulmaktadır denebilir.

Beraberinde taşıdığı yeni maddi ve toplumsal süreçler açısından, yöreye özgün bir karakter kazanan fakat durmaksızın ilerleyen, gelişen modernleşme süreçlerinin;

aşiret kimlikleri ile bu kimliğin toplumsal algılanışında dönüşüme neden olduğu kuşaklar bakımından da aşiret kimliklerinin sınırlarındaki geçişkenliğine yeni bir karakter kazandırdığı öne sürülebilir. Orta Mahalle'nin Beğendik içerisinde artan önemi ve bilhassa aşiretin kimlik sınırlarının dışına düşme ihtimali daha yakın olan veyahut bu gözle bakılan hanelerin bu yeni siyasal eksen etrafında kümelenmeleri, ilişkili olmaları durumu bu anlamda dikkat çekicidir.

BDP'nin son on yıl içerisinde bölgede arttırdığı etkili siyasal nüfuzu itibariyle, Adıyan ve Şakiran aşiretlerindeki genç nüfusu yeni Kürtlük kimliğiyle daha hızlı etkilemekle birlikte, yine aşiret içerisinde kalan babikler yahut haneler açısından da yeni ve güçlü bir ekonomik ve siyasal toplumsal ağ ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Bu bakımdan Orta Mahalle'nin yeni sakinleri de Beğendik'in Yukarı ve Aşağı mahallelerinden artık mekânsal olarak yer değiştirmeden de yerel siyasete katılabilmekte ve Beğendik'in gelecek yıllardaki toplumsal bilincini dönüşüme uğratacak gibi görünmektedir.

Orta Mahalle'nin, 1980'li yıllara kadar mutlak şekilde aşiretlerin tekelinde olan kamusal siyaset alanına katılımının bir diğer alternatif alanlarından birisini de yakın geçmişte Beğendik'te sahip oldukları dini statüleri itibariyle tüm hanelerden ayıran Selçuk hanesi ⁷² üzerinden gerçekleştiği anlaşılmıştır. Çoğunlukla Orta Mahalle kategorisi içerisinde zikredilen Selçuk hanesinin, dinsel otoritesini ve statüsünü kullanarak önce muhtarlık ve ardından da Belediye Başkanlığı gibi idari temsil

⁷²Geçtiğimiz dönem Beğendik Beldesi Belediye Başkanlığı yapmış olan Selçuklar, Beğendik'in en önemli toplumsal figürlerinden olan ve geçtiğimiz yüzyıl içerisinde Beğendik'te küçük bir medrese açarak tarikat eğitimi de veren ve şimdiyse Beğendik çevresinde önemsenen bir ziyarete dönüşmüş durumda olan Şexe Kal'in torunlarıdır. Bu konuya bir sonraki alt başlıkta değinilmektedir.

makamlarına yönelik olarak gerçekleştirdiği girişimler, büyük oranda Orta Mahalleli Beğendiklilere yaslanarak gerçekleştirilmiştir.

Muhtarlık olmasa da geçtiğimiz dönem beldenin belediye başkanlığını elinde tutan Selçuk hanesinin bu önemli başarısının ardında, Orta Mahalle'nin kendi içerisinden çıkan ve dinsel bir statü de taşıyan bu hanenin hemen hemen topyekn takipçisi olmakla birlikte; yörede kuvvetle etkinliklerini sürdüren din kurumunun, Aşağı ve Yukarı Mahalle sakinleri üzerinde yarattığı etkinin de yer aldığı anlaşılmaktadır. Orta Mahalle'nin, 1980'li yıllarla birlikte değişmeye başlayan toplumsal konumunun ilk çıkışı olarak niteleyebileceğimiz, muhtarlık ve devamında belediye başkanlığı seçimlerine katılımın, Selçuk hanesinin dinsel statüleri ekseninde gelişmesi de dikkat çekicidir.

Yörede bazı seyit soylu ailelerin veyahut şeyh soylu ailelerin kimi bireylerinin siyasete katılımı olmakla birlikte, bunların ekseriyetle aşiretlerle belirli bir siyasal ittifak içerisinde gerçekleşmekte olduğu ifade edilmelidir. Muhtarlık seçimlerinde yalnız hareket eden Selukların, ilerleyen süreçlerde belediye başkanlığını kazanacak ölçüde bir etkiye sahip olmalarında, bu statünün Beğendik'in tüm mahallelerinde yarattığı itibarın ötesinde, aşiretlerle kurdukları siyasal ittifakların belirleyici olmuş olması buna bir örnek olarak verilebilir. Selçuklar, Pervari'de ikamet eden Adıyan ağalarıyla da sıkı bir diplomasi trafiğinin ardından, Beğendik'te çoğunluğu oluşturan Aşağı Mahalle'nin oylarını da almayı başarmışlardır (Alan Notları: 28.04.2010 – Beğendik).

Son olarak, Orta Mahalle'nin işaret ettiği siyasal ve sosyal karakteristik tutuma dair aktarılan ve günümüzde de belirli bir geçerliliği olan davranış kalıplarını açıklaması bakımından şu örnek olay da değerlendirilmelidir:

“Beğendik'in şu anki Belediye Başkanı Gürgün Özdemir'in bir önceki belediye başkanlığı döneminde Orta Mahalle'den geçerken, o dönemki seçimlerde, yukarıda bahsi geçen olaylardan ötürü, Ulaşlara ve Turşaklara karşı Ali Osman Selçuk'u destekleyen Orta Mahalleli'den bazıları, belediye başkanının arabasına sandalye fırlatırlar. Bu olay üzerine, Yukarı Mahalle “koparak Orta Mahalle'ye gelir.” Taşlı, sopalı, silahlı tüm Yukarı Mahalleli'nin karşısına, “sadece Selçuklardan birkaç kişi çıkar.” Olayların ardından, Orta Mahalle'den “Melle”ye oy verenlere “niçin kendilerini, Melleyi savunmadıkları” sorulduğunda, verilen cevap “Oy veririz ama sahip çıkamayız” olur.” (Alan Notları: 18.04.2010 – Beğendik)

Görünen odur ki Orta Mahalle, bir yönüyle de babıklere yahut hanelere, topluluk içerisindeki siyasal alanda, ekonomik, sosyal veyahut siyasal olaylarda ve süreçlerde azami fayda temelinde oldukça geniş bir hareket alanı bırakan, toplumsal kimliğini de yaşatmaya devam etmektedir.

3.2.3 Yukarı Mahalle

Yukarı Mahalle, mekânsal olarak, Beğendik'in Müküs Çayı'nın kuzey yamacında kalan yerleşkesinin kuzey uç kısımlarını oluşturur. Beğendik'teki Yukarı Mahalleli Şakiranlılar, burada toplu şekilde ikamet etmektedirler. Şakiranlıları, Beğendik'teki

Adiyanlardan ayıran en önemli özelliklerinin “ağalarının başlarında olması” olarak nitelendiği öncelikle ifade edilmelidir.

Beğendik’e yakın bir köyde ikamet eden ancak Belediye Başkanlığı seçimlerinde Şakiranlıların davetiyle gelerek seçimlerde aday olan ve üç ana ekseninde bölünmüş durumda olan Aşağı ve Orta Mahalle oylarının açığa çıkardığı sonuçtan faydalanarak Şakiranlıların çoğunluğunun oylarıyla seçilen şimdiki Belediye Başkanı, Beğendik’teki Şakiranlıların ağasıdır.

Beğendik’li Şakiranlılar da tüm aşiretlerde görülen alt soy gruplarına ayrılmış durumdadır. Ancak Şakiranlı Beğendikliler de bazı babiklerin içerisinde “mal” olarak tanımlanan hanelerin olduğu ya da tek başına bir babik sayılan “mal” statüsünde hanelerin olduğu belirtilmelidir. Şakiranlıların sayıca az olmaları, ağa soylu, tüccar vb. nitelikteki hanelerin belirgin olması ve Adiyanlılar kadar kendi içlerinde bölünmüş olmamalarının, bu statü ve prestij kaynaklarını daha da güçlendirdiği, itibar derecesini arttırdığı düşünülebilir. Buna göre, çalışmamız süresince tespit edebildiğimiz soy grupları dağılımı şöyle verilebilir: 1) Mala Mehe (Türkçe çevirisiyle, Mehmet’in Evi) üst başlığı içerisinde Çarbuk, Tanşa, Efetekin, Erdoğan, Akdağ ve Sungur haneleri. Burada adı geçen Sungurların, Aşağı Mahalle’de de aynı soyadını taşıyan Sungurlar’la herhangi bir akrabalıklarının bulunmadığı belirtilmelidir. 2) Mala Sinu (Türkçe çevirisiyle, Sinan’ın Evi) üst başlığı içerisinde Topki, Toparlı, Topdal, Zeylek, Şaban ve Seçuk haneleri. 3) Mala Sinu içerisinde, zikredilen Mala Alu (Türkçe çevirisiyle, Ali’nin Evi) üst başlığı içerisinde Kamerga, Şevluk, Şavur ve Gündüz haneleri. 4) Mala Hâkim (Türkçe çevirisiyle, Hâkim’in Evi) üst başlığı içinde Özdemir hanesi. Burada Özdemirlerin

Şakiranlıların tek ağasoylu ailesi oldukları ve geri kalan Kırmanc hanelerden bu sıfatla ayrıştığı derhal ifade edilmelidir.

Ek olarak Yukarı Mahallelilerin'bir kısmının da Beğendik'e bağlı Sökmen mezrasında ikamet ettikleri de belirtilmelidir.

3 no'lu babik içerisinde zikredilen Kamergalar, Şevluklar ve Gündüzler, Beğendik beldesine bağlı Sökmen mezrasında yerleşiktirler. Ancak ilgili ailelerin, yine Beğendik'te yerleşik akrabaları da vardır. Örneğin Kamergalar, Yukarı Mahalle'nin önde gelen ailelerinden olup, muhtarlık da yapmışlardır. Yukarı Mahalle'nin, Beğendik'in siyasal ve sosyal tarihi içerisinde hep azınlık aşiret kimliğini temsil ettiği anlaşılmaktadır.

Beğendik'e hâkim durumda olan ve Selçuk hanesi ile BDP'nin son 15 – 20 yıl içerisinde artan siyasal ve sosyal nüfuzlarına değin Orta Mahalle üzerinde de yönlendirici bir etkisi bulunan Aşağı Mahalle'nin, bu tarih içerisinde gerek nüfus bakımından gerekse siyasal otorite bakımından çoğunlukla baskın olduğu ifade edilmelidir. Söz konusu baskınlığın ve nüfus yoğunluğunun, yaşanmakta olan toplumsal değişimlerle birlikte ortaya çıkan yeni kimlik algılamalarında ve Kırmancların siyasal süreçlere katılımında ortaya çıkardığı anlaşılan Selçuk hanesi ve BDP gibi aktörlerin, Orta ve Aşağı mahallelerde daha fazla sayıda takipçi bir kitle yaratmış olduğu da düşünülebilir. Zira Yukarı Mahalle, Orta ve Aşağı mahallelerde yaşanan bu ayrışmadan en az etkilenmiş aşiret grubunu işaret ediyor görünmektedir.

Yukarı Mahalle içerisinde de Selçuk hanesi ve BDP taraftarları olmakla birlikte, Şakiranlı babiklerin, belediye başkanlığı seçimleri gibi aşiretin merkezi siyasal

mekanizmalarının devreye girdiği durumlarda çoğunlukla toplu hareket etme geleneksel tutumunu korudukları ifade edilebilir.

Bu genel tablodan hareketle, bölümü sonlandırmadan evvel, Aşağı, Orta ve Yukarı mahallelerinin gerek içsel özelliklerini yansıtmaları bakımından gerekse Beğendik'te yaşanmakta olan sosyo-kültürel dönüşümü örneklemesi bakımından Beğendik Beldesi Belediyesi'nin kısa siyasi tarihine bakarak bu alt bölümü sonlandırabiliriz:

Beğendik Belediyesi'nin Kısa Siyasi Tarihi

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren muhtarlık statüsünde bir köy olan ancak 1992'de yaşanan nüfus artışı sonucunda belde statüsü kazanan ve bir belediyeye sahip olan Beğendik, belediye seçimleriyle de tanışarak, 1980'lerden itibaren peyder pey yaşanan toplumsal dönüşümün önemli bir aktörü haline de dönüştürmüş görünmektedir. Burada, dünden bugüne yaşanan belediye seçimleri bağlamında aşiretlerin ve babiklerin sergiledikleri siyasi hareketlilik, uyum ve çatışma süreçleri kısaca verilmekte ve ardından bir değerlendirmeye 2. alt bölüm sonlandırılmaktadır.

Birinci Dönem: Ulaşlar'ın başını çektiği babikler şahsında Aşağı Mahalle ve Orta Mahalle arasında, “Aşağı Mahalle” ara başlığı içerisinde aktarılan olayların yaşandığı dönemde gündeme gelen ilk belediye başkanlığı seçimlerinde Orta Mahalle, üzerinde oluşan ciddi bir baskılanma neticesinde Aşağı Mahalle'den Turşakları destekler. Bununla birlikte, günümüzde Aşağı Mahalle babikleri içerisinde önde gelen hanelerden Ulaşların daha iyi ilişkiler içerisinde olduğu Adıyan ağalarından Nisan 2010'da vefat eden Emin Ağa ve aktarılan olaylarda adı geçen Cevat Ağa, bu ilk belediye başkanlığı seçimlerinin taşıdığı önemden kaynaklı Beğendik'e gelerek, Yukarı Mahalle'nin (Şakiranlar), başka bir köyde ikamet eden

ağası ve şimdiki belediye başkanının da babası olan Hacı İhsan Ağa'yla anlaşarak ittifak kurarlar.

Anlaşma, belediye başkanlığının Yukarı Mahalle'ye verilmesi karşılığında, tüm kadrolu belediye çalışanlarının Ulaşlar'ın temsil ettiği Aşağı Mahalle babiklerinden hanelere dağıtılması yönünde olur. Seçimleri, bu ittifak kazanır ancak Beğendik'teki yaygın kanıya göre, "Yukarı Mahalle kazık atar": Belediyenin kadrolu çalışanlarının tamamının Aşağı Mahalle'ye verilmesi gerekirken, yarı yarıya taksim edilir.

İkinci Dönem: Bu kez Adıyan ağaları, belediye başkanlığının kendilerinde (Adıyanlar'da) kalabilmesi için Turşak ve Ulaş haneleri nezdinde girişimlerde bulunurlar.

Günümüzde de açık bir restleşme boyutlarında olmasa da bilinen bir rekabet halinde olan ve Beğendik'teki Adıyan babiklerini ikiye bölmüş durumda olan Turşak ve Ulaş haneleri, Adıyan ağalarının etkin girişimleriyle Turşaklı bir belediye başkan adayı etrafında ve Ulaşlara da belediyede önemli kadrolar ayrılmak suretiyle birleştirilir. Turşaklar, bu seçimlere hayli masraf yapar ve tüm toplumsal statü ve prestijlerini de ortaya koyarlar. Turşakların seçimi kazanmaması durumunda, yapabilecekleri en onurlu hamle, Beğendik'i kendilerine bağlı babiklerle birlikte terk etmek olacağından ve böylesi bir durumda, Adıyanlar Beğendik'te sahip oldukları nüfus gücüyle birlikte tüm ağırlıklarını kaybedeceklerinden ötürü, Adıyan ağaları, Aşağı Mahalle'yi birleştirir ve Orta Mahalleyi de önemli oranda kazanmak için çok çaba harcarlar.

Orta Mahalle, seçimleri Turşakların kazanmaması durumunda, Beğendik'te yaşanması kuvvetle muhtemel bir çatışmanın önüne geçme kaygısıyla, hemen

tamamına yakını olmak üzere, Aşağı Mahalle’yi destekler. Bu seçimleri, Adıyanlılar kazanır.

Üçüncü Dönem: Orta Mahalle sakinlerinden Ali Osman Selçuk, “melle” statüsüne ve bunun Beğendik genelindeki prestijine yaslanarak adaylığını koyar. Ali Osman Selçuk’u, esas olarak Orta Mahalle desteklemektedir.

Aşağı Mahalle adayının kendi oyları ile Orta Mahalle’nin oylarını toplayan Ali Osman’ın oylarının ortaya çıkardığı ikili tablodan, ciddi bir iddiası olmayan Yukarı Mahalle adayı Gürgün Özdemir sürpriz bir şekilde belediye başkanı olarak çıkar. Böylece Şakıranlılar, Belediye Başkanlığı düzeyinde ilk kez Beğendik’te önemli bir prestij kazanmış olurlar.

Dördüncü Dönem: Kaynak kişilerin aktarımları dikkate alınır, Ali Osman Selçuk’un üçüncü dönem boyunca, bilhassa “camideki hutbelerinde”, “muhaletette gösterdiği kararlılık” dikkate değerdir. Hâlihazırda elinde bulundurduğu Orta Mahalle oylarının yanı sıra Selçukların “Adıyan aşiretinin Pervari’deki ileri gelenleriyle sürdürdüğü diplomasi” de sonuç verir ve Aşağı Mahalle oylarını bu referansla alır. Ali Osman Selçuk, Pervari’de oturan Adıyanlı Durmaz Ağa’nın partisinden seçimlere girer. Ek olarak Yukarı Mahalle’den de sahip olduğu dini statü itibarıyla oy topladığı ifade edilen Selçuklar, bu seçimleri kazanır.

Beşinci Dönem: Geçtiğimiz yıllarda gerçekleştirilen yerel yönetimler seçimlerinde ise Beğendik’in sosyal ve siyasal haritasına yeni bir aktör girer: DTP (BDP).

BDP, çoğunlukla Orta Mahalle’den oylarını almakla birlikte az miktarda da olsa Yukarı Mahalle’den ve Aşağı Mahalle’den de oy toplamayı başarır.

Ali Osman Selçuk'un oyları ile Turşak hanesinin Aşağı Mahalle adına sürekli çıkardığı adayların oyları, Aşağı Mahalle'yi ve Orta Mahalle'nin belirleyici olduğu anlaşılan eğilimini de geriye çekerken, kendi aşiretinin oylarıyla ağa soylu Özdemir hanesi şahsında, Yukarı Mahalle bir kez daha Beğendik Belediyesi'ni kazanır.

Değerlendirme

1) Orta Mahalle, 1980'li yıllara değin aşiretlerin egemenliğinde, hâkim durumunu sürdüren geleneksel toplumsal siyaset düzeni içerisindeki atıl pozisyonunu, gerek siyaset alanına müdahil olan dinsel kurumlar üzerinden gerekse de yörede yaygın şekilde örgütlenen yeni bir dinamik olarak modern Kürtlük kimliği üzerinden önemli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır denilebilir. Yörenin yaşamakta olduğu özgün modernleşme ve toplumsal dönüşüm süreçlerinden ayrı ele alamayacağımız bu durumu, sosyo-ekonomik yapı içerisindeki toplumsal kurumların geleneksel teamüllerinin yeni uyarlanma süreçleri olarak da ifade edebiliriz.

Anlaşıldığı üzere, Yukarı Mahalle, Orta Mahalle ve Aşağı Mahalle olarak üç temel kategoride varlığını sürdürmekte olan mevcut toplumsal yapı, öncelikle aşiret kimlikleri üzerinden bölümlenmekte ve bu kimliğin dışında geri kalan toplam da Orta Mahalle gibi sınırlarının geçişkenliği ve değişkenliği herkesçe kabul edilen ve babikler yahut haneler nezdinden sürekli bir değişkenlik özelliği barındıran siyasal ve ekonomik bir toplumsal varoluşa işaret eden bir ara alanda toplanmaktadır. Sadece Beğendik'te değil, tüm Pervari bölgesinde yerleşik bulunan Yukarı Mahalle'ye ve Aşağı Mahalle'ye mensup Kırmancların, bu esas bölümlenme kriterleri bakımından, gerek tabi oldukları ağalık hukuku gerekse toplumsal varlığa yönelik tehditlerde, aşiret ilişkileri bakımından ekonomik, siyasal ve sosyal

hareketliliklerde daha avantajlı oldukları sonucu hâlihazırda geçerliliğini koruyor görünmektedir. Bu statüden yoksun Orta Mahalle toplamının ise çözülmekte olan feodal yapıya koşut olarak, eskiye nazaran topluluk içi siyasal alanda daha faal olmasına karşın yine de tam olarak ortadan kalkmayan feodal hukuk ve davranış kalıpları dolayısıyla, Beğendik'teki toplumsal ve ekonomik dengeleri, her iki aşiret grubuna yahut da alternatif yeni ekonomik, sosyal ve siyasi aktörlere doğru eğip, bükebilen bir hareketliliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim Aşağı Mahalle'den bazı babıkların kimi kaynak kişilerce Orta Mahalle kategorisinde değerlendirilmesi bu durumu destekliyor görünmektedir.

Babıklar bakımından, belirli bir aşiret içerisindeki ailelerin, toplumsal statü ve prestij ile ekonomik, siyasal pozisyonlarının çeşitli süreç ve olaylar sonucunda gösterdiği değişime uygun olarak, gerek ait olduğu aşiret içerisindeki babıklar arasında gerekse de aşiretten kan bağı bakımından kopmadan ancak siyasal pozisyon itibarıyla aşiretin ve içerisindeki babıkların bağlayıcılığı dışında kalan özgün bir alan oluşturdukları ve ötesinde, Beğendik'in geneli açısından yeni tercihler sundukları dahi ifade edilebilir. Orta Mahalle'nin, bu bakımdan, yakın geçmişte Selçuk hanesi ve günümüzde ise BDP'nin Beğendik'teki varlığı şahsında, bu pozisyonunu koruyor olduğu anlaşılmaktadır.

2) Yukarı Mahalle ve Aşağı Mahalle, sahip olduğu aşiret yapısı itibarıyla, yerel seçimler gibi daha geniş ölçekli siyasal ve ekonomik çatışma süreçlerinde toplu hareket etme ve bu yönüyle aşiret tipi toplumsal bir organizasyonun genel karakteristik özelliklerini sergilemeye devam etmektedir. Her ne kadar Selçuk hanesi ile bugün bilhassa genç kuşaklarda daha popüler olduğunu ifade edebileceğimiz BDP çevresinin etkinlikleri bu iki aşiret kimliğine nüfuz ediyor olsa da çoğunluğun yine

de geleneksel teamüller içerisinde hareket ettiği ifade edilmelidir. Bu bakımdan Yukarı Mahalle'nin, Aşağı Mahalleye nazaran aşiret dışına dönük rekabet veyahut savunma vb. süreçlerde daha derli toplu bir görünüm sunduğu ifade edilebilir.

Yukarı Mahalle'nin Beğendik'teki azınlık aşiret nüfusunu oluşturmaları ve bu bakımdan aşiret içindeki hanelerin paylaştığı ekonomik ve siyasal kaynakların nispeten daha fazla haneye yarar sağlaması; aşiretin ağa soylu ailelerden birisinin Beğendik'e yerleşmiş olması ve bugün de dâhil olmak üzere toplamda iki dönem Belediye Başkanlığı gibi beldenin resmi en üst makamını elinde tutuyor olması gibi etmenlerin bu görünümün temel sebepleri olduğu ifade edilebilir. Öte yandan Aşağı Mahalle'nin bugün Turşakların ve Ulaşların rekabet halini koruyarak temsil ettikleri ana eksenle birlikte Selçuk hanesi ve BDP'nin etkisiyle ortaya çıkan diğerk iki siyasal eksenle yaşadığı bölünmüşlük; Beğendik'in Yukarı Mahalle'yle birlikte oluşturduğu ve babiklerin aralarında hareketlendiğı dört ana siyaset eksenini tanımlamaktadır diyebiliriz.

3) Aşiretlerin dışa dönük varoluş süreçlerinin esas belirleyenin ağa soylu ailelerin başkanlığında bir araya gelen ve babikleri temsil eden, ileri gelen erkek bireylerden oluşan toplumsal kurumlar olduğu ifade edilmelidir. Adıyanlılar ve Şakıranlıların geçmişten günümüze uzun yüzyıllara yaslanan bir toplumsal pratikle taşıdıkları bu kültürel pratiğın, bugün Orta Mahalle içerisinde de gerek Selçuk hanesi gerekse BDP çevresi içerisinde de ortaya çıktığını söylemek mümkün görünmektedir. Buna göre, Yukarı Mahalle'nin ağa soylu hanesi Özdemirler ile Yukarı Mahalle babiklerinin önde gelen hane reisleri; Aşağı Mahalle babiklerinin kendi aralarında gruplayan Turşak ve Ulaş hanelerinin önde gelenleri ile kendilerine bağılı babiklerin reisleri; Orta Mahalle'yi esasen iki gruba böldüğü söylenebilecek olan Selçuk hanesi çevresi

ile BDP çevresinde kümelenen hanelerin önde gelenleri ile bu önde gelenlerle kesişim halinde olan diğer Orta Mahalle babıklarının ileri gelenlerinin; Beğendik'teki toplumsal yapının ekonomik, siyasal ve sosyal yaşantısını doğrudan belirleyen içsel dinamiklerini oluşturduğunu ifade edebiliriz.

Ancak burada ifade edilmelidir ki günümüzde Selçuk hanesinin temsil ettiği ve Şexe Kal'in soyundan gelen bu hanenin, Beğendik genelinde, siyasal ve sosyal anlamda bağlayıcı tam bir etkisinin ve otoritesinin olduğunu söylemek zordur. Bu durum, iki açıdan tartışılabilir. İlki, Beğendik'te, Şexe Kal'in "Seyda"lar gibi, kan bağı esasına göre kutsallık taşımayışı, onun bir "sofi" yani öğrenci oluşu ve kendi soyunun, soy bağından kaynaklı, geri kalan geleneksel toplumsal hiyerarşi (aşiret) üzerinde bağlayıcı yönlendirici bir etkisinin olmaması durumudur. İkincisi ise gerek modernleşme süreçlerinin genç kuşaklarda yaratmış olduğu etki ve bununla örtüşen, diğer soy gruplarının (kırmanc yahut ağa), dini otoritelerle geçmişten taşıdıkları geleneksel iktidar ikilemi ve gerekse de Selçuk hanesinin "siyasete bulaşması"nın yaratmış olduğu muhalif geniş bir kesimin varlığı ve kaşı faaliyetleri olarak verilebilir. Bu bakımdan, Selçuk hanesinin, Beğendik genelinde, dini bir otorite olarak yönlendiriciliğinin, esası belirleyecek düzeyde olmadığı ifade edilebilir.

3.3 Dini Hayat

Beğendik'te ve yörede gözlemlenen kültürel yapılar içerisinde, toplumsal yaşamdaki ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri itibariyle öne çıkan en önemli olgulardan birisi de kuşkusuz dinsel inanışlar, bunlarla ilgili kültürel kurumlar ve ciddi bir çeşitlilik arz eden dinsel toplumsal pratikler olarak ifade edilmelidir. Gündelik yaşam

içerisindeki ekonomik, sosyal ve siyasal belirleyicilikleri bulunan ve aynı zamanda da Şafii Kürt toplulukların tarihsel geçmişlerine, buradan kalkınan köklü bir yaşam deneyimine ve toplumsal hafızaya sahip olan bu dinsel inanışları ve uygulamaları, birbirleriyle olan ilişkisi içerisinde iki önemli alt başlıkta değerlendirmek mümkün görünmektedir. Bunları, kutsal veyahut dinsel otoriteye sahip soy grupları ve aileler ile yöredeki yaygın isimlendirilişiyle “ziyaretler” olarak ifade edebileceğimiz kutsal mekân kültürleri olarak ayırt edebiliriz.

3.3.1 Şafilik ve Tarikatın Rehberleri: Seydalar, Pirlar, Şeyhler, Sofiler ve Melleler

Ortadoğu’da farklı din ve mezheplere bölünmüş durumda olan Kürt toplulukları içerisinde, dinsel kimlik bakımından çoğunluğu, Sünni İslam mezhebine bağlı bir ekolün takipçileri olan Şafii Kürtler oluşturur (Bruniessen, 2004: 7 – 55).

Şafilik, İmam-ı Şafii’nin (M.S. 767 - 820) belirlediği usullere göre kendisinden sonra oluşan ve Ehl-i sünnet itikadında kabul edilen dört Sünni fıkıh mezhebinden birisinin adıdır.⁷³ Diğer üç Sünni mezhep ise Şafilığa göre dini uygulamalarda daha ılımlı kabul edilen Hanefilik ve yine Şafilik gibi daha muhafazakâr uygulamalar sahip olduğu ifade edilen Maliki ve Hanbelî mezhepleridir. Söz konusu muhafazakâr mezhepler, Şafilikle beraber, daha ziyade Kuzey ve Batı Afrika’da yaygınken Hanefilik ise Türkiye, Balkanlar, Türkistan, Hindistan ve Pakistan’da yaygındır. Özel olarak Şafilik ise Mısır, Suriye, Irak ve Horasan’ın yanı sıra Türkiye’nin Doğu ve

⁷³ “Şafilik”, *İslam Ansiklopedisi*.

Güneydoğu bölgelerinde yaşayan Kürt topluluklar içerisinde oldukça yaygındır diyebiliriz (Fırlalı, 1996).

Şafilik, İslam Peygamberi dönemi sonrasında ortaya çıkan çeşitli ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumunda ise tarihsel süreçlerin neticesinde, İslam'ın yayıldığı yeni topraklarda yaşayan farklı kültürlere göre biçimlenen ve yeniden üretilen çeşitli İslam ekollerinin uzantısında bir inanma ve yaşama biçimidir denebilir. Bu bağlamda Şafilik de diğer çağdaşları gibi kendisinden önceki İslam ekollerinden etkilenmiştir. Şafililiği esas olarak etkileyen İslam ekolü olan Eşariliğin Şafililiğe tevarüs eden ve bireyin varlık sorunsalını tanımlayan temel inanç esasları şöyle verilebilir: Kişi, eğer kendisine ulaşmamışsa, bir başına akıl yoluyla Tanrı'ya ulaşamaz, onu bilemez; kişide cüzi de olsa bağımsız bir irade yoktur ve kişinin seçimleri bütünüyle Tanrı'nın isteğine bağlıdır; kişi, akıl yürütmeye iyi, doğru ve güzeli bulamaz, seçemez. Bu da ancak Tanrı'nın emrettiği şekilde olur ve kişi, akıl yürütmelerle metafizik konularda gerçeğe ulaşamaz (Yıldırım, 2004).

İslam Peygamberi dönemini takip eden ve sosyo-ekonomik, siyasal ayrılıkların daha net biçimde ortaya çıktığı dört halife döneminde mayalanan mezhepler, bu dönemden sonra İslam Devleti'nin merkezi ve çevresinde yer alarak İslam'ı yorumlamaya; bir bakıma, onu, yaşayan insanlığın gerçeklerine göre teoride ve pratikte yeniden üretmeye başladılar diyebiliriz. Fakat konuyu daha kitabi ve güncel resmi dini kabuller bağlamında ifade edecek olur isek, mezhepler, kendi içerisinde tutarlı bir düşünce sistemine ve yöneme sahip itikadi (teorik) ve ameli (pratik) doktrin (öğreti/ilkeler) anlamına gelmektedir. Mezheplerin kurucuları, teoriye ve pratiğe dair hüküm çıkarma yetkisine de sahip olurlar ve eğer bu mezhepler, genel İslam dairesi

içerisinde, kabul ediliyorsa, hükümlerdeki farklılıklar, mezheplerin sınırlarını oluşturur ancak onları dinin dışına sürüklemeyiz (Fığlalı, 2004).

Tarikatlar ise İslam Peygamberi döneminde ve sonrasında bir yanıyla İslam'da derinleşmeyi ve nihai bir saik olarak "hakikate varmayı" yani Tanrı'ya bütünleşmeyi amaçlayan dini okulların (İslam mistisizmi olarak da okuyabileceğimiz tasavvufi akımların); bir yanıyla da ürettikleri bilgi ve müdahil oldukları toplumsal gündelik yaşam pratikleri itibariyle, yukarıda ifade ettiğimiz mezheplerin kurucuları ve yürütücüleri olarak 12. yüzyılın sonlarından itibaren hızla İslam topraklarında ve İslam'ın yayıldığı yeni topraklarda yayılmaya başladılar. İslam, daha geniş coğrafyalara yayıldıkça ve kendisinden önceki kitabi dinler ile bunların çeşitli mezhepleri, ekolleri ve okullarıyla karşılaştıkça ve aynı zamanda bunların dışında kentlerde ve kırlarda var olan halk inanmalarıyla iç içe geçtikçe İslam tarikatları da değişmeye, çeşitlenmeye ve çoğullaşmaya başladılar. Neticede, son noktası günümüz olan bir tarihsel süreklilik içerisinde tarikatlar, "rehberler" eşliğinde yürünen "yol" anlamında İslam topraklarını kapladılar (Ocak, 1997: 1 – 6).

Tarikat ise insanların dünyasına ait bir toplumsal gerçeklik olarak, zamanda ve mekânda farklılaşsa da öz itibariyle belirli bir örgütlenme ve işleyiş ilkeleri gerektirir. Tarikat, bir liderin (mürşid, şeyh, pir) yönetiminde, bilgi ve beceri seviyelerine göre kategorileştirilebilecek olan çeşitli basamaklardan (halifelik, imamlık vb.), bunları tanımlayan öğretilerden ve öğrencilerden (mürid, talip, talebe) meydana gelir. Burada öğrencilere tarikatın doktrini ve prensipleri öğretilerek, onların da tarikatı ya tekke (tarikatın merkezi ya da okullarının kurulu oldukları mekânlar) içerisinde ya da tarikatın İslam'ı yaydığı, anlattığı yerlerde bu şekilde temsil etmeleri ve öğretmeleri beklenir (Atay, 1996: 40 – 47).

Bu çerçeveden olarak, Beğendik'te ve yörede etkin olan Nakşibendî⁷⁴ tarikatların, Şafii Kürtlerin dini yaşamında, tarihsel bir süreklilik içerisinde, son derece etkili roller üstlenmiş olduğu hemen ifade edilmelidir. Nakşî tarikatlar, yörede gerek İslam'ı tarikat yolunda öğrenmek isteyenler için gerekse de tarikatlara bağlı cemaatlerin sosyo-politik ve ekonomik gündelik yaşamlarının sürekliliğinin sağlanması için faal haldedirler. Kuşkusuz yaşanmakta olan toplumsal değişim, tarikatları da etkilemekte ve onlar da çeşitli uyum veyahut çatışma pratikleri üretmektedirler. Burada tarikatlar bahsinde, tarikatların yaşayan ve yaşamayan yol göstericileri, temsilcileri ve öğrencilerini tanımlamak için yörede sıklıkla kullanılan Seyda, pir, şeyh, sofi ve melle kavramları, bu kapsam içerisinde tartışılacaktır.

Yöredeki ve Beğendik'teki Şafii Kürt toplulukların günümüzdeki ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerinde belirleyici konumda oldukları gözlemlenen; kan bağına dayalı örgütlenmelerini ve kendi içlerindeki birtakım hiyerarşik ilişkileri işaret eden mevcut toplumsal yapılarını irdelediğimizde, üç esas soy grubunun öne çıkmakta olduğu

⁷⁴ Nakşibendilik, Abdulhalik-ıl Gûjdevani tarafından sistemleştirilen ve Muhammed Bahaüddin Şah-ı Nakşibendî'nin isim babası olduğu bir İslam dini tarikatı olarak, Güney-Doğu Asya ve Çin'den Hint Altıktası yoluyla Anadolu, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Balkan gibi İslam'ın tarihsel olarak da yayıldığı topraklara yayılmıştır. Tarikat, geçtiğimiz yüzyıl içerisinde de Batılı toplumlara doğru genişleme imkânları bularak, küreselleşen dünyanın dini bir figürü olarak bugün de canlılıkla yaşamaktadır diyebiliriz. Türkiye'de de son derece etkili bir ekonomik, sosyal ve siyasi bir konumda olan tarikat ve tarikat içerisinde ayrı şeyh soylarına bağlı alt ekoller, gündelik toplumsal yaşam içerisinde de etkilidir. Bilhassa Kürt topluluklar içerisinde etkili olan tarikat, Seydalar, şeyhler ve pirlar vasıtasıyla Kırmanc kitlelerin dini yaşantısını ve bununla ilintili olarak ekonomik ve sosyal pratiklerini yönlendirici bir etmen olarak yaşamaktadır. Tarikatın gerek Batı toplumları içerisindeki yerini, burada kendisini yeniden üretme biçimlerini gerekse tarikatla ilgili en temel bilgileri antropolojik bir perspektifle ve uzun süreli bir alan çalışması deneyimlerine yaslanarak ayrıntılı biçimde ele alan, konusu açısından önemli ve yol gösterici bir çalışma için bkz. Atay, 1996. Yine hem tarikatın tarihçesi hem de özellikle Kürt toplulukların dünden bugüne tarihsel süreçleri içerisinde üstlendikleri ekonomik, sosyal, siyasal ve hatta askeri roller için mutlaka bkz. Bruniessen, 1991 ve 1992.

ifade etmiştik: ağa soylu haneler, Kırmancılar ve kendi içerisinde iki alt grupta değerlendirebileceğimiz seyitler ve şeyhler.

Bir önceki alt başlıkta irdediğimiz ağa soylu haneler ile Kırmancı topluluklarının yanı sıra tüm Şafii Kürt toplulukların yöredeki tarihsel başlangıçlarıyla eşdeğer görülen ve bu anlamıyla, ağaların ve Kırmancıların oluşturduğu toplumsal bütünden sahip oldukları “kutsallıkla” ayrı tutulan iki önemli soy grubu, yöredeki Nakşî tarikatlar içerisindeki şeyh aileleri ile İslam Peygamberiyle kan bağı üzerinden ilişkilendirilen Seyit aileleridir.

Seydalar

Bugünkü Türkiye, Irak, İran, Suriye ve Ermenistan ülke sınırlarının kesişim noktalarına dağılmış şekilde yaşayan Kürt topluluklar hakkında yapılagelen tüm çalışmalarda, tasavvufi tarikatların ortaya çıkışlarının ve uzun yüzyıllara yaslanan faaliyetlerinin akabinde, “kutsal soy”la ilişkili bir dinsel otoritenin her daim Kürt topluluklar içerisinde değişken siyasal ve ekonomik etkileriyle birlikte etkili bir şekilde var olduğu görülür. Antropolojik literatürde de genellikle “Seyit” veya “Seyyid” şeklinde ifade edilen ve Beğendik’in de dâhil olduğu yörede “Seyda” olarak kavramlaştırılan soy grupları, bu otoritelerden ilki ve en önemlisidir (Bruniessen, 1991: 244 – 246).

Tarikatlarla ve tarikatlara önderlik edenlerle ilgili tartışmalarda; tıpkı aşiret ve aşiret içerisindeki birimlerin adlandırılışında olduğu üzere; Kürt topluluklarının ya da tarikatların içerisine yerleştikleri kültürlerin özgünlükleri uyarınca farklı kavramlaştırmalara gidilebildiği de görülmüştür. Atay (1996: 40 - 42), çalışmasında “mürşid”, “halife”, “şeyh”, “pir”, ve “veli” gibi kavramların tasavvufi teamüllerin

dışındaki kullanımlarına dikkat çekerken, Arapça kökenli “şeyh” ve Farsça kökenli “pir” kelimelerinin “ihityar” anlamına gelmekte olup, tarikat içerisindeki liderlik konumunu tanımlamak için kullanıldığını; mürşidliğin ise “eğitmenlik” niteliğine haiz tarikat ehline dair bir vasıf olduğunu; veliliğin de “manevi yolculuğunda zorunlu bütün aşamaları tamamlamış ve en yüksek olgunluk mertebesine ulaşmış sufiye verilen isim” olduğunu ifade eder. Bu tarikat hiyerarşisi dışında bir kategori olan seydaların sahip olduğu kutsiyetin önemi ise bu sülalelerin, kan bağı yoluyla, İslam peygamberiyle kurmuş oldukları akrabalık ilişkisinden ileri gelir. Seydalık, Beğendik’te ve yörede de aynı içerikle kullanımdadır. Tüm bir Kürt coğrafyasına yayılmış durumda olan Seydaların/Seyit ailelerinin, tasavvufla ilişkili birçok tarikat örgütlenmesiyle de iç içe geçmiş olduğu ve aynı zamanda da Sünni İslam’dan önemli ölçülerde ayrılmış durumda olan Alevi Kürt topluluklarında da var olduğu görülür.⁷⁵

Seydalar, aşağıda değerlendireceğimiz diğer dini statülerden, Peygamber soyunun doğrudan temsilcileri olması niteliğiyle, bütünlüklü olarak farklı olarak kodlanır ve ayrı tutulur. Beğendik’te doğrudan Seydalık sıfatı taşıyan bir soy grubu bulunmamakla birlikte, Pervari’ye bağlı Berûk Köyü’nde “Seyyidlerin” yaşadığı ifade edilmiştir. Ancak, Beğendik’in Seyda sıfatı taşıyan dinsel bir otoriteyle olan irtibatı ise birkaç yıl öncesinde vefat eden ve yörede saygın bir ünü bulunan Şeyh Müşşerref üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Şeyh Müşşerref, kan bağı yoluyla bir Seyda olmamakla birlikte, bilhassa yaşlı kuşak Beğendiklilerce “Seydaların elini öpen şeyh” olarak kabul edilmesi vesilesiyle “Seyda Şeyh Müşşerref” olarak tanınmaktadır. Şeyh Müşşerref’in Beğendik’le

⁷⁵ Sünni Kürt topluluklar ile alevi Kürt topluluklar açısından karşılaştırma için bkz. Bruniessen 1991, Gezik, 2004 ve Gültekin, 2010.

doğrudan bir irtibatı bulunmamakla birlikte, Beğendik'i de içerisine alan geniş bir yörede, yakın zaman öncesine değin son derece etkili bir dini ve siyasi otorite olduğu anlaşılmaktadır. Birçok Beğendiklinin üzerinde, evinde veyahut arabasında bizzat Şeyh Müşerref'e yazdırılmış muska bulmak mümkündür.

Pirler

Yörede, Seydaların haricindeki diğer tüm dinsel otoritelerin; tasavvufi tarikatlar silsileleri içerisindeki derecelerine, bu soy gruplarıyla olan ilişkilerine ve bu sıfatlardan herhangi birisini taşıyan ilgili aktörün, toplulukça kabul edilen kutsiyet derecesine göre değişken bir anlama sahip olduğu ileri sürülebilir. Tasavvufla ilgili antropolojik çalışmalarda Pirlik makamının, sahip olduğu dinsel roller itibariyle, tarikat içerisindeki “Mürşidlik” ve “Şeyhlik” statüleriyle kimi zaman eşdeğer anlamlar kazandığı da tartışılmaktadır (Atay, 1996: 40 – 47). Yörede ise Pirlik kurumunun, daha ziyade, Allah'ı seven, dost edinen ve O'nun tarafından dost edinilen; kerametleriyle bu mertebeye ulaştığı kabul edilen “velilik” makamıyla (Ocak, 1997: 1 - 18) eşdeğer bir kullanımı olduğu ileri sürülebilir. Beğendik'te, dünyevi hayata değil ancak batın âlemde olmasına karşın dünya hayatındaki rollerini kerametleriyle sürdüren kutsal kişiler için Pirlik kavramının kullanılmakta olduğu gözlemlenmiştir:

“Önce Pirler, sonra Şihlar gelir. Şimdi, Muhammed'i görene sahabi denir.

Pir de Sahabi'den sonra gelen, onları görenlerdir. Şeyh ise Medrese eğitimi görmüş, okumuş olan kişidir.” (Alan Notları: 07.03.2010 – Beğendik)

Beğendik'in Pirlerle olan ilişkisi ise kolektif toplumsal hafızada, beldenin kozmolojisiyle doğrudan ilişkili olarak ortaya çıktığı görülür:

“Pirê Bâll Arabistan’dan gelmiş biridir. Biz Sahabeleri gören kişilere Tabîî deriz. Pirê Bâll de Tabîî’i dir. O buraya geldiğinde buralar hep İzidi’ydi. Savaş zamanıydı, onların zamanı harp zamanıydı. Pirê Bâll’in kendisi de savaşçı biriymiş. Pirê Bâll’i ziyaretine her yerden gelen oluyor. Şimdiki caminin yeri aslında onun oturma yeri idi.” (Alan Notları: 18.04.2010 – Beğendik)

Pirê Bâll, Beğendik’te, yörede benzer bir örneği görülmeven büyüklükteki bir kutsal alan içerisindeki üç ziyaretgâhtan birisidir.⁷⁶ Pirê Bâll’in, yukarıda aktarılan yaygın söylencesine göre, Ocak’ın (1997: 20 – 21) Anadolu’da görülen veli kültlerine dair yaptığı sınıflama açısından köy ve aşiret velileri kategorisinde değerlendirdiği misyoner ve savaşçı veliler düzeyinde bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Pirê Bâll’in Beğendik açısından önemi ve Beğendik tarihinin başlangıç noktasını oluşturması da bu haliyle anlam kazanmaktadır. Yanı sıra Beğendik’teki Kırmanc soy grupları içerisinde “Pirê Bâll’in takipçileri”, “Pirê Bâll’in Kırmancıları” olmalarıyla ayırt edilen ve Adıyan Aşireti (Aşağı Mahalle) babikleri içerisinde zikredilen Aşan, Sungur ve Solmaz hanelerinin varlığı; Pirê Bâll’in aynı zamanda Ocak’ın (1997: 20) köy ve aşiret velileri sınıflandırmasına dâhil edilebilme ihtimalini de kuvvetlendirmektedir. Ancak şurası kesindir ki Pirlik kurumu, Beğendik’te, söylencesiyle, kutsal mekanının özellikleriyle ve etrafında örülen inanç değerleri ve ritüelleriyle birlikte Anadolu’da bilhassa Heteredoks Halk İslamı örneklerinde sıkça karşılaşılan veli kültlerine karşılık gelen, yerelden özgü bir kültürel öğedir. Beğendik’te ve çevresinde, bu türden ziyaret inançlarına sıklıkla rastlanmaktadır.

⁷⁶ Ziyaretlerle ilgili detaylı bilgiler ve değerlendirmeler, bir sonraki alt başlıkta verilmektedir.

Şeyhler ve Sofiler

Tasavvuf inancında, tarikat içerisinde Şeyh, (yöredeki yaygın telaffuzuyla da Şih) kendisine bağlanan kişileri eğiten mutasavvıftır. Tarikatta şeyhe bağlanan öğrencilere ise Sufi denir. Beğendik'te ve yöredeki adlandırması ise Sofi'dir.

Şeyh, Kürt aşiret hayatı içerisinde, dini statüsü ve rolleriyle olduğu kadar, politik rolüyle de aşiretler yahut aşiret içi soy grupları arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerde belirleyici bir konumu olan, gündelik yaşamın önemli bir bileşenidir (Ebinç, 2008). Bilhassa Şafii Kürt toplulukların genelinde görülen bu durumun, günümüzde, Beğendik ve yöresi için de geçerliliğini korumaya devam ettiği rahatlıkla ifade edilebilir. Günümüzdeki etki alanlarını, devletin yanı sıra, bilhassa şehirlerde, birçok farklı siyasal güç merkezleriyle de paylaşmak durumunda kalan Nakşibendî tarikatlarının, kırsal alanlarda ise daha etkili oldukları ifade edilebilir. Yakın zaman öncesinde vefat eden ve Beğendik'in de dâhil olduğu yörede bilhassa itibar edilen Şeyh Müşerref, bu duruma uygun bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır.

Beğendik'in şeyhlerle olan ilişkisinin, “Şexe Kall” gibi gerek Beğendik gerekse civar yerleşimler açısından önemli bir dinsel figürle birlikte başlamakta olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Şexe Kall, Beğendik'in yörede sahip olduğu özgün kimliğinin önemli dinsel bileşenlerinden de birisidir. Şexe Kall, Türkçe çevrisiyle, “Yaşlı Şeyh” anlamına gelmekte olup, bir dönem Pervari'de ikamet ettikten sonra Beğendik'e gelip yerleşen ve burada medrese eğitimi veren bir tarikat şeyhidir. Şexe Kall'in türbesi, halen Beğendik'teki büyük kutsal alan içerisinde olup, Şexe Kall'in soyundan gelen hane ise şeyhlik statüsü taşımamakla birlikte “melle” statüsünde dini bir kimliğe sahip olarak Orta Mahalle'de yaşamaktadır. Şexe Kal'in soyundan gelen

Selçuk hanesinden bir ileri gelenin aktarımıyla, özet olarak Şexe Kal ve Beğendik arasındaki tarihsel ve güncel bağıntı şöyle verilebilir:

“Germav’daki (Gazi Mahallesi’ndeki betonarme cami b.n.) şimdiki cami 14 yıl önce yapıldı. Orası ziyaret falan değildi. Halk ziyaret yapmış. Eskiden deliler oraya götürülürmüş. 1 saat odaya kapatılan hasta kişi oradan sağlam çıkıyormuş. Şexe Kal, Deştik diye bir yerde yaşayan, bir Ermeni taş ustasına bu camiyi yaptırmıştır. Şexe Kal’in medresesi de bu caminin yanındadır. Şexe Kal İmamê Halid Bin Velid’in soyundan gelmedir. Şexe Kal önce Pervari’deymiş. Babası ve annesi, Siirt Eruhlu’dur. Şexe Kal’in dedesinin adı da Şexe Kal’dır. Yani dedesinden gelen ismi taşıyor. Asıl Adı Şih Abdullah’tır. Şih’in köylüleri, Eruh’tan Pervari’ye, oradan da buraya gelip yerleşmişler. Şexe Kal buraya geldiğinde, Sökmen Mezrası’nın tamamı Ermeniymiş. Gümüşören köyünün tamamı da Ermeniler’di. Şexe Kal daha önce Pervari’ye gelmiş. Orada yaşıyormuş. Bir gün Şexe Kal mihraba durarak başına örtü geçirip ağlamaya başlamış. Şexe Kal’in Mola Abdulgaffur diye bir öğrencisi varmış. Öğrencisi neden ağladığını sormuş. O zamanlarda çok sık aşiret çatışması oluyormuş. İnsanlar ölüyorlarmış. Öğrencisine demiş ki ‘Bu insanların öldürülmesine mani olamadığım için kıyamet gününde Allah bizi cezalandıracak.’ Öğrencisi de hocasına ‘burası olmazsa başka yere gidersin. Oradakiler de Allah’ın kuludur.’ anlamına gelecek bir şeyler söylemiş. Sonra Şexe Kal gelip buraya yerleşmiş. Şexe Kal barış yanlısı birisiymiş. Beğendik’e gelip burada Medrese açmış. Zamanında etraftan çok hürmet ve saygı görmüş. Gayri Müslimler ‘Eğer tüm Müslümanlar Şexe Kal gibi olsaydı hepimiz Müslüman olurduk.’ demişler.

Şexe Kal'in emanetleri hiç yok. Sadece üzerinde Osmanlı mühürü olan, sanırım Sultan Abdülmecid zamanında basılmış, el yazısının olduğu bir kâğıt var bende. Onda da vasiyeti yazılı. Haram olduğu için tarlalarının satılmamasını istemiş.” (Alan Notları: 13.03.2010 – Beğendik)

Şeyh Abdullah'ın, Şexe Kal lakabıyla yörede tanındığı, saygı gördüğü ve Nakşibendî tarikatıyla kuvvetli bir bağı olduğu anlaşılmaktadır. Hakkında anlatılan söylencelerden ve dördüncü, beşinci kuşak akrabalarının anlatımlarından, büyük ihtimalle de 19. yüzyıl sonlarda yahut 20. yüzyıl başlarında Beğendik'e gelerek yerleştiği anlaşılmaktadır. Bir sonraki alt başlıkta ayrıntılı şekilde irdedeceğimiz ve “Ziyarete Germav”, Türkçe çevrisiyle “Sıcak Su Ziyareti”, olarak anılan yerde ise “medrese” olarak tabir edilen “kulleteyn”e sahip büyük bir mescit yaptırmıştır. Şexe Kal'in ölümünün ardından medresenin yeni bir şeyhle varlığını sürdürmediği, şeyhin öğrencileri vasıtasıyla Beğendiklilerin dini ibadetlerini yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Medrese ise Şexe Kal'in üçüncü kuşak torunlarından önde gelen ve aynı zamanda 1980'li yıllarla birlikte Beğendik'in sosyo-politik arenasında aşiretlerden ayrı bir güç odağı olarak muhtarlık ve belediye seçimlerinde öne çıkan Selçuk hanesinin ileri geleni tarafından yıktırılmış ve yerine, bugün Gazi Mahallesi'nde bulunan betonarme cami yaptırmıştır.

Melleler

Molla ya da yöredeki yaygın telaffuzuyla Melle, tarikat eğitimi almış ve köylerde imamlık görevini sürdüren Kırmanclara verilen genel bir isimlendirmedir. Mellenin sahip olduğu en belirgin toplumsal özelliğin ise sahip olduğu toplumsal statü ve rollerinin, ağlardan, seydalardan ve şeyhlerden ayrı olarak, Kırmancların sosyal

dünyası içerisinde gerçekleşmesi ve yine Kırmanclar tarafından da böyle kabul ediliyor olmasından ileri geldiği ifade edilebilir. Bu anlamıyla melle, sahip olduğu dinsel statü itibarıyla, topluluk içerisinde belirli bir saygı ve ayrıcalık edinmiş olmakla birlikte; sahip olduğu aşiret kimliği ile de yine kendi aşireti içerisindeki siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerde sergilediği performansın onay derecesine göre “topluluk içinde” değerlendirilmekte veya taraflaştırılarak dışlanabilmektedir.

Seydalar ve şeyhler, Kırmanclar arasındaki çatışmalar yahut ticari ilişkiler gibi sosyal ve ekonomik süreçlerin dışında, bir tür topluluk üstü otorite ve yetkiye sahipken, melleler, doğrudan bu süreçlerin bir parçası olabilmektedir.

Bu durumun en parlak örneği ise Beğendik’teki Selçuk hanesidir. Şexe Kal’in soyundan gelen bu hane, günümüzde de Gazi Mahallesi’nde (Yukarı Mahalle) bulunan caminin imamlığını sürdürmekle birlikte yakın geçmişte ve günümüzde, Beğendik içerisindeki politik süreçlerde, çevresinde kümelenen kimi Kırmanclar hanelerle birlikte ayrı bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Selçuk hanesi, şeyh soylu bir hane olmasına (–ki bu şeyh, Beğendik’in sahip olduğu kimliğin önemli bileşenlerinden birisidir) ve hâlihazırda mellelik görevlerini yerine getirmesine karşın, Beğendik içerisindeki siyasal bölünmenin önemli bir eksenini olarak, itibar gördüğü kadar rakip bir siyasal ve ekonomik aktörü de işaret etmektedir.

Melleleri, günümüzde, iki ayrı kategoride değerlendirmek mümkündür. İlki, geleneksel tarikat ilişkileri içerisinde, medrese eğitimi alarak köylerde ve diğer kırsal

yerleşimlerde cemaate imamlık yapan Kırmancılardır.⁷⁷ İkincisi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak çalışan ve çoğunlukla da yine yöreden veyahut bölgeden olan Şafii Kürt devlet memurlarıdır.

Beğendik'te her iki kategoride değerlendirilebilecek durumda olan melleler, Kale ve Gazi mahallelerinde bulunan camilerde mevcuttur. Kale Mahallesi'nde (Aşağı Mahalle) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın atamış olduğu bir imam bulunmakla birlikte, Gazi Mahallesi'nde (Yukarı Mahalle) ve yine Gazi Mahallesi içerisinde, Orta Mahalle olarak kabul edilen kesimdeki bir mescitte, tarikat eğitimi almış melle statüsü taşıyan Beğendikliler imamlık yapmaktadırlar.

3.3.2 Ziyaretler

Beğendik'te ve yörede olduğu kadar gerek bölgede gerekse Türkiye genelinde, kitabi dinseliliğin ve bununla ilgili devlet denetiminde kurumsallaşmış dinsel uygulamaların yanı sıra toplumsal yaşayış içerisinde etkin olan ikinci ana eksen de kuşkusuz halk inanışları içerisinde değerlendirebileceğimiz kutsal mekânlara dair inanışlar ve yine bunlarla ilgili birtakım ritüellerdir. Her yöreye ve yereldeki mevcut inanışa özgü biçim ve içerik kazanabilen bu tip inanmaların, Beğendik'te ve yörede, toplumsal

⁷⁷ Hatırlanacak olursa 2011 sonlarında AKP hükümeti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın olan ve medrese eğitimi alarak fiilen cemaatlere imamlık yapan din adamlarını "sözleşmeli personel" olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na alacağını açıklamıştı. Bu durum bir yönüyle AKP hükümeti şahsında devletin, aktüel ve yakıcı bir "sorun" olarak gördüğü "Kürt meselesi"nde atmak istediği yeni bir karşı hamle gibi okunabileceği gibi bir diğer yönüyle de melleler içerisinde de etkili olan Kürt ulusalcı eğilimlerle, "yeni anayasa" tartışmaları zemininde uzlaşma noktaları arayan hükümetin yeni açılım hamleleri olarak da okunabilir. Ancak her halükarda aşikâr olan, yörenin etkili dini aktörleri tarikatların ve kurdukları düzenin, devlet nezdinde de kimi küçük düzenlemelerle kabul görmesidir.

yaşayış içerisinde canlılıkla yaşatılmakta olduğu ve önemli bir yer işgal ettiği gözlemlenmiştir.⁷⁸

Arapça’da ‘ziyaret eden’ anlamına gelen ‘Zair’ kelimesinden türetilen ve Türkiye genelinde yaygınlıkla kullanılan ‘Ziyaret’ (TDK Sözlüğü, “Ziyaret”), kutsal bir mekânı belirli dinsel amaçlar için görmeye gitme ve çeşitli dinsel pratikleri uygulama anlamı içerisinde; yörede konuşulan Kürtçe’de de aynı şekil ve içerikte kullanılmaktadır. Bu anlamda, ülkenin birçok bölgesinde de görülebileceği üzere, Beğendik’te ve yörede de birbirlerinden, sahip oldukları farklı biçimsel niteliklerle ve topluluklar içerisindeki farklı derecelerdeki, etkilerdeki dinsel özellikleriyle ayrılan ve son derece ilgi çekici söylencelere, ritüellere sahip olan birçok ziyaretten bahsedebiliriz.

Bölgenin kırsal kesimlerindeki ilçe, belde, köy ve mezralarda, yerleşim birimleri içerisinde; yerleşim birimleri etrafında; tarım alanları içerisinde veyahut civarında; yayla alanları gibi mevsimlik yerleşim alanlarında ve etrafında; yerleşim birimleri arasındaki araba yolları yahut patikalar gibi güzergâhlarda sıklıkla rastlanan ziyaretler açısından Beğendik, yine kendine özgü bir farkla ayrılmaktadır. Beğendik, alan çalışması içerisinde görebildiğimiz kadarıyla, civar yerleşim birimleri içerisinde, en geniş kutsal mekân alanına sahip tek yer olma özelliği taşımaktadır.

Müküs Çayı’nın kuzey yamacında, Gazi Mahallesi’nde bulunan ve eski medresenin yerine yaptırılan caminin bulunduğu yerden itibaren, etrafına örülen üzeri tel örgülü

⁷⁸ Halk İslam’ı inanmaları ve ritüelleri içerisinde değerlendirilebilecek olan kutsal mekân inançlarının Alevi Kürtler içerisindeki farklı tezahürleri ile Sünni-Hanefi ve Alevi Kürt topluluklardaki karşılaştırmalı tartışmaları için bkz. Gültekin 2004 ve 2010. Ayrıca kutsal mekân inançları bağlamında değerlendirilebilecek olan İslam öncesi kimi inanç biçimleri ile ilk tasavvufi tarikatların ilişkileri ve halk İslam’ına olan etkileri için bkz. Ocak, 2002.

taş duvarla mahalleden ayrılan ve yaklaşık olarak 500 dönümlük bir araziyi kaplayan bir alan, Beğendiklilerce kutsal olarak kabul edilmektedir (Bkz. Fotoğraf no 19). Müküs Çayı üzerinde düzlük bir yükselti olan bu alanın güney ucunda ise Beğendik Karakolu bulunmaktadır. Şexe Kal'ın türbesinin ve karakolun bulunduğu yükseltinin alt yamaçlarında kalan alanın da bu büyük kutsal mekâna dâhil olduğu ancak alanın geçtiğimiz yıllarda yapılan çevre düzenlemeleri sırasında, karakolu Beğendik'e bağlayan patikayı bu alanlardan kurtarmak maksadıyla, ayrıca bir duvarla geri kalan alandan ayrıldığı görülmüştür. Bunun sonucunda, etrafı tel örgütlü örme duvarla çevrili, içerisinde mezarlıkların ve ziyaretlerin bulunduğu iki kutsal alan ortaya çıkmış durumdadır. Her ikisi de aynı zamanda Beğendik'in ve çevre yerleşimlerin mezarlıkları olarak da kullanılan⁷⁹ bu alanlardan, kuzeyde kalanı ve daha büyük durumda olanı, içerisinde iki önemli ziyaret barındırmaktadır. Bu ziyaretlerin en önemli özelliği, belirli bir şahsa ait olmalarına karşın, üzerlerinde herhangi bir türbe yahut üstü açık mezar bulundurmamışlardır. Beğendik içerisinde ve yakın çevresinde, Beğendiklilerin sosyo-dinsel yaşamlarında canlı şekilde yaşatılan ziyaretlere şöyle göz atabiliriz:

Pire Bal (Bkz. Fotoğraf no 20)

Pire Bal, kolektif toplumsal hafıza içerisinde yaşatılan söylencesine göre, Beğendik'i Müslüman yerleşimcilere açan ve döneminde, bölgenin Müslümanlaşmasını

⁷⁹ Beğendik ve çevresindeki dik ve kayalıklı coğrafi yapının, bazı küçük yerleşimler açısından, ilerleyen tarihsel süreçler içerisinde, işlenebilir tarım arazilerinin korunması sorununu ortaya çıkarmış olduğu görülmektedir. Beğendik çevresindeki kimi mezra ve köylerin, cenazelerini, Beğendik'in sahip olduğu bu büyük alana defnetmeleri ve bu durumu "uygun yer yokluğu" ile açıklamaları bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Yanı sıra ilgili kutsal alanların sahip oldukları ziyaretlerin ve Şexe Kal'ın türbesinin varlığının vefat kişilerin lehine bir kutsiyet taşıdıkları inancı da bu uygulamanın bir başka gerekçesi olarak ifade edildiği belirtilmelidir.

sağlamış, tabiiyetindeki Kırmancılarla birlikte Beğendik’e yerleşmiş, sahabeleri gören tabilerdendir. Bölgenin Müslümanlaşması için savaş vermiş ve çoğu kaynak kişiye göre de bu uğurda “şehit” olmuştur.

Birçok kaynak kişi, Pire Bal’ın evinin, eski “ziyaret cami”nin (Şexe Kal’ın medresesini inşa ettiği yer) bulunduğu yerde olduğunu ve buradan akan suyla Pire Bal’ın ölümünden sonra yıkandığını ve şimdiki yerine defnedildiğini aktarmıştır. Pire Bal’ın mezarı olarak kabul edilen ziyaret, büyük olan kutsal alan içerisinde, Beğendik’e bakan yamaçta bulunmaktadır. Aşağı Mahalle de dâhil olmak üzere Beğendik’in her yerinden görülebilen ziyaretin, geçmişten günümüze, gerek Beğendik’in tanıklık ettiği önemli tarihsel süreçlerde gerekse önemli dini gün ve haftalarda gösterdiği çeşitli kerametlerle Beğendik’in toplumsal ve dini yaşantısında aktif durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Ziyaret, yaklaşık olarak 2.5 – 3 m. yarı çapında, daire şeklinde örülü, yerden yaklaşık olarak bir metre yüksekliğindeki örme bir taş duvarla çevrilidir. Örme duvarın doğuya bakan kısmında, tahtadan bir giriş kapısı bulunur. Daire içerisinde kalan alanda ise yazısız mezar taşlarını anımsatan iri kayalar olmakla birlikte birkaç yaşlı meşe ağacı dışında, dikkati çeken herhangi maddi bir kültür ürünü bulunmamaktadır. Gerek taş duvar gerekse dair içerisinde kalan ağaçlar, kuru dallar, kaya, taş, toprak gibi doğal objelerin hepsi Pire Bal’ın kutsiyetiyle yüklüdür.

Pire Bal, bilhassa Beğendikli kadınlar tarafından her Cuma gecesi (Perşembeyi cumaya bağlayan akşam) ziyaret edilir. Genellikle içeri girilmeden, kapı önünde yahut ziyaretçiler kalabalık ise taş çeperin herhangi bir yerinde oturularak Kur’an yahut çeşitli dualar okunur. Pire Bal’i dışarıdan ziyaret edenler de aynı şekilde

ibadette bulunurlar. Kimi ziyaretçiler ise taş çeperin içerisinde kuru dal, taş yahut kum alarak götürürler.

Şıh Zeni (Bkz. Fotoğraf no 21)

Şıh Zeni, Pire Bal ziyaretinin yaklaşık 15 – 20 m. doğusunda, yükseltinin düzlük alanında yer alan bir başka ziyaret yeridir.

Beğendik'te Şıh Zeni'yle ilgili olarak Şexe Kal veyahut Pire Bal'de olduğu üzere ayırt edici özellikleri olan bir söylence derlenmemiştir. Hakkındaki yaygın kanı, onun da Pire Bal gibi bir tabi olduğu ve onunla birlikte yörenin Müslümanlaşması için savaş verirken şehit düşen bir başka veli olduğu yönündedir. Şıh Zeni ziyaretinin, Şexe Kal ve Pire Bal kadar, Beğendik dışında da popüler olmadığı ve ziyaretçilerinin genellikle Beğendiklilerden oluştuğu ifade edilmelidir.

Şıh Zeni ziyareti de Pire Bal gibi, yerden yaklaşık bir metre yüksekliğinde örme taş duvarla çevrilidir. Ziyaretin herhangi bir girişi bulunmamaktadır. Ziyaretin içerisinde ise yaşlı meşe ağaçları dışında dikkati çeken bir maddi yahut doğal obje yoktur. Şıh Zeni ve Pire Bal ziyaretlerinde, ortak olarak, ağaç dallarına bağlı çaputların yanı sıra, taş çepere iliştilmiş bez beşikler ve taşların arasına sıkıştırılmış yazmalar dikkati çeker. Bu uygulamaların, Beğendikli genç kadınların doğum ve evlilik gibi süreçlerinde gerçekleştirdikleri birtakım ritüellerin kalıntıları oldukları anlaşılmaktadır.

Şexe Kal (Bkz. Fotoğraf no 23)

Şexe Kal, Beğendik ve yöresinde, türbesi olan ve kimliği, yaşayan akrabalarınca temsil edilen şeyh türbesi ziyaretlerinden birisi olma özelliğiyle ayırt edilebilir.

Müküs Çayı'nın kuzey yamacında, Beğendik Karakolu'nun alt kısmında kalan, etrafı örme duvar ve tel örgülerle çevrili ikinci kutsal alan içerisinde yer almaktadır. Kümbet şeklinde inşa edilmiş, betonarme bir anıt mezar şeklinde olan Şexe Kal ziyaretinin güney batı yönünde demir bir kapısı bulunur.

Perşembe akşamlarında veyahut önemli dini gün ve haftalarda akrabalarınca açılan kapıda, diğer ziyaretlerde olduğu üzere burada da ziyaretçilerce çeşitli dualar okunur. Ancak Şexe Kal ziyaretinde, diğerlerinde olduğu üzere büyüsel pratiklere pek rastlanmaz.

Ziyaret Camii

Ziyaret Camii, Beğendik'teki en ilgi çekici kutsal mekân inanışlarından birisidir. Ziyaret Camii, Gazi Mahallesi'nde bulunan ve Şexe Kal'in soyundan olan Selçuk hanesi reisinin Belediye Başkanlığı döneminde inşa ettirdiği bugünkü betonarme caminin yerinde bulunan tarihi medreseye verilen bir isimdir. Günümüzde bu camiden geriye bir şey kalmamıştır ancak 1980'li yıllarda yıkılan bu camiyle ilgili anlatılar son derece canlıdır.

Şexe Kal'in medresesini ve mescidini kurduğu bu yerin, çok daha eski süreçlerden itibaren kutsallıkla ilişkilendirdiğini düşündürten veriler kuvvetle mevcuttur. Bununla birlikte, söz konusu kutsiyetin günümüzde de devam ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. Pire Bal'den itibaren, farklı tarihsel kesitlere gönderme yapan tüm anlatılarda, ilgili mekânın “su”yla ilişkili bir kutsiyeti dikkati çekmektedir. Zira Ziyaret Camii'nin bulunduğu yerin bir diğer adı da “Ziyarete Germav”dır. Yani Türkçe çevirisiyle söyleyecek olursak: “Sıcak Su Ziyareti”.

İlgili mekânda, çok eski tarihi dönemlerden itibaren küçük bir kanal ve havuz vasıtasıyla ıslah edilmiş termal su kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Pire Bal'ın ölümünün ardından yıkıldığı yer olarak tarif edilen Germav, bu işlemin ardından kutsiyet kazanarak Ziyarete Germav olmuştur. Bu tarihten itibaren de günümüze değin uzanan tüm tarihsel süreçleri ve bunları temsil edecek şekilde üzerine inşa olunan tüm yapıları kapsayan, onlarla iç içe geçen bir dizi ritüel ortaya çıkmıştır.

Beğendik'te, Ziyarete Germav üzerine inşa edilen eski cami ile hemen yanına kurulan Şexe Kal'in medresesi ve mescidine dair, söz konusu kaynak suyla ilgili birçok inanma ve büyüsel pratik ortaya çıkmıştır. Günümüzde de daha ziyade sağaltıcı özellikleriyle tanınan söz konusu ziyaret, değişen kimi uygulamalarıyla birlikte canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. 14 yıl önce inşa edilen caminin alt katında genişçe bir abdesthane bulunmaktadır. Abdesthanenin bir bölümü ise söz konusu su kaynağının depolandığı havuza ayrılmıştır. Ayrı bir oda şeklinde dizayn edilen havuzun bulunduğu yere ancak müezzinde bulunan bir anahtar vasıtasıyla girilebilmekte ve ibadet edilebilmektedir. (Bkz. Fotoğraf no 23)

“Müezzin”

Beğendik'te “müezzin” olarak tabir edilen dinsel statünün ve bu statü sahiplerine geçmişten günümüze yüklenen toplumsal rollerin, ziyaret inanışlarıyla yakından ilintili olduğu düşünülebilir. Günümüzde de devam ettirilmekte olan bu uygulamanın, aslında, bir tür “ziyaret bekçiliği” olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Müezzin, Beğendikli bir köylüdür. Mezarlıklarının ve ziyaretlerin, caminin bakımının ile imamın yokluğunda cemaate namaz kıldırmanın ötesinde, esas görevi, vefat eden kişilerin yakınlarının ödediği belirli bir miktarda nakit para yahut

verdikleri gıda ürünleri karşılığında, vefat eden kişinin mezarında her gün belirli sayıda dua okumak olduğu söylenebilir. (Bkz. Fotoğraf no 24)

Son 12 yıldır müezzinlik yapmakta olan kaynak kişi, hava koşullarının kötü olduğu durumlarda bazen duaları ertesine güne sarkıttığı veyahut da talebe göre, isteyen kişilerin evlerine giderek, ölen hane üyeleri için evde dua okuduğunu da ifade etmiştir. Müezzin, dışarıdan Beğendik'e ziyarete gelenlere de eşlik etmekte ve bu hizmetinin karşılığını da kesilen kurban üzerinden almaktadır. Müezzin'le ilgili dikkat çekici bir diğer uygulama da Ziyarete gelenlerden bazılarının kurbanlıklarını veyahut adaklarını Müezzin'e emanet etmeleridir. Bu uygulamaya göre, çeşitli dileklerde ve istemlerde bulunan ziyaretçiler, kurbanlarını yahut belirli bir miktar buğday gibi gıda türü sunularını, Müezzin'e emanet etmekte ve istemleri yahut beklentileri kabul olduğunda, Müezzin'e haber ulaştırarak, emanet etmiş oldukları, canlı veyahut cansız sunularını, gerekli ritüeller yerine getirilerek fakirlere dağıtılmasını istemektedirler. Beğendik'te ilgili kutsal mekânlar zikredilerek adanan bu kurbanlar, kaynak kişilere göre, mutlak surette yine bu mekânlarda kesilmek veyahut dağıtılmak durumundadırlar.

Ziyarete Sere Kis (Bkz. Fotoğraf no 25)

Ziyarete Sere Kis, Beğendik'in kuzey doğusundaki yükseltilerde yer alan ve aynı zamanda da Beğendik içerisinde, Müküs Çayı üzerindeki köprü'nün hemen yanında bulunan bir başka ziyaret olan Ziyaretê Germavi ile ilişkili olan bir kutsal mekândır.

Ziyarete Sere Kis, gerek söylencesi gerek ritüelleri ve gerekse etrafında örülen inanmalar açısından, yörede, İslam öncesi inanç biçimlerinin etkinlikle

gözlemlendiği kutsal mekân inanışlarına son derece özgün bir örnek olarak dikkati çekmektedir.

Ziyarete Sere Kis Beğendik'in kuzeydoğusunda, Beğendikliler'e ait yaylalara uzanan patika bir yol üzerinde bulunmaktadır. Ziyaretê Serê Kîs, etrafı, yerden yaklaşık 1 m yükseklikte örme taş duvarla çevrili ve Şih Zeni Ziyareti gibi, taş çeperinde kapısı olmayan bir ziyaret yeridir. Çeperin içerisindeki toprak seviyesi, normal zeminden 1 m. kadar yüksek olup, taş çeperin seviyesine oldukça yakındır. Taş çeper içerisinde kalan alanda ise herhangi bir mezar bulunmamaktadır. Bu kutsal alanın yukarısında, kuzey tarafında, yaklaşık 100 metre ilerisinde yere gömülü bir su havuzu bulunmaktadır. Havuza, Beğendiklilerce, Serhincê Ave denmektedir.

Serhincê Ave, içerisine merdivenle inilen ve toprak yüzeyle olan temasının sadece bu giriş kısmının oluşturduğu, yaklaşık 2 – 3 m²'lik, yere gömülü, kümbet şeklinde, örme duvar yapılı bir tür su sarnıcıdır (Bkz. Fotoğraf no 26). Serhincê Ave'nin giriş kısmının sağ tarafında, geniş ve büyük taşlardan oluşturulan bir namazgâh da bulunmaktadır. Serhincê Ave'den temin edilen suyla abdest alınmakta ve bu alanda namaz kılınmaktadır. Serhincê Ave içerisindeki su, aynı zamanda içme suyu olarak da kullanılmakta ve bu patikayı kullanan Beğendikliler'ce ilgi görmektedir.

Ziyaretê Serê Kîs'in yakınında bulunan ve yeraltında kalan ilgili su havuzunun da çoğunlukla caydırıcı nitelikte bir takım mistik özellikleri olduğuna inanılmaktadır. Ekseriyetle suyu kullanmaya gelen “kötü niyetli kişilere” karşı, Serhincê Ave'nin, “ölü veya kefenli bebek, yılan” vb. gibi canlı, cansız varlıklar “gösterdiği” aktarılmakta ve özellikle bu alanda herhangi bir uygunsuz davranışta bulunanların “kör olduğu” ifade edilmektedir. Yanı sıra Serhincê Ave'nin, suyunu kirletenleri

“çıldırttığı” ve bu durumun da ancak yine bu kişilerin “gelip özür dilemeleri” koşuluyla ortadan kaldırdığı aktarılmıştır. Serhincê Ave içerisinde bulunan su, ziyaretçilerce depolanarak götürülebilmekte, dağıtılabilmekte ve kullanılabilmektedir. Serhincê Ave’nin suyunun, sağaltıcı bir takım güçleri olduğuna da inanılmaktadır. Öte yandan Ziyaretê Serê Kîs’ten, yine diğer çoğu ziyaret yerinden farklı olarak, dal parçası, taş parçası, toprağında yetişen bitki vb. herhangi bir şey alınmamaktadır. Çeşitli sağaltma pratikleri olmakla birlikte (hastalıklı bölgeye taş sürme vb.); Pire Bal ve Şexe Kal gibi örneklerde olduğu üzere taş alma, toprak yeme gibi pratiklerin bu ziyaret için tabu kabul edildiği anlaşılmaktadır. Zira Ziyaretê Serê Kîs’ten alınacak parçaların, kişiyi kör edeceği inancı hâkimdir.

Ziyaretê Serê Kîs, Beğendikliler tarafından ekseriyetle Pazartesi günleri ziyaret edilmektedir. Ziyarete yaklaşıldığı zaman, Fatiha suresi okunmaya başlanır ve ziyarete böylelikle yaklaşılr. Aksi durumda, ziyaretin, kişiye bir zararı dokunacağı inancı hâkimdir. Gerekli şekilde yaklaşıldıktan sonra taş çeper genellikle üç kez öpölür. Her defasında alın da çepere değdirilir. Ardından dilekler ifade edilir. Taş çeper üzerinde, Beğendik’teki benzer nitelikteki ziyaretlerde de görüldüğü üzere, ağaç dallarından yapılma beşikler (Çincil), bağlanmış çaputlar görmek mümkündür. Kimi zaman, çeperde bulunan taş parçaları, hastalıklı bölgelere sürölür. Ancak kesinlikle alınmaz.

Ziyarete ekseriyetle horoz kurban edilir. Bunun yanı sıra oğlak da kurban edilmektedir. Kurban, ziyaretin yanında kesilir, köyde pişirilir ve pişirilen kurban eti ekmeğin arasına konularak köylüye dağıtılır. Kurban sahibi, kurbanından bir parça alabilir. Ziyaretê Serê Kîs’te kurbanlar mutlak surette erkekler tarafından kesilmelidir.

Ziyaretê Serê Kîs'teki bir diğêr çarpıcı uygulama ise ziyaretten, ziyaretçilerin “sırtlarını dönerek ayrılmamaları” kuralıdır. Ziyaretçiler, Ziyaretê Serê Kîs gözden kaybolana dek geriye doğru adım atarak yahut yan dönerek çekilmektedirler. Ziyaretê Serê Kîs, Beğendik içerisinde bulunan ve Müküs Çayı üzerindeki köprünün hemen yanındaki Ziyaretê Germavî ile doğrudan ilişkili bir kutsal mekândır.

Ziyaretê Germavî

Ziyaretê Germavî, Ziyaretê Serê Kîs'in “nöbet tuttuğu yer” olarak tanımlanmakta olduğu ve buna uyarlı ritüellerle birlikte Beğendiklilerin sosyal-dini yaşantısında canlı bir yer tuttuğu gözlemlenmiştir. Beğendikliler, Ziyaretê Germavî'yi Çarşamba günleri ziyaret etmektedirler. Ziyarete gidilirken, ziyaretçiler, “1 yumurta, bir avuç pirinç, bir miktar arpa ve ekmek” götürmekte ve ziyarete bırakmaktadırlar. Yumurta, pirinç ve ekmek, Ziyaretê Serê Kîs için; arpa ise Ziyaretê Serê Kîs'in atı için bırakılmaktadır. Ziyaretê Germavî, Ziyaretê Serê Kîs'in Beğendik'teki bir tür temsilidir.

Pîrê Muru Feran (Bkz. Fotoğraf no 27)

Pîrê Muru Feran, Ziyaretê Serê Kîs'in güneyinde, yaklaşık olarak 100 – 150 m. mesafede bulunan ve yine Ziyaretê Serê Kîs'le ilişkilendirilen bir başka ziyaret yeridir. Ancak bu alanın, Beğendik'te ve Beğendik'in civarında karşılaşılan diğêr kutsal alanlardan, kendi kategorisinde, “ötekini” yani kötüyü temsil etmesiyle ayrılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Pîrê Muru Feran, Ziyaretê Serê Kîs tarafından öldürüldüğüne inanılan ve doğaüstü güçlere sahip bir tür yaratıktır. Beğendikliler'ce “cadı, yaratık, canavar, hayalet” vb. kavramlarla karşılanan Pîrê Muru Feran'ın “insan yiyen ve bir mağarada yaşayan” bir varlık olduğuna inanılmaktadır. Ziyaretê

Serê Kîs'in Pîrê Muru Feran'ı öldürdüğüne inanılan yerde, ziyaretçilerin attıkları taşlardan oluşma bir yığıntı bulunmaktadır. Ziyaretçiler, Beğendik'e dönüş yolu üzerinde bulunan bu alana geldiklerinde, "Lanet u Xwedê te be" ("Allah'ın laneti üzerine olsun" – Anlam çevirisi) denmekte ve taş atılmaktadır. Kimi ziyaretçilerin, uygulama sırasında tükürdükleri de gözlemlenmiştir.

Pîrê Muru Feran'ın en çok dikkati çeken özelliği ise "şeytani" bir varlık olarak görülmesine karşın "Pirlik" sıfatı taşıyor oluşudur. Bu durum, Pirlik makamının, dünyevi hayata müdahil olarak varlığını sürdüren "velilik" kategorisiyle ilişkilendirilerek açıklanabilir görünmektedir.

Yörenin İslamlaşmasını sağlayan, çeşitli tarihsel süreçlerde atlı askerler şeklinde görünerek insanları koruyan ve zaman zaman keramet gösterilerinde bulunan pirlerin; Pîrê Muru Feran örneğindeki gibi; halk dini kozmolojisi içerisindeki "öteki melekleri" canlandıran işlevleriyle, halk İslam'ı içerisinde uyarlanma biçimleri olarak da düşünülebilir.

Ziyarete Seregir Bere Stune (Bkz. Fotoğraf no 28)

Seregir Bere Stune Ziyareti, Botan Çayı'nın kuzey yamaçlarındaki tarım arazileri içerisinde bulunan bir ziyaretidir. Bu ziyaretin tarım arazileri içerisinde yer almasının dışında, bir diğer özelliği de ziyaretin, bulunduğu yerin etrafındaki tarım arazileri sahiplerinin dışında Beğendiklilerce ziyaret edilmemesi olduğu ifade edilebilir.

Seregir Bere Stune Ziyareti, geçmişte, birkaç haneli bir yerleşim birimi olma olasılığı hayli yüksek olan ve birtakım temel kalıntılarının hala görülebildiği yamaç üzerindeki küçük bir düzlükte, yaklaşık 1 m. çapında ve yerden yarım metre kadar yükseklikte etrafı taşlarla kapatılmış bir görünüme sahiptir. Seregir Bere Stune,

Ziyarete Sere Kis gibi, bütünlüklü olarak kişileştirilmiş doğaüstü güç tapınımına güzel bir örnektir.

“Sinirli” olma özelliğinin bilhassa vurgulandığı ziyaret, toplumsal hafızada, bir dönem burada yaşayan Beğendikliler’in, yaşam alanlarını terk ediş gerekçesi olarak kodlanmıştır. Söylenceye göre ziyaret, söz konusu ev kalıntılarında bir zamanlar yaşamakta olan ailelerden bazı kişilerin sakat kalmasına neden olmuştur. Beğendik’te, hâlihazırda söz konusu ziyaretin olumsuz etkileri sebebiyle sakat kalan kişilerin varlığı bilinmekte ve aktarılmaktadır. Kaynak kişilerin üzerine konuşmaktan imtina ettikleri bu konu, ziyaretin hâlihazırda faal durumda olduğuna dair inancın doğrudan yansıması olarak görülebilir. Bu bakımdan çoğu Beğendikli, ilgili ziyareti, ancak özel olarak hatırlatıldığında bildiklerini ifade etmekte olduğu gözlemlenmiştir.

Sosyal ve dinsel statülerini etkinlikle sürdüren Ağa ve Şeyh soylu ailelerin dışında kalan Kırmancaların sosyo-dinsel yaşantılarında son derece önemli bir yere sahip olan ziyaret inanışları içerisinde, olumlu özelliklere sahip ziyaretlerin kerametlerinin gündelik yaşam içerisinde sürekli dillendirildiği, olay ve süreçlerle ilişkilendirilerek canlı tutulduğu; buna karşın, olumsuz özelliklere sahip ziyaretlerin zarar veren, cezalandırıcı kerametlerinin ise konuşulmasının hoş karşılanmadığı belirtilmelidir. Seregir Bere Stune de genellikle “korkulan” bir ziyaret olarak kodlanmakta ve gündüzleri, kendi mıntıkasında, “siyah bir yılan” şeklinde dolaştığı ifade edilmektedir. Bu durum, Beğendiklilerce “ziyaretin nişanı” olarak tanımlanmaktadır. Ziyareti bu şekilde gören ve tarlası ziyaretin mıntıkasında olan kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde siyah yılanın, yani ziyaretin, kalbi temiz köylülerce görülebildiği de aktarılan bilgiler arasındadır. Kaynak kişiler, ziyaretin, ilgili mıntıkada kazı işleri yapan bir köylünün bazı insan kemikleri bulduğu gün rüyasına

girerek kendisini uyarmasıyla birlikte yerini belli ettiği ve rahatsız edilmek istemediğini aktarmışlardır. Bu olayın akabinde, Seregir Bere Stune Ziyareti, bugünkü görünümüne kavuşmuştur.

Bunlarla birlikte yine Beğendik'te, günümüzdeki mevcut ziyaret inançları ve pratikleri içerisinde değerlendirilmese de yakın bir geçmişe değin yine ziyaret olarak kullanıldığı anlaşılan bir mekân; ziyaret inançlarının farklı etno-kültürel topluluklar arasındaki kültürleşme süreçleri içerisindeki rollerine dair bilgi vermesi ve özgün bir senkretizm örneği açısından oldukça dikkat çekicidir.

Cemê Dêre

Cemê Dêre, Beğendik'te bugünkü jandarma karakolunun bulunduğu tepenin bulunduğu mıntıkaya verilen genel bir isimlendirmedir. Bazı yaşlı kaynak kişiler, ziyaretlerle ilgili yapılan görüşmelerde, bu alanda 1980'li yıllarda inşa edilen jandarma karakolunun yeni binasının yerinde, hem Ezidilere ait olduklarını söyledikleri eski konut kalıntılarının hem de Ermeniler döneminden kalma “sihirli bir mekân”ın olduğunu ifade etmişlerdir. Kimi kaynak kişiler ise bu mekânda bulunan ve kayalara oyulmuş halde yapılmış olan “tandır”ın⁸⁰ “kutsal” olduğunu ifade etmişler ve bu yerlerin “Ermeniler döneminden kalan” mistik bir takım güçlere sahip

⁸⁰ Beğendik'te tandır, “Tenûr”olarak Kürtçe'de kullanılmaktadır. Tenûr, Beğendik'te ekmek pişirilmek için kullanılan, (ortalama olarak) yaklaşık yarım metre çapında, bir metre derinliğinde, yüzeye yaklaştıkça daralan, yere gömülü ekmek pişirilen el yapımı bir tür fırındır. Tenûr için önce yerde bir çukur kazılır. Ayrı bir yerde, elenen yaklaşık 100 kilo kırmızı toprak, su ve tercihe göre tuz ile yoğrulur. Hamur halini alan harç, kadınlar tarafından elle, küçük dikdörtgen kalıplar (“briket”) haline getirilir ve üst üste konur. Bu kalıplar, Tenûr için kazılan çukurun içine şekli de verilerek yerleştirilir ve sıvanır. 1 – 2 gün kurumaya bırakılan tandır, kullanıma hazır hale gelmektedir. Kaynak kişilerin aktarımlarına göre, Beğendik halkı artık kendi tandırını kendi yapmamakta, Diyarbakır ve Van'dan hazır alınarak bu ihtiyaç giderilmektedir. 30 – 35 TL'ye alınan tandır, nakliye masrafiyle birlikte Beğendik halkına 50 – 60 TL'ye mâl olmaktadır. Tandır satmak için dışarıdan gelip, tandırları 60 – 70 TL'ye, gezerek sattıkları kaynak kişi tarafından ifade edilmiştir.

olduğunu ifade etmişlerdir. Bu mekânlarda, diğer ziyaretlerde olduğu üzere dinsel birtakım ritüellerin de geçmiş tarihsel süreçlerde yerine getirildiğine dair doğrudan bir aktarım olmamasına karşın, farklı etno-kültürel toplulukların “kutsiyet” algılarının bugünkü Beğendiklilerin toplumsal hafızalarında saygılı bir mesafeyle yaşatılacak ölçüde, belirli bir tarihsel süreç boyunca etkileşim ögesi olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Zira kimi kaynak kişilerin aktarımları ilgili mekânların güncelde de belirli bir etkinliği olduğu izlenimi yaratmaktadır:

“Şimdiki bu karakolun tam altında, Cemê Dêre’de, Ermenilerin yaptığı, içinde altınların olduğu küçük delikli bir kaya vardır. Bu kaya, sihirlidir. O kayalıktaki delik bir insanın girebileceği kadar büyüktür ama herkes geçemez. Kayayı zamanında kireç, toprak ve yumurta karışımından inşa etmişler. Bu malzemeler öyle ki zaman geçtikçe daha da sağlamlaşıyor yan, Yıkılması çok zordur. Bak o kadar sağlam ki, devlet karakol yapmak için dinamitlerle patlatmaya çalıştı ama en ufak bir şey bile olmadı. Güç bela yıktılar.” (Alan Notları: Beğendik - 24.04.2011)

Bunun haricinde, Beğendik ve civarında bulunan ve Şexe Kal gibi kimliği belirli Nakşî şeyhleri türbeleri dışında kalan diğer ziyaretlerde yaşatılan ritüellerdeki İslam öncesi inanç pratiklerinin etkin izleri de tarihsel süreklilik içerisinde, farklı etno-kültürel toplulukların, kültürün dinsel boyutunda da toplumsal yaşayışa paralel olarak etkin bir kültürleşme süreçleri yaşadıklarını göstermektedir. Beğendiklilerin dinsel yaşayışlarında etkin olan ziyaret kültü, sadece Beğendik ve Beğendikliler’in sosyal ve ekonomik yaşantılarıyla ilgili mekânlarla sınırlı değildir. Beğendikliler, çevre iller de dâhil olmak üzere, yılın belirli dönemlerinde kalabalık gruplar halinde, türbelere ve kişileştirilmiş doğal objelerle ayırt edebileceğimiz ziyaretlere

gitmektedirler. Genellikle kadınların ve daha az sayıda yaşlı erkeklerin katıldığı bu ziyaretlerin, dinsel işlevlerinin yanı sıra Beğendikliler'i gerek çevre mezra, köy ve ilçelerdeki diğer topluluklara gerekse de Adana ve Antep'teki Beğendiklilere ulaştıran sosyal bir ağ oluşturduğunu dikkatle tespit etmek gerekecektir. Bunlardan en bilinen örneği ise Ziyarete Sin'dir:

Ziyarete Sin (Fotoğraf no 29)

Beğendik çevresindeki çeşitli ziyaret yerlerinden olan Ziyarete Sin'in, Beğendiklilerce her yıl düzenli olarak ziyaret edildiği ve çeşitli dini pratiklerin uygulandığı önemli kutsal mekânlardan birisi olduğu görülmüştür.

Ziyarete Sin, Beğendik'in kuzeyinde bulunan Hizan'a bağlı Meydan Köyü'nün, yerleşim alanı dışında bulunan köy mezarlığı içerisindeki bir ziyaret yeridir. Ziyarete Sin'in, kendi söylencesinde adı geçen Nakşî şeyhi "Şex Muhammed"ın ziyaretiyle birlikte bir bütünlük oluşturduğu anlaşılmaktadır. Aynı köy mezarlığı içerisindeki bu iki ziyaret yerine ilişkin uygulamalar, söylenceyle koştur bir bütünlüğü de yansıtmaktadır denebilir. Söz konusu ziyaretler, yörede, özellikle sağaltıcı bir takım güçlere sahip oldukları inancıyla birlikte anılmaktadırlar. Bu ziyaretlere gidişin temel amacı, hastalıklara, özellikle de romatizmal rahatsızlıklara karşı şifa bulabilmektir. Ek olarak, ilgili ziyaretlerin daha ziyade kadınlar tarafından tercih edilen kutsal mekânlar olduğu da belirtilmelidir. Söz konusu ziyaretler, Beğendikliler'ce "**Ziyaretê ser ba**" (Türkçe çevirisiyle, 'Yel ya da Romatizma için gidilen ziyaret) olarak ifade edilmektedir.

Her iki ziyaret, ayakkabısız olarak ziyaret edilmektedir. Ziyaretlerde, abdestsiz olarak kesinlikle ibadet edilmez ve ziyarete ibadet süresince sırt dönülmez. "Ziyarete

sırt dönmeme” uygulaması konusunda, ziyaretçilerde genel bir yargı olduğunu ifade etmek mümkün görünmemektedir. “Günah olduğu” yani “kesinlikle yapılmaması gerektiği” ya da “saygısızlık olmaması için” “yapılmamasının iyi olacağı” şeklinde ifadelenen bir kural olduğu söylenmelidir. Ziyaretçiler, ziyaretini mutlak surette tavaf ederler. Tavaf etmek, yörede, ziyaretin çeperini üç kere alını değiştirerek öpmek ve ardından Fatiha okumak anlamına gelmektedir.

Ziyarete Sin, mezarlık içerisinde, etrafı, bir bölümü yerden yaklaşık bir tahminle bir metre yükseklikte, geri kalan kısımları ise 2 m’ye yaklaşan yükseklikte örme taş duvarla çevrili, üstü açık ve içerisinde yazısız taşlarla yeri belirli olan bir mezar yedir. Ziyarete yayan ulaşan köylüler, öncelikle Şex Sin olarak da bilinen Ziyarete Sin’e gelirler. Ziyarete Sin’in, örme taş duvarı, yöredeki diğer ziyaretlerden ilginç bir ayrıntıyla ayrılır. Duvar, batı yönünden, içeri doğru ince bir kanal şeklinde bükülür ve küçük bir çember şeklini alarak devam eder. Ziyaretçilerden bazıları, bu girintiden ayakkabısız olarak girerler ve giriş kısmından az ileride, dar giriş kısmının ortasında iki duvar arasına yerleştirilmiş ve yerden yaklaşık yarım metre yükseklikte bulunan bir kütüğün altından geçerek, söz konusu iç çembere ulaşırlar. Kütüğün altından sürünerek, emekleyerek, bükülerek geçme pratiğinin; vücudun her yerinin ziyarete temas etmesini sağladığı ifade edilmekte ve bu şekilde, şifalanmanın daha etkili olduğu açıklanmaktadır. Kütüğün altından geçilirken, besmele çekilir ve ardından içeride çeşitli dualar okunarak, dilekler ifade edilir.

İç çembere ulaşan ziyaretçilerin, yine aynı şekilde kütüğün altından geçerek çıkma zorunlulukları bulunmamaktadır. Ardından, ziyaretçiler, ya kendileri Yasin okumakta ya da orada hazır bulunan imama, belirli bir ücret karşılığında okutmaktadırlar. Yasin okunurken, ziyaret çeperinin üzerine bisküvi, gofret yahut

şişe içerisinde su konmakta ve dua bunlar üzerine okunmaktadır. Böylelikle kutsallık kazandığına inanılan yiyecek ve içecekler ya ziyaretçilerce tüketilmekte ya da ziyaretçilerce Beğendik’e getirilerek yakınlarına dağıtılmaktadır. Ziyaret etrafında, Meydan Köyü’nden gelen çocuklara, köylülere ve diğer ziyaretçilere, gofret ve bisküvi dağıtılır. Duruma göre, bazı ziyaretçilerin kurban kestikleri ve dağıttıkları da ifade edilmiştir. Bu ziyaretlerde, kurbanın mutlaka ziyaret yerinde kesilmesi gerekliliği gibi bir inanç bulunmamaktadır. Kurban’ın iç organları, kesen kişiye verilmekte; geri kalanı da çevreye dağıtılmaktadır. Yörede, sadece Pazartesi günleri ziyaret edilen bu kutsal mekânda, kadınlar yazmalarını ters çevirerek, “oyasız kısımları” dışa gelecek şekilde örtünürler. Böylelikle, “süslü olmadıkları”nı göstermiş olurlar.

Şex Sin’deki bu uygulamaların ardından, ziyaretçiler, yine ayakkabısız şekilde ve yayan olarak Şex Muhammed’in ziyaretine geçerler. Her iki ziyaret arası mesafenin yaklaşık bir tahminle 20 - 25 m olduğu ifade edilebilir. Şex Muhammed, yaklaşık olarak 1.5 m yükseklikte, örme taş duvarla çevrili, üzeri açık ve içerisinde, üzeri yazısız taşlarla belirli mezar yeri bulunan bir ziyaretir. Ziyaretçiler, Şex Sin’in ardından geldikleri bu ziyaret yerinde de tavaf işleminin ardından Yasin okumakta ve benzer pratikleri tekrar etmektedirler. Söz konusu ziyaretlerde, ortak olan diğer uygulamalar arasında, ağaçlardan beşikler yapma, bunları taş çepere dikme, ziyaretten taş ve dal parçaları alma, hastalıklı uzuvları bu parçalarla ovma ve “kıymetsiz” olarak nitelenen bu parçaları ziyaretten çıkarma ve başkalarına götürme, çaput, ip bağlama gibi uygulamalar sıralanabilir. “Kıymetsiz” olarak nitelenen dal ve taş parçalarının temel özelliğinin, büyüklükleriyle orantılı olduğu ve ziyaretten çıkarıldıklarında, ziyareti eksiltmediklerine olan inancın oluşturduğu ifade edilebilir.

Söz konusu iki ziyaret yerinin oluşturduğu dinsel bütünlüğün, yörede “Ziyarete Sin” olarak adlandırıldığı ve bu ziyaret şahsında tanımlandığı anlaşılmaktadır. Ziyarete Sin, başta çevre köyler olmak üzere, Van, Diyarbakır, İstanbul gibi farklı illerden de ziyaretçi almaktadır. Beğendik’ten Ziyarete Sin’e yapılan toplu ziyaretlerde ise ibadetin ardından, belirli bir sürenin ziyaretin yanında ve çevresinde geçirildiği ve genellikle dönüş yolunda, genellikle sulak mekânlarda “piknik yapıldığı” da gözlemlenmiştir. Konuyla ilgili kaynak kişinin, Şıx Sin Ziyareti hakkındaki anlatımları ise Anadolu’da son derece yaygın diyebileceğimiz bir söylenceye yerel bir örnektir:

“Şex Muhammed hacca gitmiş. Şıx Sin de onun kâhyasıymış. Şex Muhammed hacda iken, anası aside (pekmez ve unla yapılan bir çeşit yerli tatlı b.n.) yapmış. Sonra demiş ki ‘keşke bu Şex Muhammed’in önünde olsaydı da yeseydi.’ Kâhya da bunu duymuş. Demiş ki ‘Ana, sen bana ver ben götürürüm.’ Anası da düşünmüş demiş ki ‘bu fakir herhalde daha doymamış, buna vereyim, karnını doyursun.’ Kabı almış, ama tabi onların kerametidir biz bilmiyoruz, hacca götürmüş, daha sıcakken Şex Muhammed’in eline vermiş. Demiş, ‘Ana bunu göndermiş.’ Geri dönmüş, demiş, ‘ben vermişim.’ Şex Muhammed hacdan dönerken, millet onun önüne gitmiş, yani tavafına gitmiş. Şex Muhammed de demiş ki ‘benim tavafıma gelmeyin, Şex Sin oradadır. Önce ona gidin, sonra bana gelin.’ Yani meselesi böyledir, keramet sahibi kişilerdir.”(Alan Notları: Beğendik - 24.04.2011)

Ziyaret Sin’in söylencesi ve Nakşî şeyhi Şex Muhammed’le kurduğu ilişki ve gösterdiği kerametle gerek onun nazarında gerekse halkın nazarında önemli bir kutsallık kazanması, son derece ilgi çekici bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ziyarete

Sin, Beğendiklilerin ve yöredeki Şafii Kürt toplulukların Halk İslam'ı içerisinde değerlendirilebilecek bu türden inanmalarının ve pratiklerinin, Şafii İslam'ın dinsel aktörleri olan tarikat ve şeyhlerle nasıl bütünleştirildiğini aktarması bakımından da önemlidir.⁸¹

Ziyarete Sin'in bir diğer önemli özelliği de Beğendiklileri civar topluluklarla ve Beğendik'ten göç etmiş Beğendiklilerle buluşturma işlevidir. Ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerin tüketildiği alanlar da olan ziyaretler içerisinde, bu işleviyle öne çıkan en önemli ziyaret yeri, kuşkusuz, Veysel Karani'dir.

Veysel Karani⁸² (Bkz. Fotoğraf no 30)

Beğendiklilerin çevre ilçe ve illerdeki ziyaret yerlerine toplu gidişlerine en özgün örneklerden birisi de Siirt ili Baykan ilçesi sınırları içerisinde Ziyaret Beldesi'nde yer alan Veysel Karani'nin türbesidir. Son yıllarda, 16 - 17 Mayıs günleri, "Veysel Karani'yi anma günü" olarak kutlanmaktadır. Beğendikliler, bu tarihlere denk gelmese de özellikle Mayıs ayı içerisinde Veysel Karani'ye gitmeye özen göstermektedirler. Veysel Karani'nin, özellikle Mayıs ayı içerisinde ziyaret edilen kutsal bir mekân olduğu inancının yaygın olduğu ifade edilmelidir.

⁸¹ Aynı konu ekseninde Alevi Kürt ve Sünni-Hanefi Türk topluluklar içerisinde de farklı karakterlerle yaşatılan versiyonlarının karşılaştırması için bkz. Gültekin, 2005: 75 – 89.

⁸² Veysel Karani, (d. 555-560 Karen, ö. 657 Yemen), Hırka-ı Şerif'in muhafızı olarak da bilinen bir sahabedir. Ancak bazı anlatılarda, hasta olan annesinin bakımını üstlendiği için Peygamberi görmeye gidemediği de ifade edilir. Asıl ismi Üveys Bin Amir-i Kareni olarak bilinir. Dört halife döneminde Sıffin savaşında yanında yer aldığı Ali vasıtasıyla kendisine gönderilmiş Hırka-ı Şerif'in muhafızlığını yapmış ve soyundan gelenler bugün de Hırka-i Şerif Camii'nde aynı işi yapmakta oldukları ifade edilmektedir. Cenazesinde naaşını almaya gelen 3 kabilenin taşıdığı ayrı ayrı tabutlarda da keramet göstererek görünmesi üzerine bugün bir tanesi Siirt ili Baykan ilçesi Ziyaret beldesinde olmak üzere, Yemen ve Şam da dâhil toplam üç türbesi vardır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Veyssel_Karani)

Veysel Karani ziyaretlerinin, sadece Beğendikliler için değil, gerek yörede yaşayanlar gerekse yöreden göç etmiş topluluklarca, yılın belirli bir döneminde buluşulan, dini pratiklerin yerine getirilmesinin yanı sıra ekonomik faaliyetlerin de gerçekleştirildiği bir dini pratik olarak kabul edildiği ifade edilebilir. Ziyaretlerin, ortalama iki gün sürdüğü; ziyaretçilerin misafirhanelerde ve yahut çoğunlukla arabalarda ve dışarıda konakladığı süreçte, Adana, Mersin ve Gaziantep'ten gelen Beğendikli kadınlar ile Beğendikten gelen kadınların sosyal ilişkilerini tazeledikleri de önemle belirtilmelidir. Beğendik'ten, ait olunan aşiret ve soy gruplarına göre bölümlenerek, kalabalık şekilde ayrı ayrı gidilen Veysel Karani'de, daha önceden anlaşılmış olduğu üzere, diğer illerden de akrabaların gelişleri sağlanmakta ve böylelikle, özellikle kadınlar, aileleriyle görüşebilmektedirler.

IV. BÖLÜM

4.1 Beğendik'te Güncel Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme

Beğendik'in gündelik yaşam kültürünü esas olarak belirleyen etmenin, bahçe tarımcılığı ve buradan elde edilen ürünün mevsimlik ticareti ekseninde örülü bir yaşam tarzı olduğunu söylemek mümkündür. Bu yönüyle Beğendik, diğer birçok köy yerleşimi açısından da söz konusu edebileceğimiz köy ve köy çevresindeki tarım arazileriyle, doğal kaynaklarıyla sınırlı bir ekonomik ve sosyal faaliyetin koşulladığı yerel doğal ve kültürel evrene bağlı bir yaşam tarzına sahiptir. Beğendik'in toplumsal hayatının özgünlüğü, bu kapsamdan ileri gelmektedir.

Beğendikli köylüleri ve Beğendik'in güncel toplumsal yaşamını var eden söz konusu yerel sosyo-ekonomik yapının bağrında taşıdığı değişim dinamiklerini iki bağlamda ele almak ve tartışmak mümkün görünmektedir. İlki, Beğendik'in 1980'li yıllarla birlikte giderek artan bir tempoda, kimi yeni teknolojik ürünlerin üretime ve sosyal hayata katılımıyla birlikte, hızlandığını ifade edebileceğimiz ekonomik, sosyal ve kültürel değişimdir. İkincisinin ise Beğendik'ten yine 1980'li yıllarla birlikte yoğunlaştığı görülen göçler neticesinde Türkiye'nin kimi göç alan bölgelerinde oluşan yeni Beğendikli mahalleler ve buradan gerisin geri Beğendik'e dönen yeni kültürel süreçlerin tetiklediği sosyal değişimler olduğu söylenebilir. Beğendiklilerin buralardaki akrabalarıyla kurdukları canlı ekonomik, sosyal ve siyasal bağlar, günümüz Beğendik'inin ekonomik ve sosyal hayatında önemi bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, iktisadi ilişkilerin siyasal ve sosyal ilişkilerle doğrudan ilintili olduğu yerelde, ifade ettiğimiz alt başlıklarda yürüteceğimiz tartışmaların, Beğendik'te

yaşanmakta olan sosyal değişme süreçlerini de anlamayı kolaylaştıracağı kanaatindeyiz.

4.1.1 Geleneksel Ekonomik Faaliyetler ve İktisadi İlişkiler

Yoğunlukla Cumhuriyet öncesi dönemde, Ezidiler ve Ermeniler gibi yörede yaygın ve yerleşik bir nüfusa sahip farklı-etno kültürel topluluklarla iç içe yaşayan ve çoğunlukla göçebe sürü hayvancılığı veyahut da yarı göçer sürü hayvancılığıyla uğraşan; bu ekonomik faaliyeti, özellikle bugünkü Kuzey Irak'la hayvan ve mal ticaretiyle birleştiren Beğendiklilerin, yerelin doğal ve kültürel evreni dışında, daha geniş bir coğrafyayı kapsayan zengin bir kültürel derinliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bazı Beğendiklilerin, bugün sözlü toplumsal hafızada yaşatılan Ezidi geçmişleri; Ermeni topluluklarla kurulan yoğun iktisadi ve siyasi bağlar, söz konusu kültürel zenginliğin önemli bileşenleri olarak okunabilir.

Günümüzde, özellikle halk İslamı olarak tanımlayabileceğimiz, kitabi dinselliğin dışında, sosyal gündelik hayatın çatlaklarında yaşayagelen doğaüstü güç inanmalarının içerdiği çeşitlilik ve zenginliğin, böylesi bir tarihsel arka plana yaslandığı da düşünülebilir. Öte yandan 1980'li yıllara kadar Kuzey Irak'la sürdürülen iktisadi bağların ise Beğendik'in kültürel birikimine önemli bir kaynak olmaya devam ettiği de kuşku götürmez bir gerçekliktir.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası dönemlerde, 1980'li yılların sonlarına değin Kuzey Irak'taki bazı büyük şehirlerle hayvan ticareti üzerinden söz konusu ticari ve sosyal ilişkilerini koruyan Beğendikliler'in, beri yandan da Bitlis ve Van'ın güney kesimlerindeki ilçe, kasaba ve köyleriyle de etkin bir tarımsal ticareti korudukları ve zaman içerisinde artarak geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Bugün Beğendiklilerin, halen

“Bedarlılar” olarak, üzümleri ve soğanlarıyla Bitlis ve Van’ın güney kesimlerinde tarımcılıkla geçinen köylerinde ve yerel pazarlarında aktif olmaları; Bedarlılarla ve Bedarlıların taşıdığı ürünlerle ilgili olarak fıkralarla, öykülerle, yaşam deneyimleriyle aktarılagelen halk kültürünün varlığı; söz konusu kültürel zenginliğin ve ticari faaliyetlerin en önemli, yaşayan yönünü oluşturmaktadır. Bu güncel durumun ise esas olarak hayvancılık faaliyetlerinin sönümlendiği ve Beğendikli köylülerin toprak sahibi olmaya başladıkları Cumhuriyet döneminin yakın geçmişi içerisinde gerçekleştiği ifade edilebilir.

Cumhuriyet’in ilanıyla eş tutabileceğimiz 20. yüzyıl başlarında ise Beğendik’te, feodal iktisadi ve toplumsal yapı bütünlüklü olarak varlığını korumaktadır. Bu dönemlerde tarım arazilerin büyük çoğunluğu, ağa soylu aileler ile Nakşî tarikatlarına bağlı şeyhler ve imamlar eliyle “vakıf arazileri” olarak, tekkelerce elde tutulmakta idi. Çoğunluğu oluşturan topraksız köylü nüfus ise bu topraklarda çalışarak geçimlerini sağlamaktaydı. Yalnız tekkelerin denetimindeki arazilerde harcanan emek, dini bir yükümlülüğe işaret etmekteydi. Topraksız çoğunluktan geriye kalan az sayıdaki küçük toprak mülkiyetine sahip köylü de ya kendi ürününden yıllık belirli bir miktar pay vermekte ya da hanedeki emek gücünün bir bölümünü yine ağalara ve tekkelere ait olan tarım arazilerinde çalışmak için kullanmaktaydı. Angarya rant ve ürün rant gibi feodal iktisadi ilişkilerin hakim olduğu ve buna bağlı olarak feodal toplumsal ilişkilerin geçerli olduğu tüm bir pre-modern dönem yaşam tarzının, “bir modernleşme projesi olarak” Cumhuriyet döneminde de bütünlüklü olarak devam etmiş olduğu, gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, rahatlıkla ifade edilebilir.

Cumhuriyet'in, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel planda bütünlüklü, devrimci bir dönüşümü hedefleyen atılımları; hemen tüm bir Kürt coğrafyası genelinde olduğu üzere, bilhassa kırsal alanlarda, yalnızca “yeni bir siyasal yeniden organizasyon” olarak, çatışmalı süreçlerin akabinde tesis edilebilen; bizatihi Beğendik'in de deneyimlediği çatışmalarla örneklenebilecek, çok yönlü bir modernleşme projesi girişimi olarak tarif edilebilir. Beğendikli ağaların ve yöredeki Nakşî tarikatların, 1930'lu yıllara değin Cumhuriyet'le uzlaşmadıkları, vergi ve asker vermeyi reddettikleri; nihayetinde, Pervari'den gelen askerlerin, Beğendik'i önce Botan Çayı'nın güney yakasındaki bugünkü Sarıdam Köyü'nden top ateşine tutmalarının ve ardından köye girerek, köylülerin bir kısmını tutuklamalarının ardından, Cumhuriyet'le yine ağalar ve Nakşî tarikatlar dolayısıyla siyasal-yönetmel planda bütünlüştikleri; bugün de canlı tanıklıklarıyla aktarılmakta olan tarihsel bir bilgidir.

Beğendik'te ve yörede hâkim olan feodal iktisadın ise söz konusu siyasal-yönetmel ilişkilerle olan karşılıklı ilişkisi içerisinde, Türkiye'nin ve bölgenin, 20. yüzyılın sonlarından itibaren giderek hızlanan bir tempoyla küresel kapitalist ilişkilere eklemlenmesiyle birlikte, çarpık ve dengesiz bir biçimde çözülmekte olduğu söylenebilir. Ancak feodal üst yapı kurumlarının ve ilişkilerinin, hâlihazırda gerek siyasal-yönetmel açıdan gerekse iktisadi açıdan varlığını, toplumsal yaşayışın esas kültürel karakterini belirleyecek ölçüde koruyarak sürdürdüğü de ifade edilmelidir. Örneğin siyasal-yönetmel açıdan, mevcut duruma bakacak olursak, Cumhuriyet'in yörede tesisinden itibaren, belediye başkanlığı ve muhtarlık gibi yerel resmi otoritelerin her daim ağa yahut şeyh soylu ailelerin ellerinde olduğu ve bu kaynaklar için mücadelenin de her daim aşiretler yahut aşiretler altındaki farklı soy gruplarının önemli çatışma alanları olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Beğendik'in ve

Beğendik'in bağılı olduğu Pervari İlçesi'nin belediye başkanlıklarının ve muhtarlıklarının, yörede etkin olan ağa soylu ailelerinin ellerinde olması ve el değıştirdiğı koşullarda dahi çoğunlukla yine bir başka ağa soylu ailenin elinde bulunması, günümüzde de önemli ölçülerde sürekliliğini koruyan bir gerçekliktir.

Şüphesiz, bu konuda, güncel yeni dinamiklerden de bahsetmek mümkündür. Beğendik içerisindeki iki mahalle muhtarlığının bugün farklı aşiretlere mensup Kırmanc soylu ailelere geçmiş olması, yaşanan dönüşüme bir örnek olarak verilebilir. Ancak burada, Beğendik açısından esas belirleyici resmi statünün de belediye başkanlığına kaymış olduğu da dikkate alınmalıdır. Kırmancların, yani köylülerin, siyasal-yönetmel planda etkin olmaya başlamalarının temelinde, feodal iktisadın 1980'li yıllardan itibaren peyderpey çözülmeye başlaması ve yine Beğendikli köylülerin geleneksel ticari faaliyetlerinin haricinde, gerçekleştirdikleri dış göçler neticesinde dâhil oldukları şehirli sosyal pratiklerin sonuçlarından söz edilebilir.

Yakın geçmiş içerisinde daha hızlı bir biçimde çözülmeye başladığı anlaşılan hâkim feodal iktisadi ilişkilerde, öncelikle angarya rantın ortadan kalkmaya başladığını ifade edebiliriz. Angarya rantın, işlenebilir tarım arazilerinin büyük bölümünü elde tutanağa soylu ailelerin nüfus artışına paralel olarak topraklarını miras yoluyla bölmeleri, kiralamaları veyahut satmalarıyla birlikte, zaman içerisinde esas olarak ortadan kalktığı söylenebilir. Beğendik beldesindeki Kale Mahallesi'nin, yakın tarih içerisinde ortaya çıkış şekli, buna en çarpıcı örneği oluşturmaktadır. Kale Mahallesi'ne adını veren yıkıntıların Beğendik'te “Şahin Ağa'nın Kalesi” olarak adlandırıldığını daha önce ifade etmiştik. Beğendikli Adıyanların önemli bir bölümünün Kuzey Irak'ın Zaho kentinden bu ağayla birlikte gelerek Beğendik'e

yerleştikleri de kolektif hafızada son derece canlı bir bilgidir. Buna göre, Şahin Ağa’yla birlikte Beğendik’e gelenler, Müküs Çayı’nın kuzey yamaçlarına, yani bugünkü Yukarı ve Orta Mahalle’nin bulunduğu alana yerleşmişlerdir. Botan ve Müküs çaylarının arasında yükselen ve Botan Çayı’nın kuzey yamaçları üzerindeki görece daha düzlük ve geniş olan bu arazinin ise bu dönemlerde bir bütün olarak tarım arazileriyle kaplı olduğu bilinmektedir. Ağalara ait olan bu araziler, 1980’li yıllarla birlikte yavaş yavaş köylülerce satın alınmış veyahut fiili yerleşmelerle el değıştirmeye başlamıştır.⁸³ Zamanla, bugünkü Kale Mahallesi’ne dönüşen eski tarım arazileri, günümüzde Adiyanlı Kırmancların eline böylelikle geçmiştir.

Ürün rant ise günümüzde, varlığını, dini-sosyal pratiğı daha görünür olan bir iktisadi ilişki olarak korumaktadır denebilir. Çoğunlukla, belediye başkanlığı veyahut siyasi parti yerel temsilciliğı gibi gerek resmi makamlarla gerekse bu toplumsal statülerle yakından ilişkili yerel iktisadi aktörlerle birinci dereceden bağları ellerinde bulunduran ağa soylu ailelerin, bugün itibarıyla, angarya ranta yahut ürün ranta ihtiyaç duyan bir ekonomik ve sosyal konumlarının olmadığı ve bu ilişkileri, daha çok Kırmancların kendilerine siyasal bağılılıkları temelinde sürdürdükleri ifade edilebilir. Ancak Nakşî şeyhlerin ve imamların ellerindeki toprakların, günümüzde, “camilere ait vakıf arazileri” olarak varlığını koruduğı ifade edilmelidir. Beğendik’te ve yörede bu gibi vakıf arazilerine hâlihazırda rastlamak mümkündür. Bu toprakların işletim hakkı, imamların ve şeyh soylu ailelerin ellerinde olup, bu topraklardan elde edilen ürünle gerçekleştirilen ticari faaliyetin para olarak ortaya çıkan değer de yine bu kesimlerce tasarruf edilmektedir. Ayrıca Beğendik’te ve yörede, imamlara ve

⁸³ Örneğın, bugünkü Kale Mahallesi’nin ilk yerleşimcilerinden olan bir kaynak kişi, 1980’li yıllardan komşularıyla yaşadığı “kanlı” bir kavganın akabinde, dönemin Adiyanlı ağarından aldığı izinle, bu araziler üzerine ev kurduğunu ve zamanla kendisini diğeri bazı köylülerin de takip ettiğini aktarmıştır.

şeyh soylu ailelere, köylülerin belirli bir dini hizmet karşılığı ürün yahut para verme yoluyla söz konusu ilişkiyi, sürdürdükleri de belirtilmelidir. Bazı Beğendikliler, şeyh soylu ailelere veyahut imamlara, belirli dini hizmetler karşılığında üründen pay verirken, bazıları da bu ilişkiyi para üzerinden kurmayı tercih etmektedir. Sınırlı sayıda görüşmecinin ise, bu tarım arazilerinde belirli sürelerle çalıştıkları ve bunu, dini bir sorunluluk olarak ifade etmekte oldukları gözlemlenmiştir.

2010’lu yılların bu ilk basamaklarında ise Beğendik’teki dini otoritelerin ellerinde bulundurduğu bu toprakların ve buradan elde edilen rantın da sosyal değişim içerisinde yavaş yavaş kamusal alanlara doğru bir dönüşüm içerisinde olduğu ifade edilebilir. Örneğin, geçtiğimiz yıllarda Beğendik’e ulaşan kadastro çalışmaları sırasında, belirli bir resmiyeti yahut mülk ilişkisi bulunmayan bu arazilerin, kimi itirazlara karşın doğrudan Belediye arazisi olarak tapulandığı ifade edilmiştir. Geri kalan vakıf arazileri ise mevcuttaki imam yahut şeyh soylu ailelerinin üzerine geçirilmiş ve bu uygulama da genel olarak kabul görmüştür.

Böylelikle feodal iktisadi ilişkilerde yaşanan dönüşümün, beraberinde, Beğendik içerisinde olduğu gibi yörede de Kırmancılara gerek siyasal-yönetmel gerekse de iktisadi-sosyal faaliyetlerde giderek artan bir hareket alanı kazandırmakta olduğu ifade edilebilir.

Öte yandan bu gibi feodal rant biçimlerinin söz konusu dönüşümlerle birlikte varlığını koruduğu Beğendik’te, zamanla toprak sahibi olan köylülerin iktisadi hareketliliklerinin, Beğendiklilerin yaşam tarzını belirleyen hakim içeriği koruyan ve yeniden üreten kültürel bir pratik olarak daha da yaygınlaşmasına yol açtığı aşıkardır. Kuzey Irak’la gerçekleştirilen sürü ve mal ticaretinin yanı sıra giderek artan bir

oranda gerçekleştirilen bahçe tarımcılığı ve bununla bağlantılı olarak Van ve Bitlis'in güney ilçe ve köyleriyle gerçekleştirilen mal ticaretinin, günümüzdeki en yaygın ekonomik faaliyet olarak Beğendiklilerin yaşam tarzını ortaya çıkaran birincil etmen olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Van ve Bitlis'in yerel pazarlarıyla kurulan iktisadi ilişkiler, günümüzde, bazı Beğendikli hanelerin en az ağa soylu aileler ve şeyh soylu aileler kadar önemsenen bir ekonomik ve sosyal statü kazanmalarına neden olmuş durumdadır. Bu hanelerin, Beğendik'in yaşadığı dış göçlerle birlikte Van ve Bitlis'in yanı sıra Adana, Mersin ve Antep'le kurdukları ticari ve siyasi bağlantılar, Beğendik'te yaşanmakta olan toplumsal dönüşüme önemli ve özgün dinamikler de taşımaktadır.

Feodal iktisadi ve kültürel ilişkiler üzerine kurulu sosyal yapı içerisinde, ağaların ve dini otoritelerin devlet temsilcileriyle birlikte paylaştıkları siyasal-yönetmel ilişkilerle en etkili müdahalenin ise bu illerdeki Beğendikliler içerisinde örgütlenen ve bura üzerinden Beğendik'e ulaşan Kürt ulusalcı eğilim üzerinden gerçekleştiği ifade edilmelidir. Bu durumun Beğendik nezdindeki tezahürünün ise Adana, Mersin ve Antep'e göç eden hanelerin, 1990'lı ve esas olarak da 2000'li yıllarla birlikte hızlı bir biçimde Kürt ulusal hareketiyle birleşmeleri sonucunda ortaya çıktığı ve maddi-ekonomik zeminini ise yukarıda söz ettiğimiz yeni ekonomik ve sosyal aktörlerle temas veyahut doğrudan temsiliyet ilişkileri içerisinde gerçekleşmekte olduğu gözlemlenmiştir. Bölgede, çatışmaların daha yoğun ve kanlı olarak görüldüğü 1990'lı yıllarda Beğendik'in bu yeni siyasal aktörle kurduğu ilişkiler, Beğendik'te ve yoğun şekilde Beğendiklilerin göç ettiği Antep ve Adana, Mersin'de sınırlıdır. Ancak 2000'li yıllarda, Kürt ulusal hareketinin bölge şehirlerinde ve özellikle yoksul göçmen köylü kitlesi içerisinde daha etkili bir konum kazanması, Beğendikli

göçmenleri de ciddi ölçüde etkileyecektir. Bu dönemde, modern kimlik söylemleriyle bölgedeki yarı-feodal yapıyla bağ kuran Kürt ulusalcılığı, Kırmancılarla olduğu kadar kimi ağa soylu aileler ile Nakşî tarikat kollarıyla da belirli bir ilişki yakalamış ve etkisini ciddi ölçüde arttırmıştır. Bu da beraberinde, günümüzde, Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) nezdinde etkili bir siyasal aktör ortaya çıkarmıştır.

Bugün Beğendik'te bilhassa Orta Mahalle içerisinde örgütlü olan ve Aşağı ve Yukarı mahallelerden de taraftar kitlesi yaratan BDP'nin, öncelikle Adana, Mersin ve Antep'li göçmen Beğendikliler içerisinde ortaya çıkarak, Beğendik'in geleneksel sosyal ilişkilerini dikey olarak kesen bir biçimde ortaya çıkmasını sağlamış görünmektedir. Bu da beraberinde, geleneksel siyasal-yönetimsel ilişkilere yen bir aktörün eklenmesi sonucunu doğurmuş görünmektedir.

4.1.2 Yeni Ekonomik Süreçler ve Yeni Kuşaklar

Başta da belirttiğimiz üzere, Beğendik'in, güncel toplumsal hayatıyla ilgili olarak dikkati çeken ilk özelliğinin, belde nüfusunun, yakın bir geçmişten itibaren sahip olunan doğal kaynaklarının besleyebileceği bir üst sınırı aşması ve buna bağlı olarak ortaya çıkardığı sosyal hareketlilik olduğu söylenebilir. Beğendik'in sahip olduğu tarım arazilerinin, otlaklarının, ormanlık alanlarının ve diğer doğal kaynaklarının imkân tanıdığı tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin taşıyabileceği nüfus sınırının; yine bu doğal kaynaklar üzerindeki tüketimin yarattığı tahribatın ve bazı dışsal etmenlerin de etkisiyle söz konusu sınırı üretmiş olduğu ifade edilebilir. Örneğin, 1990'lı yıllara değin Beğendik'te yaygın olarak gerçekleştirilen sürü hayvancılığı, yoğunlukla beslenen keçi türü hayvanların yazlık ve kışlık beslenmesinde önemli bir rolü olan çevredeki meşe ormanlarının aşırı kullanımın yarattığı tahribatı sonucu zamanla terk

edilmekle birlikte; 1992’den beri yörede ve bölgenin kimi başka yörelerinde geçerli olan “yayla yasakları” sonucunda da vazgeçilen önemli bir ekonomik faaliyettir. Günümüzde ise tarım, hayvancılık ve yine geçim ekonomisi içerisinde değerlendirebileceğimiz, bahar aylarında gerçekleştirilen toplayıcılık gibi ekonomik faaliyetlerin, tüm haneleri besleyebilecek bir kapasitede olmadığı ifade edilmelidir. Bu gelişmelere paralel olarak, bugün itibariyle yaklaşık olarak 3 bin kişinin yaşadığı Beğendik’te, 1980’li yıllardan itibaren artan bir ivmeyle dış göç olgusu ortaya çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Gaziantep, Adana ve Mersin’e doğru yoğunlaşan toplu hane göçleri veyahut yeni evlilikler yoluyla gerçekleşen yeni aile göçleri, günümüzde de devam etmektedir. Artan nüfusun ortaya çıkardığı mevcut işgücü kapasitesinin gerisinde kalan yerel ekonomik faaliyetlerin, bilhassa genç kuşaklar açısından değerlendirilemeyen bir emek gücü biriktirmesinin dış göçe yönelik bir diğer etkisi de mevsimlik göç olgusudur. Siirt, Van, Bitlis ve Diyarbakır gibi çevre illerin yanı sıra Adana, Mersin ve İstanbul gibi büyük şehirlere mevsimlik olarak yönelen hareketli genç bir nüfus da dikkat çekicidir. Beğendik’te gerçekleştirilen bahçe tarımının, ekim, hasat ve elde edilen ürünün ticareti gibi yoğun emek gerektirdiği faaliyetlerin yoğunlaştığı Nisan ve Ekim ayları dışında kalan yaklaşık 6 aylık dönemin, söz konusu mevsimlik göçlerin gerçekleştiği en yoğun aylar olarak ifade etmek mümkündür. Ancak burada, mevsimlik olarak gerçekleşen göçlerin de kendi içerisinde farklı zaman ve niteliklere ayrılacak birtakım ayrışmalara tabi olduğu da ifade edilmelidir. Örneğin bahar sonu ve yaz aylarında Adana ve Mersin’e yönelen işgücü göçünün Çukurova havzasına öteden beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gerçekleşen “mevsimlik tarım işçiliği” kapsamında bir nitelik kazandığı ifade edilmelidir.

Çoğunlukla narenciye bahçelerinde çalışmak için gerçekleştirilen göçler, bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Bunun haricinde kalan ve daha ziyade sonbahar bitimi ve kış aylarında yoğunlaşan iş gücü göçünün ise daha farklı bir nitelik kazandığı anlaşılmaktadır. Beğendikli genç nüfusun bir bölümünün, Antep ve Adana – Mersin gibi yoğun Beğendikli nüfusun yaşamakta olduğu şehirlere komilik, garsonluk, hamallık, çeşitli sanayi sitelerinde işçilik gibi vasıfsız işlerde, “kışın boş kalmamak” için çalışmaya gitmekte olduğu gözlemlenmiştir. Çoğunlukla asgari ücretin altında ve sigortasız olarak çalışılan bu işlerin, genç nüfus açısından, tarım ve hayvancılıkla uğraşmak istemeyen ve şehir yaşamını tercih eden bir motivasyonla gerçekleştiği söylenebilir. Yaz aylarında, tarımda yahut vasıfsız işlerde çalışarak az da olsa para biriktirebilen kimi Beğendiklilerin, büyük şehirlerdeki akrabalarının yanına giderek kış dönemini buralarda geçirmeyi tercih etmeleri de bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.

Günümüzde Beğendik’te süregiden toplumsal dönüşümün en etkili aktörlerinin de bu hareketli genç nüfusun oluşturduğu iddia edilebilir. 1990’lı yıllarda yoğun şekilde göç edilen Antep, Adana ve Mersin gibi şehirlerde dünyaya gelen ve genç erişkinlik dönemlerini de piyasa ekonomisiyle, etkin kimlik politikalarıyla yoğrularak geçiren 2000’li yıllar Türkiye’si’nin bölgeden yoğun göç alan büyük şehirlerinde yaşayan ve fakat Beğendik’le gerek hasat dönemlerinde gerekse birtakım dini-sosyal pratiklerle iç içe geçiren bu kuşağın ve onlarla yakın ilişkili Beğendikli akranlarının, akrabalarının söz konusu yeni ekonomik ilişkilerin ve sosyal dönüşüm dinamiklerinin birincil taşıyıcıları ve yeniden üreticileri oldukları ifade edilebilir. Bu kuşağın ağalara, şeyhlere ve onlarla aynı kategoride değerlendirilen geleneksel devlet ilişkilerine dair radikal reddiyeci tutumları hayli belirgindir ve Beğendikli akranları

açısından da bu tutum önemli ölçüde geçerli görünmektedir. Ancak günümüzde Beğendik'te görünür olan toplumsal değişim dinamiklerinin taşıyıcılarını, sadece yeni sosyalleşme süreçleriyle ilişkili genç kuşaklarla açıklamak yetersiz olacaktır. Beğendik'in ve yörenin 1980'li yıllarla birlikte yeni modern alt yapı ve iletişim teknolojileriyle tanışmasının da ortaya çıkardığı etkilerden bahsetmek gerekecektir.

4.1.3 Modernleşmenin Araçları

Beğendik'te ve yörede, ağa soylu ailelerin ellerindeki topraklarını ve arazilerini miras, statü ve prestij kaybı, kiralama veyahut satış gibi çeşitli yollarla kaybetmeleri; tarikat şeyhlerinin ve imamların denetimindeki toprakların ve arazilerin zamanla köylülere devri; Kırmanc kitlenin az da olsa toprak sahibi olmaya başlayarak üretim ve ticarete daha etkin katılımı, 1980'li yıllara değin esas olarak varlığını koruyan feodal yapının ağır da olsa önemli bir dönüşüm sürecine girmesinin önemli maddi zemini olarak ifade edilebilir. Bu sürece ek olarak, yine 1980'li yıllarla birlikte Beğendik'ten Çukurova ve Antep'e yönelik yoğun hane göçünün yaşanması ve fakat göç eden Beğendikliler'in, Beğendik'in ekonomik, sosyal ve siyasal dünyasıyla bağlarını son derece canlı tutmaları da eklenmelidir. Büyük şehirlere, yoksul köylü göçmen mahalleleri oluşturarak dâhil olan yöredeki diğer göçmen köylülerle birlikte, ağır fakat kesin şekilde piyasa ekonomisine ve Türkiye'ye özgü şekilde gelişen bu ekonominin konuya dair bir çıktısı olan gecekondu şehirleşme pratiklerine müdahil olmaları önemlidir. Bu süreçlerde dünyaya gelen yeni kuşakların neden oldukları yeni kültürlenme süreçleri, Beğendik'in toplumsal yaşantısı içinde de ekonomik, sosyal ve siyasal karşılıklar bulmuştur. Beri yandan ise Türkiye'nin küresel kapitalist piyasa ekonomisine, belirli duraklamalar dâhilinde ancak kesintisiz bir biçimde eklemlenmeye devam etmesinin ortaya çıkardığı yeni maddi ve sosyal kültürel

süreçler de Beğendik'i içeriden dönüştüren kimi süreçlere neden olmuştur. Yeni teknolojik ürünlerin üretim süreçlerinde ve toplumsal ilişkilerde kullanıma girmesi ve sonuçları üzerine şunlar ifade edilebilir.

Beğendik, modern su şebekesiyle ve kanalizasyon sistemiyle ilk olarak 1982 yılında tanışmıştır. Suyun evlere dağıtılması, bu süreçte değin “Ziyaret Camii” ve bu dini kompleks içerisinde, medreseyle birlikte bulunan kulleteyn (su havuzu) ekseninde örölü gündelik köy yaşantısında, orta ve uzun vadede önemli dönüşümlere neden olmuştur. İçme suyu ihtiyacının karşılandığı; köyün ortak banyo ve diğere temizlik ihtiyacının giderildiği bu dinsel ve sosyal mekân, zamanla sadece dinsel amaçlarla kullanılan bir mekâna dönüşmüş ve akabindeki 10 yıl içerisinde de dini kompleks bir bütün olarak yıkılarak, modern cami mimarisiyle tekrar inşa edilmiştir. Ek olarak belirtmelidir ki günümüzdeki Beğendiklilerin, modern bir kavram olan “hijyen” konusundaki görüşleri, bu değişimi çarpıcı bir biçimde ortaya sermektedir.⁸⁴

1986 yılında, Beğendik'e ulaşan elektrik sistemi ise ev içi yaşamdan, kolektif toplumsal köy yaşamına kadar birçok alanda orta ve uzun vadede önemli dönüşümlere neden olmuştur ve bugünün gündelik yaşam kültürü içerisindeki belirleyici önemini muhafaza etmektedir. Elektrik, zamanla bu teknolojiyle ilintili yeni ev içi yaşam malzemelerini de Beğendik'in sosyal dünyası içerisine taşımıştır. Örneğin, elektrikli ayran makineleri, buzdolabı, elektrikli ısıtıcılar, gündelik yaşamın

⁸⁴ “Eskiden köyde tuvalet yoktu. Millet tuvalet için camiye giderdi. İhtiyaçlarını giderdikten sonra salvarlarını aşağıda tutup, çıplak halde suya gidip yıkanmış. Yani taharet yeri de aynıydı. Halk oraya ‘ziyaret camisi’ de derdi. Ama bence eskiler hakkaten eski kafalıymış. Düşün bak çıplak dolaşıyorlarmış köyün ortasında. Şimdi her evde tuvalet, banyo var. Medeniyet gelmiş yani.” (Alan Notları: Beğendik – 15.04.2011)

birçok alanında harcanan emeği tasarruf ederken; televizyon, radyo gibi iletişim araçları ise zamanla tüm köyde yaygınlık kazanmış ve Beğendik'in sosyal, kültürel dünyasında yeni ve önemli dönüşümlere de zemin hazırlamıştır. Radyo üzerinden dinlenen Kuzey Irak kanallarına, 1990'lı yıllarla birlikte çanak antenlerle izlenen ROJ TV ve öncelleri gibi Kürt ulusalcı kanallar eklenmiş; Türkiye'nin küresel kapitalist piyasa ekonomisine eklemlenme süreçlerinin ürünü olan kitle kültürü ve popüler kültür akımları, Beğendiklilerle daha hızlı ve etkin şekilde buluşmaya ve sosyal kültürel dünyayı etkilemeye başlamışlardır. Ulusal ve uluslararası kanallarla birlikte televizyon, günümüzde de gündelik yaşamın önemli bileşenlerinden birisi halindedir.

1988 yılında, Botan Çayı üzerinde bugün Beğendik'i Pervariye bağlayan köprünün olduğu yere kadar gelen stabilize köy yolu ise Beğendik'in kültürel değişimindeki en önemli maddi gelişmelerden birisi olarak görülebilir. 1996 yılında, Botan Çayı üzerine bugünkü köprünün inşaatının tamamlanmasıyla birlikte Beğendik, ilerleyen yıllarda açılan yeni stabilize köy yollarıyla birlikte Van ve Bitlis'e kadar uzanan önemli yeni ticaret yollarına kavuşmuştur. Yollar, öncelikle Beğendiklilerin geleneksel ticaretlerinde önemli dönüşümlere ve yeni ticari ve ekonomik gelir getiren mesleki uzmanlaşmalara yol açmıştır. Bu yıllara kadar (ve az da günümüzde) eşek ve katır kervanlarıyla Bitlis ve Van köylerine, yerel pazarlarına taşınan mallar, artık Ford marka transit araçlarla daha hızlı ve daha yaygın şekilde taşınmaya başlamıştır. Zamanla bölgedeki tüccarlar, bu yollar sayesinde en ücra mezralara kadar ulaşma imkânı yakalayarak, ürünü, üreticinin pazara sunamsına imkân vermeden toplamaya başlamış ve bu da bazı Beğendikliler gibi aşırı pahalı hale gelen araç giderlerinden yılan yöre köylüleri için yeni bir ticari ilişkinin doğmasına neden olmuştur. Bu

durum aynı zamanda, Beğendik'in kolektif toplumsal hafızasının hatırlayabildiği uzak geçmişten itibaren, atalarıyla ve kendileriyle hemhal olan kervan ticaretinin ve bu ekonomik faaliyet ekseninde örülü yaşam kültürünün de önemli bir dönüşüme uğramasının adıdır aynı zamanda.

Yollar, yine zaman içerisinde, başlangıçta ekonomik durumu daha iyi olan haneler için, hanenin yani ailelerine önemli bir iş alanı ortaya çıkarmıştır. Bazı Beğendikli haneler, Ford minübisler satın alarak Beğendik – Pervari, Beğendik – Siirt, Beğendik – Antep ve Beğendik – Çukurova arasında insan ve mal taşımacılığı da yapmaya başlamışlardır. 2000'li yıllarda Beğendik içerisinde, kendi doğal sınırlarına ulaşan taşımacı ailelerin varlığı, Beğendik'in sosyal değişiminde belirleyici bir yeri olan Antepli ve Çukurovalı göçmen Beğendiklilerin, Beğendikle olan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerini canlı kılan en temel belirleyen haline dönüşmüştür.

Yollar, aynı zamanda, 1990'lı yıllarla birlikte bölgede yoğunlaşan kanlı çatışmalar açısından devlet için önemli bir güvenlik tedbiri olarak görüldüğünden, Botan Vadisi gibi sarp, ücra kesimlerde dahi hemen birçok insansız bölgeye kadar uzanan geniş ve karmaşık bir ağa da sahip olarak inşa edilmişlerdir. Yörenin ve bölgenin sarp ve ücra kesimlerindeki yerleşimleri birbirine bağlayan, yayla ve ortaklara uzanan bu stabilize köy yolları ağı, yöre köylülerinin daha hareketli olmasını da beraberinde getirdiği söylenebilir.

Yine 1990'lı yılların başında Beğendik'e ulaşan telefon da (1992) orta ve uzun vadede Beğendiklilerin sosyal yaşantısında önemli dönüşümleri taşıyan bir başka modern teknoloji ürünüdür. 1992 yılında ilk telefon hattı Beğendik'e bağlanmış olsa da telefonun yaygın kullanımının 2000'lere doğru gerçekleştiği ve yine bu yıllarda

Ülkemizde yaygınlık kazanan cep telefonu kullanımının 2000’lerde köye kurulan vericilerle birlikte yaygınlık kazanmasıyla sabit telefonların daha tali bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Cep telefonu teknolojisi ise bugün, tüm ülkede olduğu üzere, Beğendik’te de son derece önemli sosyal sonuçlar doğurmuş durumdadır. Beğendik’teki yaşlı, yetişkin ve genç nüfus içerisinde son yaygın bir kullanıma sahip olan cep telefonları, Beğendik’i Beğendik’in dışına çıkardığı kadar, bugüne değin hiç olmadığı şekilde Beğendik’i Beğendik içerisinde birbirine bağlayan bir işleve sahip olmuş görünmektedir. Örneğin genç Beğendikliler’in oldukça katı ve kapalı görünen kadın, erkek ilişkileri konusunda yakaladıkları “cep-flört” imkânı, kapalı görünümün altında, hayli ilgi çekici ve yaygın yeni süreçler de doğurmuş görünmektedir.

Cep telefonunun Beğendik’e girişine eşlik eden internet teknolojisi ise ancak son yıllarda Beğendik’te yaygın kazanmaya başlamış yeni ve önemli bir olgu olarak dikkati çekmektedir. Orta yaş üzeri kuşakların, “telefona göre daha hesaplı” bir iletişim aracı olarak gördükleri internet, sağladığı görüntülü ve sesli görüşme imknıyla faydalı ve beğenilen bir yeni teknoloji iken; genç kuşakların, Facebook, Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla, kitle kültürüyle bağ kurdukları yeni ve rağbet edilen bir teknolojiyi işaret etmektedir diyebiliriz. İnternet, geçtiğimiz yıllarda Beğendik’te açılan “İnternet Kafe”siyle birlikte, genç kuşakların sosyalleşme süreçlerinde yeni bir olgu olarak da durmaktadır.

Tüm bu teknolojik yenilikler, Beğendik’i, küresel kapitalist piyasa ekonomisiyle ve onun piyasa ilişkilerine endeksli modernleştirici dinamikleriyle etkileşim haline tutan önemli olgular olarak gündelik yaşamın içerisinde benimsenmiş durumdadır.

Beğendik’e ulaşan tüm yeni teknolojilerin ve alt yapı hizmetlerinin, Beğendik’in mevcut sosyal ve kültürel dünyasıyla belirli bir kültürlenme pratiği de ortaya çıkarmış durumdadır. Hâlihazırda baskın görünen ise Beğendik’in yoğun nüfusuyla, kendi doğal dönüşümü içerisinde muhafaza etmekte olduğu geleneksel yaşayışı olduğu ifade edilebilir.

Su ve elektrik faturasıyla henüz tanışmamış olan ve bu “doğal” imkânlardan faydalanmayı, “para karşılığı bir kamu hizmeti” olarak kabul etmeyi reddeden, bunu “saçma” bulan; hayvan kervanları yerine motorlu araçlarla geleneksel geçim biçimini sürdüren ve bu temelde yaşam tarzını muhafaza eden; internet, cep telefonu ve uydu yayınlarını yeni bir “boş zaman etkinliği” olarak gören ve daha da önemlisi bu imkânları, Antep, Adana, Mersin ve diğer şehirlerdeki akrabalarıyla sürdürmekte olduğu ekonomik, sosyal ve siyasal bağları kuvvetlendiren araçlar olarak kabul eden; tüm bunları, halen geçerliliğini koruyan ağa, şeyh ve Kırmanc sosyal kalıpları içerisinde birleştiren ve onun belirlediği yerel toplumsal düzene uyarlayan hâkim kültürel doku, şimdilerde ise bu maddi ve sosyal kültürel evreni son derece önemli bir dönüşüme uğratacak yeni bir “modernleş(tir)me” girdisiyle yüzleşmektedir.

4.2 Pervari HES ve Beğendik’teki Sosyal Değişime Etkileri

Geçtiğimiz yıllarda yapım hazırlıklarına başlanan Pervari Hidro Elektrik Santrali’nin (Pervari HES) Pervari’yle ve Beğendik’in de dâhil olduğu etki sahasındaki diğer yerleşim birimleriyle olan ilişkisi, yaklaşık 30 yıllık bir tarihi geçmişe kadar uzanmaktadır. 2009 yılında resmi prosedürleri tamamlanan ve yabancı ortaklı yerli müteahhit firma tarafından yapımı için ön hazırlıklarına başlanan Pervari HES

hakkında, özet bilgiler içermesi bakımından, dönemin internet gazetelerindeki ilgili haberler, bir örnekle şöyle verilebilir:

“Pervari’de 600 Milyon Dolarlık ABD Destekli Enerji Yatırımı

Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Tarafından Şubat Ayı Başında Ön Duyurusu Gerçekleşen İkinci Büyük Yatırımın, Pervari A.Ş.’nin hayata geçireceği Siirt Pervari Barajı ve HES (Hidro Elektrik Santrali) Projesi olduğu açıklandı.

Türk NTF ve SU-YAPI ile ABD’li ortakları MPR konsorsiyumunun oluşturduğu Pervari’nin yapacağı 600 milyon dolarlık yatırımın 1200 kişiye istihdam sağlayacağı duyuruldu. Yatırım Ajansı ve Pervari’nin ortaklaşa yaptığı açıklamada, Siirt Pervari Barajı ve HES projesinin inşaat süresinin 60 ay olarak planlandığı ve temelinin 1998 yılında atılan Türk-ABD iş birliği protokolüne dayandığı belirtildi. Projenin planlanması ise EİE (Elektrik İşleri Etüt İdaresi) tarafından 1980’lerde yapılmış. Açıklamada, projenin DSI tarafından planlanan Pervari Barajı’nın üzerinde bulunduğu Botan Çayı-Müküs Deresi’ndeki Pervari Regülatörü’nün de önünü açacak olması ve Türkiye’nin hidroelektrik kapasitesinin değerlendirilmesi açısından son derece önem taşıdığı kaydedildi. Entegre olarak çalışacak bu iki projenin üreteceği toplam enerjinin yaklaşık 1700 GWh (gigavatsaat) olacağı, bu oranın Atatürk Barajı’nın ürettiği enerjinin yaklaşık yüzde 20’sine tekabül ettiği, kurulu güç olarak ise Türkiye’deki mevcut kurulu gücün yüzde 1.5’ine denk geldiği de belirtildi.”⁸⁵

2009’dan günümüze, yabancı ortaklı yerli firmanın gerek Pervari ilçesinde gerekse Beğendik’te birtakım kurumsal girişimleri ve baraj inşaat şantiyesi hazırlıkları

⁸⁵<http://www.haberler.com/pervari-de-600-milyon-dolarlik-abd-destekli-enerji-haberi/> (17.03.2009)

sürmekte ise de alan çalışmasını gerçekleştirdiğimiz sürece kadar, köylüler nezdinde baraj inşaatının başlayacağına dair ciddi bir inancın olmadığı ifade edilebilir. Bu durumun ise 1980’li yıllardan itibaren, barajla ilgili olarak yörede çalışma yapan devlet yetkililerinin veya inşaat firması yetkililerinin, oluşturdukları sosyal hareketliliğin herhangi bir somut karşılığının olmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla müteahhit firmanın Pervari ve Beğendik’te gerçekleştirdiği yani inşaat ve çalışmalar ile yine Pervari ilçe merkezinde kurduğu portatif firma binalarına kadar, Pervari HES, yörede bir tür söylenceye dönüşmüş durumdadır. Barajın yapılacağı yer, barajın yöredeki geleneksel tarım ve hayvancılık faaliyetlerine olumlu yahut olumsuz etkileri, baraj inşaatlarının sağlayacağı iş istihdamı ve daha birçok konudaki spekülasyon bilgileri yığınının da zamanla gerçek dışı bir anlatıya dönüşmüş olduğu gözlemlenmiştir. Ne ki müteahhit firma 2009 yılında sağlanan anlaşmanın akabinde, önce Pervari ilçesinde geçici bir firma temsilciliği açmıştır. Uluslararası inşaat piyasalarında varlık gösteren firmanın Pervari’deki temsilciliği, modern ekipmanla, araçlarla donatılmış ve ilk elden Pervari’nin önde gelen ağa soylu aileleri, şeyh soylu aileleri ve devlet makamlarıyla (kaymakamlık, ordu vb.) yakın ilişkiler geliştirerek, yörenin ekonomik ve sosyal hayatına güçlü bir giriş yapmıştır.

Firma, anlaşmayı takip eden yıllarda, bugünkü Çobanören Köyü arazileri içerisinde kalan ve baraj inşaatının yapılacağı alana da küçük bir şantiye kurmuş ve yeni kurduğu özel güvenlik şirketi ile Pervari ilçesindeki firma temsilciliğine Çobanören Köyü’nden ve Pervari’den işçi alımı gerçekleştirmiştir.

Firma yetkililerinin, Pervari’de ve barajın etki sahasında kalan yerleşim alanlarında, ilk elden kaymakamlık ve yereldeki ilgili ordu yetkilileri gibi askeri ve sivil

bürokratik kurumlarla ilişkiye geçmesi; akabinde ise, bu kurumlarla, Cumhuriyet'in bölgede tesisinin ardından günümüze değin ekonomik, sosyal ve siyasal-yönetimsel planda birincil teması olan ağalık ve şeyhlik gibi kültürel kurumlarla temasa geçmesi anlamlıdır. Bu durum, yörede hâkim durumda olan devlet, ağa, şeyh ve Kırmanc tabakalaşmasının günümüzde de geçerliliğini etkin şekilde koruduğunu ve toplumsal yaşama yön verdiğini göstermesinin yanı sıra, firma yetkililerince “modernleşme ve medenileşme projesi” olarak tanımlanan baraj inşaatının “modernleştirme süreçlerini” hangi toplumsal dinamiklere yaslanarak kurduğunun da çarpıcı bir göstergesi durumundadır.

Barajın etki sahasında kalan Çobanören ve Sarıdam Köyleri ile Beğendik Beldesi’de yaşayan köylülerin tabi oldukları ağalık ilişkilerine göre, yörenin önde gelen Adıyan ve Şakıran ağaları –ki bunlar aynı zamanda ve çoğunlukla belediye başkanlığı, muhtarlık gibi yerel yönetim kurumlarının da başında olan kişilerdir; yörenin önde gelen şeyh soylu aileleri ve dini otoritesi olan imamlar ile sivil ve asker devlet bürokrasisinin Pervari HES’e dair olumsuz bir kanaate sahip olmadığı ilk elden gözlemlenebilir bir bilgidir. Ne ki yörenin hâkim nüfus gücünü oluşturan Kırmanc kitlesinin, baraja ve inşaat firmasına dair tutum ve yargıları, önemli farklılıklar içermektedir. Asıl dikkat çekici olan ise babiklerin yani aşiret altı büyük Kırmanc soy gruplarının, bir biçimde yöredeki ağa ve şeyh soylu ailelerini etkilemeleri ve onları bu farklı tutuma uyarlı birtakım uyum stratejileri geliştirmeye zorlamalarıdır. Ağa ve şeyh soylu aileler ile Kırmanc toplulukları arasında hâlihazırda var olan ve değişken bir karakteri her daim muhafaza eden ekonomik ve siyasal ittifakların bu denli hareket ettirebilen iki önemli etmenden söz etmek gerekecektir. İlki, baraj inşaatının yaratacağı ekonomik kaynaklar ile bu kaynakları, yerel halk nezdinde

kontrol edecek mekanizmaların sağlayacağı sosyal prestij olarak verilebilir. İnşaat firmasının hâlihazırda Pervari'deki tesiste ve baraj şantiyesindeki özel güvenlik şirketinde işe aldığı köylülerin ve bu süreçlere aracı olan yerel önde gelen ağa soylu ailelerin, firmayla ve onun maddi ve teknik olanaklarıyla kurdukları karşılıklı ilişki, şimdiden, daha büyük ölçekteki inşaat süreçleri için bir veri oluşturmuş görünmektedir. Firma yetkililerinin, belirli ağa soylarına tabi olan ve yahut da aynı aşiret içerisinde farklı büyük soy grupları arasında sosyal ve siyasal ittifaklar geliştirmiş alt grupların dolaylı veya doğrudan temaslarla, olası iş imkânları veya firmanın maddi ve teknik imkânlarından faydalanmak istemeleri karşısında belirli bir dönem zorlandıkları anlaşılmaktadır. İlk etapta yerel halkla sıcak ilişkiler geliştirmek isteyen inşaat firmasının, bu gibi taleplere sıcak baktığı; yolların düzeltilmesi, köylerdeki hastaların ambulansla yahut firma araçlarıyla taşınması ve iş istihdamı sağlaması gibi çeşitli hizmetlerde bulunduğu; ancak artan ısrarcı talepler karşısında geri çekilmek durumunda kaldığı ve hatta zaman içerisinde de tepkisel bir tutum geliştirdiği söylenebilir. Soy grupları arasındaki ekonomik ve siyasal rekabetin, şirketin temas ettiği grupların dışında kalanlarca firmanın yereldeki varlığı ve ekonomik, sosyal ilişkilerine karşı süreklileşen bir anti-propagandaya dönüşmesi sonucu doğurduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, görüşme gerçekleştirilen firma yetkililerinin, yerelin karmaşık siyasal ve sosyal ittifaklarını anlamakta zorlandıkları ve gerek ekonomik açıdan gerekse sosyal prestij açısından daha güçlü olan ağa soylu ailelerle hareket etmeleri anlamlıdır. Firma, yerelin sosyal yapısına doğrudan entegre olarak, en güçlü olandan ve kendi çıkarları doğrultusunda, en faydalı olan gruplardan yana tercihini koymuş görünmektedir. Şüphesiz firmanın bu tutumu, var olan kaynaklardan yararlanmada tali planda kalan kesimleri de baraj inşaatına karşı güçlü

kaygılar besleyen hâkim Kırmanc kitlesine ve bu kitle içerisindeki bazı siyasal dinamiklere daha da yakınlaştırmıştır.

Öte yandan ağa ve şeyh soylu aileleri, gerek inşaat firmasıyla gerekse firmanın her daim eşgüdüm içerisinde hareket ettiği yerel devlet otoriteleriyle kimi zaman mesafeli duracak kadar tarafsızlaştıran ikinci büyük etmenin ise tarım arazilerini kaybedecek olan çoğunluk Kırmanc kitlesinin, baraj inşaatının söylenceden gerçeğe dönüşmeye başladığı bu süreçte, oluşturduğu etkin muhalefet ortamıdır. Bilhassa Beğendikli Kırmancların doğrudan tarım arazilerini kaybedecek olmaları ve doğrudan bu araziler üzerine kurulu bir yaşamı, bu yaşam tarzıyla karakterize olmuş bir kültürel dokuyu kaybetme ihtimali, Beğendik'te ve yörede, etkisini hissettiren yeni bir hareketliliği de mayalamakta olduğu söylenebilir. Alan çalışmasının başlangıç dönemlerinde temas edilen birçok ağa soylu hane reisinin veyahut Beğendik'te önde gelen ekonomik, sosyal aktörlerin baraj lehine görünen söylem ve tutumlarının, çalışma derinleştikçe, Kırmanc kitlenin büyük çoğunluğunda var olan ve giderek arttığı gözlemlenen mesafeli duruşa paralel olarak, temas halinde olduğu şirket yetkilileri ve devlet bürokrasisine karşı politik bir manevra zemini olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Sadece şirket nezdinde oluşan yeni ekonomik ve sosyal kaynaklardan yararlanamayarak muhalefet eden ağa soylu yahut şeyh soylu aileler değil, şirket ve devlet bürokrasisi nezdinde, halkın kurumsal ve kültürel temsilcileri olarak kabul edilen kesimlerde de baraja ve yıkıcı etkilerine karşı mesafeli ve hatta karşıt görüşlerin olduğu ifade edilmelidir. Bu durumu, yalnızca, barajın Beğendik'e ve diğer köy yerleşimlerine getireceği olumsuz etkilerinin, yörenin yönetici erkleri tarafından da görülmesi ve yaşadığı toprakları sahiplenen politik bir tutumla açıklamak yetersiz kalacaktır.

Bu noktada, derhal, yöredeki tarımsal arazi darlığı ve diğer ekonomik kaynakların sınırlılığı ve ağaların, geçtiğimiz yüzyılın sonlarına doğru ellerindeki toprakların büyük bölümünü kaybetmiş oldukları ve hatta birçok ağa soylu hanenin yöreyi terk ettiği hatırlanmalıdır. Ağa soylu aileler her ne kadar siyasal-yönetmel düzlemde, yörede hâkim olan feodal sosyal yapı içerisindeki statülerini korumakta iseler de yeterli ekonomik gücü elinde bulunduramayan ağaların siyasal otoritelerinin de sınırlanmakta olduğu bilinmektedir. Tam da bu nedenle, ağa soylu haneler, kendi varlıklarının bekasını sağlamak için diğer ileri gelen Kırmanc hanelerle ve bunlar içerisinde öne çıkan aktörlerle koalisyonlara girmeye; bilfiil bunları düzenlemeye ve Kırmanclarla şirket ve devlet yetkilileri arasındaki tartışmalarda, kendi varlığını koruyabilmek için tarafsız kalmaya zorlanmaktadır.

Benzer şekilde şeyh soylu ailelerin ve imamlar gibi yerel dini otoritelerinde “tarafsız” kalmaya gayret eden bir tutum içerisinde oldukları söylenebilir. Türkiye’nin yakın siyasal tarihi içerisinde ve günümüzde, kamusal alanla, küresel piyasa ekonomisine entegre olan yerel toplumsal dinamikler içerisinde muhalif bir duruş sergilemeyen, aksine, hükümet veyahut yerel otoritelerle birlikte bu sürecin fiili destekçiliğini yapan tarikatların, yerel özgölünde, baraj inşaatları ve bunların yaratacağı sosyal hareketliliklerle doğrudan ihtilaflı bir tutum geliştirdikleri gözlemlenmemiştir. Genel yaklaşım, devletin, hükümetin politikalarının desteklenmesi yönündedir. Ne ki tarikatlarla, şeyhlerle daha uzak kan bağına sahip hanelerin ya da bir başka deyişle yerel siyasal süreçlere doğrudan katılım göstermiş, siyasal aktörler olarak öne çıkmış hanelerin tutumları farklılaşabilmektedir. Örneğin, Beğendik’te bir dönem muhtarlığa aday olmuş ve Beğendik’in belde olmasının ardından da belediye başkanlığı yapmış olan ve Şexe Kal’in soyundan gelen hane,

baraja ve barajla ilgili süreçlere doğrudan karşı çıkan bir pozisyon almıştır. Ancak burada, söz konusu hanenin, Beğendik'in sosyal ve siyasal yaşantısı içerisinde, iktidar hedefini koruyan aktif bir siyasal aktör olduğu da hatırlanmalıdır.

Tüm bunların yanı sıra 2000'ler Türkiye'sinde, bölge özgülünde, hakim küresel kapitalist piyasa ekonomisinin (neo-liberalizmin) yeniden ördüğü sosyo-politik dengeler içerisinde varlığını güçlendiren ve buna bağlı olarak da yerel sosyal yaşam içerisinde önemli bir siyasal aktör olarak öne çıkan Kürt ulusal hareketinin yereldeki varlığı da önemle değerlendirilmelidir.

4.2.1 Yeni Küresel Etkiler ve Yeni Siyasal Aktörler

Kürt ulusal hareketinin meşru zemindeki temsilcisi olan Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), sadece Beğendik'te değil, Botan Vadisi havzasında, esas olarak 2000'li yıllarla birlikte siyasal etkinliğini arttıran, bölgesel siyasal bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

BDP'nin, bölgeye, Beğendik'te de gözlemlendiği üzere, 1990'lı yıllarda büyük şehirlere doğru yoğunlaşan dış göçlerle birlikte, göçmen yoksul köylü kitleleri içerisinde 2000'li yıllarda yaygın şekilde örgütlenmesinin bir sonucu olarak, daha ziyade bu kesimlerce taşındığı tespiti, Pervari ilçesi ve yöre açısından da geçerlidir diyebiliriz. BDP'nin temsil ettiği ve üzerine siyasal faaliyetini gerçekleştirdiği modern etniklik algısının, ağa ve şeyh soylu aileler nezdinde devletle bir tutulan yerel feodal kurumlara karşı geliştirdiği söylemin, bu eşleştirmeden istim almış olması ve bunun tüm yörede gözlemlenebilir bir olgu olması önemlidir. BDP'nin etkin olduğu kitle tabanının esas olarak Kırmancılara yaslanması ve yörede, çalışma süresince, temas edemediğimiz ağa ve şeyh soylu haneler içerisinde aktif politik

aktörler örgütleyememiş olması; sivil ve askeri devlet bürokrasisi ile ağalık ve şeyhlik gibi kültürel kurumların, baraj şirketleri örneğinde olduğu üzere, yöreye bu dinamiklerle nüfuz eden dışsal hemen tüm faktörlerin, doğrudan BDP'nin yerel siyasetinin karşıt argümanlarına dönüştürülmesini sağlamış görünmektedir. Öte yandan şu da önemle tespit edilmelidir ki Türkiye'nin bölge özgülünde 1980'lerle birlikte hızlanan sosyo-ekonomik dönüşümü sonucu güç kaybeden geleneksel feodal üst yapı kurumlarına karşı, bu kurumların öngördüğü toplum modelini ve hukuku yıkan modern Kürtlük ulus bilincini esas olarak taşıyıcısı olan BDP de bu dönüşüm zemininin hem bir aktörü ama aynı zamanda da bir sonucudur.

Söz konusu ayrış(tır)ma ve Kırmanc kitleleriyle doğrudan bağ kurmayan yeni ekonomik ve toplumsal aktörleri devlet ile özdeşleş(tir)me; bölgede etkinliğini arttırmakta olan BDP'nin Kırmanc kitleler içerisindeki etkisini kuvvetlendirmektedir. Örneğin, baraj aleyhine oluşturulan olumsuz yaklaşımın taşıdığı siyasi söylem buna çarpıcı bir örnektir. Barajın, köylülerin geleneksel yaşam alanları ve geçim biçimleri üzerinde yaratacağı yıkıcı etkilere dair söylemlerin popülerleştirildiği, baraj hakkındaki olumsuz kanıların yaygınlaştırıldığı gözlemlenmiştir. Bu duruma somut zemini sunan süreç ise firmanın doğrudan devlet bürokrasisiyle çalışması, onunla ilişkili ağa ve şeyh çevreleriyle birlikte hareket etmesidir. Dolayısıyla, kolektif hafızada, devletle ilişkili olumsuz tecrübelerin yeniden canlandırılması ve her iki süreç arasında benzerlikler kurulması söz konusu olmaktadır. Bu söyleme göre, müteahhit firma ve onun yerelde kurduğu ya da kullandığı diğer yatırımcı firmalar, taşeron firmalar ve hatta kendi güvenlik firmaları da tüm "iyi niyet"lerine karşın, devletle bir tutulmakta ve bağımsız birer aktör olarak kavranmamaktadır. Bazı köylülerin "devlet yaparsa biz karşı koyamayız" ifadeleri, devletle barajın birebir

ilişkilendirildiğinin ve bu anlamda, yatırımcı firmanın da devletten ayrı algılanmadığının bir göstergesi olarak okunabilir.

BDP, bu sosyal zemin içerisinde Beğendik'te, özellikle son yıllarda etkinliğini arttıran ve hatta son belediye başkanlığı seçimlerinde etkin bir aktör olarak ilk kez Beğendik'in sosyal ve siyasal hayatına giren bir siyasal figürdür. Her ne kadar 1990'lı yıllarda Beğendik'te, doğrudan PKK'ye katılımlar olmuşsa da bunların genel topluluk içerisinde ciddi bir politikleşme etkisi yaratmaktan uzak, nadir örnekler olduğu anlaşılmaktadır.

PKK'nin, BDP gibi fiili ve meşru, yasal çalışmaları üzerinden Beğendik'te üçüncü önemli toplumsal ve siyasal bir odak olarak ortaya çıkması ise 1990'larla birlikte Gaziantep, Adana ve Mersin'e göç eden Beğendiklilerin yeniden Beğendik'e taşıdıkları sosyal ve siyasal birtakım süreçlerin neticesinde şekillenecektir. Günümüzde BDP'nin çoğunlukla “Orta Mahalle” kategorisinde değerlendirilen Beğendikliler içerisinde gelişip, etkisini arttırdığı ve zamanla; yine Gaziantep, Adana ve Mersin'de BDP'ye katılan akrabaları dolayısıyla; Aşağı ve Yukarı mahallelerde yaşayan Şakiran ve Adıyan aşiretlerine mensup Kırmanc kesimlere doğru yayıldığı söylenebilir.

Beğendik'teki hâkim aşiret kategorileri dışında kalan Orta Mahalle'nin ve büyük şehir yaşamına müdahil olmuş Beğendiklilerin, aşiretlerin, ağa ve şeyh hukukunun, bu yapı içerisindeki “ağa – Kırmanc” gibi “bent” bağlarının ve yine bunlarla ilintili olarak yerel feodal üst yapı kurumlarıyla sıkı ilişki içerisinde olan devlet otoritesinin dışına çıkmaya başlamaları; 1990'lar ve 2000'ler Türkiye'sinde daha etkili bir biçimde kamusal alana çıkan ve modernist toplum ve siyaset kuramı daha görünür

olan Kürt etnik kimliğinin, söz konusu geleneksel kimlik kalıplarını dikey olarak kesen, kapsayıcı etkisiyle açıklanabilir görünmektedir.

Orta Mahalle'nin, Adıyanlı ve Şakıranlı Beğendiklilere nazaran daha erken süreçlerde, modern Kürtlük tanımı çerçevesinde hareketlenmeleri, buradaki hanelerin geçmişteki esnek birliklerden farklı olarak daha istikrarlı ittifaklar geliştirmeleri, Orta Mahalle'nin aşiret dışı sahip olduğu geleneksel kimlik algısıyla ilişkilidir denebilir. Yerel siyasette, aşiretler karşısında herhangi bir temsil iradesi olmayan, çoğunlukla farklı alt ittifak gruplarına bölümlenerek bu aşiretlerden herhangi birisini tamamen durumsal çıkar ilişkileri temelinde destekleyen, bu anlamda aşiretlerle ve bu kategorideki kimi hanelerle çatışmalardan özenle kaçınan Orta Mahalle; sahip olduğu görece özerk yapısıyla, yaşanmakta olan genel toplumsal değişimin getirdiği yeni ve alternatif çıkar ilişkilerini geliştirmede daha rahat hareket edebilmektedir. Bu sebepten, alanda bulunduğumuz çalışma süresince, BDP'nin Beğendik'te açacağı temsilciliğin Orta Mahalle içerisinde inşa ediliyor olması ve bu binanın yer aldığı Orta Mahalle'nin bir bölümünün, mekânsal olarak da "BDP'lilerin yeri" olarak tanımlanması son derece anlamlıdır.

Aşağı ve Yukarı mahalleler içerisinde BDP'nin etkisini arttırması ise Orta Mahalleli Beğendiklilere nazaran daha yavaş ilerlemiştir. Ancak burada da BDP'nin etkisinin, bu aşiret grupları içerisinde öne çıkan hane ittifaklarından ziyade bu grupların çeperinde kalan daha aşiret içi ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerde genellikle tabiiyet pozisyonunu koruyan haneler arasında yayılmakta olduğu söylenebilir. Tersine örnekler görülse de BDP'nin aşiretler içerisinde, ağa soylu haneler ekseninde ekonomik ve siyasal-yönetimsel ilişkilerin giderek zayıflama eğilimi gösterdiği günümüzde, bu ilişki ağlarının çeperinde yer alan hanelerin de yeni ve alternatif

ekonomik, sosyal ve siyasal odakları tercih ettikleri söylenebilir. Örneğin, ciddi bir sağlık sorunu yaşayan çocuğunu Siirt'e tedaviye götüren Adıyanlı bir hane reisi, kendi aşiret tanıdıklarının yönlendirmelerinden ziyade, Mersin'deki BDP'li akrabalarının ilişkileri sayesinde Diyarbakır Devlet Hastanesi'nde, BDP'lilerin yardımlarıyla gördüğü ilgi ve çocuğunun sağlığı açısından aldığı sonuçtan son derece memnun ve tatminkâr bir şekilde bahsetmiştir. Bir başka Adıyanlı hane reisi de Van'da belediye zabıtalılarıyla yaşadıkları rutin sorunlarda, yine BDP'lilerin müdahaleleriyle kendilerine dokunulmadığı, mallarının pazar vergisine tabi tutulmadığını ve yine eskisi gibi doğrudan toptancılara veya alıcılara satış yapabildiklerini aktarmış ve bu yeni ilişkileri, aşiret ilişkilerine sağladığı eski ekonomik teamüllere yeğ tuttuğunu, daha kazançlı çıktığını ifade etmiştir.

Geleneksel toplumsal yaşayış ve hukuk sisteminin dışına çıkarak, yeni ve alternatif ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler yaratan BDP çevresinin, Orta Mahalle ekseninde, Beğendik genelinde yavaş yavaş etkisi arttırmakta olduğu; bu yeni sürecin, hâlihazırda gerileme ve belirleyici etkisini yitirme eğiliminde olan ağa ve şeyh soylu ailelerin belirleyici olduğu genel sosyal ve siyasal süreçlerin önemli değişim dinamiklerinden birisi olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu anlamda BDP'nin, bölgesel siyaseti içerisinde, önemli politik argümanlarından birisi olan "Kürdistan'da baraj istemiyoruz" söyleminin; müteahhit firmanın yerelin ağa ve şeyh soylu ailelerle kurduğu bağların, geliştirdiği ekonomik ve sosyal ilişkilerin varlığıyla birlikte; bu önemli değişim dinamiğinin etkisini arttırması yönünde kuvvetli bir etki yaratmakta olduğu söylenebilir.

Burada, söz konusu toplumsal değişim dinamiklerini elinde bulunduran BDP çevresini güçlendiren ve sürece hız veren çift yönlü bir etkiden bahsedilebilir. Baraj

inşaatının devlet bürokrasisi ve müteahhit firma ile yörenin ağa ve şeyh soylu önde gelen aileleri arasında “zorunlu” olarak kurduğu bağ ve bu bağdan faydalanmak isteyen hane Adıyanlı ve Şakıranlı hane gruplarının (babıklar) faaliyetleri bir yandan BDP çevresinin halihazırdaki baraj karşıtı siyasal söylemlerini kuvvetlendirirken bir yandan da geri kalan Kırmancılar açısından mevcut talebi karşılayamayan taleplerinin yarattığı tepkiselliği kendisine doğru bükebilmesine olanak tanımaktadır. Her halükarda baraj, Beğendik’te yaratacağı son derece önemli ekonomik ve sosyal dönüşümün getireceği risklerle birlikte, Kırmanc kitlelerinin yeni ve alternatif ekonomik, sosyal ve siyasal odaklara doğru hareketliliğini, geleneğin etki gücünü aşacak şekilde arttırmaktadır. Bu nedenle, baraj karşıtı söylem Kırmanc kitlesi içerisinde etkisini arttırmakta ve esasen mevcut siyasal-yönetimsel erki ve etkiyi hem yerel yönetim mekanizmalarıyla hem de geleneksel toplumsal yapı içerisindeki statüleriyle ellerinde bulunduran ağa ve şeyh soylu aileleri de “tarafsız” bir pozisyon almaya zorlamaktadır. BDP ise henüz, bu gibi toplumsal aktörleri de kendi siyasal ve sosyal etki alanında örgütleyebilecek bir yönelimden uzaktır.

4.2.2 Güncel Sosyal Değişmede Genel Durum

Özetleyecek olursak, yörede, ağaların, şeyh soylu ailelerin ve bu sınıfın ittifak halinde olduğu devlet bürokrasisinin Cumhuriyetle birlikte tesis ettikleri yarı feodal sosyal düzen, toplumsal yaşamda ve bilhassa siyasal-yönetimsel düzlemdeki üst yapı ilişkilerinde etkinlikle yaşamaktadır. Ancak ağaların ve şeyhlerin, toprak mülkiyetine dayalı mutlak otoriteleri, bilhassa son 30 yıllık süreç içerisinde giderek hızlanan bir çözülme sürecine girmiş ve bunun sonucunda ağalar, toprak mülkiyetinden ve

ekonomik varsılıktan kaynaklanan sosyal statü ve prestijleri ile topluluk üzerindeki etkilerini önemli ölçülerde yitirmeye başlamışlardır.

Toprak mülkiyeti ve artı değerin bölüşüm biçimlerinde yaşanan değişme içerisinde, topraksız köylülüğün zaman içerisinde artan ekonomik ve sosyal, siyasal hareketliliği, kimi az topraklı köylülerin de ekonomik anlamda yakaladıkları varsılık, söz konusu üst yapı ilişkilerindeki bazı dönüşümlerin maddi koşullarını olgunlaştırmıştır. Ağa soylu ve şeyh soylu haneler, Beğendik özelinde, bugün ekonomik açıdan birçok Kırmanc hanenin daha gerisinde bir varsılığa sahip olmakla birlikte hâlihazırda topluluk içerisindeki siyasal ve yönetsel pozisyonunu korumaktadır. Bu kesimlerin güncel varlık stratejilerinin ise kaybetme sürecinde oldukları toplumsal iktidarı korumak ve koşullara bağlı olarak, topluluğa dışarıdan yönelen büyük çaplı tehditlere karşı tarafsız kalarak, öncelikli olarak kendilerini koruma eğilimi olduğu söylenebilir. Böyle olduğu içindir ki Kırmanc topluluklar içerisindeki yeni sosyal ve siyasal aktörler, ağa ve şeyh soylu haneleri ve onarın otoritelerini zaman zaman aşabilen ve onları da kendi stratejileri ekseninde hareket ettirebilen bir konum kazanabilmişlerdir.

Baraj şirketleri gibi küresel emperyalist-kapitalist piyasa aktörlerinin, Beğendik gibi ücra kır yerleşimlerine doğrudan müdahalesi; kuramsal hedefleri itibariyle devrimci bir modernleşme projesi olan fakat pratik tecrübesiyle feodal toplumsal yapıyla uzlaşan ve bunu günümüzde de sürdüren Cumhuriyet içerisinde; bir yandan bu yapıyı yerelin sivil ve asker bürokrasisi ile ağa ve şeyh soylu aileleriyle yeniden üretirken beri yandan da BDP'nin belirli ölçülerde temsil ettiği modern Kürt ulusalcılığı gibi karşıt modernist akımları, neden olduğu sınıfsal ayrışmayla güçlendirmektedir diyebiliriz.

4.3 Öngörüler

Alan çalışmasının ilk dönemlerinde, gerek müteahhit firma yetkilileriyle gerekse de yerel siyasal ve yönetsel ilişkileri ellerinde bulunduran kesimlerle yapılan görüşmelerde; bu çevrelerde, Beğendiklilerin Pervari Barajı'na karşı geliştirdikleri tepkilerde, çoğunlukla, “barajın ismiyle” alakadar oldukları şeklinde yaygın bir kanının hakim olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre, Pervari ilçe sınırları içerisinde kalacak olsa da yaratacağı tüm yeni ekolojik etkilerinin doğrudan görüleceği Çobanören ve Sarıdam köyleri ile esas olarak da Beğendik Beldesi sakinleri, barajın “Pervari Barajı” olarak isimlendirilmesine tepki duymakta ve adının “Beğendik Barajı” olmasını istemektedirler.

Botan ve Müküs çayları yamaçlarında yükselen dağlarda, yüzlerce yıldır yaratmış oldukları kültürel varlıkları bugün bütünlüklü olarak ciddi bir dışsal tehditle yüz yüze kalan Beğendiklilerin, baraj inşaatını itirazsız kabul ettikleri ve “madem topraklarını verenler bizleriz, ismi de bize ait olsun” gibi bir gerekçeyle öne sürdükleri iddia olunan talep; sadece, müteahhit firma ve devlet bürokrasisinin Kırmancılarla ilişkilerinde açığa çıkan tek yönlü ilişkiyle açıklanabilir olmaktan uzaktır.

Bu, aynı zamanda, devlet bürokrasisi ve müteahhit firma tarafından bilinçli bir şekilde üretildiğini düşündürecek ölçüde naif bir argümana ve yerele yabancılıklarından ileri gelen ciddi bir yanılsamaya da işaret etmektedir. Zira başta Beğendik olmak üzere, Botan ve Müküs çayları havzasında kurulan tüm yerleşim birimlerindeki toplulukların, suyla kurdukları ve yaşattıkları derinlikli ve çok yönlü bir kültür tarihi gözler önündedir.

Botan ve Müküs çaylarının birbirlerine en yakın olduğu noktada, her iki çayın arasında ve özellikle kuzey yamaçlarında yükselen bahçeleri ve mahalleleriyle Beğendik, sahip olduğu farklı etno-kültürel tarihsel geçmişinden günümüze inşa ettiği ve geliştirdiği sulama sistemleriyle; bu vesileyle oluşan ve bölgenin yağış rejiminden farklı olarak daha çeşitli ve bol ürün veren bahçe tarımcılığıyla; bu tarımsal faaliyetten elde edilen ürünün, Beğendik'te yeteri kadar üretilemeyen tahıl ürünleriyle takasına veyahut pazarda para karşılığı satışına dayanan yıllık geçim ekonomisine sahip; tarihsel ve kültürel özellikleriyle de bu ekonomik faaliyet üzerine inşa edilen çok yönlü bir kültür birikimini işaret etmektedir.

Bu yerel kültürel evren içerisinde ise suyun, tayin edici bir öneme sahip olduğu ve Beğendiklilerin ekonomik yaşamlarının olduğu kadar sosyo-kültürel dünyalarının da önemli bir bileşeni olduğu anlaşılmaktadır. Beğendiklilerin ve yöre insanının kültürel dünyasında, Botan'ın ve Müküs'ün sosyo-dinsel planda, efsanevi bir varoluşu işaret ettiği, bazı dinsel pratiklerin ve inanmaların odağında olduğu da görülmektedir. Örneğin, içine cin girerek çocukları hasta edeceğine inanılan "hevalbiçu"⁸⁶, Botan Çayı'na dualarla atıldığı zaman zararsız hale gelmektedir. Yine bazı büyüsel işlemler sonucu ortaya çıkan küller, Botan Çayı'na atıldığı zaman, gerçekleştirilen büyüsel pratiğin sonuçlarının alınabileceğine inanılmaktadır. İnsanlar üzerine olumsuz etkileri olan büyüsel işlemlerden kaçınmak için de yine Botan Çayı devreye girmektedir. Baş ağrılarından kaçınmanın, kurtulmanın önemli bir yolu olan Botan Çayı'na kesilen saçların dökülmesi inancı aynı zamanda bu saçların kötü niyetli kişilerin eline geçmesi ve kara büyü yapmasını da engellemektedir. Botan ve

⁸⁶Hevalbiçu, Türkçe'de "Küçük arkadaş" anlamına gelmekte olup, insan plasentası karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Müküs çayları, bu gibi dinsel büyüsel işlevlerinin yanı sıra yörede yaygın olan söylencelerin, masalların da başat figürleri arasındadır. Örneğin, söylencesine göre, hakikati arayışında bir dervişe dönen, döneminin masal anlatıcısı Fakiye Teyran da (Feqe Teyran) Botan Çayı’nda sürüklenen bir elmayı ısırarak “hataya düşer”. Yani, haram yer ve Botan Çayı boyunca kuzeye giderek elmanın sahibine, yani kendi mürşidine ulaşarak teselli bulur. Beğendik’te de yaygın olan bu söylencenin bazı kısımlarında, kimi Beğendiklilerin, Fakiye Teran’ı da Beğendikle ilişkilendirdikleri görülmüştür. Kimi kaynak kişiler, Fakiye Teyran’ın, Ziyaret Camii’nde konakladığını, bazıları ise buradaki medreseyi zamanında onun yaptırdığını aktarmışlardır. Müküs Çayı’nın ise benzer dinsel, büyüsel işlemlerin bir parçası olmasının yanı sıra Beğendik’in gündelik yaşamında, daha ziyade, tarımsal faaliyetler ve boş vakit kültürüyle ilişkili bir anlam dünyasına sahip olduğu söylenebilir.

Tam olarak ne zaman inşa edildiği bilinmeyen ve Beğendik’in bugünkü sakinleri olan Şafi Kürt topluluklardan çok daha evvel burada yaşayan Yezidi ve Ermeni topluluklarca da kullanılan sulama sistemleri, bahçeler ulaşan bütün suyu Müküs Çayı’ndan almaktadır. Söz konusu su kanallarının her yıl toplumsal bir seferberlik halinde, Aşağı, Orta ve Yukarı mahalle sakinlerince ortak olarak temizlenmeleri, onarılmaları ve işleyişleri, köyün yüzyıllardır bir sonraki kuşağa aktardığı bir gelenektir. Köy imamlarının camilerden yaptıkları anonslarla, ertesi sabah, kanalın Müküs Çayı’ndan suyu ayırdığı ilk noktada toplanan Beğendikliler, büyük bir seferberlikle, kanalda biriken kum, taş ve ağaç kütükleri gibi suyun geçini engelleyen artıkları temizlemekte; kanal temizliğinde çalışanlara, özellikle kanalın bahçelerinin sınırını oluşturan köylülerce, okunmuş ekmek vb. yiyecekler verilmekte

ve bir bütün olarak bu pratikler dinsel bir anlam taşımaktadır. Örneğin, kanalın temizliğinin bitiminin ardından, dualarla su girişi açılmakta ve kanala giren ilk suyun ucunu öpmek için bilhassa Beğendikli çocuklar arasında kıyasıya bir yarış başlamaktadır. Bunu başaran çocukların, dileklerinin kabul olunacağına dair olan inanç günümüzde de yaygınlıkla yaşatılmaktadır. Bu gibi ekonomik, sosyal ve dinsel kolektif pratikler yoluyla Beğendik'in kültürel varlığı yeniden ve yeniden üretilmekte; Beğendik'in kuruluş söylenceleriyle, kozmolojisiyle ve elbette ki suyla, sulama kanallarıyla bağı kurulan güçlü dinsel figürler olan Pire Bal, Şexe Kal gibi önemli isimler yeniden insanın etkili parçaları kendilerine yaşam imkânı bulabilmektedirler.

Müküs'ün suyunun, Botan'a göre daha temiz, lezzetli ve soğuk olduğuna dair olan inanç; bahçelerdeki üretimin kalitesi ve miktarında görülen artışın da önemli belirleyenlerinden birisi olarak ifade edilmektedir. Müküs'ün bahçeler sağladığı bol su ve yamaçlarda oluşan mikro klima özellikleri; Beğendik'te nadir üzüm çeşitleri gibi ayrıksı tarım ürünlerinin üretilmesini sağlamakta ve Beğendik'e yörede ayrıcalıklı bir konum kazandırmaktadır. Beğendik, bahçeleriyle; bahçeler ise suyla var olmaktadır.

Beğendikliler, ekim ve hasat dönemleri arasındaki rutin bahçe bakımı işlerinden arta kalan ve günün çoğu zamanını, Botan yahut Müküs çayları yamaçlarındaki bahçelerinde, burada inşa ettikleri ve yazın konakladıkları bahçe evlerinde, kümes hayvanlarıyla birlikte geçirmekte ve her iki çay boyunca avlanma, yüzme gibi pratiklerle günlerini geçirmektedirler. Yanı sıra bahçe yaşamı, Beğendik'in sosyal hayatı içerisinde sahip olduğu bir başka önemli özellik de ayrı bir ilgiyi hak etmektedir. Bahçelerin, toplumsal yaşamın yeniden üretiminin temelinde yer alan,

“tanışma” ve “eş seçme” uygulamalarının gerçekleştiği önemli bir sosyal mekân olduğu anlaşılmaktadır. Beğendikli genç erkeklerin ve kadınların tanışma ve hatta flört süreçlerini tamamladıkları bahçeler, baraj projesinin getireceği hızlı değişimle ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla Botan’ın ve Müküs’ün Beğendik’teki akışının durması, Beğendik’e bölgesel önemini kazandıran tarımsal üretimin esas olarak sonlanması ve yaratacağı ekonomik kayıpla birlikte Beğendiklilerin sosyal yaşamlarının bütünlüklü olarak değişmesi gibi sonuçlar da doğuracaktır.

Botan’a ve Müküs’e “gem vuracak” olan baraj ve regülatör inşaatlarının doğrudan Beğendik’i ve onun sosyal yaşantısını köklü bir biçimde değiştireceği aşikardır.

Bu şartlar altında, kendisini toprakla kurduğu ilişki ve coğrafya üzerinden tanımlayan köylülüğün baraja olan tepkilerini, sadece barajın ismiyle alakadar bir tartışma konusu olarak gören ve ekonomik, bürokratik kaynakları ellerinde bulunduran “dışsal” etmenin ise yörede yaşanan sosyal değişmeye, yereli ve bir bütün olarak yerelin maddi ve kültürel evrenine sahip çıkan yeni ve alternatif dinamikleri güçlendireceği açıktır.

BDP çevresi, hâlihazırda çoğu Beğendikli’de var olan kaygı ve hoşnutsuzluğu, baraj ve barajla özdeşleşen devlet bürokrasisi, müteahhit firma ve onlarla ilişki içerisinde olan ağa ve şeyh soylu aileler nezdinde karşı propagandaya çevirerek hareket etmektedir. BDP çevresinin faaliyetleri, Beğendik’in sahip olduğu aşiret ve aşiret altı soy gruplarının karmaşık ve değişken ittifakları dâhilinde dağınık bir seyir izlemekle birlikte, sahip olduğu kimlik tanımının yanı sıra yerele yapıya alternatif öğeler içeren toplum ve yeni siyaset kuramı, genç kuşaklarda taraftar kitlesi yaratmaktadır.

BDP çevresinin yanı sıra baraj inşaatıyla birlikte ortaya çıkan yeni ekonomik ve sosyal kaynaklardan faydalanamayan belirli soy gruplarının yahut Beğendik'te, Şexe Kal'in soyundan gelen ve bir dönem belediye başkanlığını de elinde tutan hane örneğinde olduğu gibi, yerel bazı geleneksel dinamiklerin de faaliyetleri söz konusudur. Bu kesimler de dışsal tehdide karşı, diğer aşiretler ve soy grupları içerisindeki kaygı ve hoşnutsuzluk zemininde yeni siyasal alternatifler inşa etmeye gayret etmektedirler. Her ne kadar BDP gibi, ağa ve şeyh soylu aileler ile Kırmancaların oluşturduğu yerel kast benzeri sisteme tezat söylemler içermeseler ve hatta onu yeniden tesis edecek bir söylem içerisinde olsalar da ortaya çıkardıkları baraj karşıtı faaliyetin, bahçe tarımcılığıyla geçinen köylülüğün mevcut tarımsal faaliyetini sürdürmesini sağlayacak tutumlarıyla, yerelde köylülüğün üretime katılımıyla ağır da olsa ilerleyen sosyal dönüşüme kan taşıdıkları açıktır.

Sorular ve Bazı Gelecek Tahayyülleri

Beğendik'te, yukarıda izah etmeye gayret ettiğimiz hareketliliği yaratan sürecin temelinde, bizatihi tüm politik ve sosyal aktörlerin de içerisinde olduğu Beğendik'in tüm sakinlerinin paylaştığı ciddi bir kaygı durumunun yattığını söylemek mümkündür.

Devlet bürokrasisi ve müteahhit firma haricinde, Beğendikli ağa soylu haneler ile yerel yönetim mekanizmalarını elinde bulunduran önde gelen soy grupları ve taşımacılık, koruculuk gibi nakit para girdisi sağlayan işlerle de uğraşan ve ekonomik durumları genele göre daha iyi durumda olan haneler de dahil olmak üzere tüm Beğendik'e hakim olan kaygı durumunu, gündelik yaşamı dolduran şu sorularla karakterize etmek mümkün görünmektedir:

1) Botan’da baraj suları ne kadar yükselecek? Tarım arazilerinin ne kadarı su altında kalacak? Firmanın satın alacağı ve baraj çeperini oluşturacağı sınır, geri kalan arazilerin ne kadarını kapsayacak? 2) Müküs’teki su depolama havuzu, buradaki tarım arazilerinin ne kadarını su altında bırakacak? Firmanın satın alacağı ve havuzun çeperini oluşturacağı sınır, geri kalan arazilerin ne kadarını kapsayacak? 3) Baraj ve su deposu inşaatları haricinde, bu projelerle birlikte yapımı öngörülen ve çalışmaları Beğendik’e ulaşmış durumda olan, Bitlis’in Hizan İlçesi’nden getirilen ve Beğendik üzerinden geçirilerek Van’a ulaşan karayollarına bağlanacak yol, Botan ve Müküs yamaçlarında tutulacak sudan geri akalan tarım arazilerinin ne kadarını kapsayacak? 4) Firma, istimlâk bedeli olarak dönüm başına ne kadar ücret ödeyecek? Tapusuz veyahut ihtilâflı arazilerin durumu ne olacak? 5) Arazi ücretlendirmesinin yanı sıra arazilerdeki asıl artı değeri üreten meyve ağaçları ve üzüm bağları, adet başından hesaplanarak dönüm ücretine dâhil edilecek mi? Edilecekse, bunlar ne kadar ücretlendirilecek? 6) Verilecek kamulaştırma bedelleri, çok da cazip koşullara sahip olmadığı bilinen Gaziantep’te ve Tarsus’ta yaşamaya yetecek mi? 7) Baraj inşaatı süresince, şantiye nerede kurulacak? Kaç kişi kalacak ve bu süreçte Beğendik’e ekonomik getiri ve götürü ne olacak? 8) Beğendikliler’den kimler, nasıl bir prosedür ile inşaat süresince istihdam edilecek?

Anlaşılabileceği üzere, soruların hemen tamamı, gerçekleşmesi “zor yoluyla” da olsa artık bir gerçeğe dönüşen süreç karşısında, Beğendikliler’in yaşamlarını yeni olanaklarla sürdürebilme ihtimalleri ve bunlara dair azami faydayı gözeten kaygılarından oluşmaktadır. Baraja yönelik itirazlar, yakın gelecekteki muhtemel çatışmaların zemini olabileceği kadar, eğer süreci engelleyebilecek ciddi bir alternatif ortaya çıkmaz ise, Beğendik’in fiilen ortadan kalkmasının ardından ortaya

çıkacak yeni seçeneklerin nasıl daha iyi değerlendirilebileceği kaygılarını da içermektedir. Bu noktada, Beğendikliler'in büyük çoğunluğunun, tercihini yöredeki bir başka kırsal yerleşimden ziyade Gaziantep, Adana ve Mersin gibi büyük şehirlerdeki akrabalarının yaptığı gibi, buralardaki Beğendikli yahut Siirtli, Pervarili mahallelerine göçten yana kullanmak niyetinde oldukları anlaşılmaktadır.

Tarım ve hayvancılık dışında, başkaca bir mesleği yeniden edinemeyeceklerini ifade eden bazı Beğendikliler ise özellikle Çukurova'da tarım arazileri satın almak yönünde eğilimler içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Geri kalan çoğunluğun ise Antep ve Adana, Mersin gibi büyük şehirlerde, yoksul köylü göçmen mahallelerinde birer ev olarak yerleşmek ve vasıfsız işçilikle geçinmek seçenekleriyle, “mecburen” karşı karşıya oldukları ifade edilebilir.

Özetleyecek olursak, Pervari Barajı ve Regülatörü Projesi, Çobanören ve Sarıdam gibi köylerin yanı sıra bugünkü nüfusu 3 bin civarında olan ve yaz aylarında 3500'e kadar çıkan Beğendik'i, bütünlüklü olarak tarım arazilerinden mahrum bırakacaktır. Toprağından ve sulama sisteminden kopacak olan Beğendikliler, bu maddi zemin üzerine devrıldıkları ve yaşattıkları yaşam kültürünü, bütünüyle değiştirmek zorunda kalacaklardır. Para ekonomisinin halen daha tam olarak yer edinmediği geçim biçimleri, topyekûn değişecek olan Beğendikli çoğunluğun, kendi akrabalarının veyahut soy ilişkilerinin yanına göç etme ve önceki göçlerle yaratılan yeni yaşam alanlarına eklemleme dışında bir tercihinin de mümkün olmadığı görülmektedir. Adana, Mersin ve Antep'teki güncel örneklerden hareketle bakılacak olursa, göçler neticesinde yeni haneler bu büyük kentlerin yoksul göçmen köylü mahallelerine eklemenecek ve bu kentlerdeki vasıfız işçi piyasası, yeni ve zorlu rekabet koşulları, daha düşük ücretler ve işsizlik gibi sonuçları bir kez daha üretecektir.

Sonuç

Türkiye’de ve dünyada, köylülüğün ve bu kavram içerisindeki özel bir olgu olan küçük meta üreticisi köylülüğün çözülmesi, mülksüzleşmesi veyahut da dönüşümü sorunsalı, esas olarak kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve bu bağlamda kapitalizmin tarımsal üretimle olan ilişkilenme biçimleriyle birlikte ele alınmış, tartışılmıştır. Bu bakımdan Türkiye’de tarımsal alanın ve tarım nüfusunun nasıl dönüştüğü veyahut da çözüldüğü sorunsalı, yine Türkiye’de kapitalist üretim ilişkilerinin hangi dinamiklerle ortaya çıktığı ve geliştiği/gelişmekte olduğu tartışmalarıyla da doğrudan ilgilidir.

Bugün Türkiye’de kapitalizm ve köylülük ilişkisi bağlamında nerdeyse bir asırdan fazla zamandır üzerinde çeşitli tartışmalar yürütülen küçük meta üreticisi köylülük konusu da dâhil olmak üzere, bir bütün olarak kırsal alan ve köylülük, doğrudan yabancı sermayenin ve çoğunlukla da yabancı ortaklı yerli sermayenin tabiiyetine girmekte, hızla dönüşmekte ve fiziken de çözülmektedir. Öte yandan tartışmamızın odağında olan küçük meta üreticisi köylülük, hem söz konusu çözülmeye birlikte klasik anlamda kırsal alandan koparken hem de gerek yeni üretim stratejileri geliştirmek gibi gerekse de kent ve köy arasında yer değiştiren yeni geçim stratejileri üretmek gibi kimi uyum stratejileriyle birlikte dönüşerek varlığını korumaktadır.

Türkiye’de kapitalizmin kıra dayalı eşitsiz gelişimi sürecinde, belirli dönüşümlerle birlikte ekonomik, sosyal ve siyasal gündelik yaşam içerisinde, hâlihazırda varlığını koruyan pre-kapitalist ekonomik ve sosyal yapıların varlığı daha da belirginleşmektedir. Türkiye’nin sadece doğusunda değil, nüfusunun yüzde doksandan fazlasının kırlarda yaşadığı 1920’li yıllardan günümüze değin ağalık ve

beylik gibi büyük toprak sahipliği kurumları, eşitsiz bir eklemlenme süreciyle birlikte şehirli burjuva sınıflara katılmış ve devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Bu süreç, Cumhuriyet'in Ankara, İzmir, İstanbul ve Çukurova gibi hem iradi müdahalelerle hem de hâlihazırda kapitalist üretim ilişkilerinin şu veya bu oranda var olduğu ve geliştiği yerlerde başlamasıyla birlikte genel olarak batıda daha hızlı işlemiş; modern ulus ideolojisine ve bu saikle örgütlenme, mücadele etme tarihsel örneklerine sahip olmakla birlikte, esas olarak aşiret tipi toplumsal örgütlenme düzeyinde varlığını sürdüren Kürt coğrafyasında ise görece daha geç gelişmiştir. Genç Cumhuriyet'in kurucu kadroları ve devamında 1980'li yıllara değin ülke yönetimine yön veren burjuva-feodal hakim sınıflar, Kürt feodalleriyle oluşturdukları konsensüs bağlamında, merkezi ekonomik ve siyasi düzeni ayakta tutmuşlardır. Bunun sonucu, Kürt toplulukların büyük çoğunlukla, tâbi oldukları feodal aşiret düzeni içerisinde Cumhuriyet'e eklemlenmeleri olmuştur. 1980'li ve hatta 1990'lı yıllara değin, ağalık hukuku ve yerel toplumsal düzen haricinde, Cumhuriyet Türkiye'siyle hiçbir kültürel düzlemde temas etmemiş topluluklar olduğu dahi görülmüştür.

1980'lerle birlikte ise "Yeni Dünya Düzeni"ni ortaya çıkaran küresel dengelerdeki büyük alt üst oluşlarla birlikte, Türkiye burjuva-feodal sermaye çevreleri, bu düzenin gerekleri uyarınca ihracata dayalı bir ekonomik büyüme modeli hayata geçirmişler ve bütünüyle dış pazarların talebine göre üretimi ve iç piyasaları düzenlemeye başlamışlardır. Bu vakte kadar çeşitli müdahalelerle desteklenen, yaşatılan köylülük peyder pey yalnız bırakılmıştır. Bu da beraberinde 1980'lerde yaşanan büyük kitlesel köylü göçlerine neden olmuştur. 1980'lerde başlayan göç dalgası, büyük kentlerdeki varoşları ortaya çıkarmış, kayıt dışı işsizlik, ihracat için ucuz işgücü arayan kentli

burjuvazinin yeni sömürü kaynakları haline gelmiş ve ülke ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu dönem 1989’da devletin tekrardan köylülüğü desteklemeye başlayana kadar devam etmiş ve yavaş yavaş durulmuştur. Ancak 1999’da kabul edilen IMF paketi, 2001 kriziyle birlikte Türkiye’de son noktası günümüz olan ve köylülüğü her açıdan dönüşüme, çözülmeye ve mülksüzleşmeye götürecek olan yolun başlangıcı olmuştur. Örneğin, tüm Cumhuriyet tarihi boyunca, 1980’lerden sonra kısıtlamaya gidilse de uygulanan destekleme alımları kaldırılmakla kalmamış, KİT’ler gibi destekleyici kurumlar hemen tümüyle tasfiye edilmiş ya da özelleştirilerek birer şirkete dönüştürülmüştür. Günümüzde “Doğrudan Gelir Desteği” (DGD) adı altında, 1980’ler sonrasında büyük bir gayretle hayata geçirilen yeni kapitalist-emperyalist ekonomi politikalarının (neo-liberalizm) bir sonucu olarak sürdürülen bu politika, geline aşamada, tarımsal üretimde baskın unsur durumunda olan küçük köylülüğün “gününü kurtarmaya” dönük umutsuz ve hatta yıkıcı bir rol oynamıştır/oynamaktadır. Özlüce belirtmek gerekirse, Türkiye kırları hızla çözülmektedir. Örneğin 2005 yılı itibariyle kırsal nüfus artış oranı, 1980’lerde görüldüğü gibi yeniden negatife düşmüştür. Yine devlet verilerine göre 2000’li yılların ilk yarısında tarımsal istihdamdan yaklaşık üç milyon kişi kopmuştur. Küçük köylülük ise hem kırdan hem de kentte dönemsel olarak çalışma stratejileri üreterek, kırsal ve kentsel işsizliği birlikte büyümeye başlamıştır. Küçük köylülük, pazarda kaybettiği ve aile geçimini sağlayamadığı için iş gücünü bu gibi stratejilerle değerlendirmekte ve geriye, ailelerin en yaşlı fertlerinin kırsal alanda kaldığı ve artık şehirlerde iş bulamayan yeni nesillerin de köylere geri döndüğü yeni bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Bugün Türkiye kırlarında yaşanan dönüşüm, çözülme ve mülksüzleşme süreçleri içerisinde köylülük aleyhine işleyen yeni ve önemli bir etmen söz konudur. Bu, HES projeleridir. Kamu yararına, tarımsal ve sanayi üretim ile kamusal tüketim için enerji ve üretim sektörlerinde, yaşanan hızlı kentleşmenin, nüfus artışının ürünü olan HES projeleri, gelinen aşamada toprağın ve suyun özelleştirilmesinde, birer meta haline getirilip azgınca yağmalanmasında önemli bir araç halini almıştır. Toprağın ve suyun mekânı olan kırlar ve buradaki doğal çevre içerisinde yaşamını sürdüren köylülük, bugün sayıları 10 binin üzerinde olan ve “Türkiye’de üzerinde baraj olmayan akarsu bırakmama” politikasıyla hayata geçirilmeye çalışılan HES projeleriyle yüzleşmektedir.

HES projeleri çoğunlukla yabancı ve yerli ortaklı yabancı sermaye ürünü olması; bu bağlamda yerel siyasi ve idari aktörlerle ilişkilerinde son derece güçlü olması; yönetici erkin yasal güvencesi ve koruması altında hiçbir hukuki zorlukla karşılaşmaması; tersine, kapitalizm için karlı olanı değerlendirme güdüsüyle hareket etmesi ve işleyişini kolaylaştırılması için devlet zorunun uygulanmasında hiçbir çekince duyulmaması gibi sebeplerle, köylülüğün çözülme ve dönüşüm tartışmalarında ayrıcalıklı bir olgu olma özelliği taşımaktadır.

Üretimden koparılan, küçük meta üretimine hapsedilen ve böylelikle bir bakıma kırları boşaltılan ve işlevsizleştirilen Türkiye’de, büyük akarsu havzaları ve buna bağlı olarak büyük tarım arazileri HES projeleri dolayısıyla özel teşebbüs adına zorla kamulaştırılmakta ve küçük meta üreticilerinin önemli bir kesimi, mülksüzleşme yoluyla çözülmeye mecbur bırakılmaktadır.

Önceki bölümlerde kapsamlı ve ayrıntılı olarak değerlendirdiğimiz Beğendik - Bêdar örnek olayı, buraya kadar anlattığımız tablonun hemen hemen tüm boyutlarıyla resmedilebileceği ve Türkiye'nin yakın geleceği içerisinde eğer ciddi önlemler alınmazsa HES vb. projelerle çözülecek olan küçük üreticilerin geleceği hakkında önemli bir öngörü zemini yaratmaktadır diyebiliriz.

Beğendik, 1980'li yıllara kadar esas olarak feodal üretim ilişkilerinin ve üst yapı kurumlarının, "Cumhuriyet Türkiye'si"yle siyasal-yönetimsel düzeyde buluşabilen ancak ekonomik ve iç toplumsal organizasyonu ile bunlara bağlı olarak etno-kültürel kimlik kodları bakımından ise apayrı bir dünyada yaşamıştır diyebiliriz. Bahçe tarımcılığı ve sürü ticareti döngüsündeki küçük meta üretimine dayalı gündelik yaşam ve kültürel yapı; göçebe ve yarı-göçebe yakın dönem geçmişlerinden devralınan hâkim unsurlarla birlikte; yine kendisi gibi aşiret tipi toplumsal örgütlenme düzeyinde yaşayan Kürt topluluklarla sürdürülen ekonomik ve sosyal ilişkiler içerisinde kapalı bir durumda kalmıştır. Sürü ticaretinin, Beğendik'in yakın dönem geçmişindeki soy-kütüksel bağları temelinde Kuzey Irak'la devam ettirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir yandan bahçe tarımcılığı ise Beğendik'in esas üretim kaynakları olarak, dünden bugüne varlığını geliştirerek sürdürmüş ve yerleşimin kuzeyinde kalan Van ve Bitlis köylerinde takas ekonomisine dayalı bir ticari, sosyal ilişkilendirme biçimini üretmiştir.

1980'lerle birlikte Türkiye'yi saran dönüşüm rüzgârları, Beğendik'e 1980'lerin sonları ve esas olarak 1990'larla birlikte yeni modernleşme araçlarının yine aynı sosyo-politik toplumsal düzen içerisinde eklemlenmesiyle birlikte başlamıştır. Elektrik (televizyon ve diğer elektrikli ev aletleri), telefon, su şebekesi gibi yenilikler sosyal hayatta yeni dönüşümlere yol açarken, yeni ulaşım yollarının yapımı ve

motorlu taşıtların gündelik yaşama müdahil olması Beğendik'in ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına önemli bir dönüştürücü etmen olarak girmiş görünmektedir. 1980'lerle birlikte Kuzey Irak'la olan sürü ticaretinin zeminini gerek ekonomik gerekse de askeri nedenlerle kaybeden Beğendik, giderek azalan oranda, sürü hayvancılığını göçebe geçmişinden kalan kültürel bir pratik olarak sürdürmeye devam etmiştir. Bahçe tarımına dayalı olarak sürdürdüğü tarımsal ticari etkinlik ise başat ekonomik faaliyet haline gelmiş ve yeni yapılan yolların (1990'lar ve 2000'lerde yoğunlaşan askeri çatışmaları bağlamında) Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde en ücra köşelere dek uzanmasıyla birlikte önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu döneme değin mevcut sermaye birikimini ellerinde bulunduran ağa ve şeyh soylu haneler yani ekonomik rakiplerle ve bu bağlamda yeni sosyal ve siyasal içsel dinamiklerle karşılaşmıştır. Aşiret altı soy gruplarının ekonomik, sosyal ve siyasal değişken ittifaklarına dayalı "babik" grupları içerisinde ekonomik imkânları ve sosyal statüsüyle öne çıkan haneler, yeni ekonomik faaliyetlerle birlikte toplumsal yapıdaki dengeler içerisinde önemli ekonomik, sosyal ve siyasal eksenler haline gelmişlerdir. Dönüşümün ekonomik zemini içerisinde kendi soy gruplarına ticaret yapan bakkal tipi işletmelerin ortaya çıkışı; Beğendik'le dış dünya arasında insan ve mal taşımacılığı yapan yeni taşımacılık sektörünün ortaya çıkışı; Bitlis ve Van köylerinde bu zamanlara değin takas usulü değişim değerine sahip olan tarımsal ürünün çoğunlukla Van yerel pazarına doğrudan ulaştırılarak paraya dönüştürülmesi gibi süreçler, belirli Kırmanc haneleri mevcut sosyal yapı içerisinde farklılaştırmıştır. Ağa ve şeyh soylu ailelerle Kırmancılar arasında olan kast sistemine benzer kan bağına dayalı ayrışma, kültürel bir anlam ve varlık alanı olarak yaşatılırken,

ekonomik ve sosyal yeni ağırlık merkezleri, aşiret içi siyasal yaşamda daha belirleyici hale gelmiştir.

Yeni yolların ve motorlu taşıtların hızla gelişmesine neden olduğu bu dönüşüm, toplam bir sonuç olarak 1980’li yıllara dek esas olarak varlığını koruyan feodal aşiret düzeninin de zaman içerisinde sürece uyumlu olarak dönüşümünü ortaya çıkaracaktır. Bunların sonucunda ağaların ve şeyh aileleri vasıtasıyla işlenebilir tarım arazilerini “vakıf toprağı” olarak elinde bulunduran tarikatların işlediğı topraklar hızla dağılmaya başlamıştır. 1980’lerle birlikte hızla artış gösteren nüfus yapısı; ağı soylu ailelerin miras yoluyla topraklarını bölmeleri; aşiretler arası çatışmalar ya da bu hanelerin prestij kaybetmeleri, güçsüzleşmeleri gibi özgül örneklerle birlikte 1990’larla birlikte Beğendik özgülünde olduğu gibi küçük üreticilerin bir bölümünün zenginleşmesi yoluyla toprak alıp satması sonucunda mevcut aşiret düzeni ve hukukunun temel dayanağı olan toprak mülkiyeti ilişkilerinde önemli bir dönüşüm ortaya çıkarmıştır.

Söz konusu bu çözülmeye bir diğer önemli sosyoekonomik ve kültürel faktör de 1990’larla birlikte Beğendik’ten Antep ve Çukurova’ya doğru yaşanan hane ve aile göçleri sonucunda, Beğendik’e geri dönen yeni ekonomik, sosyal ve siyasal aktörler gerçeğidir. Bu da esas olarak küçük meta üreticisi köylülüğün bir yanıyla ekonomik bir yanıyla da kültürel bir uyum stratejisi olarak görülmesi gereken, kent - kır ilişkileri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Beğendik özgülünde, 1990’larla birlikte küçük üreticinin iç pazara dolaysızca ve daha hızlı ulaşmaya başlaması; burada takas ekonomisinin yerini, Van yerel pazarı örneğindeki gibi, para ekonomisine bırakması; çok düşük maliyetli ve az işgücü talep

eden yerel tarımsal üretimin ihtiyacını yeterinden fazla karşılayacak işgücünün olması ve neticesinde yaşanan hızlı nüfus artışı, Beğendik'te yoğun bir dış göç sürecini doğurmuştur. Bugün hâlihazırda 3 bin kişinin yaşadığı Beğendik'in dışında yaklaşık olarak 10 bin Beğendiklinin olduğu tahmin edilmektedir. Tüm bir 1990'lar boyunca Beğendikliler Antep ve Çukurova'da, diğer Siirt -Pervarili hemşerileriyle birlikte, Beğendikliler mahalleleri oluşturacak ölçüde göç etmişler ancak Beğendik'le olan ekonomik, sosyal ve kültürel bağlarını koparmamışlardır. Bu sosyal ve kültürel bağlar, 1990'larla birlikte hayvancılığın tükenmesi ve 2000'lerle birlikte yerel pazar ekonomisinde yaşanan daralmayla birlikte, ekonomik anlamda yeni bir süreç ortaya çıkarmıştır. Türkiye kırlarında hâlihazırda 1980'lerden beri daha kitlesel şekilde var olan mevsimlik işçilik ya da mevsimlik iş gücü göçü Antep ve Çukurova gibi yoğun Kürt yoksul köylü göçü almış, küçük ölçekli ve görece büyük sanayi işletmelerinin görünür olduğu bölgeleri Beğendikliler için yeni varoluş stratejileri geliştirdikleri mekânlara dönüştürmüştür. Bahar ve yaz dönemlerini Beğendik'te tarlada ve Van - Bitlis pazarlarında, köylerinde ticaretle geçiren Beğendikliler, özellikle de genç kuşaklar ve genç yeni aile reisleri, sonbahar ve kış aylarında da başta Antep ve Çukurova olmak üzere diğer büyük şehirlerde kayıt dışı, sigortasız, güvencesiz olarak Türkiye'nin ucuz işgücü ordusuna nefer olmuşlardır. Bu ekonomik dönüşüm ve sosyal hareketlilik, 1990'lar ve 2000'ler Türkiye'sinin siyasi tablosu içerisinde; köklerini Beğendik'in de içerisinde yer aldığı Kürt coğrafyasından ve 20. yüzyılın başlarına dek uzanan siyasi tarihinden alan Kürt ulusalcı eğilimlerin; Kürt feodallerinin, Kürt burjuvalara dönüşümüyle birlikte değerlendirilebilecek bir yeniden doğuma paralel şekilde, kitlesel ve popüler bir siyasi belirleyen olarak Beğendik'te öne çıkmasına yol açmıştır.

Bunlarla birlikte HES projeleri gibi yeni dönüştürücü etmenlerin yörede temas ettikleri ve stratejilerini üzerine kurdukları iki ana ekonomik, siyasal, sosyal eksenden bahsedilebilir. İlki geleneksel devlet politikaları bağlamında, kendilerinin de yasal hak ve güvence için kullandıkları, devlet-ağa-şeyh formülasyonudur. Ancak bu formülün bugün belirli yönleriyle işlemediği ve çeşitli zorluklar çektiği açıktır. Dolayısıyla burada ağa ve şeyh soylu aileler ile devlet arasındaki klasik formüle yeni bir belirleyen daha girmektedir. Bu da ekonomik, sosyal ve siyasal statü ve prestiji daha yüksel olan babikler ve onların temsilcisi olan haneler.

Şimdi gerek sermaye gerekse de siyasi ve idari erk, bu yeni dinamiklerle de ilişkilenebilir, babiklerle geleneksel statülerini koruyan ağa ve şeyh soylu aileler arasındaki dengeleri gözetmeye çalışmaktadır diyebiliriz. Fakat bugün itibarıyla kendisini hissettiren ve dikkate alınması gereken bir güç olarak ortaya koyan ikinci eksen ise aşiret altı örgütlenmeler olan babikler ve ekonomik, sosyal, siyasal ittifaklar temelinde oluşan bu alt soy gruplarının hem devletle, hem ağalarla hem de dini otoritelerle olan rekabet ve mücadele gerçekliğidir. Düünden bugüne aşiret içerisindeki en önemli ekonomik, sosyal ve siyasal ittifak grupları olan babiklerin, bir bakıma kültürel olarak, çıkarları temelinde varlık stratejisi geliştirme konusunda yaşamsal bir deneyim kazanmış oldukları ileri sürülebilir. Aşiret içi ve aşiret dışı her türlü tehdit karşısında, kendi ittifak grupları içerisinde son derece ani değişikliklerle tepki verebilen; gündelik yaşam döngüsünü korumayı esas alan ve bunun içerisinde fırsat değerlendirmeyi hedefleyen; bunları yaparken geleneksel kültürel kodları ağa-şeyh-Kırmanc koruyan ve fakat bu ilişkileri de çıkarlara göre uyarlayan, bunun için zorlayıcı olan bir yapı olarak HES projesi gibi dışsal bir tehdit karşısında ise son derece farklı tutumlar alabilmektedir.

Beğendik'te ağa soylu bir hane etrafında birleşmiş ve azınlık durumunda olan Şakıranlı babikler haricinde; büyük çoğunluğu oluşturan Adıyan babikleri ile Orta Mahalle gibi aşiret dışı bir kategoriye tanımlayan babiklerin farklı siyasal görüngüler altında talip oldukları ekonomik, sosyal ve siyasal roller bugünün yoksul küçük köylülüğünün ve topraksızların da genel varlık stratejilerini yansıtmaktadır diyebiliriz. Beğendik'te hem HES gibi yeni ve bileği kolayca bükülemez dönüştürücü dışsal tehditlere hem de devlet bürokrasisi ve ağalar, şeyhler gibi geleneksel kurumlara karşı mücadelede yeni bir süreç söz konusu olmaktadır.

İç pazara yahut dış pazara üretim yapmayan, buradan elde ettiği gelirden ancak ihtiyacını karşılayabilen küçük meta üreticiliği, HES projeleri gibi yaşamsal mekânlarını tehdit eden projelere karşı ya kesin bir şekilde direnmekte ya da zaten tecrübe etmiş olduğu yarı-kentli yaşam için küçük sermayeli bir başlangıç için fırsat olarak değerlendirmektedir. Her iki olasılıkta da belirleyici olan HES projeleri gibi devletin hukuki ve zor yoluyla destekçisi olduğu zorlu bir rakibin söz konusu olmasıdır. Devlet, dünden bugüne uyguladığı tarım politikalarıyla bir zamanlar pazardan gelir elde edebilen köylülük için hane ihtiyaçları bazında üretime gerileyerek ve iş gücünü şehirlere yönlendirerek yine de baş edilebilir sorunlar üretmişken, HES projeleri, devlet desteğiyle maddi varlık zeminini ortadan kaldırmaktadır. Bunun için, ya radikal alternatif siyasal söylemler içerisinde HES karşıtı bir duruş üremekte ya da şehirlerde az da olsa belli bir sermaye birikimiyle yeni umutlar için bu durum kabul edilmektedir. Fakat aşikâr olan şudur ki bugün Türkiye kırlarında, geleneksel siyasal-yönetimsel veyahut da sosyo-kültürel davranış kalıplarını, buna dayalı iktidar ilişkilerini reddeden alternatiflere yol açılmaktadır.

Diğer taraftan, açığa çıkan tabloya bakıldığında ise, üretim araçlarından koparılan köylülüğün kendisini yeniden üretebileceği alanlar bulamamasının, bir çözülme sürecini tetiklediği görülebilmektedir. Türkiye’de hâlihazırda küçük meta üretimine mahkûm edilen köylülüğün, su ve toprağın özelleştirilmesi uygulamalarıyla iyice daraltılması, ulusal ekonominin ve pazarın önemli ve gerekli bir bileşeni olan köylülüğün üretim araçlarıyla birlikte onarılamaz şekilde tahrip edileceğini açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak sayıları 10 bini aşan HES vb. projelerin kamu yararına tekrardan düzenlenmesi, kamuoyunda bu konuda açığa çıkan protestoların ve uzman kuruluşların bilimsel raporlarının dikkate alınması ve tarımsal ürün ithal eden bir ülke haline gelmiş durumda olan Türkiye’nin, küçük meta üreticileri için oluşturulacak tarımsal politikalarla birlikte toplumsal refahın ve sağlıklı tarımsal gıdaların üretimi için harekete geçmesi gerekmektedir.

Ek – I Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Beğendik Beldesi'nin genel görünümü.

Fotoğraf 2: Beğendik'in geleneksel ev mimarisinden genel görünüm.

Fotoğraf 3: Botan Çayı'nın kuzey yamaçlarına kurulu olan ve Müküs Çayı'ndan getirilen suyla sulanan bahçelerden bir kesit.

Fotoğraf 4: Beğendik'in üstündeki sırtlarda, kuru tarım yapılan arazilerden bir görünüm.

Fotoğraf 5: Tarihi su kanalının başlangıç noktası. Müküs Çayı'nın kuzey kesiminde, çayın bölünmesiyle birlikte, suyun kanala aktarımı sağlanıyor.

Fotoğraf 6: Beğendik'in meşhur bahçelerini dolaşan su kanalından bir görünüm.

Fotoğraf 7: Sürü sahibi Beğendikli hanelerin yazın yerleştikleri yayladan bir görünüm.

Fotoğraf 8: Beğendiklilerin kışın kullandıkları yayla alanlarından genel görünüm.

Fotoğraf 9: Çürük Dağı'ndan, yazlık yayla alanlarına götürülen bir keçi sürüsü.

Fotoğraf 10: Bir tarla evi.

Fotoğraf 11: Tarla evlerinde depolanan ve hayvanlar için toplanan ot yığını.

Fotoğraf 12: Bir tarla evi içinden genel görünüm.

Fotoğraf 13: Sepet ören Beğendikli genç.

Fotoğraf 14: apımı henüz tamamlanmış Gurbe Şıvıklar.

Fotoğraf 15: Müküs Çayı kenarında eski bir değirmen.

Fotoğraf 16: Müküs Çayı kenarında bir başka eski değirmen.

Fotoğraf 17: Alttan üste doğru sırasıyla Ayutik, Tavri, Davir, Mari,

Ayutik: Uç kısmı demir yahut çelikten imal edilen, tahta sopaya geçirilmek suretiyle, kazma, delme, kanırtma işlemlerinde sıklıkla kullanılan bir alettir.

Bilhassa, kenger toplanmasında, **hej** olarak tabir edilen üzüm asmalarını taşıyan kalın kütüklerin dikilmesi için çukurların açılmasında, peynirlerin saklanacağı çukurların açılması gibi dar ve derin çukurların açılmasında kullanılan bir alettir.

Ayutık, Beğendik'te imal edilebilen bir alettir. Özellikle son yıllarda, Beğendik'te üretilen ayutıkların yörede meşhur olduğu ifade edilmiştir.

Tavri: İnce ve küçük, bir çeşit kazmaya yörede verilen isimdir.

Tavrı, özellikle, ekili tarım alanlarındaki yaban otlarının ayıklanması, fidanların altlarının havalandırılması gibi incelik ve özen gerektiren işlemlerde kullanılmaktadır.

Tavrı, Beğendik'te üretilen bir alettir.

Davır: Kazma işlevi gören alete verilen yöresel isimlendirmedir.

Davır, bir ucu kazmaya diğer ucu keserin sırt kısmına da benzetilebilir ancak daha ziyade tarlalarda toprağın havalandırılması, kazılması işlemlerinde kullanılmaktadır.

Davır, beğendik'te üretilen bir alettir.

Mari: Mari'nin Türkçe anlam karşılığı "Sulama Küreği" olarak verilebilir. Ucundaki küçük demir parça yassı bir küreği andırmakta olup yaklaşık 2 m'lik bir sopa geçirilmiştir.

Beğendik'te, Botan ve Müküs kenarındaki tüm tarlalar, Müküs Çayı'ndan, tarihi sulama kanallarıyla aktarılan sularla beslenmekte ve tarımsal faaliyetler esasen bu suya bağımlı olarak gerçekleştirilmektedir.

Dolayısıyla, Beğendik'te tarihsel ve gelişkin bir sulama kültürü olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu kültürün önemli maddi kültür ürünlerinden birisi de marıdır. Marı, bahçeler arasında dolaşan ana kanallardan, bahçelere aktarılan ince kanallardaki suyun, bu kanalla birleşim noktalarının açılması ve kapatılması suretiyle, sulama sürelerinin kontrolünde ve bu kanalların temizlenmesinde kullanılan bir alettir.

Marı, beğendikte üretilen bir alettir.

Fotoğraf 18: Alttan üste doğru sırasıyla Mişar, Çarkıç, Makas, Mavrat, Sindan, Tavri, Dasi, Mengah ve Kürek.

Mişar: Küçük el testeresine Beğendik'te ve yörede verilen isimdir.

Bilhassa üzüm bağlarının kalın dallarının ve meyve ağaçlarının ince dallarının budanmasında kullanılmaktadır.

Mişar, Beğendik'te üretilen bir alettir.

Çarkıç: Türkçe'de "çekiç" karşılığında kullanılan alettir. Beğendik'e ekseriyetle diğer dışarıdan alınan aletler gibi Van tarafından getirilmektedir.

Çarkıç, çivi yahut odun çakma vb. işlevlerinin yanı sıra tırpanın bileylenmesinde ve düzeltilmesinde kullanılmaktadır. "Tıpani itişken" olarak adlandırılan bu eylem aşağıda aktarılmıştır

Makas: Türkçe’de de makas olarak tabir edilen alet, üzüm bağlarının budanmasında kullanılmaktadır.

Mavrat: Tırpan yahut bıçak vb. kesici aletleri bileylemede kullanılan “biley taşı”dır.

Sindan: “Tırpani tişken” olarak adlandırılan bileyleme eylemi kapsamında, tırpanın üzerine konularak, çekiç darbeleriyle düzeltildiği ve bir tür örs işlevi gören küçük demir alettir.

Yörede de “sından” olarak tabir edilen alet, iki sivru ucuyla yere çakılarak sabitlenir. Laetin üst kısmında daha kalın olan yerine, tırpanın eğilmiş kısımları getirilerek, çekiçle dizeltilir ve ardından “mavrat” yardımıyla iyice keskinleştirilir.

Sından, Beğendik’te üretilen bir alettir.

Tavri: Bir önceki fotoğrafta aynı isimle tanımlanan aletten farklı olan ve fakat aynı işlev ve isimle alınan bu alet de Beğendik’te imal edilmektedir.

Dasi: Dası, yörede, bir tür el baltası niteliğinde kullanılmaktadır.

Dökme demirin, dövülerek ve bileylenerek işlenmesinden elde edilen dası, yörede ve Beğendik’te son derece işlevsel bir alettir.

Dası, bahçe budama işlerinde, odun kesmede, et parçalamada vb. işlemlerde son derece yaygın olarak kullanılmaktadır.

Mengah: Yörede mengâh olarak isimlendirilen ve gerek bahçelerdeki gerekse de mera ve yaylalardaki otları biçmede kullanılan bu aleti, Türkçe anlam karşılığıyla oraka benzetmek mümkündür.

Mengah, daha ziyade Van tarafından Beğendik’e getirilmekte ve kullanılmaktadır.

Fotoğraf 19: Büyük Ziyaret alanı. Fotoğraftaki büyükçe betonarme yapı, şimdiki büyük camii; sol taraftaki küçük kümbet ise Şexe Kal'in türbesini göstermektedir.

Fotoğraf 20: Pire Bal Ziyareti.

Fotoğraf 21: Şih Zeni Ziyareti.

Fotoğraf 22: Şexe Kal'in Türbesi.

Fotoğraf 23: Eskiden Ziyaret Camii olarak bilinen, şimdi ise yeni caminin alt katıda bulunan tarihi kutsal su havuzu.

Fotoğraf 24: Müezzin, büyük kutsal alan içerisinde dualar okuyarak gezinirken.

Fotoğraf 25: Sere Kis Ziyareti.

Fotoğraf 26: Serhincê Ave.

Fotoğraf 27: Pîrê Muru Feran.

Fotoğraf 28: Seregir Bere Stune Ziyareti.

Fotoğraf 29: Sin Ziyareti.

Fotoğraf 30: Veysel Karani Türbesi.

Özet

Bu çalışmanın konusu, 2000’li yıllarla birlikte uygulamasına hız verilen uluslararası neo-liberal tarımsal ekonomi-politikalarıyla birlikte Türkiye kırlarında hızlanmakta olduğu görülen çözülme, mülksüzleşme ve göç süreçlerinin, Siirt İli Pervari İlçesi Beğendik Beldesi özelinde antropolojik perspektifle incelenmesidir. Çalışma, ülkemizde kırsal alana dönük hayata geçirilen yeni ekonomi politikalarıyla doğrudan ilişkisi bakımından, sayıları hızla artan hidroelektrik santrallerinin (HES) söz konusu edilen çözülme ve mülksüzleşme süreçleri içerisinde son derece önemli bir rol oynadığı iddiasına sahiptir.

Beğendik Beldesi’ni de kapsayan ve henüz yapım aşamasının başlangıcında olan Pervari HES projesinin insan ve doğa varlığına olan kültürel ve maddi etkileri ile toplamında ortaya çıkardığı kültürel süreçler, bu çalışmanın üzerinde tartışma yürüteceği önemli alt konu başlıkları olarak ifade edilebilir.

Buradan hareketle, çalışmamızın kapsamı, “üzerinde baraj olmayan akarsu bırakmama” hedefiyle uygulanmakta olan güncel devlet politikalarının, Türkiye’nin kırsal alanlarında neden olduğu yeni kültürel süreçlerin, Beğendik Beldesi örneğinde, eleştirel bir incelemesi olarak da nitelendirilebilir.

Abstract

The aim of this research is to analyze the impact of neo-liberal agrarian political economics, which have gained impetus with the dawning of the new millennium, in the Beğendik county of the Pervari district of the city Siirt using an anthropological perspective. The research aims to show that the increasing number of hydroelectric plants is a key factor to these processes of expropriation and dissolution, as the hydroelectric plants are directly connected to the new form of agrarian political economics.

It can be said that the cultural and material effects of the Pervari hydroelectric plant project, which is currently undergoing construction and whose area of effect encompasses Beğendik county, on the people and nature of the region is one of the main subtopics of this research.

From this point, it can be said that this research is a critical analysis of the current state policy which aims to “leave no stream without a dam” and the new cultural processes this policy leads to in rural Turkey, through the particular example of Beğendik county.

Kaynakça

Adda, Jacques, 2007. *Ekonominin Küreselleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akça, Mehmet. 2006. *Yezidiler, İnanç Esasları ve Ritüeller*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Akçay, A. Adnan. 1995. *An Empirical Study on Rural Structures and Temporary-Seasonal Migration in South-Eastern Anatolia*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü. Basılmamış Doktora Tezi.

Akçay, A. Adnan. 1985. *Traditional Large Land Ownership and Its Transformation in Two Southeast Anatolian Villages*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Akşit, Bahattin. 1967. *Az gelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi*. Ankara: ODTÜ Öğrenci Birliği Yayınları, Şark Matbaası.

Akşit, Bahattin. 1993. "Studies in Rural Transformation in Turkey, 1950-1990" (ed. Stirling, Paul) *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*. Cambridgeshire: The Eothen Pres.

Akşit, Bahattin (ve diğerleri). 1994. *Population Movements in the South-Eastern Anatolia Project Region*. GAP Regional Development Administration Report.

Akşit, Bahattin (ve diğerleri). 1996. "Population Movements in the South-Eastern Anatolia: Some Findings of an Empirical Research in 1993", *New Perspectives on Turkey*. Sayı: 14, s. 53 - 74.

Akşit, Bahattin ve diğerleri. 1998. “Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları: Kavramsal Bir Çerçeve”. *Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.

Akşit, Bahattin. 1998. (ed. Pamuk, S., Toprak, Z.) içinde, “Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları”. *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*. içinde s.179 - 196.

Akşit, Bahattin. 2006. ”Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hane Halkı/Aile Araştırmaları”. Eraydın, Ayda. (Ed.) *Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalar Toplu Bakış*. S. 123 - 163. Ankara: Dost Yayınları.

Akyürek, Gökçe. 2005. *Impact Of Atatürk Dam On Social And Environmental Aspects Of The Southeastern Anatolia Project*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Altınbilek, H. Doğan ve diğerleri. 1999. “The New Approach to Development Project-Induced Resettlement in Turkey” *Journal of Water Resources Development*. Vol. 15, No. 3, pp. 291-300.

Altınok, Elif Başak. 2006. *Halay ve Çiftetelli: Kürt Göçü Almış Tatar Köylerinde Etnik Sınırlar*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Argunhan, Metin. 2009. *Hamidiye Alayları ile Koruculuk İlişkisi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Arı, Oğuz (Ed). 1985. *Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Atasever, Sabir. 1985. *Toprak ve Tarım Reformu Uygulamasında Öncelikli Köylerin Tespitine İlişkin Bir Yöntem Uygulaması*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Atay, Tayfun. 1996. *Batı'da Bir Nakşî Cemaati – Şeyh Nazım Kırısı Örneği*. Ankara: İletişim Yayınları.

Atay, Tayfun. 2000. “Kavramlar Kargaşası – Bilimdalları Çatışması Dünyada ve Türkiye’de ‘Sosyal İçerikli’ Antropolojiyi Adlandırma Sorunu”. *Folklor ve Edebiyat – Sosyal Antropoloji Özel Sayısı*. Sayı: 2000/2, s. 135 – 163.

Auge, Marc ve Colleyn, J. Paul. 2004. (çev. İsmail Yerguz) *Antropoloji*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Avcıoğlu, Doğan. 1969. *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ayar, Zeynep. 2007. *Su Kaynaklarının Ekonomi Politikası – Türkiye Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Aybi, Mahmut. 2009. *II. Abdülhamit'in Ortadoğu Politikası*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla.

Aydemir, Cahit ve Kaya Mehmet. 2007. “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Bahar, Cilt: 6, Sayı: 20, s.260 - 282.

Aydın, Suavi ve Emiroğlu Kudret. 2003. *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Aydın, Zülküf. 1986. "Kapitalizm, Tarım Sorunu ve Azgelismis Ülkeler I-II." *11. Tez* 3 – 4. S. 126 - 155 ve 71 - 216. İstanbul: Uluslararası Yayıncılık.

Aydın, Zülküf. 2001. "Yapısal Uyum Politikaları ve Köylülüğün Beka Stratejileri". *Toplum ve Bilim*. Sayı. 88, s. 11 - 32.

Aygün, Banu. 2005. *Ekolojik Antropoloji: Antakya Örneği*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Aysu, Abdullah. 2006. *Avrupa Birliği ve Tarım*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Aysu, Abdullah. 2008. *Küreselleşme ve Tarım Politikaları*. İstanbul: Su Yayınevi.

Aysu, Abdullah. 2009. "Piyasa ve Küçük Köylülük". *Mülkiye*. Cilt:33. Sayı: 262, s. 223 – 236.

Aytar, Osman. 1991. *Kürdün "Makûs Talih"i ve "Güneydoğu" Anadolu Projesi – Sorunlar ve Gerçekler*. İstanbul: Medya Güneşi Yayınları.

Bağcı, Yusuf. 1998. *Toprak Ağalığı ve Kırsal Dönüşüm Adıyaman İli Boztepe Köyü Vak'a İncelemesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Bahadır, İbrahim. 2001. *Ümmetten Millete – Türk Ulusunun İnşası (1860 – 1945)*. Ankara: Kalan Yayınları.

Bahadır, Ziyet. 1994. *Köy Enstitülerinin Sosyolojik İncelenmesi*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sivas.

Barfield, Thomas. 1997. *The Dictionary of Anthropology*. Oxford: Blackwell Publishing.

Barkan, Ömer Lütfi. 1980. *Türkiye’de Toprak Meselesi – Toplu Eserler I*. İstanbul: Gözlem Yayınları.

Barth, Fredrik. 2001. *Kürdistan’da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*. Çev. Serap Rûken Şengül, Hişyar Özsoy. İstanbul: Avesta Yayınları.

Berkün, Mehmet. Aras, Egemen ve Koç, Tuğba. 2008. “Hidroelektrik Santrallerinin Nehir Ekolojisi Üzerinde Oluşturduğu Etkiler”. Ankara: *Türkiye Mühendislik Haberleri*. Sayı: 452.

Beşikçi, İsmail. 1992. *Doğu’da Değişim ve Yapısal Sorunlar - Göçebe Alikan Aşireti*. Ankara: Yurt Yayınları.

Bilgen, Bahar. 2007. *Implementation of Land and Agricultural Reform Lawno. 1757 in Urfa (1960-1980)*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Bingöl, Önder. 2003. *Küreselleşme Sürecinde Devletin Yeni İşlevi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Boratav, Korkut. 2003. *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2002*. Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, Korkut. 2004. *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Bruniessen, Martin Van. 1991. *Ağa, Şeyh ve Devlet*. Ankara: ÖZ – GE Yayınları.

Bruniessen, Martin Van. 1992. *Kürdistan Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bruniessen, Martin Van. 2004. *Türklük, Kürtlük, Alevilik – Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Chayanov, Alexander Vasilevich. 1966. (ed.Thorner, Daniel; Basile, Kerblay; Smith, F.) *The Theory of Peasant Economy*. Illinois (USA): The American Economic Association.

Childe, Gordon. 1978. *Kendini Yaratan İnsan – İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Childe, Gordon. 1995. (çev. Alledin Şenel ve Mete Tunçay) *Tarihte Neler Oldu?*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Coşkun, Gülen. 1992. *Peasantry: Transformation or Persistence An Analysis On Two Villages In Southeast Anatolia Region*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ankara.

Çağlar, Yücel. 1986. *Köy, Köylülük ve Türkiye’de Köy Kalkınması Sorunu*. Ankara: Türkiye Ziraatçılar Derneği Yayınları.

Çetin, Türkan. 1997. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası (1923-1950)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.

Dağ, Rıfat. 2007. *Kırsal Kalkınma Siyaseti*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Dağdeviren, Nahit. 2000. *Türkiye’de Toprak Reformu (1923 – 1950)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.

Danık, Ertuğrul. 2006. *Öteki Tanrılar – Alevi Bektaşî Mitolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Descola, Philippe; Palson, Gisli. 1996. “Intoductin”. *Nature and Society - Anthropological Perspectives*. London: Routledge.

Diakov, V. ve Kovalev, S. 1987. *İlkçağ Tarihi – 1*. Ankara: V Yayınları.

Dinçkol, Abdullah. 1992. *Sosyal Güvenlik Açısından Toprak Ve Tarım Reformu "Sistem Kuramı" Çerçevesinde Bir İnceleme*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

Doğan, Avcıoğlu. 1968. *Türkiye’nin Düzeni*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Dünya Barajlar Komisyonu Raporu (World Commission on Dams). 2000. *Dams and Development*.

Ebinç, Sait. 2008. *Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Ecevit, Mehmet. Karkiner, Nadide. Büke, Atakan. 2009. “Köy Sosyolojisinin Daraltılmış Kapsamından Tarım-Gıda-Köylülük İlişkilerine”. *Mülkiye*. Sayı: 33, s. 41 – 62.

Ellwood, Wayne. 2002. (çev. Betül Dilan Genç) *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*. İstanbul: Metis Yayınları.

Eickelman, Dale. F. 1989. *The Middle East – An Anthropological Approach*. New Jersey: Englewood Cliffs.

Ercan, Fuat. 1989. *Toplumsal Değişme Sürecinde Küçük Köylülük (Osmanlı Toplumsal Yapısının Değişim Sürecinde)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Ercan, Fuat. 2006. “Küreselleşme Sürecindeki Yerellikler: Homojenleşme ve Farklılaşma/Güç ve Eşitsizlik İlişkileri Üzerine”, (der. Demet Yılmaz ve diğerleri) *Kapitalizm Küreselleşme Azgelişmişlik*, Ankara, Dipnot Yayınları, s.19-83.

Ercan, Fuat ve Yaman Öztürk, Melda. 2009. “1979 Krizinden 2001 Krizine Türkiye’de Sermaye Birikim Süreci ve Yaşanan Dönüşümler. *Praksis*. Sayı: 19, s.55-93.

Erdemci, Bayram. 2010. *Eruh ve Pervari Yöresinde Kutsal Mekân Anlayışı ve Yaygın Halk İnançları*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van.

Erdost, Muzaffer İlhan. 1988. *Kapitalizm ve Tarım*. Ankara: Onur Yayınları

Erkan, Rüstem. 2005. *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sosyal Yapısı ve Değişme Eğilimleri*. Ankara: Kalan Yayınları.

Ersoy, Erhan G. 2000. "Tarafsız Apolitik Ekolojizmden, Taraflı Politik Çevreciliğe: Yeni Ekolojik Antropoloji". *Folklor ve Edebiyat*. Sayı 2000/2, s. 225 – 239.

Fırlalı, E. Ruhi. 1996. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları.

Gambetti, Zeynep. 2009. "İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 40, s. 143 – 164.

Gedik, Hande Birkalan ve Kümbetoğlu, Belkıs. 2005. *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Geray, Cevat. 1972. "Toplum Kalkınması ve Köy Araştırmaları". Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, sayı: 1 – 2 (1972'den ayrı basım).

Gezik, Erdal. 2004. *Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında - Alevi Kürtler*, Ankara: Kalan Yayınları.

Gökalp, Ziya. 1992. *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. Haz. Şevket Beysanoğlu. İstanbul: Sosyal Yayınları.

Gölbaşı, Edip. 2008. *The Yezidis and The Ottoman State: Modern Power, Military Conscription and Conversion Policies, 1830 – 1909*. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü, Modern Türk Tarihi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Güler, Birgül Ayman. 1996. *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi - Yapısal Uyarlama Politikaları*. Ankara: TODAİ Yayınları.

Günaydın, Gökhan. 2002. *Küreselleşme ve Türkiye Tarımı*. Ankara: Ziraat Mühendisleri Odası.

Günaydın, Gökhan, 2003. “Küreselleşen Piyasa, Yoksullaşan Köylü”, *Liberal Reformlar ve Devlet, KİGEM Sempozyum Bildirileri*, Ankara, s. 43 – 121.

Günaydın, Gökhan. 2004. “Neoliberal Dünya piyasası ve Alakart Avrupa’da Türkiye Tarımının ve Köylüsünün Kaderi: ‘Klasik Bir Periferi Öyküsü’”. *Özgür Üniversite Forumu*. Sayı 28, s. 42 – 83.

Günaydın, Gökhan. 2006. *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye, Kırsal ve Tarımsal Politikalar*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Günaydın, Gökhan. 2009. “Türkiye Tarım Politikalarında ‘Yapısal Uyum’: 2000’li Yıllar”. *Mülkiye Dergisi*. Sayı: 262, s. 175 – 222.

Günaydın, Gökhan. 2010. *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm: Politika Transferi Süreci / AB ve Türkiye*. Ankara: Tan Kitabevi.

Güler, Birgül Ayman. 1996. *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarlama Politikaları*. Ankara: TODAİ Yayınları

Güvenç, Bozkurt. 1996. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2004. *Tunceli’de Kutsal Mekân Kültü*. Ankara: Kalan Yayınları.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2005. “Beyşehir Gölü Havzası’ndan Tunceli Dağları’na İnsan Toplumsallığının İzdüşümü Olarak Söylenceler Üzerine Bir Deneme”, *Kırkbudak – Anadolu Halk İnançları Araştırmaları*. Sayı: 1, s. 75 – 89.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2010. *Tunceli’de Sünni Olmak – Tunceli Pertek’te Ulusal ve Yerel Kimlik Öğelerinin Etnolojik Tetkiki*, İstanbul: Berfin Yayınları.

Güngör, Mehmet. 1990. *Baraj Gölü Altında Kalan Bayındır Köyünün Yeni Yerleşim Yerine Uyum Sürecinin Yol Açtığı Sosyal Kültürel Değişmeler*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Güngören, Ahmet. 1998. *Cadıların Günbatımı – Bir Antropoloji El Kitabı için Yazılar*. İstanbul: Yol Yayınları.

Günhal, Emine. 2008. *Siirt – Pervari’de Kültürel Hayat*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Hamsici, Mahmut. 2010. *Derele ve İsyanlar*. Ankara: Nota Bene Yayınları.

Haviland, A. William. 2002. (çev. Hüsamettin İnanç ve Seda Çiftçi) *Kültürel Antropoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Hobsbawm, Eric. 1996. *Kısa 20. Yüzyıl 1914 – 1991: Aşırılıklar Çağı*. Çeviren: Yavuz Alogan. İstanbul: Yordam Kitap.

İlgaz (Atalay), Nurdan. 1988. *The Dynamics Of Rural Transformation İn Two Ankara Villages*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Işık, Zehra. 2008. *Yezidilik Teolojisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

İlkin, Selim ve Tekeli, İlhan. (ed. Pamuk, Ş., Toprak, Z.). 1988. “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)”. *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*. (içinde) s. 37 - 90.

İslam Ansiklopedisi. 1988. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kavak, Sinem. 2010. *Struggling For Survival İn The Village After The Disturbance Of Tobaccoland: Tracing New Rurality Behind The Footprints Of Tobacco Farmers*. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan. 2003. *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keskin, Nuray Ertürk. 2009. *Türkiye’de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.

Keyder, Çağlar. 1980. *Paths of Rural Transformation in Turkey*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kılıçcıoğlu, Cumhuriyet. 1992. *Her Yönüyle Siirt*. Ankara.

Kılıçcıoğlu, Cumhur.1992. *Tarihi ve Turistik Değerleri ile Siirt*. İstanbul: Yenilik Basımevi.

Kıray, Mübeccel. 1964. *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: DPT Yayınları.

Kıray, Mübeccel. 1968 “Values, Social Stratification and Development”. *Journal of Social Issues*. Sayı 24 (2), s. 87 - 100.

Konak, Akın. 1995. *AtatürkBarajı'nın Neden Olduğu Yeniden Yerleşim Sonunda Yenisamsat, Söke, Reyhanlı Örneklerinde Sosyal Antropolojik Açından İncelenmesi*. Ankara ÜniversitesiSosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Kottak, Conrad Philip. 1999. *Antropoloji – İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Köymen, Oya. 1981. *Türkiye’de Tarımsal yapıların Gelişimi (1923 - 2938)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. (Not: “Silier” soy ismiyle yayımlanmıştır.)

Köymen, Oya. 1988. “Bahattin Akşit, Çelik Aruoba ve Nükhet Sirmen Eralp’in Tebliğlerine İlişkin Yorum”. *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923 – 2000)* (içinde) (der. Pamuk, Ş ve Toprak, Z), s. 233 – 236. Ankara: Yurt yayınları.

Köymen, Oya ve Öztürkcan, Meriç. 1999. “Türkiye’de Toprak Dağılımı Üstüne Bazı Notlar”. *75 yılda Köylerden Şehirlere, Bilanço ’98 Kitaplar Dizisi*. S. 75 – 96. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Köymen, Oya. 2003. “Türkiye Tarımı ve Tarım Politikaları”. *Sosyalist Türkiye Hangi Kaynaklarla Kalkınacak?* (içinde) s. 193 – 212. İstanbul: NK Yayınları.

Köymen, Oya. 2008. *Kapitalizm ve Köylülük – Ağalar, Üretenler, Patronlar*. İstanbul: Yordam Kitap.

Kuyumcu, İbrahim. 1976. *Türkiye’de Toprak Sorunu Süreci*. Ankara: Köyün Çocuğu Yayınları.

Kümbetoğlu, Belkıs. 2005. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Lawless, Richard (ed). 1987. *The Middle Eastern Village – Changing Economic and Social Relations*. New York: Croom Helm Ltd.

Leach, Edmund R. 2001. *Rewanduz Kürtleri; Toplumsal ve İktisadi Örgütlenme*. Çev. Sinan Birwan, Hişyar Özsoy, Serap Rûken Şengül. İstanbul: Aram Yayınları.

Lenin, V. İlyiç. 1994. (çev. İsmail Yarkın) *Leninizm – Tarım ve Köylü Sorunu*. İstanbul: İnter Yayınları.

Lerner, Daniel. 1964. *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*. New York: Free Press of Glencoe.

Maisels, Charles Keith. 1999. (çev. Alaaddin Şenel) *Uygarlığın Doğuşu – Yakındoğu’da Avcılık ve Toplayıcılıktan Kentlere ve Devletlere Geçiş*. Ankara: İmge Yayınları.

Marshall, Gordon. 1999. (Çev. Akınhay, Osman ve Kömürcü, Derya) *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx, Karl. 1992. (çev. Mihri Belli) *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*. Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl. 1998. (çev. Yurdakul Fincancı) *Artı Değer Teorileri - 1*. Ankara: Sol Yayınları.

Milton, Kay. 1993. "İntroduction: Environmentalism and Anthropology. *Environmentalism, A View from Anthropology*. s. 1 – 17. London: Routledge.

Mizan, Esra. 2010. *Türkiye'de Tek Parti Dönemi Köycülük Düşüncesi ve Köycülük Uygulamaları*. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Muratyan, Nayat. 2011. *Türkiyeli Ermenilerde Kolektif Korku – Gündelik Hayatta Korku Altında Varolma Pratikleri*. Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Nas, Mehmet. 2011. *Hidroelektirik Santrallerinin Çevre, Kent Yaşamı ve Kültüre Etkileri: Ilısu Barajı Örneği*. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya.

Netting, Robert. 1986. *Cultural Ecology*. Illinois: Waveland Press Inc.

Nikitin, Bazil. 1991. *Kürtler*. İstanbul: Deng Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar. 1997. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıpnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ocak, Ahmet Yaşar. 2002a. *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, Ankara: İletişim Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar. 2002b. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. Ankara: İletişim Yayınları.

Oral, Nedet. 2006. *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar*. Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.

Ölmez, Sibel. 2001. *Peasantist İdeology During The Single Party Period İn Turkey (1923-1950)*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Önal, Nevzat Erim. 2007. *1980 Sonrası Devlet Politikalarının Türkiye'nin Tarımsal Dönüşümüne Etkileri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

Önal, Nevzat Erim. 2010. *Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.

Önder, İzzettin. 2001. “Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu”. *Küreselleşme ve Ulus Devlet*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Örnek, Aylin. 2007. *Kırsal Kalkınma El Kitabı*. İstanbul: Sena Ofset.

Örnek, Sedat Veyis. 1971. *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Özbudun, S., Şafak, B., Altuntek, N.S. 2007. *Antropoloji – Kuramlar / Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Özdağ, Ümit (ed). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batıya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu*. Ankara: Türk Metal Sendikası.

Özer, Ahmet. 1990. *Güneydoğu Anadolu ve GAP Gerçeği – İnceleme, Araştırma*. Ankara: Damar Yayıncılık.

Özer, Ahmet. 2003. *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*. Ankara: Elips Kitap.

Öztürk, Şinasi. 2009. “Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Küçük Meta Üretimi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 9, Sayı:2, s. 173 – 188.

Özügür, Metin. 2011. *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı – Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler*. Ankara: Nota Bene Yayınları.

Parlak, Zuhale Güler. 2005. *Barajlar ve Sürdürülebilir Kalkınma: Atatürk Barajı Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Pehlivan, Volkan. *Küreselleşme, Yoksulluk ve Türkiye*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Perinçek, Doğu. 2010. *Toprak Ağalığı ve Kürt Sorunu – Kemalist Devrim 7*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Pervari Barajı ve Hidroelektrik Santrali Nihai ÇED Raporu. 2008. Ankara: Selin İnşaat Turizm Müşavirlik Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi ve Pervari Elektrik Üretim Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Planck, Ulrich. 1971. "Village Sociology in Turkey - Problems of The Development of Agriculture and Information on the State of Rural Sociology in Various Countries". *Polish Conference of Rural Sociologists* – Warsaw March 1971. S. 161 – 178.

Politik Ekonomi Ders Kitabı Cilt I – II. 1996. İstanbul: İnter Yayınları.

Punch, Keith, F. 2005. *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches*. London.

Salihoğlu, Serhat. 2006. "Küresel Su Politikası: Strateji, Uygulama ve Aktörler". (ed. Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiç), *Su Yönetimi*. İstanbul: YAYED Memleket Yayınları, s 3-34.

Saka, Burcu. 2010. *Devlet – Köylü İlişkisinde Değişim Dönüşüm Süreçleri*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Saygın, Küpra. 2010. *Çankırı İlinde Bazı Orman Köylerinde Kırsal Yoksulluğun Dinamikleri*. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Siirt İl Çevre Durum Raporu. 2008. Siirt Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü.

Siirt İl Yıllığı. 1967.

Siirt'te Eğitim Dergisi. 2007. Sayı 2.

Siirtliler.net Dergisi. 2008. Yıl 1, Sayı 5.

Sirman, Nükhet. 2001. “Sosyal Bilimlerde Gelişmecilik ve Köy  alışmaları”. *Toplum ve Bilim*. Sayı: 88, s. 251 – 254.

Sönmez, Mustafa. 1992. *Doğu Anadolu’nun Hik yesi – Kürtler – Ekonomik ve Sosyal Tarih*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Stirling, Paul. 1965. *Turkish Village*. London: Weidenfeld and Nicholson.

Stirling, Paul (ed). 1993. *Culture and Economy – Changes in Turkish Villages*. Cambridgeshire: Eothen Pres.

Suiçmez, Baki. 2000. “Küreselleşme ve Toprak Politikamız”. *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*. Sayı: 1, s. 30 - 35.

şahin, Mustafa. 1994. *Toprak – Tarım Reformu ve Kooperatifçilik*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.

şenel, Al eddin. 1985. * lkel Topluluktan Uygar Topluma – Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Tařđın, Ahmet. 2006. *Yezidiler*. Ankara: Andaç Yayınları.

Teber, Serol. 1985. * lk Toplumların Değişimleri*. İstanbul: SAY Kitap Pazarlama.

“*Toprak Reformu Kongresi (1978)*”. Ankara: TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası.

Thomson, George. 1978. ( ev. Fatmagül Berkta ) *Kapitalizm ve Sonrası – Meta  retiminin Yükselişi ve   k ş *. İstanbul: Aydınlık Yayınları.

TMH Dergisi. 2009. “Hidroelektrik Santrallerinin Yapımıyla İlgili İMO Görüşü”. İnşaat Mühendisleri Odası. Sayı: 454, s. 62 – 64.

Türk Dil Kurumu – Türkçe Sözlük (TDK). 1983.

Vandana, Shiva. 2007. *Su Savaşları: Özelleştirme, Kirlenme ve Kar*. İstanbul: BGST Yayınları.

Wolf, Eric. R. 2000. (çev. Abdulkerim Sönmez) *Köylüler*. Ankara: İmge Kitabevi.

Yalçın, Emrah. 2010. *Ilisu Dam and HEPP - Investigation of Alternative Solutions*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Yalçın-Heckmann, Lale. 2002. *Kürtler’de Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yasinok, Kaya. 2000. “A Case Study of Participatory Resettlement in GAP”, *Republic of Turkey, Prime Ministry, Southeastern Anatolia Project - Regional Development Administration*. Ankara.

Yay, Gülsün. 2002. “Türkiye ve Meksika’da İstikrar Programının Karşılaştırılması 1980 – 2001

Yeldan, Erinç. 2006. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, Ramazan. 2004. *20. Yüzyılda İslam Dünyasında Hilafet Tartışmaları*. İstanbul: Anka Yayınları.

Yıldırım, Uygur Dursun. 2006. *Kırsal Toplumda Dönüşüm: Eskibeyli (Norşun) Köyü Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Yörür, Neriman. 2008. *1980 Sonrası Tarım Politikalarının Kırsal Alandaki Yapısal Dönüşüm Üzerine Etkileri: Aydın – Dalama Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.

Yüzüak, Deniz. 2005. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Köylülük ve Tarımsal Meta Üretimi: Boyalık Köyü Örneği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara

Yıldırım, Sinan. 2009. *From “İmaginary” To “Real”: A Social History Of The Peasantry In Turkey (1945-1960)*. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

Yılmaz, Gaye. 2009. *Suyun Metalaşması / Kıtılığın Nedeni Kıtılığa Çare Olabilir Mi?*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Zeyrek, Şerafettin. 1995. *Tek Parti Dönemi; Türkiye’de Köy, Köylü ve Köycülük Politikası*. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Zubritsky, Y. ve diğerleri. 1995. (çev. Sevim Belli) *Kapitalist Toplum*. Ankara: Sol Yayınları.

İnternet Kaynakları

“Halkevleri Doğu Karadeniz Su Hakkı Forumu Sonuç Deklarasyonu”, <http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/bilgi-belge/28-cevre/1926--halkevleri-dogu-karadeniz-su-hakki-forumu-sonuc-deklarasyonu.html>.

“Kırsaldaki Değişimin Adı HES, Bahanesi Enerji!”, Abdullah Aysu, <http://www.karasaban.net/kirsaldaki-degisimin-adi-hes-bahanesi-enerji-abdullah-aysu/>

TÜİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2009*, <http://www.tuik.gov.tr/yillik/yillik.pdf>.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Pervari> (Erişim tarihi - 16.02.2011)